

Horváth Dezső

Szelebőce

TARTALOM

Mese a kocsirúdról

Büdös bogár

Az Ödön-forrás

Csicsó

A Páter

A bikavér

Püspök is

Poloskák prófétája

Spartacus - fordítva

Elévülés nincsen

A Hanság mocsarában

Búcsú Polánytól

Mindig tanár

Makarenkói pofon

A síromra tanmenetet...

A mérgesi boksz

Környezettanulmány

Rendőr a háznál

Áldott galambok

Picinyke könyvtáram

Éjszakai vándorok

A piócás görény

*„[...] akinek feje volt, meghajlították,
akinek térde volt, földre kényszerítették”*

Kültegin kagán rovásírásos fölirata

Mese a kocsirúdról

Bacsa Imre tanár úr el szokta hozni a diákjait kirándulni. Mindig megkért, mutassam be néhány szóban a várost. Évfolyamtársam volt valamikor, Faternak hívtuk. Pápán tanított. Kedélyes üdvözlések után első szavam mindig ez volt: szalókiak, kezeket föl! Egy vagy kettő mindig akadt. Elcsodálkoztak. Itt is ismerik a mi falukat? Nemcsak a tietek, az enyém is! Még jobban meglepődtek. Szegedre is jutott belőlük? Csak szalóki volt közöttük, Szalóky egy se. Mert aki a mi falunk nevét családnévként használta - vagy a falu kapta őseiről nevét? -, tudtommal az mind Szalóky volt.

Hat Szalók van a történelmi Magyarországon, de ez a finom megkülönböztetés csak a mienkre, a nemesszalókiakra meg a pórszalókiakra érvényes. Az egerszalókiakra, az abád-szalókiakra meg a nagyszalókiakra, úgy tudom, nem. Van Szalók is, mezítláb, minden előtag nélkül, de ezt már csak szótárból veszem. Szlovákiában van, akár a Tátra tövében meghúzódó Nagyszalók. Töketerestől (Trebíšov) kelet-délkeletre, és mai neve Slavkovce. Közben kezembe került Fényes Elek tollából *Magyarország geographiai szótára* (1851-ben adták ki Pesten). Összesen 9 Szalókról tud: A sima Szalók, Alsó-Szalók, Eger-Szalók, Felső-Szalók, Kis-Szalók, Nagy-Szalók, Nemes-Szalók, Pór-Szalók, Tisz-Szalók.

Egyszerűsít a nyelv, azt hiszem, a maga helyén mindegyiket csak Szalóknak mondja. Na, aki föltartotta a kezét, attól mindig azt kérdeztem, megvan-e még a Szelebőce. Mintha az őskorból szólnék hozzájuk, úgy néztek rám. Tótágast állt bennük a kérdés, és akkorára nőtt, mint a kútágas: hát az meg mi?

(Hej, szegény Fater, te is itt hagyta bennünket. Szerveztem évfolyamunk találkozóját, küldtem a meghívót Pápára is, de visszajött. A postás ragasztotta rá az értesítést: meghalt. Már az ötödik közülünk.)

Nem értettem, hogyan korcsosulhat el ennyire a kései nemzedék? Mertem volna megkérdezni ezek után, mit tudnak a *Pityerdombról*, a *Tisztásról*, az *Irtásról*, a *Csertetőről*, a *Kokastagról*, a *Martontagról*, a *Marton-gödörrel*, a *Téglakemencéről*, a *Büdöstőről*, a *Vörösdombról*, a *Hercegerdőről*, a *Feketeketről*, a *Kettesútról*, a *Csalitról*, a Csög fölötti *Szigetről*, meg a Gödrökben lévő másíkról, a *Kishídról*, meg a malmokról? A pórszalókiról, a Salamon-malomról - ezt meg állítólag Sulmanból vagy Sullmannból magyarázták, és Burics-malomnak is ismerték -, a nagyapámékéről és a csögiről. Azt se tudták már, hogy ez a falu valamikor kettő volt. Az uraság pórjai lakták az egyiket, a nemesi leszármazottaké lehetett a másik. Kurtanemeseké talán, a hétszilvafás is nehezen tellett volna ki némelyikükből. Ősi büszkeség is lehet benne: akinek hét fája volt, az már y-nal írta a nevét.

Azt azonban, hogy mit jelent a bicebőca *Szelebőce*, én se tudom. A Bőce széle talán, de ezt se igazán hiszem. És azt se tudom, a Bőce mi lenne. A kisborjút beccének mondják, de ebből biztosan nem lett soha Bőce, noha igen sokszor tekeredik ő-zésre a mi nyelvünk is. Más az ő és más az ö, az biztos. Kedveskedő kicsinyítés lehet az utolsó szótag talán, a -ce, és akkor még nagyobb a rejtély. Neveket bogarászó nyelvészeink is tapogatták csak, mint vak a hajnalt. *Bő* falunevünk játszadozna benne gyerekes ugrálással, vagy személynévi őse? És annak a széle? Miért fordították volna akkor is az elejére a végét? És talán soha nem volt itt Bő falu se.

A *szele* idővel lehetett *széle* is, de a sorrend fontos volt. Ahogy az öregátkos protokoll-listájában nem előzhette meg az első titkárt a portás, itt is szabott a rend. Szelebőce.

Belevész ez is szlávsgai múltunkba, azt hiszem. Vagy az első honfoglalás idejébe? Tessék megnézni a Dunántúl faluneveit, határneveit. Mai ésszel figyelve egészen meglepő dolgok fordulnak ott elő.

Tápiószelét is ide boncolgattam, már csak az esetleges párhuzam kedvéért. A nyelvnek ugyan van logikája, de a hétköznapi logika ide kevés.

Tegnap, végigbiciklizvén Újszegedet, kertünkbe ki, kertünkbe be, elhullajtott bórdeszkákat láttam. Itt se keressünk dunántúli eredetet, ez már szögedi szó. Búrdeszkának is hallottam már. Amikor a deszkametsző gatter belekezd a rönkbe, fölül és alul a kérgét szedi le, kicsike fás résszel. Ez a bórdeszka, kis kalyibák összetákolására még használható. Vagy tűzre volt még jó, amíg a gázfűtés általánossá nem lett. Ha lécet vágtak belőle, a ház mennyezetéhez alkalmazták, a stukatúr megtapasztásához. A lényeg az, hogy ennek a másik neve: *szelezés*. Igei alakja a *szelez*. Mi más lenne benne, ha nem a *szele*, mostani formában a széle. Hány századot átélve lett túlkoros ez a szavunk is, meg nem mondhatom.

Alkatilag lehet ez is rokona a Szelebőcének, de valójában nem hiszem ezt se. Azt se tudom, a dombot jelentette-e eredetileg, rajta a karéj-erdővel, vagy a nagy gödröt. Valahonnan csak ki kellett szedni azt a földet, amiből a két kisdud falu fölépült, valósággal körülárkolta magát gödrökkel. Azokon túl az én időmben nem építettek házakat.

Ott van az egyik gödör a Búdostó tövében. Vándorcigányok szoktak benne meghúzódni, amikor még gyerek voltam, amíg szabályos földkunyhót nem csináltak maguknak, végleges otthon gyanánt. A másik, a legnagyobb, a temető előtt, szívében a másik *Szigettel*. (Csög fölött is van egy Sziget, ott süllyedt el egyszer a tehenem. Ebben szoktunk tavaszok hajnalán hóvirágot szedni.) Építési célt szolgálhatott a Martongödör is. Mintha-mintha Pórszalók szélén is lett volna egy, Antfa felé menet, és itt van a másik szélén a Szelebőce.

Jó kecskelegeltető volt mindegyik, senki nem ágált ellene, hogy Mancsi és családja lerágja az akácfa levelét.

A Téglakemencék a Kokas-tag tövében, a Tisztás határán már újabbkori képződmény lehet, de szintén a faluépítést szolgálhatta. (A földosztáskor két hold földet mi is kaptunk, mert iparos családnak csak ennyi járt, egyik vége ide futott ki.)

Amikor először mentem haza, jó húsz évre elköltözésünk után, megkérdeztem Gyöngye bácsit, aki akkor már csőszként fungált, és a Kishídnál üldögélt az árokparton, hátát nekivetve a kilométerkönek, mi lenne a Szelebőce. Akár ki is találhattam volna a feleletet:

- Tudja a rosseb.

A rosseb mindent tud. És a rosseb mi? Azt is a rosseb tudja. Speciális dunántúli nyavalya lehetett? Vagy csak itt maradt meg?

Az is biztos, hogy Szalókon a *Hegy* is a *Dombon* van. Kavicsbánya volt az eleje, egészen Pető bácsiék házáig, utána jöttek a szőlők. Mert a hegy nálunk is szőlőhegyet jelent. Anyai nagyanyánk háza és apai nagyanyáméké között a Hegy kavicsos darabja terült el. Bányászták is a kavicsot, és ferdére állított rostára dobálva osztályozták is. Azt hiszem, ez már a betonépítészetben játszott szerepet. A szőlők beljebb kezdődtek.

Nekem azért nevezetes emlék a Hegy, mert az árokpártján cseréltem el egy kaszakó-darabot meg valami más semmiséget az egyik faluvégi kalahütyös gyerek töltőtolláért. Gumis szivattyúja volt, oldalt kellett bizgetni, hogy fölszívja a tintát, de ezt nem tudtam. Eljátszottuk mindjárt, összefogva jobb kezünk kisujját, hogy *cserebere fogadom, többet vissza nem adom, mert ha vissza kéred, hét púp nő a hátodon, meg a kezeden, meg a lábodon, meg a ..., meg a*

..., meg a ..., végtelenségig cifrázva. Azonnyomban, ott helyben szétszedtem, és mint a legfölszegebb dolgot, kinyomtam belőle a gumibetétet, meg a tollat is, és ceruzacsonkot csavartam bele. Ugyanúgy beleszíptethetem a zsebembe, mint Lajos bácsi a sima töltőtollkupakot, a vasárnapi kabátjába, misére menvén. Azóta se tudom eldönteni, melyikünk volt a kalahütyösebb. Pedig lefogadom, az a toll jó volt. Senki nem tehet róla, hogy akkor még csak a ceruzát ismertem.

Magyar ember előbb cselekszik, azután gondolkodik.

A *hegy* tehát nem magasságot jelentett itt se, hanem szőlőt. A *Csertetőt* csak a téeszvilág telepítette be szőlővel, így én már nem is láttam, de azt már, tudtommal, nem keresztelték át hegygé. A *-tetőben* benne van. Hogy vörösborában mennyi volt a *csersav*, azt se tudom. Ahogy azt se, termett-e rajta egyáltalán kék szőlő, amiből vörösbor lehetett volna.

Azt is láttam, tulajdon szememmel, hogy a Csertetőn a szántó ember, ekéstől-barmostól, fölmegey az égbe. Akkora domb az már, ott találkozik a mennyország a földdel. Tudós ember inkább horizontnak mondja.

Szőlő még csak akadt, de gyümölcsből kevés termett akkoriban. Ha egy szem almát talált a nővérem a Rét gyalogútján, fölvette, megmosta, és annyi felé vágta, amennyien vagyunk.

Amikor tehát először mentem vissza Szalókra, rettenetes haragra gerjedtem. Hogyan merik beépíteni az emlékeimet? Számon is kértem Gyöngé bácsitól. Miért nem vigyázott jobban? Erre is azt mondta, tudja a rosseb. Új utca nyílt a Kishídig, körbev éve, fölfalva Szelebőcét. Sátortetős egyenházakkal.

Inkább a kertek alatt mentem be a faluba.

Mit tudtak volna ezek a gyerekek az *Édes néniről*? Aki bütykös szalmaszállal a szemölcsöt is le tudta imádkozni az emberek kezéről. Ez is bütyök, az is bütyök? Az eresz alá kaparta el a szalmát avval, mire ott elrohad az esőtől, a szemölcs is elmúlik. A szalmaszálat is az ereszből húzta ki. Az erdei *Kisházban* lakó vasorrú bába édes hűgának gondoltam, pedig a szomszédban volt a háza.

Az *Ábrák* nénit kérdezni se merném. Csak későn tudtam meg, hogy *Zábrák* néni a rendes neve, és *Felsőgalláról* jött a faluba. Talán-talán sváb származék lehetett. A *Lőke* bácsiról, a *Mári* néniről, a *Lajos* bácsiról, a *Roza* néniről se tudhatnak. A *Gólya* néni fiáról se, aki a villany bevezetésének legelső áldozata volt.

Velemkorú lehetett, vagy valamivel fiatalabb. *Gábor* talán? Azt hiszem, akkoriban ez volt a divat-név. A *Kör* rádiójának a csupasz földelését valamelyik lüke gyerek megfogatta vele, kívül, az ablak alatt, és közben odabent a banándugós másik végét bedugta a konnektorba. Nem akarom megvádolni, de ekkora ökörséget csak *Bózsiról* tudok elképzelni. Vagy őt utánozta volna valaki? Ott láttam először mesterséges légzést, amíg a mentő meg nem érkezett.

Akkoriban lassan járt a mentő, ráadásul *Pápáról* jött. Az orvos mondta, ne folytassák, meghalt már.

Amikor másodszor mentem haza, akkor vettem észre, az én falum majdnem-majdnem kiköltözött a temetőbe.

Hogyan tudtak volna arról az emberről - a neve már nekem se jut eszembe -, aki képes volt gyorsvágóban hazafutni a mezőről, mert otthon felejtette a pipáját? A falu szélén laktunk, kérdezték tőle az asszonyok: hova-hova? Elkerítette nagy fenékkal, szidta a szenteket is. Iszen ott van a szájában! És az *Ülle Ferkóról*? *Ülj le, Ferkó!* - így hangzott volna a neve köznyelvi

változatban. Sántasága miatt kínálta helytel mindenki: Ülle, Ferkó! Botjával támasztotta meg magát hátulról, amikor előre dobta a hasára a dobót, mert kisbíró volt. *Felhívatik a község lakossága* - így kezdte mindig a dobolást. Egy korszak lelke volt benne dobja minden szavában.

Az első háborúban szerezhett valami szilánkot a lábába?

Csukáról se tudhatnak, aki kenyeres pajtásom volt. Darazsakat ástunk ki a Réten, vörös seggű feketéket, mérgeket. Amelyikeknek sárga csík volt a fejükön, és hátul se vöröslöttek, nyugodtan szétszedhettük, azoknak nem volt fullánkjuk, de ezek azonnal megvadultak. Az ősemler gyereke is így juthatott mézhez: füstöltünk a fészek fölött. Lehetett közöttük túlbuzgó balga is, rá se rántott a fojtó füstre, nekiröpült fölső szája szélének, és bele is eresztette a mérget. Pont oda, ahol kicsúcsosodik a kapcsos zárójel közepe. Megnőtt akkorára, mint a mostani rangos házak eresze. Egy hétig neveltük érte. Akkor lett Csuka, talán egy életre. Hát a Bózsiról? Ezerszer szentebb emberek is a pokol tüzén végezték.

Legelső emlékeimben már benne van Bózsi. Akár a földelést fogatta volna meg velem. Ártani, ártani, ártani, mintha ez lett volna a mottója.

Akkor már nem a *piros ajtó* mögött laktunk, hanem a Hegedűs-közben. Vándorló familia volt a mienk. Legidősebb bátyám és egyetlen nővérem Lesencetomajon született, a Gubacs-malomban, Sanyi meg én Szalókon, apai nagyanyámék vagy keresztanyámék házának toldalék-szobájában, amelyből később asztalosműhely lett, még később pedig kecskék lakosztálya, Öcsém pedig már a Mária néniéktől árendált *konyhában*.

Tehát még a Hegedűs Miska bácsiékkal egybeépült kis luk előtt volt egy akkora edényünk, akkora talán a világon sincsen. Füle se volt már, de arra nagyon jó volt, hogy Édesanyám félig rakja hamuval, és vizet öntsön rá. Abból mosott, az volt a lág. Mindig ott volt az eresz alatt. (Mai negyvenesek se tudják már, mire való volt a lág. Mosógépbe fékezett habzású mosópor szükségeltetik. Maholnap már maga a hamu is kimegy a köztudatból.)

Azt mondja a Bózsi, ő mágus, és hipnotizálni tud. Se a *mágus* nem ismertem, és a *hipnotizálás* is tótul volt mondva. Nézzek erősen a szemé közé, és csináljam, amit parancsol. Jó! Belenéztem, mint Babarci a tehénbe. Lépjek jobbra, csússzak balra, most a jó! Két karjával mutogatta, valóban úgy tett, mint az igazi mágus. Most egy lépést hátra! Zutty! Benne is voltam a lágban. Mondom, akkora volt az edény - vagy olyan kicsi voltam én? -, akár-mennyire kapadoztam, nem értem el a szélét. Akár bele is fulladhattam volna, mert az összes gyerek, aki ámuló bámulója volt Bózsinak, mind elszelelt.

Szomorú halál lett volna hamulágba belefulladásom. Valaki kiszedett belőle, azóta tudom, hogy a világon vagyok.

Biztosan nem pottyantam Mária kötényébe, amikor megszülettem.

Most már tudom, hajszára az történik az ember gyerekével, amit a *göloncsér* tesz a *röggel*. Lábbal rúgja a korongot, rácsapja a fél marék agyagot, két markába fogva forog tovább, mert rugdalja állandóan, aztán szépen fölnyurgul, és mire megáll, kész a *miskakancsó*. Vagy a *mihók*. Kicsit szikkadni hagyja, tüzes kemencébe teszi, kiégeti. Amelyik nem pattan el a tűzben, azt *mázba* mártja, és megint mehet a tűzbe. Ez adja az alapszínt. Erre írókázza rá a feleség a pitykéket, zsinóros lajbit, ezt-azt, amit kell.

Hej, kedves tanárain, ti voltatok azok a göloncsérek. Ti tettetek tüzes kemencébe például az érettségim, az egyetemiek pedig rám írókázták a pitykéket. Olyan nyalka kancsó lett belőlem, utána elmehettem magam is göloncsérnek. Tanárnak. A kancsóig nem hiszem, hogy eljutottam, de *apró csuprokat* biztosan csináltam.

Hol van az még!

Apai ágon molnárfamília a mienk, mondtam már, nagyapáméké volt az egyik vízimalom. Szénakaszálás idején történt. Állt a malom, mert addigra már sehol nem maradt örölni való. De víz se nagyon lett volna hozzá. Nagyapám a szénát gyűjtötte, még a mozdulatára is emlékszem, ahogy megfordított villával csapta föl a gólyafészek méretű szénaadagot a petrence tetejére. Mi mást tehattünk volna mi, mint azon a kicsike hídon versenyeztünk, amelyik a malomfej fölött vitt át a túlsó partra. Nem is hídnak készült, a zsilipeket lehetett róla fölhúzni vagy leereszteni. Az igazi híd messze esett ide, minden gyalogos itt ment át, akinek a túlsó parton volt dolga. Hol tudna két kicsi gyerek legjobban versenyezni, ha nem a kétaraszos bürün? *Járóosztálynak* mondta a virtigli molnár, mert ő már ilyesmit is tudott mondani. Aki előbb átér, az győz!

Nagy lélek lakott a társamban, átlátván, hogy én vagyok a kisebb, félbürü előnyt adott. Álljak a közepére, ő meg a parton marad. Induljunk egyszerre, majd meglátom, így is ő ér át hamarabb! Jó. Nekem mindig jó volt, amit az idősebbek mondtak. Elkészülni, vigyázz, most! Két tenyerét is összecsapta.

Fölnőtt ésszel átláttuk volna, a két kicsi kecske története elevenedhet csak meg versenyünkben, bár azok szemben találkoztak össze. Azok se tudtak kitérni a szűk hídon, ott kezdtek ütökost a közepén, és beleöklelték egymást a vízbe. A különbség csak az, hogy most egyedül pottyantam bele. Mint Bózsínál a lúgba. Csak egy kicsivel nagyobb a sajtár. Iszonyatos mélységbe, hatalmas csobbanással. Biztosan én voltam a hibás, nagy izgalmamban mellé léphettem.

A kerek világon akármerre fordulva kimérhettünk volna magunknak akkora távolságot, amilyen hosszú az a kicsike kis híd volt, de akár hatszor olyan hosszút is, ahol összemérhettük volna füрге lábaink teljesítményét, nekünk azonban a lehető legveszélyesebb kellett. Még szerencse, hogy nem a karfán akartunk versenyt futni.

Boldog gyerekkor! Bolondos gyerekkor.

Elvileg választhattam volna, melyik oldalon akarok beleesni, de valójában meg volt írva a csillagokban, csak a malomfej jöhet szóba, bele a zúgó mellé. A sokkal jobban futó társam először átért, diadala teljes tudatában visszanézett, és csak akkor vette észre, hogy sehol se vagyok. Elyelt a föld, vagy fölszippantott az ég? Kivel versenyzett ő akkor? A világ legnagyobb versenyén!

Mert minden gyerekben megvan a szent szándék, nincsen az a vetélkedés, amit ne komolyan cselekedne. Akár vére menően is. Föl kell nőnie ahhoz, hogy imitálni tudja a lelkesedést. Hogy álcázni tudja belső indulatait, és akármit mutasson, ami talán soha nem is lehet. Szemforgatásában eljuthat valamelyik párthoz is, aztán fordít a vitorlán, és másik pártban találja magát. A gyerek még testestül-lelkestül őszinte.

Még ha bele is pottyan időnként a nagy vízbe.

Elkezdett kiabálni nagyapánknak, visszajött, és látta, engem addigra a víz már odacsapott a malomkerékhez, sőt a lapickába is belekapaszkodtam. Elfutott nagyapához, mert nem nagyon hallotta szegény a kiabálást, észre se nagyon vette, micsoda nagy a baj. Mondta neki, hagyja a petrencéket, jöjjön hamar, és halásszon ki engem. Jött is, szélesebesen, ahogyan csak nagyapák tudnak futni, amikor az unoka vízben van. Rátérdelt, aztán ráhasalt a terelőre, és leszólt, nyújtsam föl a kezemet. Könnyű azt mondani! Ha eleresztem a lapickát, elsodor a víz. Utánam kellett ugrania. Nagy gödröt mosott oda a patak, neki se ért le a lába. Kiúszott velem úgy, hogy megkerültük a malmot.

Miközben ezt cselekedte, talán még lehasalás közben, kipottyant zsebéből a malomkulcs. Nincsen az a molnár, aki bűvár is lenne egyszemélyben, meg se próbálta megkeresni. Be se tudtunk menni száraz ruháért.

Ha *végzetesnek* írtam az előbb a hamulúgba való belepottyánásomat, sokszorosan az lehetett volna a mostani. Ahogy a pihét kergeti a szellő, úgy csapott a habzó víz a lapickához, és áldom a lélekjelenlétemet, hogy fölbukván az árból, meg tudtam kapaszkodni. Az már más lapra tartozik, hogy évekkel később bementünk mi már a malomfejbe is, hátulról persze. Jó három méterrel arrébb már leért a lábunk. El is szégyelltem magamat. Miért kellett nekem ugrásra kényszerítenem Nagypapát? Akár ki is sétálhattam volna!

Utólagos okoskodás ez csak, nem érdemes komolyan venni. Nagyobb voltam akkor már, és a víz is kisebb. Nyáron, amikor már fürödhettünk is benne, mindig leapadt. A legelső szempont lehetett megmentőm előtt is, hogy a segítség mindig az adott pillanatban kötelező. Hogy később akár ki is nőhettem volna? Badarság.

Amikor másodszor szedték ki a manduláimat, és rettentő félelmemben elkezdett reszketni a lábom, ez az első reszketés jutott az eszembe. Erre mondta az operáló orvos a maga fensőbbiségével: *mi az? Maga Beszarábiában született?* Az is nagy lelemény, a bajokkal telerakott másikkal éppen ekkor így viccelni. A vizes gatyá rajtam maradt, és hiába adta rám kabátját nagyapám, hazáig a csontjaim is zörögtek. Itatták velem a forró teát, hogy tüdőgyulladást ne kapjak.

Arról semmi emlékem nincsen, hogy nagyapám is csuromvíz lehetett, és esetleg ő is fázhatott. És neki kabát se maradt, mert egy nagypapának szénagyűjtés idején egyszerre egy kabátja szokott kívül maradni a malmon.

És a *Jegyző Gabi*? Róla se tudhatnak a mai gyerekek. Tavasz volt akkor is, és tavasz nem jöhetett cserebogár nélkül. Cserebóknak, csimbóknak mondtuk. A dunántúli legalább kétszer akkora, mint az alföldi, és tudja a regulát: valóban májusi. Mondtam, bent laktunk akkor már a Hegedűs-közben. Mások szerint a Kutyaszorítóban. Jegyzőék udvarából kihajolt egy fa, meg volt tömve cserebókkal. Megveszekedett igyekezettel dobáltunk föl köveket, tégladarabokat, cserepeket. Ahhoz vastag volt, hogy megrázhattuk volna, ellenben ha eltaláltuk valamelyik ágát, zsomporszámra esett le a mocskos féreg. Reggel volt még, elgémberedve aludtak a fán, arra ébredtek, hogy már össze is vannak szedve. Attól tojtak legjobban a tyúkok! A mai tojótápok meg se közelítik. Azt vettem észre egyszer, hogy egy cserépdarab beleállt a fejembe.

A Jegyző Gabi is volt akkora hős, mint a Bózsai összes népe. Ő is elfutott, pedig senki nem gondolta, hogy az ő cserepe állt belém.

Igaz, én tégladarabbal dobáltam.

Édesanyámra emlékszem. Vérembe fagyva fölültetett az asztalra, kiáztatta hajamból, ami belealvadt, és vasalt cihából turbánt kötött. A padisahnak nem volt akkora turbánja, biztosra vettem, amikor már padisahról is tanultunk. Pár nap múlva saját lábomon mehettem engesztelő kakaót enni jegyzőékhez.

Más ember issza a kakaót, de akkor nem tudtam. Én ettem, mert kalácsot is kaptam hozzá. Szokatlan volt, megvallom őszintén, olyan nagyon nem is ízlett. Ha jól emlékszem, a mosókonyhában tálalták.

Kölcsön kenyér visszajár! Amikor vénségem küszöbén meglékeltek a fejemet, és megint turbánt raktak a rám, az egész család azon gondolkodott, mitől nőhetett bele a zölddió. Csak nem a cserebókok hagyták benne? Akkor mondta legidősebb bátyám, visszaadta ő azt a dobást! Úgy fejbe kólintotta fél téglával a Jegyző Gabit, hogy maga is megjedte tőle. És ha

összetörte volna a fejét? Vagy kidobta volna a szemét? Annyi hősiesség azonban benne is volt, hogy elfutott.

Gabit mi nem hívtuk meg utána kakaóra.

Szerencsére, a zölddiónak nem volt köze hozzá. Ha csak ahhoz nem, hogy a három legelső emlékem mindegyike baleset volt. Nem úgy értem, hogy a daganat kormányozta volna elő bennem a balesetet, azt találom furcsának, csak arra emlékszem, hogy mindig alul maradtam.

A lúgba talán nem fulladtam volna bele, akkor se, ha a partjait nem értem el. Elvi alapokon álló kóborlelkületű tanyagyalázó mondta egyszer kollégámnak, interjú közben, hogy a tanyai iskola annyira el van maradva a világtól, hogy ott egy lavór vízzel szemléltetik, milyen a tenger. Tehát meg kell szüntetni a tanyai iskolákat.

Más lapra tartozik, a benti iskolában se volt igazi tenger.

Az a lúg nekem az Óperenciás volt, a világ végén.

Az első végén. Az eszmélődés kezdetén.

Kimentettek belőle. Hogy a másik végén mi vár rám, nem tudhatom.

Más emlékeim is vannak a későbbiekből, de ahogy végigpörgetem őket ujjaim között, mindnek a végén én húzom a rövidebbet.

Így is megbizserget mind.

Vadonatúj kabátot kaptunk egyszer, a három fiú hármát, de talán a nővérem is a negyediket, csak más színűt. Édesapánk hozta. Akkor még úgy tudtuk, nekünk van a legokosabb és legerősebb apánk. Sötétkék kabátkák voltak, tengerészgombokkal. Enyém volt a legkisebb, mert akkor még a legkisebb voltam. Öcsém öt évvel később született. Sanyié egy fölnőtt arasszal nagyobb, a Gyszié még nagyobb. Én jártam a legjobban, mert idő múlásával a másik kettő is az enyém lett, illetve az öcsém, mert ő megint mindet örökölte tőlünk. Pilótasapkát is kaptunk hozzá, olyan pedig az egész faluban nem volt. Az időzítés se utolsó: nyakig voltunk a télben.

Rám adták gyerekkorom első és utolsó új kabátját, fejembe tették a pilótasapkát, és már indultam is a világ fölfedezésére. Mentem a hasig érő hóba. Ha kettőt léptem, a harmadiknál biztosan hasra estem.

Nem baj, nagyokat lehet azon is nevetni.

A mi világunk akkor éppen kányákkal volt tele. Azt mondta valamelyik kölök, ha megsózom a farkukat, mindet meg tudom fogni. Mind a két markomba sót vettem, és mentem Góthék hóban is gőzölgő trágyadombja felé, mert a kányák ott tanyáztak.

Az akkori telek voltak az igaziak! Akkor még voltak nagy havak!

Hányszor hallok mostanában ilyen beszédeket. Elhiszem, nagyobbak voltak a régiek, de a mérték is más volt. Mihez méri az ember a havat? Magához. Térdig ért? Derékig? Hány centi lehetett a térdig, ha tetőtől talpig hetvenhat centi lehettem? Mondjuk, huszonöt. Ha elhányták, jobbról-balról magasabb. Ki se látszottunk belőle. Ma, ugyanez? Fölről nézve? Szinte semmi.

Ezért bízom benne, majd ha unokám pötyögteti gyerekkori emlékeit, abban is nagy havakról lesz szó.

Mentem tehát kányafogó lesre. Biztosan lehet félvállról venni az ilyen föladatot, de mondtam már, az apró ember mindig őszinte, és mindent teljes igyekezettel csinál. Amikor először fölbukfenceztem, kiesett az egyik markomból a só, amikor másodszer, a másiktól. A sós hó jóval hidegebb, majdnem lefagyott a két kezem, de föl nem adtam. Só nélkül is megsózom a farkukat! Estem-keltem: reszketetek csúnya kányák!

Hogy a szikrázó havon ott bukácsol sötétbe öltözve, sötét pilótasapkában a kányánál alig nagyobb gyerek, komoly madár föl se veszi. Legföljebb arrébb ugrik, amikor már elérném. Belehergeltem magam még jobban: azért is megfoglak! Hergelt állapotban még esendőbb az ember, a végén már nem is lépek, hanem csúszom és úszom a hóban. A csúszás most könnyebb is, mert a hidegben a trágyalé is megfagy a hó alatt. Annál síkosabb jég talán nincs is.

Új kabátban csúszni is fürtelem. Bögtem, ordítottam, amikor fölmentő seregek kimentettek a hómezőből. Miért cipelnek el erőnek erejével a kányáktól? Amikor már majdnem megsóztam a farkukat!

Mit kezdtem volna velük egyáltalán? Bolond föl nőttek tudnak csak ilyeneket kérdezni. Hogy olyan erős a csőrük, még a diót is föl tudják törni, és a kezemben se dorombolásra használta volna a száját egy se, meg se fordult a fejemben. Mit tettünk volna vele, ha csak egyet is megfogok? Később főzni kezdtünk talán hármat is, amikor kányavassal mégiscsak sikerült megcsapatni. Időtlen ideig főtt, mégse akart megpuhulni.

A szegény embernek a főzés még pénzbe se került, a sparheltben egésznap égett a tűz. Külön edényben megfőtt az ebéd-vacsora mellette, a második karikán elbüzölöghetett. Egészen este, mint teljesen ehetlent ki kellett öntenünk. Kiköpött fekete leves volt. A macskák se huzakodtak érte.

Más oldalról nézve is bolond a kérdés. Sok évvel később bátyám vett valahol egy légpuskát. Szalmaszálat dugtunk a kút kávéjára, azt céloztunk. Sokszor el is találtam, de az igazi siker nem ez volt. Lelőni az eleven csurit, az volt a valami! Amikor már majdnem minden lövés talált, akkor gondoltam csak bele, milyen vérengző vagyok én. Akkor is, ha arra is rákényszerültünk már, hogy veréblevest főzzünk. Hány életet kellett kioltanom érte! Mit szóltam volna hozzá, ha kóbor legények rám lövöldöztek volna célba? Vagy csak sóval akartak volna megfogni!

Van mentségem is. Háborús időkben nevelkedtünk. Hányan, de hányan lóttek emberekre, csak azért, mert lőhettek! A nagyvonalú kegyelem soha nem volt háborús műfaj. Amit a nagyok ott egymással cselekedtek, azt tettem a verebekkel. És azt akartam a legelején a kányákkal is.

Bízom benne, ez az öldöklő vér azóta kiszivárgott belőlem.

Ha már szóba jött a háború, el nem felejtetem, de messzire vagyunk még tőle. Az ország érezhette már, de én még semmit.

*

Falusi gyerek igazi pályája a libapásztorsággal kezdődik. Bolond jószág a kisliba, még ki se kel a tojásból, már fut, világnak. Ahány, annyifelé. És akárhová fut, mindenhol kárt csinál. Sanyi úgy kupán dobott egyet, amikor az érő búzatábla szélén éppen a kalászt kezdte hegyezni, elkezdett körbe forogni, amíg el nem terült. Rettenetesen megijedtünk, addig ajnároztuk utána, amíg vissza nem egyenesedett benne az élet. Jámborabb gyerek voltam akkor még, nem akartam bátyám elhamarkodott útját járni a libák hebehurgya cselekedeteinek a megbosszulásában. Szilajnagy eszemmel rájöttem, a libasort csak akkor ismeri a balga liba, ha már lóg a bögye, úgy meg van tömve. Idegbeteg rémület száll azonban belé mindenféle kutyától.

Csakhogy a libapásztor kutyával se járhat, mert egyrészt nincsen neki, másrészt, ha volna, akkor se vihetné magával minden izgágaság forrását. A hangját se vihetné, mert magnetofon se volt akkor még talán a világon se. Ellenben a legbutább liba is megtanulta, a kutya füttyszóra hívható. Ha tehát a számba kaptam az ujjamat - hogyan kaptam volna, nemrég tanultam akkora igyekezettel, kipállott tőle a szám -, és elfüttentyenttem magamat, az összes liba minden lúddal odarohant hozzám. A képét is képes volt otthagyni, pedig abban lakodalmat ül mindegyik, és a legfinomabb kukoricát is. A zöld kukorica levelét természetesen. Ha tehát olyan tarlóra hajtottunk, ahol középen a kepe volt, mellette viszont növendékkukorica, megbolondulhatott a libapásztor. Mire az egyik kárból kikergette, benne voltak a másik kárban. Én viszont? Beálltam két kepe közé, odafüttentyenttem őket, és elkezdtek mellettem szemezni. Szúrós kláhája volt minden akkori rozsnak és búzának, mégis kiszedték belőle a szemet. Annyira jól ment mellettük a sorom, volt időm még fűrtöt is gyűjteni.

A kombájnos világ gyereke ebből már egy szót se ért.

Aratáskor elől ment a kaszás. Takaró volt a kaszán, hogy minden szálát oda sodorjon a még álló gabonához. Nyomában hajlongott a marokszedő, sarlóval szedte föl. Legtöbbször hátrafelé ment, mint a rák, és csak a suhintás hangja kormányozta, hogy bele ne hátráljon a kaszába. Két marokból kötött egy kévét a kötöző. Nálunk kötőfával kötöztek, olyan szoros lett a kéve, erőnek erejével se lehetett volna kiszedni alóla egyetlen szálát se. Este úgy ért véget az aratás, hogy összehordták a kévéket, és keresztkebe rakták. Több kereszt egymáshoz érve, ez a kepe. Tiszta munka, a nagygráblával kuszába húzták a mégis szétszóródott szálakat, a kuszát kis gráblával összevágták, és kuszakévébe kötötték. Ezt már nem tették föl a keresztre, rontotta volna a városképet, és az első szél lefújta volna. Ami még ezután is a tarlón maradt, azt ette a liba, és abból szedett fűrtöt a libapásztor, ha ideje engedte.

Csodálatos valami a fűrt. Nagy csokor, csupa búzából vagy rozsból. Vihettem haza a tyúkoknak.

Most minden munkát a kombájn végzi. Elöl bekanalazza az álló gabonát, levágja, hátul kiadja az elcsépeelt szalmát. Hogy közben mennyi szemet szór el? Meg lehet nézni minden szeptember lelegején, mert kikel a megtárcsázott tarlón, amit a verébhadak meghagynak belőle. Árvakelésnek mondják. Sokszor sűrűbb, mint az eredeti vetés volt. Libát is ritkán eresztenek rá, mert legtöbbször a liba is messze esik a tarlótól, fűrtöt szedni pedig az égvilágon senki meg nem próbálna. Még összegereblézni se. Inkább beleszámítja a termelési veszteségbe már a búzanemesítő is. Több mázsára rüg hektáronként.

Libapásztoros gyöngye szívem, elsírom magamat.

Libát őriz a libapásztor, és nem ludat. Meddig liba, és mikortól lúd? Belenő ebbe a gyerek, soha nem téveszti el. A liba egynyári állat, őszre megnő, megtömik, és levágják. Ha meghagyják, ha tojik, akkor lesz belőle lúd. Következő nyáron már családanyaként jár kicsinyeivel. A gúnár is lúd, de egy apának több libafalka is lehet az utóda. Szegény embernek legföljebb egy falkája volt, és a gúnár ritkán érte meg a kislibák világra jöttét. Amikor betöltötte természetadta kötelességét, kés alá került. Legföljebb akkor maradhatott meg, ha teljesítménye vetekedett a falu bikájáéval.

Fazekas Mihály Lúdas Matyija alföldi szerzet, de szóról szóra értettük. A fölnőtt libának nálunk is lúd a neve.

Első pedagógiai sikerem tehát a tarlón támadt. Libapedagógia volt ez, de gyökere annak a későbbi elméletnek, hogy vigyázni kell inkább a gyerekre, nem pedig büntetni állandóan. Egy év múlva rájöttem, kiterjeszhető ez a módszer a kecskékre is.

Mondtam már, szegények voltunk, ezzel szemben viszont sokan. Ennyi gyereknek tej kellett, de akárhonnan vennénk is, úgyse tudnánk kifizetni. Az a legjobb, ha kecskét tartunk, mert szegény ember tehene a kecske. A gida a legolcsóbb, mi tehát gidával kezdtük.

Láttak már kisgidát? Nála aranyosabb jószág talán nincs is. Ugrabugrál, mindenre fölmászik, és ütikost is lehet vele játszani. Mi az ütikos? Birkaajtáról terjedt át a gidára, mert a kos birkaszármazék. Kecskéi párja a bakkecske, kicsi korában a bakgida. Előhoztam már az ütikost a malomfeji katasztrófa idejéből.

Tessék négykézlábra ereszkedni, mire a betanult gida elkezd hátrálni, ha hallja: ütikos! Jól nekikészül, két lábra ágaskodik, úgy lendül. Már üti is a fejét az ember gyereke fejéhez. Visszahátrál, ha megint hallja, ütikos, megint készülődik, megint nekifut, megint két lábra áll, megint koppan. Hetekig győzné, mert az ő feje bírja, de az enyém legföljebb a lelegején, sapkával takarva, amikor még kicsiket tud ütni. A tanítás itt is a pedagógia győzelme, de ezt illik hamar abbahagyni.

A második lecke a füttyentés. Elszaladgálna szem elől, talán a világból is kifutna, mint a buta liba, ha engedném. Ősi ösztönével ő is tudja, kutya tartozna a füttyentéshez, de azt még nem tudja fölfogni ő se, hogy vannak szegény emberek is, akik kutya nélkül élnek. Csörtetve rohan elő a legnagyobb bozótból is. Hogy meg ne unja, hogy rá ne jöjjön, megint rászédtek, jutalmul mindig lehajtok neki kampós botommal egy növendék akácfát, hadd egye tele a hasát.

Majdnem skandalum lett ebből is egyszer. A temető melletti gödrökben őriztünk Csukával. Ott van a zsidó temető is, csak annak magas kőfal a kerítése. Azon szoktunk ücsörögni, mert a gyerekekben is benne van a kisgidai ösztön: mindig a lehető legmagasabbra törekszik. Most éppen temettek valakit. Szőrösdeszka-koporsóban feküdt, gyolccsal letakarva. Bár időtlen idők óta együtt éltünk a zsidókkal, igen keveset láttunk róluk. Azt se tudtuk, hogyan temetnek. Befelé harangoztunk tehát meztelen lábunkkal a fal tetején, és néztük a szertartást.

A kecskék iránt érzett felelősség azonban akkor is eleven, ha ámul és bámul az ember. Kifelé fordultam egy pillanatra, számba kaptam négy ujjamat, és sorozatott füttyentettem. Dehogy gondoltam, hogy ott bent a gyászoló család saját kicsúfolásának fogja föl! Amikor már csörtettek elő a bokrokból a kecskék, kénytelenek voltunk közéjük ugrani a magas falról, mert az egyik fiú is felénk rohant. Kiabálásából ítélve kétségünk se lehetett, hogy ellátta volna a bajunkat.

Dehogy akartuk mi bántani őket! Csak rájöttünk, a kecskepedagógia egyáltalán nem része egyetlen temetési szertartásnak sem.

*

Kitérő következik most, de el nem hagyhatom. Akkora még csak a gyerek, mint a fűmag, már az érdeklő, hogyan jött a világra. Megkérdezi az anyját, mint a feleletre legilletékesebbet, de az avval üti el, hogy a jó gyereket a gólya hozza. (A Gólya néni nyomravezető lehetne, ha akkor már nyelvészkednie kéne, hiszen minden gyerek születése körül ott van a bábaasszony is, de sok más is van, amit észre kellene vennie, ne kárhoztassuk érte, ha ezt kihagyja.) A csőrében, messzi Afrikából hozza a gólya. Köröz a kémény fölött, jól megcélozza, és belepottyanja. Annyi ráció azonban létezik már a fűmag-emberben is, ez az, amit el nem hisz. Nem azért, mert aki például télen születik, azt nem hozhatja a gólya, inkább azért, mert ha Afrikából jönnénk, és a kéményen át jönnénk a világra, feketék és kormosak lennénk, a pólyás gyerek pedig hófehér, mint a patyolat. És hogyan pottyanthatna bele a kéménybe, amikor a füstnek oldalt van a kijárata? Ha ilyen kérdésben a fölnöttek megbízhatatlanok, nem marad más forrás, mint a többi gyerek. Amikor egyik-másik szomszédasszony hasa elkezdett gömbölyödni, így intézték el: na, ez is nekiszaladt a kocsirúdnak!

Tehát kocsirúdból lesz a gyerek! Vagy kocsirúdtól? A kocsirúd és a szekér rúdja között az a lényeges különbség, hogy a kocsié fölfelé mered, a szekéré pedig lekonyul. Amikor senki se látta, a szomszédék kocsija rúdjának is neki-nekiszaladtam, hogy a nagy titkot közelebről megismerjem, de a hasam még csak domborodni se kezdett tőle. Biztosan azért, mert a rúd hegye nekem magas volt, nekifutni is csak a tövének tudtam. A töve meg nem érvényes. Nem tagadom, az is megfordult a fejemben, némely kocsirúd nem mindig termékeny. Nem lakik mindben gyerek. A mai viagrás idők szavával élve: impotens is lehet. Mi mást tehetne a magamfajta kisgyerek, megvárja, amíg Mancsi, a mi gidánk, felelni nem tud.

Eljött az ősz, és a Mancsi megbolondult. Az ütikost rég elfelejtette, de a gidapedagógia maradandó nyomokat hagyott a lelkében, füttyre még hallgat, az akácágak lehúzását azonban nem fogadja mindig habzsolva, noha nem hullott le még minden levél. Mi lelt, kicsi Mancsi? Hol fáj, mondd meg?! Összevissza mászkál, mintha besózták volna. Éhesen hajtottam ki, és akkor is éhes volt, amikor hazafelé mentünk. Elöl én, utánam ő. Mondom otthon, megkergült a Mancsi, én pedig kergegidát nem őrzök tovább.

Föltekinti Édesanyám a helyzetet, és azt mondja, el kell vinni a *Grájczér néni*hez. Az Édes néni titkos tudományáról tudtam, de hogy Grájczér néni a kecskék kergeségét tudná gyógyítani, még csak nem is hallottam. Gyere, Mancsi, elmegyünk!

Mancsi azonban annyira megbolondult, még csak nem is hall. Nem jön. Szégyen, nem szégyen, madzag kötődik a nyakára, ezt pedig személyes sértésnek veszi, és még inkább nem jön. Az erőszakot a kergeség gyógyításához vezető úton se tudtam volna elviselni, nem rángattam tehát, fél marék sót vettem a markomba. Nem úgy használtam persze, ahogy a kányáknál akartam, nem sóztam meg a farkát. Odatartottam az orra elé, de mire belenyalt volna, már el is kaptam. Jött, mint a parancsolat, végig a falun, mert Grájczér néniék éppen most költöztek át az iskola mellől a Hercegerdő alá. Meg is érkezünk szerencsésen, de már a telek lábánál kirántotta a kezemből a madzagot, és rohant, mint az örült. A legundokabb, a legmocskosabb bakkecske ólját akarta megmászni azonnal.

Eddig se csodálkoztam rajta, hogy a kanördögöt kecskebak formájában kellett elképzelnünk, mert annál borzasztóbb látványt nem találtunk volna ki magunk se, de ez ráadásul olyan bűdös, a kénköves pokol hozzá képest szagos szappan. Grájczér néni a mindent tudó öregek bölcsességével azonnal kinyitotta az ól ajtaját, és az a mocskos fürtelem már rajta is volt az én kicsi, drága Mancimon! Letöröm a derekadat, te piszok! - hördültem föl, de mire odaértem volna, már maga alá húzta ártatlan jószágomat, és az boldog mekegéssel fogadta a kimondhatatlan erőszakot.

- Hagyni köll, kis szógám, ezeknek ez a természetjük - mondta Grájczér néni, és utunkra bocsátott anélkül, hogy bütykös szalmaszállal megbájolta volna. Annyit mondott még, megkapta az orvosságot, be van ótva.

Útközben tapasztaltam, valóban gyógyulóban van. Nem kellett sóval csalogatnom, a madzagot is levehettem a nyakáról. Jött mellettem szótlánul, még a fejét is hozzám dugta, ha kutyák ugatták a kerítések belsejéről. És milyen a jó pásztor, még ha gyerek is, megbocsát a megtévedt állatnak. Megveregettem még a nyakát is útközben, ami a fönntartások nélküli pajtáskodás jele volt, és ezt Mancsi is megérezte.

Azt azonban nem tudtam még akkor se, hogy a bűdös és mocskos bakkecskének következményei lesznek.

Benne voltunk már a télben, sőt kifelé mentünk belőle, amikor átmentem egyszer Vermes nénihez. Megengedte, hogy a meleg istálló sarkába kössük be télre. Vagy már Lőkék istállójába? Mancsi-nézőbe mentem. Szénát szoktam elibe tenni, és vizet vittem neki. Nyáron

ugyan szedtem akáclevelet nyelestül, hogy megszáritom, de a zsúpfödeles padlásra raktam föl, és vastagon fölverte a szőrös penész. Kidobtam, nehogy elrontsa a gyomrát. Nagy baj ebből nem lett, a szénát is szerette. Azon nem csodálkoztam, hogy mostanában nem várt kitörő ugrándozással, de meglepett, ahogyan fogadott. Ennél keservesebb sírást még fölnövőfélben lévő kecskétől nem hallottam. És tipródott szüntelenül, mintha tüzes platnin táncolna. Most kéne ide a kecskedoktor Grájczér néni, kanördög nélkül, gondoltam, és átöleltem a nyakát. Beszéltem is neki mindent, mert tudtam, ő semmit nem ad tovább. Meg is érezte az emberi jó szándékot, mert a fejét egy darabig ott hagyta a nyakamban, és csak kicsiket mekegett.

Föltűnt azonban, hogy a nagy táncolásban is mindig terpeszben maradt a két hátsó lába. Mi van veled, kis Mancikám? Erre nagy sietve lefekszik, de fekve se találja a helyét. Hátra megyek, látom, valami hólyagféle dudorodik elő belőle. Most jönne ki a rosszság? Látod, látod, kicsi gidám, így jár, aki nem hallgat a gazdájára!

Majdnem szétreped tőle. Már nem mekeg, hanem nyög nagyokat. Jaj, csak bele ne pusztulj, drága kecském! Még jobban töremkedik elő a hólyag, ennél fogva még jobban fenyeget a szétrepedés. Nincsen mese, ide gyors segítség kell! Odatérdeltem mögé, és két ujjam körmével kicsíptem a hólyagot. Azonnal árvíz kerekedett, mintha az összes lé most ömlene ki belőle, amit eddig megivott. Még jobban megijedtem. Fölugrottam, nehogy elöntsön engem is. Tartsd vissza, Mancsi, ne hagyd elfolyni az életedet! Csak bolond állat a kecske, ahelyett, hogy szót fogadna, még jobban erőlködik, és valamit nyom ki magából. Szentséges Isten! Ez egy gidaköröm! Nem is egy, hanem kettő! Hogyan kerülhetett ez bele? Belemászott volna, amikor feküdt? Pont oda? Ki kell húzni belőle, hamar, nehogy kárt csináljon benne! Erőltetni azonban így se mertem, csak segítettem inkább.

Nagyot szusszan szegény, végre kint van. Jól megjárta, kellett neki belebújni. Nyúlós-nyálás volt, és mozdulni is alig tudott. Ha eddig nem fogtam volna, hozzá se mertem volna nyúlni.

Ha már itt vagy, meg ne fulladj! Szájáról lecsaptam a nyúlós valamit. Cipőfűzőre kötve ott volt a zsebemben Sarajevo bicskám, avval elvágtam a hozzá vivő köteléket, és a gidán maradó részt egyszerűen megcsomóztam, nehogy a vére is elfolyjon. Mire evvel végeztem, megint nyögni kezd szerencsétlen, megint bújik elő belőle két gidaláb. Most már kicsit se csodálkoztam rajta, hogy teljes gida tartozik azokhoz is. Elláttam ezt is bicskás beavatkozással, csomóra is kötöttem, amit kötnöm kellett - ma sem tudom, honnan sejtettem, hogy ez lehet a módja -, és abban is inkább a segítő ösztön dolgozott, nem a tapasztalat, hogy odatettem elé mind a két jövevényt. Azt, persze, megint nem tudtam, ő kitől tanulta, de mindegyiknek a fejét nyalta először, és le is nyelte, amit lenyalt róluk. Ha ez annyira nyalja, biztosan megöli a szomjúság! Most jut eszembe, vizet kellett volna hoznom, hozok is egy vödörrel mindjárt. Föl se áll, csak beleüti az orrát, és kiissza mindet. Látom a szemét, még mindig könnyes. A fájdalom hozta elő benne, vagy a hála talán? Vagy csak azt akarja pótolni, ami az előbbi árvízkor kifolyt belőle? Csak ki ne folyjon ez is!

Megnéztem hátul, benne maradt.

A gidaszülészet professzora se csinálta volna különbül, mint én, ebben biztos voltam. Még le se nyalta őket teljesen, máris fölállni igyekeztek. Nagyot lódult egyszer-egyszer a fejük, némelyik az alomról is letántorodott, de a vége mégis az lett, hogy fölállt mindegyik. És rágni kezdte azt a két függőt, ami a kecske nyakán libeg. Álljatok meg, Isten szerencsétlenjei, nem a libegő kell nektek, hanem tej. Fölállt Mancsi, most láttam csak, a tőgye úgy megduzzadt, hogy még olyat se láttam. A hegye is annyira vastag, az ugyan egyetlen gidának a szájába be nem fér.

Megsimogatom, megnyomom egy kicsit, spriccel elő belőle a tej. Tovább nyomom, tovább spriccel. A másik is. De jót lehetne evvel az utcán játszani! Szembespriccelném vele a Bózsit. Szorítva tartom egy kicsit, és belegyömösölöm a fehérnek a szájába. Amikor az már nagyon tudja, mire való, a másik csöcsét a tarka gidába kínálom.

Örült a szívem, amikor láttam, mindkét újszülött nekiterpeszkedve lökdösi az anyját. Az pedig aprókat mekeg nekik, és a feneküket nyalja.

Közben, csöndben, szépen, szálára megértettem a kocsirúd rejtélyét, de nincsen az a pénz, amiért megmondtam volna Édesanyámnak. Hadd higgye ő továbbra is, hogy a gyereket a gólya hozza.

Amikor tavasszal megjöttek, seregestül kiabálta a sok gyerek:

*Gólya, gólya, vaslapát,
Hozzál nekünk kisbabát!*

Nem álltam közéjük. Megmosolyogtam őket. És megértettem az anyjukat is, amikor azt mondta nekik, ne kérjetek többet, az Isten áldjon meg benneteket, elegen vagytok már.

Csak azt nem értettem, hogyan jön a gólya meg a kisbaba mellé a vaslapát.

Mire aztán kinyílt az igazi tavasz, kint ugrabugrált a két kiscigida. Hófehér az egyik, tarka a másik. Mi pedig fejhattuk Mancit. Olyan tejet ihattunk reggel is, este is, állítólag a tüdőbajosok is meggyógyulnak tőle.

Egy biztos, a tüdőbaj azóta is elkerült bennünket.

Csak arra az egyre nem találtam magyarázatot, olyan csúfságosan rút pokolfajzat bűdös bakkecskének hogyan lehetnek ilyen gyönyörű gidái. Olyan szépirodészi folyamat lehet beleépítve minden kecskemamába, annál különbet azóta se talált föl az emberiség. Hol van ettől a kocsigyártó rüdmester?

*

Akkora szilajnagy ésszel, amekkora nekem volt, és olyan tudományos megalapozottsággal, amellyel a kocsirúd rejtélyét is megfejtettem saját kútfőmből, máig szégyellem életem legnagyobb bárgyúságát. Öcsémet bízta rám a családi tanács teljes napra. Nem először, és nem utoljára. Nagyobb testvéreim iskolában voltak, anyám talán harmados krumplit ültetett, nekem viszont semmi dolgom nem volt, maradhattam tehát otthon. A tavasz mindig megbolondítja a gyereknépet, most pedig száz ágra sütött a nap.

Fölöltöztettem, és vittem ki az udvarra. Kinőtt már a pelenkából, velünk játszott, de most borzalmas dolog történt: elfelejtett járni! Lépett egyet, és hasra esett! Szentséges Isten, most segíts meg, miféle betegség ez? És hogyan állok majd Édesanyám elé, bevallani, hogy mindez akkor tört ki rajta, amikor rám volt bízva? Még vigyázni se tudok az öcsémre?

Fölemelem, babusgatom, ahogy a nagyoktól láttam, aztán letettem az udvar közepére.

- Állni, ugye, tudsz?

Elmentem legalább tíz lépésre, leguggoltam, kitártam karjaimat, és kiáltottam:

- Ki szeret engem?

Érti, akár a kiscigida az ütökost. Mennyei mosoly az arcán, nekilódul, futna szegény, nagyon futna, nehogy valaki megelőzze, de zsupsz, hasra is esik. Megint ajnározgatom, megint leállítom, de a változatosság kedvéért visszafelé fordítom.

- Ki szeret engem?

Zsupsz! Harmadszor is, negyedszer is. Vagy megérezte szegény gyerek, micsoda förtelmes nyavalya az, ha valaki álmában egyszerűen elfelejt járni, és mire fölébred, csak hasra eseketni tud, vagy a sorozatos esés fájt, de érzéseit csöppet se titkolva úgy elkezdett bőgni, hogy Mária néni is meghallotta.

Szerencsétlen Mária néni, ne vegye zokon haló porában se, de gyereki ésszel őt is a boszorkányok közé soroltam be. Nemcsak azért, mert szállásadónk volt. Volt alkalom, hogy Édesanyánk is így nevezte, és még jelzőkkel is fölékesítette. Most mondja valaki a maga hetvenvalahány évével, hogy szoba-konyhás lakásban nőtt föl, hárman laktak benne. Mondom neki, mi pedig konyhaszobásban voltunk, heten. A konyhánk volt a szobánk is.

Mindig Mária néni szedte be az árendát, sőt, ha beszédni nem tudta - sokszor előfordult az is -, a kürtön telefonált át anyámért. Azóta már tudom, kályhacső lett volna az, ha nekünk kályhánk lett volna, mostani állapotában is kürtőnek kellene mondanunk, de a lényeg, közös kéménybe ment az övével. Ha megverte a sajátját, hajszálra úgy hallatszott, mintha a mienket ütögette volna. Ez volt a háztáji telefon. Haragja is kihallatszott belőle.

- Megint telefonál a bűdös boszorkány! - mondta ilyenkor anyánk.

Föl nem fogható előnye a vezetékes telefonnal szemben, hogy készenléti díjat soha nem számítottak föl érte. Ezzel szemben bármikor kéznél volt.

Kijött tehát a bőgésre, hogy megnézzze, milyen technikával nyúzó már megint tulajdon öcsém. Mondom neki, várván a vihar kitörését:

- Elfelejtett járni!

Való igaz, már tanítgattam is akkor. Ha így állsz, akkor jó. Tedd előre a bal lábadat, aztán a jobbot. De vigyázz, mert eleshetsz. El is esett.

Sasnak való szemeit ráveti Mária néni, aztán nekem mondja:

- De nagy marha vagy te, édes fiam! Hány a szára egy gatyának?

- Kettő.

- És hány a lába egy gyereknek?

- Kettő.

- Hát te akkor miért nem dugod kettőbe a kettőt?

Kilikadt alattam a föld, és elkezdtem süllyedni. Hogyan lehetek ekkora ökör? Azért, mert siettem? Meglehet, de a sok kínlódás közben észre kellett volna vennem. Miért nem vettem észre? Azért, mert nem lógott az üres szár. Amikor este levetettük, belülré húzódott.

Nadrág le, szára ki, két lába bele, külön-külön, és megint a kérdés:

- Ki szeret engem?

Futott szegény, ahogy csak futhatott.

Kicsi kell a boldogsághoz. Alkalomadtán a nadrág másik szárának fölfedezése is elég.

Hatalmas szerencsém, egyetlen öcsém erre még nem emlékszik. A család ugyan megtudta, de mivel nem élte át, el is felejtette. Lükéségem titka így maradt egyedül az enyém.

*

Azt már nem tudhatom, akkor hová tettük az öcsémet, vagy még meg se született, amikor a másik szégyellni való történt velem, de annak sincsen párja a világon. Egyedül maradtam otthon, az biztos. A fecskemadár érezheti olyan árvának magát, amikor három testvére egyszerre esik ki a fészekből, és anyja sincsen otthon. Régen volt már reggel, lehet, hogy az éhség is hajtott, de elkezdtem bögni. Kerestem Édesanyámat. Akármerre kiabáltam érte, sehonnan nem jött elő, nekiindultam tehát a mezőnek. Falu szélén két lehetőség van. Vagy befelé megy valaki, vagy kifelé. Átmentem a Halagos három hídján, fölmentem a Pityerdombra, végigmentem a Martontagon, és túl a csögi elágazáson is, benne jártam már a Tisztásra menő út laposában, amikor láttam, a kút felől jön szembe velem. Se lát, se hall ilyenkor az ember gyereke, vagy ha hall, azt belső hang mondja: ki szeret engem? Futottam, mint a veszedelem. Egyenesen neki, majdnem földöntöttem. A fejem éppen az ölégig ért, benne is hagytam, és jól átszorítottam a lábait.

- Édesanyám!

Jóságos kéz simogatja a fejemet, és félve mondja:

- Nem én vagyok a te édesanyád!

Lehervad róla a kezem, aztán visszabújok a fedezékbe:

- De te vagy!

Érzem, a hangja se az. Termetre akkora, a ruhája kiköpött ugyanaz - kékfestő -, a köténye is, a járása is olyan, de a hangja nem. Hátrálok, akkor látom, tényleg nem az. Az arca se az. Sírva követelem, mondja meg azonnal, hová lett az Édesanyám. Nem tudom, mit érezhetett szegény, mert neki soha nem volt gyereke, de hogy magához szorított, és nem győzött simogatni, az biztos. Tehette, a teremtő Istenen kívül senki nem látott bennünket. Jó is, hogy rátaláltam. Talán még most is mennék, és keresném Édesanyámat, ha ő ott nincsen.

Megfogta a kezemet, és elindultunk hazafelé. Végig a Martontagon, a Pityerdombon, a Halagos három hídján. Hogy miről beszélgetett velem, azt nem tudom, de a jó meleg kezét éreztem. Le is guggolt hozzám, úgy simogatott, amikor a házunk elé értünk. Azt se tudom, honnan vehette, hogy biztosan az iskolában találom meg anyánkat, de azt mondta, ott biztosan megtalálom. Tudtam, hogy ott van három testvérem, de még soha nem jártam benne. Dehogynem! Nyaranként óvoda volt, és én óvodás is voltam.

Benyitottam, és mindjárt nekiszegeztem a kérdést az Igazgató úrnak:

- Hol az Édesanyám?

- Meg is mondanám, ha tudnám - tárta szét két karját. De már akkor három helyről ugrottak föl, és futottak hozzám: a Sanyi, a Panni és a Gyuszi. A Sanyi ért el leghamarabb, így ő cibált be a padba.

Hat osztály járt akkor egy terembe, az egész akkori iskola, egy tanító keze alá, de mind a hatban megállt a tanítás. Velem volt elfoglalva mindenki. Ki is bökte valaki, hogy már tudok olvasni is. Nem a mi családukból való volt, az biztos, mert mi soha nem voltunk ennyire dicsekvősek. Meg minek is mondták volna testvéreim, amikor nem volt abban semmi.

- Akkor olvass! - mondta az Igazgató úr.

Másodikosok mellett ültem, az ő olvasmányukat tették elé. Olvasom folyékonyan a mesét, szótagolás nélkül: „Szép, holdvilágos éjszaka volt. Róka koma elindult eledelt keresni...”

Rátenyerelt az igazgató a könyvre: folytassam. Csöppet se zavart, folytattam.

- Hohó! Te ezt kívülről tudod.

- Tudom hát.

Belemarkolt a könyvbe, és a hátsó traktusába fordított:

- Itt olvass!

Olvastam onnan. Azt a történetet, hogy fiával meg a szamarával ment az úton az egyszeri ember. Először rászóltak: legalább a gyereket vihetné a szamár. Amikor már fönn ült, megint rászóltak a gyerekekre: hogyan engedheti, hogy öreg apja mellette gyalogoljon? Akkor az apja ült föl, aztán mindketten, de amikor megmondták nekik, akkora kegyetlenséget nem visel el a föld, hogy két lábabíró ember egyetlen szamáron menjen, leszálltak, párba kötötték a négy lábát, botot dugtak közé, és a vállukra vették. A képre emlékszem már csak, a szövegre nem, de pontosan olvastam, az biztos. Talán a hatodikosok leckéje lehetett.

Akkoriban még mutogatva tanulták a gyerekek az olvasást, de mivel otthon tanultam, a testvéreimtől, nem mutogattam, és nem is szótagoltam. (Bajom csak évek múlva lett vele. Megkértek, hogy tanítsam olvasni karácsonyi szünetben a Lőrinc szomszédék lányát. Elővettem nagy tudományomat, ennél könnyebb a világon sincsen. Azonnal meg is bicsaklottam: nem minden betűt tudtam mutogatni. Ráztam a ruhámat a mellemen az er-nél, doboltam a hasamon a dé-nél, de az em-nél elakadtam.)

- Hát írni tudsz-e? - kérdezte az Igazgató bácsi.

- Tudok!

- Gyere a táblához, és írd!

- Mit írjak?

- Írd föl a nevedet.

- De csak írva tudok írni!

- Írhatod írott betűkkel is.

Kószolgatták ujjaim a krétát, azelőtt soha nem volt a kezemben ilyen, aztán fölágaskodtam, és jó magasan elkezdtem. Mire az utolsó betűre kivettem a két vesszőt, már a tábla alsó sarkában járt a kréta.

Ha alkalmam lett volna legalább egyszer kipróbálnom előtte, biztosan egyenesebbre sikerült volna, bár akik azt is szememre szokták hányni, hogy kertünkben a borsó is, a bab is görbe sorokban terem, nyilván itt keresnék a magyarázatot. Grafológus pedig elővette volna a lefelé csökkenő aláírásból fakadó elméletét, és már akkor kimondta volna, ebből a gyerekből se lesz életrevaló ember.

Így kezdődött tehát iskolai pályafutásom. Jóval a törvényes határidő előtt. Az igaz, hogy Édesanyám mégsem itt volt, és éhségem se az olvasástól, se az írástól nem oltódott el, de testvéreim elláttak ennivalóval. Az iskolába pedig ettől kezdve szabad bejárásom volt. Sajnos, adu is lettem. Ha valaki, akár hatodikos létére is nem tudott valamit, én viszont tudtam, velem pirított rá kenetes szavakkal az Igazgató úr: látod, te címeres ökör! Ez a taknyos kölök tudja, te pedig nem tudod. Nagy elégtétel volt, ha emlékezetem nem csal: a címeres ökör mintha Bózsai lett volna.

Holtomig tartó taknyos kölök is itt lett belőlem.

Aki még tulajdon édesanyját se ismerte meg. A taknyosságomba beleszoktam, világnagy tévedésem azonban ma is nyomja a lelkemet. Igaz, a szopós kisbáránnyal is megesik, hogy idegen anya alá téved, de az elrúgja magától, és ezzel elintéződik a dolog. A bárány nyilván el is felejtí kudarját, amikor kedvére szophat, csak az embergyerek őrzi, amíg ő is el nem múlik. Pedig engem el se rúgott az az asszony, inkább kedves szavakkal simogatott.

*

Ugranom kell egy nagyot, mert ha így aprózom, kifutok a világból. Amikor betöltöttem nyolcadik évemet, én is elszegődtem gulásnak. Rokonféléhez, Juliska néniékhez és Károly bácsiékhoz. Édesanyám nagyon ügyelt rá, ne idegenek lábkapcája legyenek mindjárt. Nem kellett marhát vakarnom, és ganét talicskáznom, csak őriznem kellett. Egy mázsa gabona, egy választási malac, és száz pengő volt a bérem egész nyárra. És természetesen a kosztom: reggeli, ebéd, vacsora, tízórai és uzsonna. Utólag nézve ez volt az egyedüli hasznom. A gabona eltűnt előlünk apánk jóvoltából, a malacot is ő adta el, és föltehetően kocsmákban ért véget az ára, a száz pengő viszont semmit se ért, mire megkaptuk.

Két bátyám is ezt az utat járta, így azon a nyáron három malac állt a házhoz. Közülük nálunk egy érte meg a disznó kort, Muki volt a neve. A következő tavasztól zsákszámra szedtük neki a győtényt - folyondárnak vagy szuláknak mondják máshol -, és úgy ajnároztuk, ahogy azelőtt Mancit. Ha hívtuk, hozzánk jött, ha megvakartuk a hasa alját, hanyatt feküdt. Két mázsa nyolcvan kiló volt, amikor apánk eladta. Annak az ára is gatter akart lenni Gércén, ott is a jobbik soron, de kocsmákban úszott el. Hiába sirattuk.

Két tehenet és két üszöt kellett őriznem, keskeny legelőn, a Kettesútnál. Jobbról rozs volt, balról az uraság zabosbükönye, fölso végén krumpli, az alján kaszáló. Ilyen szűk helyen botozással nem lehet marhát legeltetni, ide megint csak bölcs pedagógia kellett. Volt ugyan nagy botom, kereszt is volt a végébe vésve, hogy a többi gulásgyerek el ne dobja. (Amelyiken még kereszt se volt, az senkié, tehát eldobható! Gondolom csak, bizonyítékom nincsen rá, az írástudatlanok jegye volt a kereszt.) Orrba veregethettem volna mind a négy marhát, ha akár a rozsba, akár a zabosbükönybe öltötték nyelvüket, de nem vitt rá a lélek. A legbutább marha se verésre való. Egyenként hívogattam oda hozzám mindet, és ott legeltek, ahol én voltam.

Ebből támadt a legnagyobb baj.

Negyvennégy nyara volt. Alig hajtottam ki reggel, máris jöttek a röpülők. Először a hazaiak, a pápai röptérről való. Futottak, buktak és ágaskodtak ott fönn. Tünelményes szép látvány volt, a lelkeim is belerezdült, amikor pörögve esett le akármelyik, de az utolsó pillanatban mégis föl húzta gépét a pilóta. Ez volt, azt hiszem, a dugóhúzó. Olyan hangok ezek, nem lehet elfelejteni. A karvaly esett így le, pörögés nélkül, de az csak akkor húzott fölfelé, ha már körme között volt az egér. Delfinek játszanak úgy a végtelen óceánban, ahogy ők fürödtek a kék égben. Ez a hasonlat azonban csak most jut eszembe, amikor a televízió hozza elém a tengeri képeket.

Tíz óra után kitakarodtak a légtérből, nem sokkal utána elkezdett vonyítani a vinári állomás őrmozdonya, arra meg mindjárt kongatták a református templom tornyában a nagyharangot: légiriadó! És jöttek, csak jöttek, tompa bűgással a bombázók. Ezt a hangot se lehet elfelejteni. Györnek mentek. Mire beborították volna az eget, megint előjöttek a reggeli vadászgépeink, és elkezdtek piszkálni őket. Lett akkora kavarodás belőle, az egérlukba is belebűjtam voltam, annyira féltem.

Édesapánk akkor a győri vagongyárban dolgozott, naponta hozta haza a borzalmas bombázások híreit. A Duna-partra menekültek ki minden riadókor, de sokan voltak, akik soha nem tértek vissza. Hullák és húscafatok között bóklászott, aki megmaradt. Olyan emberről is

beszélt egyszer, akit a légnyomás valami bokron táncoltatott. Hogy a bokor hogyan bírta, máig nem értem.

Egérlok nem volt akkora, hogy belefértem volna, de barázda volt. A legelő és a zabosbükköny között. Károly bácsi legelője meg az uraság földje között. Abba feküdtem bele, hasra persze, és ott remegtem végig a légi csatákat. A jól nevelt marha se annyira marha azonban, hogy ott legelvén mellettem, bele ne nyalt volna a zabosbükkönybe. Hiába szólítottam őket sziszegve, hogy azok ott fönnek meg ne hallják, térjenek észhez, és ne csináljanak mindenáron kárt. Engem is körülgeleltek a fedezékben. Nekik a legnagyobb légi csaták jelentették a legnagyobb jót.

Úgy telelaktak, majdnem kidurrantak. Ha azt hallom vénülő koromban is az elbóbiskoló emberre, hogy zabba mentek a lovak, nekem a légi csaták, és a zabosbükköny jut eszembe. Nem a lovak, csak a marhák mentek bele, bár nem elalvásom következményeként.

Csakhogy elő szokott kerülni valahonnan Petó bácsi is, az uraság mindenese. Nagyobb helyen ispánnak vagy intézőnek mondták volna, de ezek a szavak nálunk nem voltak divatosak. A botos-ispán pedig egyáltalán nem illett volna rá. Mindig észrevette, hogy egy jó szekérnyit megint lelegettettem. Dehogy legettettem, maguktól ették, énram ahhoz semmi szükség nem volt, de ez a szikár okfejtés nem ingatta meg. Megböcsülteti a kárt a bíróval, és nekünk kell kifizetnünk! Megígértem mindennap, többet ilyen elő nem fordulhat, de nem tehettem róla, ha ezen az oldalon volt a legmélyebb a barázda. Lelkének legcsücskében mégis benne lakhatott a jó szándék, mert fenyegetéseit soha nem váltotta be.

Nemcsak röpülők jártak azonban azon a nyáron.

Volt egy bolond Lidi szolgálója az egyik tanítónak. Sok rosszat nem akarok róla mondani, ha egyszer sántított az esze kereke, vagy egy küllővel több volt benne, de mindenki beszélte, nála adakozóbb kedvű lány nem volt a faluban. Mindenkinek adott, aki akarta.

Volt egy kalahüttyös szabadságos katona is, aki éppen oda hozta ki nagy szerelmét, a Lidit, ahol legettettem. Mint a koslató kutyák, úgy jöttek utánuk a gyerekek. Dögmeleg volt, az aznapi légi csata elmúlt már, a szénakazal árnyékába húzódtak. Oda hordták gazdámék a szénájukat, és takaros kazlat raktak belőle. Lefeküdt a Lidi, hanyatt, persze, és a Vitéz Úr fölhúzta a szoknyáját, a sok bamba kölök pedig bámulta. Fűszállal is birizgálta a bécsikapu bejáratát, ott, ahol legjobban feketélt, a közepe pedig úgy pirosodott, mintha a Gyuri kokas cakkozott taréja nőtt volna oda, és szemmel láthatóan izzott, de a gyerekeknek ezt a játékot nem engedte meg. A rozs túlsó oldalán volt egy csonka fasor, eleven akácfából kirakva, amikor már kellőképpen tűzbe jöttek, oda vonultak el, azt viszont megtiltotta a Vitéz Úr - a nevét akkor se írnám le, ha eszembe jutna -, hogy oda is elkísérjék őket. Tisztes idő múltán egymásba ölelkezve tértek vissza. Lidi utána is megmutatta magát, de sokkal fáradtabb volt, mint előtte. Továbbra is tetszett neki, hogy bámuljuk. Már nem vihogott, mint azelőtt, nem is beszélt, nagy bágyadtságában el is aludt, de szoknyája fönnek maradt a derekán.

Nem sokkal utána mellé aludta magát a katona is. Előtte megígérte, hófehér sapkámért igazi amerikai katonasapkát ad.

Máig nem adta.

*

Pajzán gondolataim fonalán majdnem letértem a hadak útjáról. Akármennyire is jó lenne elidőznöm a mitológiai ígézetnél, az alvó Lidinél, és a vele szunnyadó hadfinál, gyerünk vissza a légiriadókhöz. A barázda teknővé kifeküdt fenekére, és a zabosbükkönnyet legelő marhákhoz. Veszettül csatáznak odafönt, a mi vadászgépeink ugrándoznak, az ő vadászgépeikkel kergetőznek, a bombázók azonban rebbenetlen pontossággal, lelket őrlő komor morgással

húznak tovább. Négy széles oszlopban vonulnak, nem emlékszem már rá, hányan, pedig mindig megszámláltam őket. Minden oszlopnak a lelegején négy vadászgép szaladozik, egyik-másik körülkerüli az égi nyáját, mint földit a puli. Hanem most tessék megkapaszkodni, rettenetes dolog történik.

Meglátott az egyik gép pilótája a barázda legfenekén, mert kibukik az első sorból, megfordul, és nyílegyenesen felém jön. Hiába mondta mindig a gazdám, ne féljek, drága a golyó, nem érek én annyit, most láthatom saját szememmel, még a gépet se sajnálják rám. Minden csontom zörög, de még a marhák se hallják, mert a zabosbükkönyt legelik. Nemcsak meglátott, de már lő is! Hosszú-hosszú sorozatokat! Kapaszkodom a hantba, a fűbe, zabosbükkönybe, mindenbe, legszívesebben bebújnék a földbe is. Ha csak egy lövése is ide talál, végem van!

Rémület, állj! Füst csap ki a gépből. Nem lő tehát, őt lőtték meg. A benne lévő lőszer robbanhat föl?

Hála Istennek!

Úgy megijedtem!

Mi lett velem? Annak is örülök, hogy őt lőtték meg? Ennek is itt a büntetése. Oh, irgalom atyja, ne hagyj el, ez a lángoló pokol éppen ide tart! Mi lesz, ha rám esik? Megsülök egészben, ropogósra, mint a kemencés malac újévkor, vagy csak elégek? Pedig ez ide jön, a bolond is látja. Fussak? De hová? Előre vagy hátra? Kegyetlenül ropog, és kegyetlenül lángol. A pilóták már kiugráltak belőle, ott libegnek, együtt a többivel, mintha pitypanggal szórták volna tele a borzalmak egét. És a gép csak jön, csak jön, felém! Ha netán mégse rám esne, akkor is megakad a szénakazalban. Mit csinálhat egy lángoló istennyila a kazallal? Az a marhák teljes téli takarmánya, azt elégetni nem szabad! És aki pár lépésre hasal tőle?

Isten veled, világ!

Pedig de szépen megértettük volna egymást!

Van Isten! Biztosan van, mert átcsúszik fölöttem a füstben gomolygó lángnyavalya, és a szénakazlon se akad föl. Rémületem rugója kilök a barázdából, rá se rántok a többi gépre, az öldöklő harcra, futok a kazal túlsó oldalára. Ha a kazal föl nem fogta, a *Vörösdomb* fái biztosan elakasztják. Nincsen veszély, azok is megúszták! Pitypang meg annyi van már az égen, a repülők alig látszanak tőle.

Hatalmas láng csap föl a földről, átvilágítja a vörösdombi fákat, hogy most valóságban is vörösben játszik mind, és csak később ér ide a buffanás. Befejezte égi pályáját a förtelmes üstökös, és megpihent? Futhattam a marhákhoz, mert attól ugyan nem kellett tartanom, hogy éppen most bújnak elő valahonnan Pető bácsi, de azt akár egy hét múlva is meglátja, a zabosbükkönyt egyedül legeltetem. Hatalmas botommal úgy vágtam végig őket, megálltak, és csodálkoztak: mi történhetett evvel a gyerekekkel? Eddig még kezét se emelt ránk, nemhogy botot!

Nincsen az a hosszú légi csata, aminek vége ne lenne. Mielőtt a gépekből kiszökő sok füst el nem takarná az eget, leszúrom a botomat, eléje állok, hogy a fejem árnyéka a botnál legyen, és lemérem: öt kokaslépés! Ez a legpontosabb óra, dél van, gyerünk haza! Lobog bennem megmenekülésem története, föltétlenül el kell beszélnem az otthoniaknak.

Hajtok haza, dagadt hassal ballagnak a marhák, elhagyjuk a Kettesutat, a Kishidat, a Szelebőcét, látom, a Smidéliuszék háza előtt rengetegen vannak. Nem az én történetemet mesélik, a legfrissebb hírt bogozzák.

Kint volt a fisztói ember a fisztói határban. (Leírva talán Fűz-tó lenne, de Fisztónak ejtik. Majorféle volt ott, odáig soha nem jutottam el.) Hiába szórták a röpködők napok óta a röpcédulákat, rajtuk az ige, hogy

*Kis paraszt, nagy paraszt,
Negyvennégyben nem aratsz!*

Ő mégis aratott. Lánya most állt be először markot szedni, a fia pedig kévét kötni. Felesége megfőzte otthon a bablevest, megsütötte hozzá a krumplis pogácsát, fejére tette a tekercest, fölemelte rá ételes kosarát, és elindult vele az aratókhoz. A tekercest mindig a szegény asszonyok koronájának gondoltam. Abból lett a szentek glóriája is. A legbiztosabb ételhordás, olyan simán lépnek, semmi ki nem lötyög a fazékból. Fogni se kell. Amikor észrevette a lánya, elhányta a sarlót, és elibe futott. Apja és öccse addig összerántott egy keresztet, meg egy másikat is, de azt egy kicsivel arrébb. Az elsőt azért, hogy ne a tűző napon kelljen enniük, a másikat meg azért, mert maradt még rá idő.

Megérkezett az asszony, levette a kosarat, és elkezdte kirakni az étet. Azt se bánta, hogy a gyerekek azonnal belekaptak a pogácsás tálba. Hanem fölugrott az Anti:

- Azanyát! Ez ide gyün! Odanézzen, idesapám, ez ide gyün!

Akkor járhatott fölöttem.

Látja az apja is, a nővére is. Ez valóban ide gyün. Már átért a fákon is, oda tart, ahol ők vannak. Hajszára úgy vannak vele, ahogyan én voltam. Ugranak mind, és futnak át a másik keresztbe, mert ahol semmi nincsen, ott menedéket csak a kereszt adhat. Anyjuk nem futhatott, neki a pogácsát meg a bablevest kellett összekapkodnia. Hallani lehetett a falu szíve dobbanását a réműlettől: akik elfutottak, azokra esett rá a pokol. El is égtek mind a hárman. Az asszonyról meg azt beszéltek, ott öszült meg pillanatok alatt a tarló közepén.

Ha énrám esett volna, Édesanyám is megöszült volna?

A pokolbéli nagy buffanásból ugyan vezetett-e út a mennyországba?

Mire este is hazahajtottam, láthattam, minden valamire való gyereknek új csúzlija van. Elmentek a roncsához, a leszakadozott darabokból kihúzták a kábeleket, a kábelekből a drótot, és olyan nyersgumijuk lett, addig olyant nem is láttam. Hosszúra ki lehetett húzni, bűgött a kő, amikor kiröpült belőle. Minden testvérem el akart menni, velük mentem volna én is, ha addig élek is, de anyánk nem engedett el bennünket.

- A többiek elmehetnek?

- Ha mindenki a kútba ugrik, nektek még nem muszáj!

Bőghettünk, akkor se.

Nem is lett csodacsúzlink soha.

Azt viszont nézhettem közről is, hogyan terítenek ki a Szelebőce tövében egy igazi ejtő-ernyőt. Olyan tisztaselymet még nem látott a faluban talán senki. Menyasszonyi ruhát varrtak belőle, nem is egyet. Egy darabig minden lány abban esküdött.

Háború és esküvő? Pusztulás, világégés, és boldog remények.

Századunk legközepén.

*

Erről a géplelövős, pitypangos aratásról sokáig beszélt még a falu. Volt olyan gép, amelyikből állítólag hat pilóta ugrott ki. Csak nem abból, amelyik majdnem rám esett? Az egyiket a mezőlaki répa föld fölé sodorta a szél. A hír szerint kapálta éppen a gazda, látta, hogy jön valami lefelé, föltámadt benne a honfői buzgalom, elővette a bicskáját, aláfutott, még talán húzta is lefelé, és mire leért, már benne volt a kés a szívében.

Az biztos, nem a répát akarta elkapálni előle.

Másik verzió szerint vasvillával várta, és azt vágta bele. A kapáláshoz ugyan nem kell vasvilla, de a kocsin ott lehetett.

Szergény felé vitte a szél a másikat, állítólag nyoma veszett. A harmadik a vati öspörös gyümölcsös kertjében akadt fönn az almafán. Észrevette az öspörös, leszedte, és elbújtatta. Pozsgay nevű körjegyzője volt a falunak, a hírek szerint bigott nyilas, elkezdte tehát zaklatni az öspöröst, adja elő, de azonnal. Meg is fenyegette, hogy elviteti, mégse adta ki. Nálunk akkor még papokat nem vittek el. Figyeltette a házat nappal is, éjjel is, nem akadtak rá.

A mendemonda szerint a háború után teherautó állt meg az öspöröslak előtt. Az az amerikai katona vezette, akit elbújtatott. Csokoládé színű volt maga is, csokoládéval volt megrakva a teherautó is, és azt mind ott hagyta. Az akkori hit szerint az élet olyan szép és olyan nagyszerű, azt csak csokoládéval lehet megköszönni.

Azóta kamionnal kellene vinnem nekem is a csokoládét. Hogy nem rám esett.

Hogy mi lett Pozsgayval, arról nem nagyon beszéltek.

*

Jöttek a hírek, egyre jöttek, hogy közeledik a front. Harmonikázik Fehérvár alatt, már Veszprém is elesett. Az utcáról néztük, éjnek évadján, de nappali fényességben, hogyan pusztítják a röpteret. Sztalingyertyák szálltak alá az égből, azok adták a fényességet. Szökött katonák kenyeret és civil ruhát kunyeráltak mindenfelé. Az egyik szökevény tiszt azt mesélte, hogy fogságba esett a társa. Viselte a kitüntetést, meg is kérdezte az orosz, hol szerezte. Belebújt a büszkeség ördöge, ráütött a mellére: a Don-kanyarban! Abban a szent pillanatban agyonlőtte az orosz.

Honnan tudja a mesélő, ha nem ő esett fogságba? Csak most jut eszembe. Nem akar hasonló sorsra jutni, a lelegegásabb gálaruháját adta tehát a legrongyosabb civil göncökért. Akik tőlünk kértek, nem panaszkodhattak: a legrongyosabbakat kapták, mert jó az egész házban nem akadt. Gyszi avatag ágyvégekből eszkábált akkoriban nyúlketrecek, tyúkketrecek. Ahol legtöbb volt a nyúl tetű meg a tyúk tetű, oda szorította be a váltást. Akinél katonaruhát találtak, a hadi hírek szerint azonnal lelőtték. A mi falunk legalább egy századot leszerelt, mégse lőttek agyon senkit.

Lehet, hogy már nem volt idő észrevenni?

Nyiladozott a tavasz, amikor bejöttek az oroszok. Előtte való napon még magyar katonáknak főzték kondérban a bétéleveszt, aztán fölsorakoztak a harangláb mellett, és elmentek. A suszteroknak is két-két nyeles kézigránát volt a derékszíjba tolva. Két kézigránáttal nem lehet megnyerni a háborút, ezt mindenki tudta. Sajnáltuk őket, egy darabig el is kísértük. Hogy az egyensúly nagyon föl ne boruljon, még azon a délutánon Mária néni gádorába az orosz a szabókat telepítette be, a miénkbe a suszterokat. Hófehér csuklyákat csináltak a szabók a lovak fejére, patyolat lepedővászonból, és a homlokukra vörös csillagot varrtak. Senki nem értette ezt a flancot. Arra már késő, hogy a fehér hóban nehezebben vegyék észre őket, arra meg korai, hogy égető kánikulában a napszúrástól védjék.

Ruszkai bolondéria, ezt gondoltuk.

Alig indultak be a varrógépek, fönt is elkezdett körözni egy duplafödélű. Merő szimpátiából azt is varrógépnek mondtuk. Kiálltak lelkesedni az orosz szabók a gádor szélire, olyan is volt, aki a sapkáját levette, és annak a csillagját mutogatta fölfelé. Mert az a varrógép már az övék! Mintha lehetne onnan fönről látni az idelenti sapkacsillagot. Egyszer csak elkezdte szórni a bombát.

Vagy részeg volt, vagy megbolondult.

Ács mamáékhoz tökrészeg tiszték érkeztek, és ugyancsak integettek a röpülőnek. Az egyik buzgalma akkora volt, elővette a rakétapisztolyát, és föleresztett hozzá egyet. Jelnek szánta, csak összetévesztette. Rossz jelnek vette a pilóta, ennél fogva elkezdte kiborogatni a bombáit.

Kicsike kertünkben pár héttel előbb édesapánk két bátyámmal már ásott egy bunkert. Keskeny volt, akár a futóárok. Ölfákkal be is takarták, és földet is hánytak rá. Minek az, szomszéd? - mondogatták sokan. Nem jönnek azok ide! Amikor hallottuk a ropogást, oda futottunk. Éppen leértünk, a szellőzős végébe is leesett egy bomba. Szórta befelé a földet, azt hittük, itt a világ vége. Merő szeretetből Janit tuszkoltuk be először, ő került legközelebb a nyíláshoz, dadogott is szegény hónapokig a ijedségtől. Meg a légnyomástól?

Apánk-anyánk benn maradt a házban. A nyitott ablak előtt hasaltak a földön. Apánk győri tapasztalatokból tudta, minden ablakot ki kell nyitni, különben a légnyomás veri ki. A közelben is fölrobbant egy, a szilánkja be is ment a házba. A szomszédék szobájában csúszott le a másik, végigszántotta a falat, de az nem robbant föl. Amelyik a közös kút mellé eset, az viszont fölrobbant. Mi hadászati értelmet adtunk annak, hogy a kutat is elbombázzák.

Szemben lakott velünk, az út másik oldalán az öreg Vass bácsi. Kilencven körül lehetett már, és irtózatosan nagyot hallott. Egyedül élt magaépítette házában, a fia is kőműves, de ő a falu másik végébe épített magának. Kicsalta a napfény az udvarra, kitette a székét, és sütkérezett. A nagy csörömpölésből semmit nem hallott, nyugodtan fürdette tovább magát a nappal. Majdnem az ölébe pottyant egy bomba, de nem robbant föl az se. Fölugrott a székéből, öregesen odabotozott, odatotyogott, nagyot erőlködve fölvette, ölben elvitte a palánkig, és átdobta rajta, ki az utcára. Ne csúfoskodjon az ő udvarában, akármi is az! Visszabotorkált a székéhez, leült, és hagyta, hogy tovább süsse a tavaszi nap.

Jól meg volt csinálva az a bomba, a második huppanásra se robbant föl. Katonaviselt emberek szerint nem is bombák voltak, hanem légi aknák.

Kósza hírek szerint a pilótát mégis agyonlőtték, amikor leszállt. Hogyan bombázhatta saját katonáit? Ez azonban nem nálunk történt, ha megtörtént egyáltalán.

Háborúban mindent beszélnek. Arról senki se szólt, mi lett avval a tiszttel, aki a rossz rakétát föllőtte.

Ha már megemlítettem a közös kutat, még mondanom kell valamit. Amikor jöttek befelé az oroszok, az egyik katona a nyakamba akasztott egy félszeműnek maradt messzelátót. Nálam boldogabb gyerek az egész utcában nem volt. Jöttek utána a ruszinok, vagy csak mi tartottuk annak őket? Gyülevész népség, se nem katonák, se nem civilek. Zabrálni viszont ők is tudtak. Meglátja az első a nyakamban lógó távcsövet, szó nélkül lekasztotta, és elvitte. Ha félszemű lett volna, jól járt volna vele. Bőghettem, ahogy akartam. A Halagos partján, a kerti réten csináltak sátrakat, kunyhókat, ott heverték naphosszat. Persze, mi, gyerekek, oda is elmentünk. Fasípot is kaptam tőlük. Kérdezi az egyik, kézzel-lábbal magyarázva, hol tudnának jót inni. Megérti azt a gyerek is, ha a szájához emelgeti valaki a kezét, és karjával nagyot int: gyere! Öten is fölugranak, itálra mindig szomjas a katona. Peckesen megy elöl a gyerek,

libasorban lépked utána az öt ruszin. Az is, amelyik elvette a távcsövet. A kút mellett áll meg a gyerek, és hogy félreértés ne legyen, bele is mutat. Hej, a csavargó istenedet, mondhatta mindegyik, oroszul vagy ruszinul, elkapta az első, és belelógatta a kútba. A japtfaju dusu maty is benne volt a szidalmas csokorban, és tanulékony a gyerek, azt értették is. Futott az anyja, kétségbeesve kiabált, húzza ki a legkedvesebb fiát. Nevetve mondta neki a ruszin, mamka, nem baj, aztán néhányszor körbehimbálta a káva aljában, és kirántotta. Amikor szárazra tette, a nyomaték kedvéért még jól fenéken rúgta, de annál kedvesebb löketet nem adhatott volna neki.

Csak a pontosság kedvéért mondom, az a gyerek nem én voltam.

*

Megint lépek néhány évet, de csak azért, hogy itt maradhassak. Röggönyöztek bennünket, életünkben először. Svéd vagy dán orvosok járták az országot, a tüdőbajjal voltak hadüzenetben.

Állunk a sorban, láthatjuk az előttünk lévő teljes belső szerkezetét. A Gyöngge-gyerek szíve előtt megáll egy pillanatra a föl-le mozgó ernyő. Szépen kalimpált a szíve, láttuk, de az orvos mást is látott, és meg is mutatta. Hajszál választhatta el a szilánkot a szív burkától. Hajszálon múlt tehát, hogy a Gyöngge-gyerek életben maradt.

Ez pedig úgy történt, hogy a frontot követő közvetlen nagy demokráciában azonnal kikötötték a gulásgyerekek, hogy ezután vasárnap délután nem hajtják ki a marhákat. Csináljon velük a gazdájuk, amit akar, de a vasárnap délután nekik jár. Összeverődött tehát egy csordára való gyerek avval a fölkiáltással, hogy hóvirágot szedni megy. Közöttük volt az is, akinek a szívénel az előbb láttuk a szilánkot, de akkor még nem volt benne.

Antfa alá mentek. Ott ugyan hóvirág soha nem termett, de sok lövedéket hagytak el a katonák. Aknákat, ágyútöltényeket, gránátokat hordtak össze egy gödörbe, és tüzet raktak föléjük. Tudták a katonai regulát, a gyerek a legjobb katona: jó messzire el is mentek, és egy lövészárokból bele is feküdtek, ha nem is olyan szorosán, mint én a barázdába. Máglya nem ég jobban, mint ahogy az ő tüzük égett, de a sok szerkezet meg se moccant. Már nem is lángolt a tűz, még mindig nem robbant. Azt mondja az egyik, ő megnézi, mi történt. Húzza vissza a többi, ekkora örültséget nem szabad csinálni, de a vége az lett, valamennyi kimászott a lövészárokból, és ott állt meg a tűz partján. Némelyik lövedék pirosan tüzes volt már a parázs közepén, mégse robbant. Pisztolyt is találtak a gyerekek, egyikük fogta, és belelőtt a tűzbe.

Vérvörös lett az a hóvirág is, amit le se szedtek.

Sorban álltak a temetésen a koporsók, de senki nem tudta, melyikben kinek az alkatrészei vannak. Darabokra vágta szét őket a förtelmes robbanás, elosztották, hogy mindegyikbe jusson.

Gondban lesznek a föltámadás napján, nehezen találják meg magukat.

Hallotta az egész falu, mert ekkora robbanás ezen a vidéken még nem volt, de csak később tudta meg, mi történt. Sírt-rítt mindenki utána. A szilánkos szívű valamivel hátrébb állt, azért maradt meg. Akinek a szíve vasból van, örökké él - vigasztaltuk a röggöny után.

Máig itt lenn gyászolom a többit.

*

Ugye, milyen szépen kicicomázza az emlékezet a borzalmakat? Nemcsak az enyém, a fél falué. Kezdjük avval, hogy nem is Gyöngge-gyerek volt, akinek a szívét is láttuk a röntgen ernyőjén, Csete Zolinak hívták. Olvasta a veszprémi Új Horizontban az ő históriájukat, elkérte a címetet, és jóságos pontossággal levelet írt. Ide teszem az egészet, szavai szerint.

Amilyen technológiát te leírsz, azt is gyakoroltuk, elmondhatjuk, mi voltunk a falu önkéntes, szaktudás nélküli tűzszerészei. A fellelt robbanó anyagokat gyakorlatilag megsemmisítettük, és a szomszéd falu felé portyáztunk. A dabronyi erdőben német katonák által telepített ideiglenes szabadtéri raktárat fedeztünk fel, mindenféle robbanóanyag volt ott találva. Ezt mi vételezési helynek tekintettük, és használtuk is.

Egy vasárnap délután (jún. 17.) Dabrony felé mentünk, ott, a szállósi úton, a falu leágazásától kb. 120-150 méterre két német tank volt. A kevés benzin miatt egy légvédelmi ágyúval rendelkező lánctalpast vontattak a Tigrissel. A benzin elfogyása után a motorba kézigránátot dobtak, és gyalog menekültek tovább. Ott szórakoztunk, de a dabronyi fiúknak nem tetszett, nézeteltérés keletkezett. Végül elvonultunk, és elhatároztuk, kilőjük a tankot.

Két szomszéd falu örök ellentéte, most éppen két háborúból visszamaradt, elpusztított német tank miatt. Hogy meritek ti tekergetni a mi légvédelmi ágyúnk csövét? A hatos gyerekbanda hirtelen egyetértett abban, hogy ezt a sértést katonásan kell megtorolniuk.

A legidősebb fiú, a Gatyá Pisti mondta, hogy ő annakidején látta a szérűskertben gyakorlatozó német katonákat. Páncélöklő kezelésére tanították őket. (Gyanítom, azt láthattam én is, vagy ugyanolyan másikat. Majdnem-majdnem kölkökorú legénynek bekötött szemmel kellett szétszerelnie és összeraknia a veszedelmes műszert.) Iseri mind a használatba hozását, mind az élesítését, és tartását a kilövéskor is. A lőszer-lerakatban ölfaszerűen rakott vasdobozok vannak, amiben páncélöklők vannak. Mint utólag kiderült, sajnos, nem páncélöklő volt bennük, hanem műtárgyak rombolására szolgáló brizáns (fojtást nem igénylő) aknák. (Az eset után a közigazgatásunk azonnal intézkedett összegyűjtésükre. A pápán állomásozó honvédség szállította el. Ha a fáma igazat mond, akkor a lovas-kocsiról való lerakáskor is felrobbant, és katona áldozatok is voltak.)

A faluban szóbeszéd tárgya lett, hogy a kis Szuh Lajcsi, a kovács fia elszegődött pásztor volt, és megtáltosodott, hogy egész nyáron egy csöpp szabad ideje sincsen. Az ő vagy a szülei kérésére a gazda belement, hogy minden vasárnap délben hazahajthat. Ha nem intézik ezt el neki, még élhetne.

Itt aztán vége szakad a történetnek. Leírja még, hogy ő is molnárcsaládba nősült be, a ma is forgó örvényesi vízimalom volt a felesége nagyapjára egészen az államosításig. A levél végére ezt írta:

Elnézéseteket kérem, de lehet, ha ezt a kiegészítést is ismerted volna, akkor is ugyanúgy írtad volna meg a novellát.

Dehogyan írtam volna ugyanúgy! Gyors levél, legalább egy hónap várakozás, és három novellára való felelet. A negyedik oldalon jön elő megint a dabronyi erdő széle.

Most röviden elmondom, milyen események vezettek 1945. június 17-höz. Minden gyerek játszik, és ebben a korban, sajnos, ólomkatonák helyett veszélyesebb eszközök is a kezük közé kerülhettek. Már mondtam, a védelemre való felkészüléshez telepítették ezt a kihelyezett bázist a német katonák. Mi is igénybe vettük. Kedvelt volt a „makaróni”. A lövedéket bedugtuk valami szilárd helyre, és a hüvelyét elkezdjük feszegetni, amíg szét nem nyílt, és a lőpora ki nem esett. Két kötegben összemadzagolt, makaróni formájú préselt lőpor volt. Meggyújtva rakétaként felugrott a levegőbe, és imbolyogva leesett. Látványos rakéta volt. Vagy a 120 mm-

es aknavető lövedéknél az akna nyakára volt téve 3 kör alakú zacskóba varrt, kilövéshez szükséges lőpor. Fojtás nélkül égett, mint a Molotov-koktél, csak nem folyt szét, így nem volt olyan veszélyes. Kiváló tűzijáték-alapanyag volt.

Veszélyes anyagokat nem hagytunk magunk után, tűz fölérakásával felrobbantottuk a lövedékeket, és a gyutacs miatt a hüvelyt is.

Egy alkalommal elhatároztuk, hogy a falunak tűzijátékot rendezünk. Talán ha kellő propagandát tudtunk volna csinálni, még te is ott lehattél volna. Csak a Kutyaszorító utca elejére kellett volna kijönnöd. Éppen arra a helyre állították 1990-ben a II. világháború emlékművét.

(Mi akkor már nem a Kutyaszorítóban laktunk.)

Őt ágyúhüvelyünk volt, egymástól 1,5 - 2 méterre raktuk, teletöltöttük lőporral, amit rakéta-pisztoly gömböceivel színesítettünk, és megűzdeltük makarónikkal is. A hüvelyek összekapcsolását dróthoz kötött makarónikkal - szét ne ugorjon - és lőporsózással oldottuk meg.

Újabb novellára való anyag következik.

A Vörös Hadsereget is követték rossz lányok, akkor még nem volt probléma a működési területek kijelölésével. A tovább vonuló alakulatok két vagy három lányt Szalókon felejtettek, az evangélikus iskolában. A vinári állomásról két orosz katona jött hozzájuk. Éppen a tűzijáték ideje alatt értek oda. Jönnek az oroszok! - kiáltotta valaki, erre eliszkoztunk. Szegény Sanyi el volt foglalva, mert két hüvely között nem működött az összeköttetés, és nem vett észre semmit. Őt sikerült elkapniuk. Bevitték a kurvanénik tanyájára, és jól elverték.

Az emlékművön a polgári áldozatok felsorolásánál van négy név. Talabér Sándor (lakott a Csarnok utcában), a Szuh Lajos (Csarnok utca), Szalóky István (a Gatya, a zsidótemplommal szemben lakott), és a Búza János. Ő celldömölki volt, a Talabérék rokona. Elküldték (vonat még nem volt), hogy nézze meg, mi van a szalóki rokonokkal. (Szintén a Csarnok utcában lakott a másik életben maradt is, a Szalóky Jenő.)

Hatból három a Csarnok utcából. Szegény kis Búza gyerek! A másvilágról vitted a hírt, a szalókiak köszönik szépen, megvannak, csak egy kicsit robbantgatnak.

Ha szilánkos röntgen-képet láttál, az csak a Szuh Lajcsi vagy a Gatya lehetett. A Búzáat nem láthattad, közvetlen mellette robbant a köbméterre való hasábakna, szétszedte, és valószínű, el is égette. Hallottam, szegény barátomat is alaposan szétszedte és elszórta, talán egy darabra ráfogták, ez volt a Búza Jancsi, a Sanyival egy koporsóba tették. Rólam a kórházban több is készült, az is lehetett. Három szilánk még mindig van bennem. Mai felvételeknél többször előfordult, hogy a röntgen-asszisztens nézegeti a hátomat, mi ragadhatott rá. Megnyugtatom, nem kívül, hanem belül van.

Nem röntgenfölvételt láttam rólad, Zoli komám, hanem helyszíni közvetítést. Ott álltunk, vártunk a sorunkra, és minden előttünk lévőbe beleláltunk.

Érezni lehet a levélen, nehezen szánja rá magát, hogy a szerencsétlen robbanás részleteit is leírja. Itt is eltérül, leírja előbb, valóban jól emlékszem, hol laktak ők, csak a nevét tévesztettem el. A Gödrök békakonzertjei is előjönnek benne, aztán újra belevág.

1945. június 17-én a hadi lőszerbázisnál a következő történt. Odaérve rögtön nekiláttunk a vélt páncélököl dobozának a szétbontásához. Egy rakat mellé a Talabér és a Búza állt, egy másikhoz pedig a Gatya és a Szulajcsi. Én kisméretű kézigránátot keresgéltem, de csak a hosszúnyelű és nagy németet találtam.

Le is rajzolta, milyen volt a brizáns robbanóanyag. Hossza 70-80 centi lehetett, négy fenyőléc közé szorították, két helyen drótozták össze másfél méteres sodrott dróttal, és az egészet pléhdobozba rakták.

Nekünk az volt a szerencsénk, meleg nyári nap volt, és szomjasak voltunk. Egy allén - ma nyiladéknak mondják -, tőlünk 300 méterre láttunk egy gémeskutat. Mondták nekünk, menjetek el a kúthoz, és nézzétek meg, van-e benne víz. Ha van, intsetek, és arra megyünk kis kerülővel a tankokhoz, ha nincs, gyertek vissza.

Arra emlékszem, miután kibontotta a Sanyi a dobozt, szolt, hogy nem páncélöklöl van benne, valami más, ne bántsátok, és megindult utánunk. A Búza még csinálhatott valamit, talán ledobta vagy ütötte, amikor robbant az egész egy köbméterre tehető rakat.

Amikor magamhoz tértem, egy kis árkocskában feküdtem. A légnyomás nem elfűjt, hanem maga felé szívott. A Jenőt láttam hazafelé futni, haza is ért, én is akartam, de fölállás közben már összecsuksultam. A balkezem felkarjába is szilánk ment, és lüktetve vérzett, igyekeztem az eret elszorítani.

Szerencsére a dabronyi szélső házban ápolónő lakott, nagyon hamar odaért, és ellátott. Nem tudom, hogyan került oda egy orosz teherautó, föltettek a platóra, és bevittek a pápai kórházba. Egy hónapig voltam bent. Mindenkitől sok korholást kaptam, „büdös kölkök, köllött nektek tüzelgetni, robbantgatni”. Nem nagyon válaszoltam rá. Nem úgy volt, mi csak páncélöklöt kerestünk. Ki hitte, ki nem.

Villamosmérnök lett Zoliból, a dudari bányánál is dolgozott. Itt szerzett tapasztalatokat a lassú működésű és gyorsan robbanó veszedelmekről. Leírja tehát szakszerűen. A benne maradt három szilánk ellenére bevonultatták katonának, tüzértiszt lett, ott is gyarapodott robbantási ismeretekben és szakkifejezésekben. Végül visszakanyarodik még élete leggyászosabb esetéhez, értelmezés céljából.

A német katonák a védelem szervezése céljából telepítették ide a hadianyagbázist 1945 telén. Náluk is nagy káosz volt már, mindenhova nem jutott szakember, aki megtiltotta volna, hasábnát nem szabad szabad térre telepíteni. A budapesti harcok során átállt magyar katonákat is a frontra küldték. Pápán érte őket a háború vége, egy időre itt maradtak. Felszerelésük is hiányos volt, lásd a lovas kocsikat, stb. Robbantástechnikai szakemberük se nagyon volt, vagy talán nem is tudhatták, hogy „fagykúrának” kitett anyagok is vannak ott. Kibírta a kocsira fölrakást, a zötyögést Pápáig, és lerakáskor (vagy talán leejtéskor) megint robbant.

*

Szomorú betoldás ez csupán életem szövetébe, de nem győztem megköszönni Zolinak. Hogy életben maradt, hogy rám akadt, és írt is. Kiadós levelezés kezdődött közöttünk, személyes találkozás is követte. Tovább maradt Szalókon, mint mi, skiccekkal tarkított írásaiból akár másik kötet is kitelne. Szülőfalum helyneveit régtől fogva kergettem, nem akadtam rájuk, ő kimásolta azt is a megyei helynévtárból. Azonnal kitűnt, aki az adatokat szolgáltatta, avval se együtt legeltettünk. Néhány dolgot másként tud.

Ha egyszer elszánná magát Nemesszalók, hogy falumonográfiát ad ki, levelezésünkből kitelne az eleje.

A második évben is négy marhát őriztem új gazdáméknál is. Hol a Homokgödrökben, hol a Hercegerdőben. Mindig egyedül, és unalmában mit tehetne a gyerekféle, kitalál valamit. Gyönyörű üsző volt a Zsömle, és okos. Bizony mondom, a legnagyobb marhák között is van nagyon okos is. És ahol egy akad, a többi is követi.

Volt már benne tapasztalatom, az egész előző esztendő ide szolgált, kézhez szoktattam tehát mind a négyet. Nincs már röpülő, nincs már zabosbükköny. Mindig ott legeltek, ahol voltam. Most azt találtam ki, a nyáradi határhoz közel, a Pórszalókhhoz tartozó homokgödrökben, hogy magamhoz szólítottam Zsömlét, és megvakargattam a nyakát. Először a maradék uzsonnámat adtam neki, erősen érdekelve volt, hogy első szóra oda jöjjön. Akkor kenyeret kaptam, végig érte a hasamat, maradt néha belőle, és nehéz lett volna megőriznem, hogy az otthon maradottaknak vigyem. Egy darabig várt a Zsömle, túrta nyakavakarását, aztán elkezdett a lábomnál legelni. Próbát tettem, az árokba csaltam bele, és oda is eljött. Arra gondoltam, olyan gyorsan nem tud kiugrani, ha netán zokon venné erőszakos közeledésemet. Ott is hagyta magát vakargatni, de hogy teljes legyen a lekenyerezés, a zsíros kenyérből is adtam neki. Megette, a tenyeremet is lenyalta utána, aztán legelni kezdett. Előre eltervezett mozdulattal ráléptem a fejére, pontosan az ütköző két szarva közé. Elcsodálkozott szegény, fölemelte a fejét, és vele emelt engem is. Talán kérdezte is: hát te most mit találtál ki? Végighasaltam a nyakán, és máris a hátán voltam, csak meg kellett fordulnom rajta. Rajzfilmben jó ötlet lettem volna. Zsömle, szegény, moccanni se mert a csodálkozástól. Veregettem a nyakát, szóval tartottam, ő meg csak állt. Leugrottam, azt is állta. Később már nem a feje felől közelítettem meg, az árok partjáról is föl tudtam mászni rá.

A Homokgödrökből az Országúton kellett hazamennünk, rászoktattam őket, hogy az út szélén menjenek, egymás után. Se motorbicikli, se arra vetődő autó ne csináljon kárt bennük. Aki libapásztorként kezdte a szakmát, igyekszik mindent libasorba szoktatni. Elöl mentem, azok meg jöttek utánam. Ettől a naptól úri módon hajtottam haza. Előszólítottam Zsömlét, föl-másztam a hátára. Mi mentünk legelől, a többi ballagott mögöttünk. A Szekfü, a Rózsa meg a Narancs. Mire beértünk volna a faluba, leszálltam, nehogy kiröhögjenek az emberek. Miféle bolond az, aki a marha hátán lovagol?

A pedagógiai kíváncsiságnak nincsen határa, sorra nyergeltem mindegyiket. Mind tudta már, ha a hátára terítem a kabátomat, akkor föl is ülök rá. Azt is tudta, akkor ő vezet, és a többi követi.

Időre volt szükség, amíg lélektani tétellel is meg tudtam fejelni vonulásunkat. Visszafelé tekintve már a marhapedagógia, a kecskepédagógia, a libapedagógia határát súrolta a fölismerés. Egészen más az, ha saját akaratból követünk valakit, aki arra érdemes, mintha furkósbottal terelgetve, minden hibás próbálkozásért ütlegeléstől rettegve engedelmeskednénk. Aki vezet, az megy elöl, nem hátulról dirigál.

(Minden hatalomra vágyó párt ismeri ezt a kedvességet, és mézesmadzagszerűen alkalmazza. Belecsöppenvén a hatalomba, el is felejt. A kormányok már inkább a terelés mesterei szeretnek lenni. Aztán csodálkoznak, amikor az újabb választáskor kiderül, inkább a legújabb mézesmadzagszerűen követi a többség, és szabadulni akar a furkósbottól. A parlamenti szájtepőkön is látom, kimaradt életükből ez a pásztortudomány. Inkább a botot zúgatják fölöttünk.)

Elnevetem magam most is, amikor díszes marhamenetünk eszembe jut. Meg Szent Mihály napja is.

Rosszul mondtam az előbb, hogy a bombarobbantás volt a gulásgyerekek demokratikus törekvésében a legelső, volt annál sokkal régebbi is, gyász nélkül. Szent Mihály napja után mindenki mindenkinek a legelőjén legeltethetett. A teljes szabadság következett egészen Szent György napjáig. Évezredes örökségünk lehet. Én se mentem a Gödrökbe, közelebb volt a Nagyrét. Volt ott egy nyárfatuskó, magasabb, mint akármelyikünk. Ahányan voltunk, valamennyien fölfértünk rá. Jött futva az egyik gazda, mert le akarta kaszálni tenyérszerűen a második sarjút is. Ordibálva követelte, hajtsunk ki belőle minden marhát, mi dolyffal

trónoltunk a nyárfatuskón, és nem mozdultunk. Később már kérlelt bennünket, oda se figyeltünk. Elkezdte kikergetni a sok marhát, de annyi volt belőlük, és mind az övét ette, nem bírt velük.

A marha a hasán érzi a demokráciát. Nincs is szebb ünnep a gulások között Szent Mihály napjánál!

Természetesen be kellett mutatnom lovaglási tudományomat. De nem ám a Zsömlén, mert annak túlságosan formás volt a háta, hanem a Szekfűn. A legtöbb csontja neki állt ki. Mindenki leszállt a tuskóról, oda szólítottam, és ráfordultam mindjárt. Gyanakodva jött, de engedelmeskedett. Bárcsak rám is rám ragadt volna a gyanakvása! Meg kellett mondanom neki, most még nem indulunk haza, csak hencegésből van az egész. Jóságosan előre hajoltam rajta, úgy veregettem a nyakát. Ahány gyerek azonban ott volt, mind elkezdett ordibálni, és botjával verte szegény állatot. Futott a szerencsétlen, én meg zötykölődtem a csontos hátán. Körbekergettek bennünket a Nagyréten. Nem tudom, mekkora lelki megrázkódtatást okozott neki a sok ütés, mert hozzá nem volt szokva, az biztos, mint ahogy az ülepem se a csontos zötyögőhöz. Rodeós legények idéttlen tévébéli mutatóvanyairól is ez szokott eszembe jutni. Amikor végre leszállhattam róla, átöleltem a nyakát, úgy kértem bocsánatot tőle. Csak utána tapogattam az ülepemet.

És elhagytam a gulások demokráciáját. Tájára se mentünk többet Nagyrétnek.

Az én *vezetéselméletem* is itt mondott csődöt először. Iszonyatos verés járt érte! Szekfű kapta. Jobb lenne hajcsárkodnom inkább? Egészen más verni, mintha engem vernek. Még ha jelképesen is? Nem is rágódtam rajta.

Későbből, Polányból másik lovaglás is földéződik bennem. A szomszédban, Erdélyiéknek volt egy gyönyörű almásderes csikajuk. Kétéves lehetett. Jenő a gazda jussán vezette elő egyszer, fölmászott rá, és szórén megülte. Se kengyel, se gyeplő, csak a kötőfék szára. Került egyet a mocsaras gyöpön, elment a keresztig, és vissza is jött. Sorban lovagoltuk szegényt, ugyanazon az útvonalon. Ebben a sportban járatosként ültem föl én is, amikor sorra kerültem. Új volt a kötőfék, mert a teheneken ilyen se volt, de rájöttem az első lépések után azonnal, nagyszerűen lehet kormányozni vele.

Lépésben indultunk, üetésbe mentünk át, aztán - ha lúd, legyen kövér - vágta kezdünk. Fölséges érzés volt, hogy fölemelkedett az ember a levegőbe, aztán visszahuppant a hátára. Talán a csikónak is jó volt, ha ütemet tartottam. Jobb lehetett, mint a többiek ide-oda zötykölődése.

Pehelysúlyban se lehettem még.

Közel a kereszthez, ahol már a puha rét is véget ért, éppen fönn voltam a levegőben, amikor fordulni kezdett gyönyörű paripám. A hirtelen irányváltást én idézhettem elő, senki más nem szólhatott bele, de előállt az a szerencsétlen eset, hogy nem a hátára estem vissza, hanem a földre. Mondom, ott már kemény volt a talaj. Lovagló ülésemet tartva érkeztem az alvilágba, akkorát zökkentem, minden csigolyám beleremegett. A kötőfék is kiesett a markomból.

Megállt az almásderes, volt benne annyi tisztesség. Talán kérdezte is szánakozva: mi történt veled, kicsi huszár? Föltápaszkodtam, pofájánál fogtam kötelékét, úgy baktattunk vissza.

Jól járt szegény pára, utánam senki nem akart fölülni rá.

Vissza Szalókhöz. Tüneményesen szép ősz volt akkor, és pompázott benne a Hercegerdő. Újra zsendült a fű, terített asztal volt az egész. Valószínű, a háborút követő szabadságvágy hozta, már oda is behajthattuk a jószágot. Se kukoricára, se újvetésű rozsra nem kellett

vigyáznunk, és zabosbükköny a környéken se volt. Tavasszal madártojást szedtünk, és ki is ittuk, amíg lehetett, aztán tökök verebeket dobáltunk ki a fészekből. Egy szarkafészékért a fele királyságunkat odaadtuk volna.

Szarkafészket azonban nemcsak szarka tud rakni. Naponta visszatérő nagy trükk volt, hogy valaki levett a fáról egy akármilyen fészket, teletojta maga, és visszatette. Olyan ágra, amelyikre nem tudott már senki fölmászni, ő is úgy nyújtotta föl. Jött gyanútlanul a másik gulás.

- Tudok egy fészket!

- Hol?

- Az álé sarkán. Tökös verebek vannak benne.

Odamentek, fölmászt szerencsétlen, ameddig mászhatott, fölnyúlt, és ujjaival körbebögyörészte a belsejét. Csupa kenőcs lett a marka. Ennél nagyobb győzelem szarkafészek körül még a béke első évében se képzelhető el.

A madárfészkek szezonja azonban tavasszal van, most meg már Szent Mihály is elmúlt. Nem tudom, mi ért el a gyönyörű ős kellős közepén, de bágyadt voltam. Lázam is lehetett, és a fejem is kóválygott. Nem maradtam otthon, hiszen az iskola miatt egyébként is csak délután kellett kihajtanom. Szép szóval magam körül tartottam őket, és behúzódtam egy fa tövébe. A Zsömle oda-odajött hozzám, mintha kérdezte volna: beteg vagy, kicsi gazdám? Vigasztalásul meg is nyalogatott. Vagy elmondta a többinek is tapasztalatait titkos nyelvén, vagy maguktól vették észre ők is ugyanazt, teljes szájalmat éreztem magam körül.

Akit ennyire elkényeztetnek az erdő közepén, szégyen, nem szégyen, avval az is megesik, hogy elszunnyad. Félálomban láttam még a legelésző fejeket mellettem, de mire fölriadtam, sehol nem volt egyik se. És a Napot is húzták már lefelé a cigánygyerekek. Uramisten, hová lettek ezek? Elvesztettem a marháimat!

Rohantam ki az erdőszélre, hátha kárba mentek mégis. Nem voltak ott. Jött arra egy ember, megkérdeztem, nem látta-e őket? Látta, az adorjányi határban. Hol van ide Adorjánháza? Pokolegyházán. Végigordítottam az erdőt, névről kiabáltam mindegyiket, semmi válasz. Az adorjányi határba biztosan el nem mentek, mert arra soha nem jártak, tehát az az ember boldogot beszélt, de hogyan merhetek így hazamenni? Hogyan mondhatom meg János bácsinak, nem tudtam megőrizni a rám bízott marhákat? Kukorica Jancsi lett belőlem mindjárt, ő is elvesztette falkája javát.

Hát abba a házba a lábomat be nem tehetem többet!

Akkor még nem tudtam, az élet nem arra való, hogy lépten-nyomon megfutamodjunk.

Aki embert értem, mindnek elmondtam, milyen volt az egyik, milyen a másik, de senki nem tudott róluk semmit.

Sötétedett már, amikor a falu szélére értem. Kérdeztem ott is a legelső embert mindjárt, és ő azt mondta, látta őket. Itt mentek el a ház előtt, szépen, libasorban, hazafelé. Hiányolta is, hogy nem megyek velük. Legyek nyugodt, biztosan otthon vannak már. A marhának is van annyi esze, hogy hazatalál.

Azt nem mondhatom, hogy minden tanácsát megfogadtam, megnyugodni nem tudtam, de néminemű vigasztalást adott az a tudat, a fejemet már nem veheti senki. Fél győzelemmel ért föl az is, hogy a nevelésemet nem felejtették el. Libasorban mentek.

Hatalmas rémületbe csöppentem otthon. Mindenki azt hitte, én veszem el. Abban a háborús világban minden megeshetett. Cigányok is elvihettek. Cirkuszosokról is járt a hír, összeszedik az apró gyerekeket, kezüket-lábukat levágják, úgy mutogatják. Kolbásztöltő zugmészárosok martaléka is lehettem. Már szervezték, ki merre induljon, hogy megkeressenek.

Mind a négy marha abbahagyta a ropogtatást, amikor az istállóba beléptem. Mindhöz odamentem, és a fülébe sírtam, mekkora gyalázatos gabság volt, hogy otthagytak.

Micsoda világ ez, ha már bennetek se lehet bizodalمام?

Büdös bogár

Apró kölkök lehettem még, amikor megtanultam ministrálni. Nem volt szokás a mi családukban, két bátyám közül egyik se vágott bele, és öcsém se állt rá erre az útra, nekem azonban tetszett. Arra már nem emlékszem, kik vezettek be a tudományba, először csak külsősként. Amikor négyen ministráltak, jobbról is, balról is ott lehetett az a kettő, amelyik majd belülré kerül, ha jól viseli magát. Ahogy a kiscsikót is odakötik az anyja mellé a kocsirúdhoz, hadd tanulja az életet. Közben megtanulja a lépcsőimát. Természetesen latinul, mert ne felejtjük el, akkor még a magyar nyelvű misének csak a görög katolikusoknál volt híre, de nálunk görögíthető se volt. És a lépcsőimának is a legveretesebb részét, a Confiteort. A mormolást könnyen utánozta az ember gyereke, és igen hamar el tudta mondani, hogy mea culpa, mea culpa, mea maxima culpa, a mellét is tudta ütögetni hozzá, de elég hamar megtanultam a teljes szöveget, bár tudtam, nyelvzseni, ha addig nem lettem, ezután már nem leszek.

Hamar megtanultam azt is, hogy a zápolnákért a ministránsnak kell bemennie a sekrestyésekhez, mert ők tartották tisztán, és azt is, hogyan kell tölteni a kehelybe a bort is, a vizet is, és a tisztelendő úr összefogott négy ujjára a vizet. Azt elég sokára tanultam meg, hogy zápolna sincsen, ámpolna az valójában. A Zábrák néniből Ábrák néni lett, az ámpolnából meg zápolna.

Ministráns kisinasként egyszer-egyszer azt is megengedték, hogy én csöngessek a négyágú csöngővel. Először mindenki úgy kezdi, megrázza, mint Krisztus a vargát, csak később jön rá, a szépen hangolt négy csengettyű akkor adja ki finom hangját, ha lélekkel rezdítik meg. Csöngetni csak a jobb oldalon lehetett, ennél fogva erre az oldalra törekedtem mindig.

Reggelenként, mielőtt iskolába mentem volna, elmentem ministrálni. Adventben a hajnali misékre is, amelyeket a bennfentesek rorátéknak mondtak. Amikor a Füller Jani bácsi teheneit őriztem, akkor már javában jártam, ennek pedig az volt az ára, hogy a vasárnapi mise kezdetéig haza kellett hajtanom. Vallásos népek voltak, engedték is.

Édesapánk ritka adományáról már szoltam, amikor mindnyájunknak egyszerre vett új kabátot, de volt második forduló is. Egyszer hozott egy kisbiciklit is. Lehet, hogy már máshol eldobták, lehet, hogy kocsmában vette. Méreteinél fogva már csak nekem felelt meg - vagy magam feleltem meg neki? -, de más egyébként se ült volna föl rá. Tömör gumija volt, és úgy rázott, mint a hájdermenkü. Sárhányója se hátul, se elől. Ezzel ugyan mondhatom a mostani csodabiciklik elődjének is, de nem hiszem, hogy szívesen vennék, ha láthatnák. Gödrös volt akkor még az út, a lelkemet majdnem kirázta, de azzal se törődtem. A templomdomb lábában lakó sekrestyések udvarába támasztottam be, fogtam a zápolnákot, és mentem előkészíteni a miseruhát. Mert az se utolsó tudomány ám, hogy milyen ünnepre milyen ruha szolgált.

Sajnos, elő-előfordult, hogy vasárnapi mise alatt rosszul lettem. Arra emlékeztem, hogy ministráltam, és arra ébredtem, hogy kint vagyok a templom oldalánál. Orvossal is beszélt Édesanyám, állítólag azt mondta, a vérszegénység az oka. Majd kinövöm.

Háborús gyerekek nem kell a szomszédba mennie egy kis vérszegénységért. Az is igaz, kicsike temploma van Pórszalóknak, máshol kápolna lehetne csak, és nyaranként annyian voltak benne, levegő se jutott mindenkinek, mentség és magyarázat tehát bőven akadt, de visszafelé bogarászva azt gondolom, inkább a későbbi zölldió kereste a fejében a helyét. Mert a nyári fullasztó meleg, a levegőtlenység mást is ugyanúgy ért, mégse lett mindenki rosszul.

Vakbuzgó soha nem lettem, de hajtott a kötelességtudat. A gyerekféle, azóta is tapasztalom, ahogy növeget, de még messze van a kamaszkorhoz, legjobban a délutáni alvás elől menekül. Valami féreg dolgozhatott bennem, talán éppen az, amelyik az erdön is elszunnyasztott, egyszer otthon is elaludtam. Fölbredvén, szemem az órára ugrott. Uramisten, mindjárt hét! Föl a biciklire, eszeveszetten tekertem a templomba.

- Hát te? - kérdezi Varga néni, a sekrestyés felesége, amikor beestem az udvarukba.

- Hamar a zápolnákat! Mindjárt beharangoznak.

- Állj meg, gyermekem! Este van most, nem reggel!

Majdnem leszédültem a földgolyóról. Én, aki a Nap járásával hajszállra mérni tudtam az időt, nem vettem észre otthon, és egész úton se, hogy nem hajnalodik, hanem alkonyodik? Igaz, felhős volt az ég, de ezt azért észre kellett volna vennem. Még jó, hogy nem a pipámért futottam haza, amikor az a számban volt!

Később harangozhattam is. A fokozatokat itt is be kellett tartani, először csak a kisharanggal, beharangozáskor. Vasárnapokon elsőt a nagyharang szólta, a másodikat a kisharang, és harmadiknak a kettő egyszerre. Na, ekkor állhattam kötélnek, de nem mindig. Mindenesetre büszke voltam, hogy már harangoztam is.

Két harang szavából is kitetszene, ha az egyiket félreverik, az tehát biztos, hogy jól húztam. Egyszer, nyári reggelen, amikor egyébként egy-két öregasszony jött el csak misére, panaszkodott a templom mögött lakó harangozó néni, hogy neki valamilyen halaszthatatlan dolga lenne, mire rávágtam, hagyhatja rám egészen nyugodtan a beharangozást. Tudta, hogy többször tüsténkedtem már a kötél körül, rám hagyta. Hétköznapon csak a nagyharang szól beharangozásként. Ezt is húzni kell, azt is húzni kell, nem lesz itt baj semmi.

Addig nem is lett, amíg bele nem kapaszkodtam a kötélbe. Hanem akkor! Kongatás volt az a javából, amit a harang félreverésének mondanak máshol. Vészharang. A kis harang ritmusában rángattam a nagy kötelét. Szerencsére a tűzoltók is el voltak már foglalva akkor a nyári munkával, nem rohantak a főcskendőért. Talán ki is találták, tudatlan kölkök húzza csak mise előtt, mert se füstöt, se lángot, se lőtás-futást nem láttak, és veszedelemnek a hangját se hallották. Mindenesetre engem kivert a veríték, még a mise végén is csurgott rólam a víz. Másnap mondta csak a harangozó néni, jóságosan mosolyogva: amibe magyar ember belekezd, elsőre nem szokott az sikerülni.

Azóta a politikára is értem.

Ősz elejétől tavasz végéig a templomban kerestek menedéket a bűdös bogarak. Rusnya féreg valamennyi, Isten szent színe előtt csapkodtam agyon őket, ha elértem, és soha meg se gyóntam. Lehet, hogy a meleget is megérezték, mert sokszor röpültek erős zümmögéssel, és legszívesebben a nyakamban kötöttek ki. Ha a miseruhán láttam fölfelé mászni őket, leütöttem, és ott a dobogón léptem rájuk. Amikor már a belük is kifordult, még bűdösebbek lettek. Ha az ablakon mászkáltak, olyan vad méreggel nézegettem őket, az is előfordult, hogy pár másodperccel a csöngetéssel is elkéstem.

A templomban ezektől félttem legjobban. Megesküdtem volna rá, Lucifer küldi őket az ájtatos imádság megzavarására. Hogy nem pusztítja el egycsapásra valamennyit az Isten?

Hamar eljutottam oda, a teljes misét el tudtam mondani latinul. Nem csak azokat a mondatokat, amiket a ministráns felelgetett, amikor kántor se volt, de a pap hosszú szövegeit is. Jóval később, már Polányban, az ottani plébános a Miatyánk latin szövegére támaszkodva

kezdte tanítani velem a latin nyelvet. A temetések imáit és énekeit is tudtam. Mondhatták, joggal, e fiúból pap lesz, akárki meglássa.

Nem lettem. Pedig a polányi plébános már azért kezdett tanítani latinra, és azt is megengedte, hogy az otthoni kétmanuálos harmóniumán orgonálni próbáljak. A hosszú folyosó végéről is bekiáltott: hamis!

Visszatért ez a kiabálás később is. Lányaim szájából is.

Másodikos gimnazista koromban is ministráltam azonban még, amikor karácsonyi szünetben otthon voltam. Heffler Lacival kettesben, jobbról-balról inasokkal folszerelve. Méltósággal, tisztelettel követtük a misét, nem győztek dicsérni bennünket az asszonynepek.

Akkor még eseményszámba ment, ha mi szolgáltunk az oltár mellett. Szerencsénkre senki nem vitte el a hírt a gimnáziumba, mert ott nehezen írták volna a javamra. Laciéra se a technikumban.

A párttitkár nem járt éjféli misére.

Szalókhöz a legközelebbi hegy a Somló. Lehet, hogy a Ság-hegy valamivel közelebb esett, soha nem jártam ott, de azt már akkor javában bontották. Szép hegy a Somló, messziről nézve is. Ha jól emlékszem, talán tizenhárom kilométerre voltam tőle, északra, és amikor Polányba költöztünk, körülbelül ennyire, de keletre. Ez azért fontos, mert amikor eljutottam Felső-iskázra, Nagy László szülőházába, akkor tudtam meg, majdnem ugyanolyan közről nézegette ő is a hegyet, csak a másik oldalát látta. A nyugatit.

Furcsa falu volt akkor Polány. Eredetileg svábok lakták az egyik felét, és Németpolánynak hívták, magyarok a másikat, az meg Magyarpolány volt. Jött a történelmi igazságtétel hamis fortélyával a kitelepítés, elvittek egy csomó svábot, és hozták helyettük a Fölvidékről kizsuppolt magyarokat. A svábok talán ötvenkilós csomaggal mehettek el, a fölvidékiek viszont akár a trágyát is magukkal hozhatták. Volt azonban harmadik náció is, hogy teljesebb legyen a keveredés. Az Alföld legszegényebb falvaiból jöttek a *telepesek*. Cibakháza környékéről a legtöbben. Tífusz zavarta meg a társadalmi átalakítást, sokan töltöttek akár egy hónapot is vasúti mellékvágányon, vagonrabságra kárhóztatva, de mindez már két évvel korábban történt. Amikor mi megérkeztünk, se a maradék svábok, se a fölvidékiek, de a telepesek se tudták eldönteni, kihez tartozunk mi voltaképpen?

Azt hiszem, mind a három ágazat elfogadott minket. Kozma Kálmán jött el hozzánk első reggelen, hogy elkísér bennünket az iskolába. Sokat segített, mégse egyedül botlottunk be, mint bolond Bence Debrecenbe. (Szegény Kálmánról is mostanában írta Heffler Laci, hogy meghalt.)

A Somlót a másik oldaláról nézni, az is valami, de már a költözéskor átmentünk a *Hosszú-hegy* egyik végén, és észre se vettük, hogy már fönn vagyunk. Ha jól emlékszem, négy fogat jött értünk Szalókra, Dabronyon, Nagyalásonyon, Noszlopon át mentünk, és akkora házban találtuk magunkat, amekkoráról addig álmodni se mertünk. Svábház volt az is, elég nagy gazdáé lehetett. Szabadkérményes konyhája mögött is, előtte is egy-egy szoba volt, külön kamra, istálló, és egy akkora pajta, ha közepére beállt a szekér, jobbra is, balra is rakhatták róla a szénát.

Nekünk csak kecskénk volt itt is. És mi voltunk a darálósék.

Apánk molnármultját soha nem feledve kalapácsos darálót indított. Nem tudom, hol szerezte, de akkora motort hozott hozzá, mozdonyak néztem először. Petróleummal járt, és a petróleumot nagy hordóban a Devecserbe naponta lovas kocsival eljáró tejes szokta hozni. A hangja? Hadsereget lehetett volna megkergetni vele.

Volt más nevezetessége is. Igen sokszor elromlott. Svéda bácsi és az öreg Einczinger volt az orvosa, igen sokszor ők jöttek fejüket vakargatni. *Petró van, kompresszió van, szikra van, a rosseb egye meg, mégse megy!* Óriási kerekébe kapaszkodtunk, amikor berántottuk, de vigyáznunk kellett nagyon, mert megesett, hogy visszarúgott. Ha az első gyújtáskor nem volt akkora lendület a kerékben, hogy átvigye a kompresszió - micsoda tudálékos lettem egyszerre! -, akkor bizony megesett, hogy a nagy kerék vastag küllője elcsapta az ember karját.

A dinamója? Akkorát rúgott, talán ökröt lehetett volna vele ütni. Helytelenkedtünk is eleget, amikor senki nem látta. Itt fogd meg, Józsi! Pöcköltünk egyet a kalapácson, és úgy megcsapta az áram, arról koldult. (És még én zengtem elitélő szózatot a szalóki rádió földelésének konnektorba dugásáról, aminek Gabi halála lett a szomorú vége?) Ennek a kalapácsnak azonban semmi hasonlósági köze nem volt a daráló kalapácsához. Legföljebb annyi, hogy nyele ennek se volt.

Gyuszink villanyszerelő már, és akkor vezették be a villanyt a faluba. Hozzánk úgy húzta be, hogy csak egy szál drótot áldozott rá, a másik ágat a földelés adta. Elég nedves volt ahhoz a szoba földje, belevert egy hosszú vasat a fal mellett, és minden szuperált. Nekem nagyon tetszett, hogy itt is a józan ész vezet. Neki kellett volna minden este a falu végén lévő transzformátor-szekrényben fölkapcsolnia a közvilágítást, és hajnalok hajnalán lekapcsolnia, de erre is kitalált valamit. Öt szál drót ment minden oszlopon, fölmászott az előttünk lévőre, a fázist átkötötte a fölsőre, a közvilágítására, és ugyanúgy égett. Baj nem lett belőle, ha nem is mérte a külön óra, mert ami ráadás-fogyasztás volt, azt úgyis a falu fizette.

Minden érdekelt, amit a bátyám csinált. Föl-fölcsatoltam a mászóvasait, és csetlettem-botlottam az oszlopig, egy darabig fölmásztam, aztán lemásztam. A derekamon az öv is, amivel ő átkötötte magát, és hátradőlve nyugodtan dolgozhatott, az én méreteimhez képest azonban túlságosan bő volt. Egyszer, alkonyatkor mégis mondtam neki, engedjen föl engem, majd átkötöm a két vezeték.

Nehezen állt rá, de belement mégis. Lecsupaszította egy darab szigetelt drótnak a végét, jó nagy kampót görbített rá, és lejjebb is lekaparta legalább két centi hosszón a szigetelést. Fölül beakasztom a kampót, és ahol lejjebb hézag van, ott tekerem rá a legelsőre. Világos, mint a vakablak, mehetünk!

Hencegve lépegettem fölfelé, tetszett, hogy egyszer se kellett rádupláznom a mászóvasak beakasztásánál, de amikor már a teteje közelében jártam, irtózatosan magasnak tűnt az egész. Legszívesebben visszafordultam volna. Na, de a büszkeség! Akkor se, ha belepusztulok. Amikor fönt matattam már, a halálos veszedelem szomszédságában, és csak a karomat kell kinyújtanom, hogy hozzájuk érjek, még jobban megijedtem. Az övnek, mondtam már, semmi hasznát nem vettem, bár átkötöttem. Bal karommal öleltem a frissen szurkozott fenyőfát, a jobbal pedig nyújtottam föl a kampós drótot. Úgy reszketett a kezem, hogy azt elmondani se tudom. Végre beakadt a kampó, már tekertem a drótot az alsó vezetékre. A sarkon azonnal fölgyulladt a lámpa, azt még láttam, de a drót vége hozzáért a fülemhez. Nem hiszem, hogy megrázott volna, biztosan szigetelt annyira a villanydúc is, de a magamba táplált félelem, és a pillanatnyi bizonytalanság miatt mindkét mászóvas egyszerre akadt ki alattam, és a legtetejétől a legaljáig lecsúsztam. Rövid nadrágban! Csak az átvetett derék-kötél fékezett. Mennyi kátrányos szálla van egy frissen állított villanydúcban? Odalent megszámlálhattam. Valóság-

gal belefekedtem, úgy tele lett vele a két combom belső fele. A két karom is. Napokig nem győztük kiszedni.

A derékkötő kötélnek nem lett semmi baja.

Ha villanyszerelő akartam volna lenni, biztosan ez lett volna a tűzkeresztség. Nekem egy életre elég is volt. És attól kezdve a dinamóval se játszottam mások kárára.

Az Ödön-forrás

Mennyit áhítottam a szalóki mezőkön egy kis hegy után! A Somló maga volt a természeti csoda. Hogyan tudta azt olyanra kifaragni az idő? Mintha valamelyik óriásgölöncsér formázta volna ki. Odacsapta a rögöt a korong közepére, megrúgta az alsó kereket, és markába szorítva húzta fölfelé. Szép kis sisakot is csinált neki. Na, a Hosszú-hegy nem ilyen csinos, de legalább mindennap itt van a közelben. A kecskéket oda hajtottam legszívesebben. Övék volt az egész hegy, nem kellett futkároznom utánuk, hogy kárba ne menjenek. Igaz, akácját se találtam nekik, legföljebb a hegy lábánál, de nyár derekától már nekem termett a földiszeder, később meg a mogyoró. Vödörszámra hordtam haza a szedret.

Eső után meg ott volt a sok gomba. Ahogy a libapásztornak maradt ideje szálanként összeszedni a kalászokat, pedig a kelekótya ludak olyanok voltak, mint a higany, egyik pillanatban itt, a másikon ott, ezerszer több idő maradt a kecskék mellett. Ha a család minden tagja munkából úgy jött haza, hogy igyekezett hozni valamit, a legtermészetesebb az volt, hogy én is vittem.

Forsza van a gombaszedésnek is. Elárulja magamagát messziről, ha hozzáértő szem vizslatja. Ahol haragosan zöld a fű, ott biztosan van tyúkgomba. Cukorborsóleves, gombával? Aki annál finomabbat evett, az nem mond igazat. Vannak finom lelkek, akik szegfűgombának mondják, de ha ők úgy szeretik, hadd mondják. A cseperkét messziről meg lehet látni, azt meg azért nem kell keresni. Sampionnak mondják elegánsabb körökben. Azt viszont tudni kell, hol terem a vargánya. A hegyen nem, de a tölgyfaerdőben igen. És ahol egyszer van, ott máskor is van. Hacsak kóbor gombászok meg nem előznek. Mert azok aztán átfésülik a hegyet is, az erdőt is, keresztben-hosszában, és mindent fölszednek. Csak a bolondgombát hagyják ott, de azt meg a bolond se szedi le.

Gombával, szederrel elláttam a családot. Egyetlen tévedés halálos lett volna. És közben megismertem minden szakadékát a hegynek. Később a hozzájuk kapcsolódó mendemondákat is. A betyárok tizenkét kőtányérjáról például. Igaz lenne? Hogy itt bújtak el, és nem vették észre őket? Lehetetlen. Az is lehetetlen, hogy kőbe vésett tányérból ettek volna. Azt ki se lehet mosni. És azonnal lehül benne az étel. Télen még inkább. Télen oda is fagyna. Mese az csak, de akkor is szép. (Most olvasom a falu ismertetőjében, hogy az ősember barlangjának tartják. Jól elmaradtam az ősműveltségben, mert erről soha nem hallottam.)

Meg azt is mondogatták, hogy a Kálváriáról alagút vezet a Somlóra! Ki győzne olyan hosszú alagutat fúrni? És főleg fönntartani! Mert az lehetetlen, hogy közben be ne omlana. Na, nem a hegy alatt, hanem ott, ahol már völgyön át menne. A víz is följönne benne.

Azon spekuláltam, ha ez a hegy mézskőből van, akkor alatta biztosan van barlang. Micsoda csodálatos cseppkőbarlangot fedeztem föl elrélvülesem közben! Mintha bearanyozták volna.

Akkor még nem is láttam igazi cseppköveket.

A Kálvária hegye mögött tüneményes szép medence van. Csak nem onnan szedte ki az ősgölöncsér óriás a földet a Somlóhoz? Hajszálla annak a fordítottja. Vagy a Kálváriáé? Közepén forrás is van. Leve végigfolyik a Homok utca csücskén.

Polányban annyi a forrás, minden kődobásra van egy. És micsoda fölséges vize van mindnek. Akkor még az volt. Környezetszennyezés? Még nem is találta föl az emberiség.

Első fölfedező utunk Lacival a Szénkúthoz vitt. Ott ered a Halagos, azt nekem látnom kell. Szalókon abban fürödtünk, abban horgásztunk, kosárral halásztunk is benne, az hajtotta a vízimalmokat, és az tudott egyik napról a másikra úgy kiönteni, hogy az egész kertek alja vízben állt. Volt egy legény, a nevét neki se tudom már, aki olyankor elővette a kenyérdagasztó nagyteknőt, beleült, és két lisztes lapáttal evezett. Csónak a mi vidékünkön nem volt, de csónakázni így is lehetett. Talán Gyuszi mondta, látta egyszer, hogyan zúdul ránk az ár. Legalább fél méterrel magasabb volt, szinte falként tört előre, és patkányokat kergetett. Nem hiszem, hogy fantáziálta. Mindig szerettem volna ilyen látni, de soha nem sikerült.

A Szénkút igazi forrás volt. Vize hideg, mint a jég, de úgy dobálta föl a fövenyt, mintha forrna. Valamelyik molnár meg akarta fűrni, hogy nyáron is több vizet adjon, de elnyelte a fűró szerkezetet is. Hosszú póznákkal tapogattuk a fenekét mi is, de nem találtuk. A Szénkutat meg akarták fűrni? Akkor az ellen-Somlónak tekintett csodaszép medence forrását is meg lehetne. Világra szóló tervünk született.

Ha a Kálvária tövében, a temető oldalától gátat építenénk a Homok-hegyig, alig lenne ötven méter. Betonból terveztük, jól belevágva a földbe, és a másik oldalát a homokba, hogy semmi veszedelem, még a földrengés se rázza ki a helyéből. Mert akkor talán öt házat is elmosott volna. Ha ősszel zárnánk el a kicsi patak útját, tavaszig megtelne a medence, és olyan szép tava lenne Polánynak, oda járna a füstös Ajka minden levegőre vágyó dolgozója. Meg a csingeri bányászok is. Azokat mind el kellene látni koszttal, a polányi nép tehát hamar pöndülni kezdene. Termelhetné a zöldséget, a gyümölcsöt, még a szőlőt is, helybe jönne, aki megveszi. És jöhetnének a horgászok is, mert ikrát a gólya is hozna bele a lábán, tehát hamar elszaporodna benne a hal is. Akkor még haltelepítésről nem hallottunk, azt meg főleg nem, hogy halasításnak nevezik.

Segítség kell ide, de gyorsan. Minden esztendő veszteség, ami kimarad. Még egyetemista koromban is azért leveleztem, hogy támogatókat keressek a nagy tervhez. Aki egyáltalán válaszra méltatott, mind megírta, hová forduljak inkább.

Mostanában is ilyen válaszokat kapok, ha könyvkiadási támogatásért mégiscsak kuncsorogni kezdek.

Amikor olyan szegények voltunk, hogy attól lehetett tartanom, összenő a gyomrom fala az éhségtől, akkor se vitt rá a lélek, hogy kiálljak az utca sarkára kenyeret koldulni, nem áll rá most se a szám, de néha azért ráhajt a kényszerűség. Mondom, ha egyáltalán feleletre méltatnak, megmondják, hová forduljak inkább. Akkor csak a gát ügyében küldözgettek, amíg végleg rájöttem, olyan alagútban járok, amelynek a fala mindig az orrom előtt omlik be.

De föl nem adtam. Tavaly tudtam meg, hogy szegedi építész barátom lánya Polányba költözött. Arra biztattam, ha legközelebb elmegy hozzá, megint menjen föl a Kálvária leg-tetejére, és ha ott látja a legszebb medencét, közepén a forrással, és neki is megindul az agya, hogy micsoda szép tavat lehetne ott csinálni, kocogjon be a polgármesterhez, és beszélje rá. Neki mérnöki hitele is van, nem csupán ábrándja. Aztán írtam is levelet magam is a polgármesternek, amikor valaki onnan is csinált egy szecskafilmet. Mindent összehordott benne, csak éppen a tősgyökeres polányiak nem jutottak szóhoz. Ezt írtam meg a polgármesternek, és leírtam gyerekkorunk ábrándját is. Válaszra se méltatott.

Ebből is láthattam, ez a világ semmit nem változott. A szalókiival is megesett ugyanez, pedig ott is jót akartam. Mit akar ez a pasas? Nem fér a bőrében?

Lacival is váltottunk leveleket. Ötven éve biztosan van, hogy nem találkoztunk. Előszedtem gyerekkori tervezgetésünket. Megmosolygott érte. Azt mondja, még kevesebb víz jön már elő a forrásból, nem táplálná az már el a tavat se. Hiába mondtam neki, csak annyit kellene

nélkülözni, amennyi elpárolog belőle, a többi folyhatna tovább a régi árkában, átsordulva a gáton, de annyiban se bízok. Megint előjött bennem a megfűrés ötlete. Ahol körös-körül mészkőhegyek vannak, ott a hegyek lábánál forrásnak lenni muszáj. Belül meg barlangnak.

Hiába akartam megváltani a polányi népet, meg az ajkaiakat, a csingerieket, de akár a fél Dunántúlt is ide vehetném, nem lett belőle semmi.

A térképek Polányi hegynek írják a Hosszú-hegyet, de minek nevezné így a polányi ember? Neki az a kézenfekvőbb, hogy hosszú. Jó volt elbogarásznom a kövei között is. Terméslyenyomatok vannak szinte mindegyikben. Búza, hagyma, krumpliminták. Már akkor tudtam, a hajdani tenger csigáinak a házai azok, de az ott lakók nem hitték el. Egyszer aztán a kezembe akadt egy csodálatos fölfedezés leírása. Moldvay Loránd geológusunk állítja, valamikor, nagyon régen, ősmeteorit robbant föl, közel a földhöz, és az iszonyatos nyomás kavicsokat préselt be a kövekbe. Elszégyelltem magamat, hogy erre nem figyeltem annakidején. Ott voltam, mindennap láthattam volna, és észre se vettem? Messziről jött ember kell ehhez is?

Van egy furcsa réteges követem, itt, a könyvespolcon, tizenkét centi magas. Annak a kicsike pataknak a medréből való, amelyiket el akartunk rekeszteni. Szemmel látható, homokkő lehet, márgarétegekkel tarkázva, de az egyik oldalán kavicsok ragadtak hozzá. Mint a burjánzó szemölcs, olyan. Ezeket ugyan mi ragasztotta oda? Becsomagoltam, elküldtem a geológusnak. Érdekelte a dolog, meg is kaparta egy kicsit, hogy mikroszkóp alá is betehesse, de nem talált összefüggést az ősmeteorit rombolásával. Én azonban így is sokat gyarapodtam, addig meg se fordult a fejemben, hogy a robbanás kavicsot löhet a kövekbe.

Hatalmas raktárkészlete van a természetnek.

A faluismertető füzetecskét 1987-ben adták ki, aki írta, az se tudhatott még a tudós geológus teóriájáról. Azt a folyóiratot talán senki nem ismeri, amelyben tanulmányát közölte, pedig mások is keresték volna a benyomatos kőzeteket.

Nem csupán barlangokról ábrándoztam, amikor a hegy tetejét jártam, és nem csak a Somlóra menő alagút lehetetlenségén rágódtam, de akadt más is. Fönn, a Kálvárián, a kőkereszt tövében volt akkoriban egy kis horpadás. Kicsike víznyelő lenne? Arról is hallottam mesét, mégpedig Franci bácsitól, a sekrestyéstől. Mondhatnám, szakmájába vágó mese volt, a vörös papokról szólt. Amikor annak a keresztnek az alapjához ásták a földet, beszakadt, és egy hatalmas luk látszott. Egészen a hegy fenekéig tartott, és látni lehetett, hogy vörös papok miséznek odalent.

Akkor elhessegettem magamtól még a gondolatot is, annyira badar a beszéd, de azóta sokat gondolkodtam rajta. Minden mondának, minden regének valóság az alapja. Miért éppen vörös papok lettek volna? A csuhájuk volt vörös, vagy a bőrük is? Ugyan mikor lehettek olyan idők, hogy a papoknak a föld alá kellett elbújniuk? Az őskeresztények idejében? Mindenki tudja, de itt nem lehettek őskeresztények. Csak nem a vörös-világ papi változata?

Ha egyszer annyi időm lenne, hogy belevághatnék Polány megírásába, első fejezete biztosan ez lenne.

Az Ödön-forrásról is szólnom kell. A többi forrásnak mindnek *-kúttal* végződik a neve. *Kifolyókút, Károlykút, Kadarkút, Csurgókút, Szénkút, Színkút, Szentkút, Szakácskút, Mogyorókút, Tuskóskút, Barátkút* -, csak ez maradt meg forrásnak. Biztosan oka van, de nem tudom, mi. Ödön nevű embert se ismertünk, talán az egész megyében nem volt ilyen. Nevezetes esetünk kapcsolódik hozzá.

Négyen mentünk egyszer. A Döbrönte Laci, a Gróber Jóska, a Heffler Laci, meg én. Jött volna öcsém is, de akkor voltunk abban a korban, hogy nem engedünk nálunk sokkal kisebbet. Az igazgató fia akkoriban kapott egy Altissa fényképezőgépet. Bokszgép volt, gondolkodni nem is kellett, de nem is lehetett hozzá. Célozz, tüzelj! - ennyi a tudomány hozzá. Kitaláltuk a legnagyobb trükköt. Fogott valamelyikünk egy husángot, nekihazakodott, és ütött, fölülről lefelé. Ekkor kattant először a gép. Aztán oda állt, ahová az előző ütés célzott, és úgy tett, mintha őt ütnék. Megint kattant, ugyanarra a kockára, ugyanarról a helyről. Heccnek jó is volt, de a képpel nem sokra mentünk. Nem kelti azt a benyomást, mintha saját magát ütné agyon valaki.

Kis tisztás volt ott, ahol a Jákóra menő utat keresztezte a Döbröntére menő, ott játszottunk el a tizenkét kockából nyolcat. Jó kilométernyit kellett még mennünk, hogy a forráshoz érjünk. A vasárnapi ebéd addigra leülepedett bennünk, valamit ennünk kéne. Kitaláltuk, elmegyünk az erdő túlsó szélére, a döbrönte határba, és krumplit lopunk. (Érdekes, ezt a lopást senki nem tartotta közülünk meggyónni való bűnnek, ahogy a tejes kukoricát se, ha ott sütöttük meg, ahonnét vettük. Mintha találtak volna.)

Az erdőtől nem messze legeltet egy ember. Még izgalmasabb a lopás. Teremtett az Isten egy terjedelmes bokrot az első krumpliföld tövébe, annak a védelmében tojózunk meg néhány bokrot, és zsebeinket megrakva mentünk vissza a forráshoz. Ittunk egy nagyot az izgalomra, és nekiláttunk a tűzrakásnak. Csakhogy előző este eső volt, és eső után a száraz fa is nehezen ég. Annyi praktikát már tudtunk, elszáradt fa ágának a hegye szikkad leghamarabb, azt tördeltük le. De az avar is nedves. Adott az Isten a forrás mellé egy vadászházat is. Fából volt tetőtől talpig, és egy akkora TUTO-lakat rajta, akkorát se láttunk még. Akkoriban volt új ez a márka, a föltörhetlenség jegyében tette mindenki az ajtajára.

Abban biztosak voltunk, odabent találunk valami száraz holmit, amivel tüzet vihetünk a nedves fa alá is. Előállt Jóska, ha jól emlékszem, és azt mondta, majd ő! Mi, többiek, mondogattuk, bivalyerővel se tudná onnan levenni, de ő csak ennyit mondott: betörő ellen nincsen orvosság! Hozott két lapos követ a vízmosságából, az egyiket a lakat alá tette, a másikkal egy nagyot rácsapott, és máris kattant a lakat.

Összeütés ellen nem volt biztosítva.

Mintha ránk vártak volna, száraz szalmával volt beterítve a kis házikó egyetlen szobája. Ha elálmosodtak a vadászok, vagy ott érte őket az éjszaka, ott dülhettek le. Nagy öllel vittünk ki belőle, disznót lehetett volna pörzsölni vele. Ráraktuk az ágak száraz hegyét, arra a vastagabbakat, aztán a még vastagabbakat, helyet hagyva a krumplinak, és egyetlen gyufával tüzet gyújtottunk. Mezei népeknél az volt a tett, ha első szállal sikerült.

Hogy a büntető törvénykönyv minek minősítette akkori betörésünket, nem tudom, de a legkisebb aggodalom se költözött belénk, hogy valaha is kiderülhet, mi jártunk ott. Annyira biztosak voltunk dolgunkban, és annyira elszemtelenedtünk, hogy a tűz gondos eloltása után - forrás vize oltásra a legjobb! - fogtunk egy elszenesedett végű fadarabot, és kiírtuk a szobácska hófehérre meszelt belső falára, hatalmas kanbetűkkel, hogy máskor jobban zárják be. A fölkiáltó jel körbeért a falon, hogy észrevegyék.

Ha lebuktunk volna, a fiatalokúak elkövetett bűneseteit növeltük volna, de nem jutottak el hozzánk soha. Mindenesetre gondosan visszakattintottuk a lakatot. Mert annyira jó a TUTO-márka, úgy működött, mint a svájci óra.

Gondolom ma is, és el is nevetem magamat, hosszú ideig meg voltak löve vadász uramék, hogyan íródhatott ki az intelem, amikor behatolásnak nyoma se volt. A maradék szalmát is úgy hintettük szét, hogy a hiány föl ne tűnjön.

A sült krumpli viszont fölséges volt. Meg is mosakodtunk utána a forrás vizében, sőt fogainkat is öblögettük, hogy a kormos krumplinak se maradjon árulkodó nyoma. Öreg este lett, mire hazaértünk. Galáságunk súlya csak éjszakai forgolódásomban nyomogatta lelkemet. Krumplit is loptam, betörésben is részt vettem, mi lesz az ilyen emberből?

Csicsó

Semmi pénzért nem hencegnék velem, de éppen 1950 őszét írtuk akkor. Híres esztendeje a korát megelőző ötvenes éveknek. *A Föld fog sarkából kidőlni...* énekelte az ország egyik fele. Ha családunk másfél évvel azelőtt nem költözött volna új faluba, Szalókról Polányba, akkor Pápára mentem volna gimnáziumba. Azóta tudom, ha egyik lépés után második jön, az már máshova vihet. Hogy milyen lett volna Pápa, nem tudhatom, mint ahogy azt se, milyen lett volna Fehérvár, ha Sümegről áthelyeztek volna oda, pedig attól hajszál választott csak el. Azt se tudom, elvállalta volna-e Fehérvár, hogy kimondott szeméttlerakója legyen Sümegnek. Vagy mi lett volna, ha kicsaptak volna az első hónap után?

Minden úgy kezdődött, hogy szegény Édesanyám, legyen áldott a neve, kikísért a gyepesi kereszteződésbe. Csak három kilométer gyalog, de neki vissza is kellett mennie. Üres kézzel, az igaz, de nagyobb aggodalommal: mi lesz velem? Délután hétkor érkezett a busz, és Sümeg is érintette. Mire mi oda értünk, talán már otthon volt ő is.

Gyuszinak volt egy faböröndje. Villanyszerelői eszcájgjait hozta-vitte benne. Lehet, hogy eredetileg katonaládának készült. Nekem adta, kisikáltam belőle a gipszport is, és bepakoltam. Dunyhát tettünk zsákba, azt is vittem a buszra. Szégyelltem, mert tudtam, előkelő helyeken paplannal takaróznak, de nálunk csak az volt. Jó sok tollal, mert megesett otthon, hogy a lavórba is befagyott a víz. Ki tudja, milyen világ van a kollégiumban?

Az is Magyarország.

Elpottyant a könnyem, amikor megjött a busz. Láttam, Édesanyámé is. Két könnyes arc borult egymásra.

- Vigyázz magadra, kisfiam!

- Vigyázok.

Kondor Gyurka is jött Sümegre. A Kántor úr fia, nálam idősebb. Egy évet Veszprémben járt, de az egész kollégiumot áthelyezték. Nagy mozgások voltak akkoriban az iskolákban is, akár napjainkban, amikor sorozatban szűnnek meg nagyhírű intézetek is. Hogy labdázunk velük, nekem föl se tűnt, csak Gyurka viselte nehezen. Ő volt a vezetőm, és hűségesen követtem. Mit tudtam én akkor a kollégiumról? Amit Csokonairól olvastam, meg a *Légy jó mindhalálig*-ban. És az mind szent volt előttem, mert le volt írva. Azt tudtam, hogy gimnazista leszek, meg azt is, hogy kollégista, de hogy a kettő hol válik el, vagy hogyan nő össze, fogalmam se volt róla. Nem is foglalkoztam vele. Előttem a kettő teljesen egy volt. Sziámi iker.

Farmotoros busz jött. Akkor az volt a csoda, a fehérvári magyar ipar győzelme. Kényelmes, ringó járású. Ha mi abban felejtjük magunkat, Egerszegig mehettünk volna. Annyian voltak már benne, alig fértünk föl rá. Pestről indult, volt ideje megtelni. Taszigáltam előre a dunyhás zsákot, és húztam magam után a ládát. Idős házaspár ült a hátsó tengely fölött, és legjobban mi érdekeltük. Tanárok lehettek, utólag gondolva, mert ki más lenne kíváncsi két bevonuló gimnazistára? Vagy a kollégista ki mást érdekelne? Ott szusszantam egy nagyot mellettük, és mindjárt kérdezte a bácsi:

- Hová, háová, fiatalúr?

Senki nem mondott még fiatalúrnak, körül is néztem, kinek szól a tituluss. Igaz, térdnadrágban se látott még senki.

- Kollégiumba.

- De hová?

- Sümegre.

- És ott hová?

Mit akadémakodik ez a pasas?

- Mondtam már, a kollégiumba.

Most kezdtem sejteni, hézag van a fejemben. Ők bogarászták elő belőle, hogy gimnáziumban tanulok, de kollégiumban lakom.

Így tanul a gyerek. Ha kérdezik.

Jött a kalauz, megkértük, szóljon, ha már ott leszünk. Devecserig ismertem az utat, gyalog is, biciklin is megjártam már többször is, de attól kezdve soha nem hallott nevek jöttek elő: *Nemeshany, Káptalanfa, Gyepükaján, Csabrendek*. Hogyan lehet élni ilyen semminevű falukban? Hany Istókról hallottam a mesét, itt élt volna? Nem lehet, a Hanság arrébb van a térképen. *Káptalanfa*? A *-fa* biztosan *faluból* lett, ezt már a szalóki Antfa-majorból meg tudtam fejteni, és azt is hallottam, hogy valakinek nem káptalan a feje. A káptalansorról is olvastam. *Gyepükaján* első fele ugyanaz lehet, mint *Bakonygyepesnek* a második, de hogy a *-kaján* miből lett? Adyból? Az *ős Kajánból*? Amiben benne az örök kérdés: *Mit ér az ember, ha magyar?* Ott van *Ajkarendek*, abból a *Csabrendek* végét is kitaláltam, de hogy mi a *Csab*-? Két külön falu lett volna valamikor, és az egyik Csaba? Akkor miért nem lett Ajkarendekből is Ajkrendek, ugyanavval a kaptafával? Tele van a világ rejtélyes dolgokkal, csak ki kell mozdulnunk hazulról.

Alig futottunk be Sümegre, szólt a kalauz: gimnazisták, leszállni! Világvárosnak hittem. Majdnem a falu szélén ágazik el az út Zalaegerszegre. Ketten löködtünk ki összesen, hátamon a zsákom, kezemben a ládám, mehetünk. De hova? Lenek vagy főnek? Magyarok laknak itt is, és azért van szája az embernek, hogy kérdezzen. Gyurkára hagytam, ő az idősebb. Nehogy megint összekeverjem a gimnáziumot meg a kollégiumot.

Szuszogtunk, izzadtunk, de megtaláltuk. Gémes László volt az ügyeletes tanár, ő pipált ki bennünket a névsorban, ő mutatta meg, melyik szobában lesz Gyurka, melyikben én. Hogy miért nem lakhatnak együtt másodikosok és elsősök? Emeletes házakról már hallottam, sőt néhányat láttam is, de hogy emeletes ágyak is vannak, az csak itt derült ki. Megint tanultam valamit. Azt, hogy legjobb, ha már gyerekkorában berendezkedik az ember a zsurorítva élésre. Kicsi az ország, csak úgy férünk el benne, ha egymás fölött alszunk.

Az mostanában jut eszembe, hogy a menekültek közösségi szállásaként mutogatott nyomortanyákhoz hasonlított a mi akkori kollégiumunk legjobban. El-elidőzöm annál a bolond gondolatnál, hogy annak is hígult a veleje, aki közösségi szállás nevet adott az átmeneti otthonoknak. Mint ahogy annak is, aki az úgynevezett nagyközösségi antennát kitalálta. Ami közös, az még nem közösség. Hogyan is tartozna egybe a Srí Lankából vagy Bangladesből érkező a koszovói menekülttel? A kapun kívül nem is látták egymást.

Mindenesetre azonnal elkezdődött nálunk is, hogy közösséggé kovácsoljanak bennünket. Ha mindnyájan belepusztulunk is. Csomagot kaptál hazulról? Ki vele, a placra! Ha szerencséd volt, te is ehettél belőle. Mert abban az állítólagos közösségben mindig voltak nagyhangú parancsolók, és csendes engedelmeskedők. Kevés parancsnok, sok engedelmes, ez az ideális arány minden diktatúrában. Gyerekek között szokott megteremni a legnagyobb diktátor. Megint előre futottam, gyerünk gyorsan vissza.

Takács Pista fölé kerültem, az emeletre. Több üres ágy már nem is volt a szobánkban. Nemesbükből jött, az se lehet nagyobb falu, mint Szalók vagy Polány, első szóra megértettük egymást. Földobtuk az ágyra a dunyhát zsákostól, benyomtuk a ládát az ágy alá, mert harsogott is a vezényszó: *szabad pártnapra, sorakozó!*

Még ki se fújhattuk magunkat.

Új volt nekem a szabad pártnap is. Mert ami nem szabad, az rab? A mai világban? Amikor már a hadifoglyok is hazajöttek? Már akik megmaradtak. A másodikosok, és attól fölfelé diáksapkát nyomtak a fejükbe, ködvágót, de mi, gyülevész civilek csupasz fejfel lődörögtünk hátul, mint a róka farka. Hej, de megtanultam azonnal, milyen a katonás kollégista! Alig indultunk el, már szólt a nóta:

*Kovács vagyok,
Ifjú a lelkem.
Kinyílt előttem a világ,
A nagyvilág.*

*A kalapácsot
Én megemeltem,
S a pörölyöm most már
Az üllővasra vág...*

És milyen sarkosan fordult a kisded sereg! A belsők csak helyben topogtak, a külsők meg hosszúkat léptek. Harsogott a kis utca, hadd tudja meg a világváros falu, hogy megjöttek a kollégisták, és első legszentebb kötelességük szerint szabad pártnapra menetelnek.

Dögfáradtan ültem a hátsó sorban, de nem fenyegetett az a veszély, hogy el is szunnyadok. A színpadon ült a szentháromság. Középen az előadó elvtárs, mellette jobbról a párttitkár, és a másik oldalon is valaki még, nehogy egyedül érezze magát. Messziről jött a szónok, két oldalról is vigyázni kellett lelki békéjére. Azért gondoltam ezt csak, mert még nem tudtam, hogy a szentháromság örök, és rendszerváltásokon átal is érvényes. Még ha püspök is az, aki középen ül.

Mondta a magáét a középső, kellő indulattal, miután megkülönböztetett tisztelettel üdvözölték. Papirosból olvasott, és időnként föl is nézett. Már régen tanár voltam, sőt el is hagytam azt a pályát, amikor megtudtam, ezt külön tanították nekik. Aki a betűt hangosan is föl tudta olvasni, és föl is tudott tekinteni időnként a sorok között, az már mehetett mások fejébe tölteni a központi akaratot. A tudatformálás itt kezdődött, de itt meg is maradtunk ma is.

Arra nem emlékszem, miről szólt, de hogy a békét védte, az biztos. És akárhányszor ejtette ki Rákosi nevét, azonnal fölpattant a szabad pártnap teljes népe, és saját akaratából, öntevékenyen szilajnagy tapsba kezdett, ami vastapsba ment át: Éljen Rákosi! Éljen Rákosi! Aztán: Párt és Rákosi! Párt és Rákosi! Még tovább: Éljen Sztálin! Éljen Sztálin!

Ez is új volt nekem. A falunkban ha elkezdte volna valaki, talán bolondnak nézték volna. És eddig csak Sztalint hallottam, a Sztalin Jóskát, aki gyertyákat dobált le, és orgonálni is tudott. De ha már egyszer elkezdte a tapsot a nép, össze is kapcsolta, egybe is tapsolta a kettőt: Sztálin, Rá-ko-si! Sztá-lin, Rá-ko-si!

Jól megadták a módját, úgy ki van ez cifrázva, jobban a subát se lehetne. Mondtam, kottából dolgozott az előadó, lehet, hogy a sikeren előre fölbuzdult, aki írta, de tény, egyre többször ugráltunk föl, és tapsolta pirosra a tenyerét, aki tudta, mitől döglök a légy. Egy darabig bambán bámultam, de amikor jobbról is, balról is szúrós szemek nézték, hogy kihúzom magamat a

béketáborból, elkezdtem úgy tenni, mintha verném. És a számat is úgy igazítottam, de nem vitt rá a lélek, hogy hangot is kieresszek rajta.

Idegen helyen hogyan is kiabálhattam volna! Minden közös énekléskor gyakoroltam, hogy csak tátogtam.

A nagy és hatalmas, egyedül üdvözítő, győztes béketábor összes szentjeit letapsolták a beszámoló végéig, és akkor következett a nagy szám. A nézőtér két részre volt osztva, közepén volt a közlekedő út. Az első sor bal sarkán ült Gólya elvtárs, és először emelkedett szólásra. Úgy tájolta be magát, hogy fél arcát az elnökség lássa, másik fele meg a közönségé legyen.

Ne gondolja senki, mintha annyira kitűnő lenne a memóriám, hogy ma is el tudom mondani hódító szavait, csak ugyanazt több későbbi szabad pártnapon is elmondta, mi pedig titkosan összeszövetkeztünk. Mindenki leírja, amit tud, végestelen végig, otthon aztán összerakjuk. Ezt mondta kenetes szavakkal:

- *Az én éjjeliszékényemen, kedves eltársok, ott van a Biblia...*

Ezen illet elcsodálkozunk. Hogyan jön pártnapra a Biblia?

- *... abból meríték erőt minden este, elalvás előtt,...*

Még inkább. Bolond ez az ember?

- *... de az én Bibliám, kedves eltársok, Marx Tőkéje!*

Erős enyhülés, oldódik a feszültség: na, végre! Nem a klerikális reakció tette be a lábát. Akkora nyomaték van a végén, annál jobban bevésni se lehet. Néhány tiszteletkör még Marx körül, aztán bele a közepébe:

- *...mer láthassuk, eltársok aztat, hogy amíg mink itt békésen építünk, addig déli határainkon a piszkos imperialista faszisták láncoskutyája, Tito azon acsarkodik, hogy tönkretégye aztat, amit mink itt békésen építünk. De nem, eltársok, mink aztat nem engedjük, mert békénk őre, az erős néphadsereg, hús a húsunkból, vér a vérünkéből, odacsap, ahova köll! Szabadság, eltársok! Csak ezt akartam mondani!*

Ökölbe szorított kézzel mondta a végét. Förgeteges taps ezután is, a szentek egyességével.

Csak az tudná ugyanúgy hangsúlyozni, aki hallotta. Asztal nem volt előtte, a színpad szélére is odacsapott, és kopogott: hús a húsunkból, vér a vérünkéből... Két karjával verte az ütemet hozzá. Hatalmas alakítás, életre szóló tapasztalás nekem: soha nem leszek fölszólaló.

Gólya elvtársnak a nyomába se léphetnék.

Előre futok most. Jó, hogy siettünk a leírással, mert néhány hét múlva eltűnt Gólya elvtárs, mintha süllyesztő nyelte volna el. Erdőkerülő volt szegény szerencsétlen, suttogni merték csak, állítólag falopáson bukott le. Ki miben él, abban vétkezik? A biztos első hozzászóló, a holtbiztos igéssel, elmaradt.

Csak kicsi kutya lehetett, ha lebukott. Bibliája, Marx nagy műve ahhoz se adott erőt, hogy megússza? Volt még néhány gyöngye fölszólaló, aztán megint sorakoztunk, és a legalább százötven métert megint dalolva tettük meg. Pedig akkor már öreg este volt.

Jó, hogy Takács Pista már bevackolta magát, teljes ágyazási tapasztalatával segíteni tudott. A lepedő négy sarkára gombot kötöttünk, hogy a szalmazsákon ne csúszkáljon, sőt azt is kitaláltuk, holnap teszünk a zsák alá valami papirost, ne hulljon a törek Pista szemébe. Alig végeztünk, harsogott a parancs: takarodó! Ugyanaz hozta, aki a kivonulást-bevonulást is

vezényelte. És azonnyomban le is kapcsolta a villanyt. Hadd lássa a kisdíák, hogy mese nincsen, rendnek muszáj lenni.

Töksötétben nyomultam föl az emeletre.

Szegény Édesanyám! Szegény testvéreim! Biztos, hogy rám gondoltok otthon. Ha tudnátok, tökös veréb, fészkeből kivetett madár lettem. Elkámpicsorodva számláltam a toronyóra ütéseit, a negyedeket, a feleket, a háromnegyedeket és az egészeket, éjfélig. Tudtam, ugyanakkor üti otthon is falióránk ugyanazokat az időket, és talán otthon is számolgatja valaki.

*

Földünk nem volt, a polányi szomszédokat is alig ismertük, nem sokat hallottam én akkor arról, mi történik a parasztokkal, de azt azért tudtam, szólni se szabad róluk, legföljebb Gólyadialektusban. Mert napról napra szülik a kapitalizmust, mint a sarki suszter. Akkor már javában szervezték a téeszcséket. Pistával beszélgettem egyedül erről, de inkább ő beszélt. Földközeli família volt az övé, minden csípést, és minden ütést maga is érzett. Vacsora előtt sétálgattunk az udvaron, ha valaki figyelt volna ránk, biztosan figyelmeztetett volna bennünket, ne lépjünk rá az orrunkra, annyira lógattuk. Keserű híreket kapott hazulról. Koravén bölcsességgel kikétszerkettőztük, mire leérettségizünk, ennek a rendszernek vége lesz. Mert az nem lehet, hogy a sötétség örökké tartson.

Minden éjszaka után hajnalnak kell jönnie.

Csak két évet tévedtünk. Az már különbejáratú tragédiánk, hogy akkor is csak akart vége lenni, de föltámasztották. Vissza a sötétségbe.

Hol vagyunk még ettől! Hagyjuk a politikát.

Vagy az mind politika, amiről én szólhatok?

Reggel a napos üvöltésére ébredtek a hétalvók, de a falusiak akkor már ébren hánytorogtak az ágyban. Gatyában, félmeztelenül rohantunk az udvarra, reggeli tornára akkor is, ha már csipősek voltak a hajnalok. Nem lett volna ellenemre, mert tudtam, hogy egészséges, és legalább kifújuk tüdönkből a tömött háló áporodott levegőjét, de nem tudtam megbarátkozni avval a látvánnyal, hogy ezt is ugyanaz a Tibor vezényelte. Későbbi katonakorom tizedesei tanulhattak volna tőle, olyan keményen csinálta.

Ki ez a pasas? Miért van bennem ekkora ellenszenv? Mondta valaki, nékoszos volt. Nem tudtam, mi fán terem a NÉKOSZ, de az biztos, hogy nem akartam volna nékoszos lenni akkor se, ha még élt volna ez a szervezet. Utólag, könyvekből és beszélgetésből sok mindent megtudtam róla, sok jót is, de előttem első és utolsó eleven példány ő volt belőle. Az erőszakkal hanyatlásnak indított szervezet föltörekvő embere. Túlélője lett volna? Akik azt a szétszórátást túléltek, azoknak erősebb ütemre kellett járniuk a táncot. Semmiképpen nem értettem, miért akar őrmester lenni, aki diák is lehetne.

Ennyire elkajszult volna a nép fiainak rendelt mozgalom? A központi nagy diktatúra első katonája lett volna? Megírták már történetét ezeregy oldalról nézve, először pokolra verték, akik kiirtották, aztán fölemelték a mennyekbe, akik csak a jót látták benne, mit akarok én még? Azt hiszem, ékes bizonyíték arra, hogy némely lehetőségeket százévenként egyszer kínál a történelem, de örök balgaságunkkal azt is elpuskázza az aktuálpolitika.

Hatalmas gyászkoszorút lehetne kötni az elszalasztott lehetőségeink hervatag virágaiból. És micsoda sírvermek teremődnek a földbevert igyekezetből!

Mostanában koppant a fejemben a nagy fölismerés, bocsánatot is kérek azoktól, akiket nagy hitük múltjában sértettem meg, és azoktól is, akiket rágódásaimmal félrevezettem. A sírokról jutott eszembe. Annyiszor emlegették a tételt, miszerint minden rendszer méhében hordja a maga sírásóját, azt hiszem, a NÉKOSZ egyik legbuzgóbb sírásója ő volt.

Túlélőt mondtam az előbb, ha kérdőjellel is. Hadd ferdítsek kicsinkét a tételen: minden rendszer sírásója túléli a rendszert.

Meg-megesett a történelemben, és föltehetően ismétlődik is még, sok emberrel megásatták saját sírjukat, utána lötték bele magukat. A diktátorhajlamú sírásók nem a maguk sírját ássák. Az új diktatúra alapjait rakják le vele. Fundamentumát. A művelt politológusok fundamentalistáknak is mondják őket. Legelső cselekedetük, hogy babérkoszorút raknak a fejükre. Dicsőségük addig virít, amíg újabb sírásók nem teremnek.

Ha minden napot leírnék, kifogyna az ábécé a számítógépből, legjobb lesz, ha most is ugrom egy nagyot. Haza mehettem. Szombaton délután haza, vasárnap délután vissza. Hogy vártam ezt a napot!

Édesanyám megírta, kutyánk is van már. Farkaskutya! Fene nagy dög, és mindig bajt csinál. Ha kiszabadul az utcára, mindenkiről le akarja rángatni a göncöt, és mindig tyúkkal tér haza. Ég a bőr a család képéről, mert ki hiszi el, hogy nem kitanított kutya hordja haza a levesbe valót. Vitték volna vissza, de származási okiratot soha nem mellékelte hozzá. Nagyon vigyázok, ha haza találok menni, nehogy megharapjon engem is.

Devecserig mentem, vonattal, Boba felé kerülve. Ajka ugyan közelebb van Polányhoz, legalább három kilométerrel, de amíg odáig eljut a vonat, már túl leszek a nehezen. Ráadásul, ha a Széki erdőn megyek keresztül, megnyerem azt a három kilométert is.

Mentem tehát, fűtyürészve, és eltévedtem. A Mogyorókút előtt fordultam be az erdőbe, és tudtam, ahol az irtás véget ér, ott kell kanyarodnom, be megint a sűrűbe. Régen jártam azonban arra, nem tudtam, hogy másikon is irtották a fákat, szemrebbenés nélkül elfordultam. Jó tíz perc múlva vettem észre, hogy a Mogyorókút nem akar előjönni. Eltévedtem. Gyerünk vissza az elágazáshoz!

Olyan ez, mint a lajbi újragombolása. Oda kell visszagombolni, ahol éppen elromlott.

Égett a képem is a szégyentől, még akkor is, amikor hazaértem. Eltévedni? Nekem? Dehogy gondoltam a kutyára. Nyitom a kaput, megyek, mint aki haza jött, hát rohan felém a vadállat. Jóságos Istenem, ez azonnal fölfal! Egy nagy rakás cafat lesz belőlem mindjárt.

Dehogy falt! Úgy körbenyalt, alig tudtam lerázni magamról. Senki nem volt otthon, mentem a kulcsért, ő kapta ki a téglá alól, puszta játékból, és elszaladt velem. Mi lesz itt, ha elejti a gazban? Aztán visszahozta, és letette a lábom elé.

Amikor este együtt volt a család, akkor fejtettük meg közös erővel, lehet valami családi szagunk, amit csak a kutya képes fölismerni. És a tyúkfogásait is kitaláltuk. Akárhányszor etette a baromfinépet Édesanyánk, a szomszédékét mindig elkergette. Eltanulta tőle a kutya, ő lett a tyúkcsősz. Amikor kiszabadult az utcára, és csupa idegen tyúkot látott, azonnal úrrá lett rajta a tanult lecke, és nem nyughatott, amíg egyet-egyet meg nem fogott. Bizonyítási szándék is lakhatott benne, igazolni akarta, hogy ő jó kutya. Annyira jó, hogy vigyázni kell rá.

Az egyetlen otthoni nap után gyorsabban telt az idő a kollégiumban is. Kaptam egy cájgnadrágot is, és az is mennyei boldogsággal ért föl. Meg egy tintenkuli töltőtollat.

Azt hiszem, az egész iskolában nekem volt ilyen. Nadrág is, toll is.

*

Ködös, nyúlós, taknyos idő volt a következő vasárnap délután. Ma frontos időnek mondaná talán mindenki, de akkor még nem találta föl másra a front szót a magyar, mint a háborúra. Hiába volt kimenőnk, nem volt hová mennünk, bent ücsörögtünk a tanulóban. Sakkoztunk. És közben az történt, az én székemtől berepedt a Csicsó feje.

Nem tagadom, én is fogtam a lábát. Nem Csicsóét, a székét.

Faramuci ez így, akár a valóságban. Elmondom.

Nagy sakkos soha nem voltam, de szerettem. Fölváltva ütöttünk Takács Pistával parasztot, futót, bátyát, aztán vagy föladtuk, vagy mattot kaptunk. A patt akkora újdonság volt nekem, leginkább arra törekedtem, kapjak már, vagy legalább adjak.

Minden asztalnál sakkoztak. Fölálltam az egyik játszma után, ki kellett mennem. Mire visszaértem, nem volt székem. Ha szilencium alatt mindenki alá jutott, akkor most is van, de a másodikosok is a mi tanulóknban sakkoztak, és nem hozták át ülőkéjüket. Kapta magát a másik asztalnál Csicsó, elhúzta az enyémet.

Apró kis kölök voltam én, a Csicsóból érkezett gyerek hozzám képest Góliát. És másodikos, bár nem Veszprémből jött át. Mondom neki, adja vissza.

- Akarsz valamit, tökmag?

- A székeket.

De már akkor ki is rántottam alóla, hajszal híján lehuppant a földre. A tökmagért. Ekkora nyilvános szégyent egyetlen másodikos el nem viselhet egy taknyos elsőstől, belekapaszkodott, és rángatta vissza. Játékos lelkek biztosan hirtelen kitört székfoglaló háborúnak becéznék az esetet, de mondom, nyúlós idő volt, és fölægaskodott bennem az öntudat. Ha belepusztulok, akkor se hagyom.

Ha a széket rángatta, vele rángatott engem is, szinte csóvált az asztal mellett, mint a szabad pártnapra vonuló katonás sor a végét. Később már a terem közepén folyt a páros csata. Minden asztalnál félbemaradt a sakk, biztatták őt is, meglehetősen földbeverő szavakkal, amelyek ömásodikosságára utaltak leginkább, és biztattak engem is, az örök kisebbség természetadta szimpátiájával.

Túl nagy ész azonban nem kellett hozzá, hogy belássam, itt győztes nem lehetek. Amikor legnagyobbat rántott a széken, taszítottam rajta egy tőlem telhetőt: egyen meg a fene, lehetőleg máma még! Váratlanul érte ez az irodalmi fordulat. Mint amikor nyomják az ajtót kintől befelé, bentről kifelé, aztán hirtelen elugranak előle: menthetetlenül pofára esnek. Amennyi gyöngye karjaimból kitellett, ráadásként hozzátettem az ő bivaly erejéhez, és úgy rántotta magához a széket, hogy a fején koppant.

Hoppá! És megint mondtam: egyen meg a fene!

Ki is serkent a vére.

Megrémültem. A saját véremtől is irtóztam, hát még a másétól.

Tudom, hogyne tudnám, ingatag alapokon áll ez a magyarázat. Hajszalra olyan, mint a cigány védekezése, amikor rajtakapják a tyúklopáson. Nem én loptam el, beleugrott a zsákba! Nem én ütöttem be a fejét, maga rántotta magára a széket.

Nincsen mentségem, hiszi, aki akarja. Egyedül én tudom, hogy így volt.

Nem lett volna ebből talán nagyobb baj, ha nem pont akkor toppant volna be a kollégiumok felügyelője, amikor koppant a fején a szék. Soha nem láttuk még, ő se látott minket, de azonnal szolgálatba léptette magát, és átlátta, hogy súlyos skandalum történt. Hatásköri túllépés lett volna, ha közbeavatkozik, azt tudakolta csak, hol van ilyenkor az ügyeletes tanár. Mert megítélése szerint nem lehet magára hagyni az ifjúságot. Amikor megtalálta - éppen a másik tanulóban ügyelte a rendet - már ő számolt be neki a fürtelemről. És követelte, fusson el valaki a kollégium igazgatójáért. Ha ő ide tudott jönni Veszprémből, akkor az a rend, hogy az igazgató is itt legyen. Ha vasárnap este van is.

Lujcsi bácsinak hívtuk az igazgatót, ma se találnék benne göndör szőrszálat se, annyira gerinces ember volt. Ő is a szakfelügyelőtől tudta meg, hogy beverik egymás fejét a gyerekek.

Fél pillanatig álltam csak győztesként, hangos elismerésekkel elárasztva, azonnal a megsemmisülés vett körül. A vénebbek, az egykori nékoszosok ajánlották, az lesz a legjobb, ha meg se várom a hirtelen tanácskozás végét, szedem a cókmókomat, és eltűnök a bal fenéken.

Én meneküljek, amikor tőlem vették el a széket? Soha nem tudtam volna akkorát ütni, amekora erővel ő rántotta tőlem! Rásegítettem, az igaz, de mit tehettem volna tehetetlenségem teljes tudatában? És hová mennék? Egy hónap után, vissza, a falumba?

Ki mosná le rólam, hogy elindultam, de becsináltam?

Hosszú-hosszú tanácskozás folyhatott odafönt. A szakfelügyelő, minden rendelet tudója, minden hatalom megtestesítője vezette, és a kollégium igazgatója, meg a nevelőtanár, mint másodrendű vádlott hallgatta.

Végtelenül sajnáltam, hogy bajt hoztam rájuk.

Csicsót közben elkísérték a kórházba. Kikanyarítottak egy darabot a hajából, talán két öltéssel össze is húzták a bőrt, és akkora gézt ragasztottak rá, akár villámhárítónak is elmehetne szegény helyen. Vagy félszarvú csigának. Csontja, szerencsémre, nem törött. Vasvillákat szórt a szeme akkor is, amikor visszajött.

Szomorú vasárnap.

Csak a későbbi párhuzamok kedvéért említem, hogy ugyanott kanyarították ki nekem is a hajamat, mint neki, amikor próbafúrást végeztek a fejemen. Megörült volna Csicsó bácsi, ha ezt is látta volna!

Öreg este volt már, amikor végre alászállt az emeletről a hármás bizottság. Lujcsi bácsi jött elől.

- Te vagy az a székes?

- Inkább csak gyalogos.

- De beverted annak a meláknagy gyereknek a fejét!

- Gyöngye vagyok én ahhoz. Az én hibám annyi, hogy előtte én ültem azon a széken. Csak hozzáadtam kicsi erőmet az ő rántásához.

Köztem és az igazgató között ennél se több, se kevesebb el nem hangzott. Jól értesült legények azonban itt is akadtak, akik azonnal tudták, vagy kicsapnak az ország összes középiskolájából, vagy áthelyeznek Fehérvárra.

- És a Csicsót?

- Megkapta a magáét, neki annyi elég is.

Mindig azt hittem, az igazság fonala a legegyszerűsebb szál, most vettem észre, a legkönnyebb csomót kötni rá.

Akkor még nem tudtam, hogy gölöncsérek rúgják alattam a korongot.

Pöszörgött a szeptemberi eső egész éjjel, és én lélekben hontalanná lettem. Hol kicsaptak, hol áthelyeztek, hol pedig világgá mentem. Hajnalig számoltam az óra ütéseit. És néha addig is eljutottam, neki ugorhat ugyan a hörcsög az elefántnak, bele is haraphat, de ő fizet rá. Minek ugráltam én, amikor volt ott még szék. Elvehettem volna én is a másét.

Később mindig ezt láttam. Elveszett valamid? Ott a másé, vedd el. Bár az ige már akkor másként szólt. Ami a tied, az az enyém is, de az enyémhez neked semmi közöd. Ehhez jött később az elvi szempont. *Elviszem, pont.* Az a szék az enyém volt, ha nem is tulajdonilag, de használatra. Jussom volt rá. Sőt! Egyedül nekem volt rá jussom.

- Te vagy az a székes?

Az egész gimnáziumban az lettem. Tanárok és diákok előtt is.

Megnéztem az atlaszban is, hol van Székesfehérvár. Aki székes, annak ott a helye? Mondtam már, ott harmonikázott a front a háború alatt, de a legkisebb kíváncsiság se támadt bennem, hogy valaha is meglássam, mi maradt belőle.

Fölnőtt fejjel jártam benne először. Aztán többször is. Se szépsége, se nevezetessége nem tudta eltakarni, hogy majdnem ide száműztek.

Pedig az is kegyelemnek számított volna. Ki kellett volna rúgni az ország összes középiskolájából.

*

Másnap, hétfőn, hatalmas akció kezdődött. Költöznénk a püspöki palotába, de előbb be kell vezetni a vizet. A vízvezetéshez árok kell, az árkot ki kell ásni, jó mélyen, a téli fagyhatár alatt. Hej, köves az utca, szikrázik a csákány. A múzeumocska előtti újsütetű utcai csaptól a palota kapujáig mi ástuk az árkot. A püspökség fellegváráig minek vezették volna el azelőtt? A klerikális reakciónak? Nem akarok előhozakodni későbbi honvédségi badarságokkal, de ott is a délutáni kulturális foglalkozás keretében vittek bennünket lövészárkot ásni. Ezt is a délutáni kimenő helyett tettük, de nem volt ember, aki lázadott volna ellene. Ha élmunkás jelvényt osztottak volna, egyiket biztosan Csicsó kapta volna, a másikat meg én. Ő az árok elején csákányozott, én a közepe táján.

Láttuk egymást, és tudtuk, hogy rólunk beszél mindenki, de nekünk egymáshoz soha többet nem volt szavunk. Őt talán az bántotta, hogy a kis tökmag mégiscsak beverte hatalmas fejét, én meg el voltam foglalva a magam bajával. Vagy kicsapnak, vagy Fehérvárra küldenek.

Nem is volt senki, aki szorgalmazta volna a kibékülést.

Naponta vártam, ha majd beköltözünk a palotába, onnan küldenek el. Nem a mennyországba, mert annak innen járt útja van, inkább a mennyországból a pokolba. Mózes nem mehetett be az Ígéret földjére, én, lám, bemehettem. Akárhányszor nyitottam meg később a vízcsapot, mindből az folyt, hogy ki leszek csapva. Vagy át leszek helyezve.

Ma se tudom, haló porában kinek kellene imába foglalnom a nevét. A szakfelügyelőt biztosan nem. A napos tanárét inkább, de nem hiszem, hogy neki lett volna szavazati joga. Áldott emlékü maradt előttem Elhardt Lajos. Amikor minden pillanatban ellenséget kellett volna találnia, még a tökmagban is, bennem tovább nem kereste. Mintha elfelejtődött volna. Volt is gondja bőven, a közönséges költözködés is nagy hercehurcákkal jár, hát még egy

kollégium hurcolkodása. Később fizikát tanított, helyettesítvén Géza bácsit, egyszer-egyszer matematikát is. Végignevettük magyarázatait - ezt most lemásoljuk, és ide tesszük! -, közben észre se vettük, hogy minden szavát megjegyeztük. Néhányszor fölszólított még - na, te Székes, mondd meg! -, de különben nem emlékeztetett rá.

Szerencsétlen Takács Pistának szék se kellett hozzá, hogy kivágyják. Egyszer csak hazament, és nem jött vissza. Úgy tűnt el, mintha elsüllyedt volna. Még csak el se köszönhattünk.

Előbb azonban még történt valami.

*

Még otthon voltam, talán a hetedik osztály végén lehetett, hogy detektoros rádiót csináltam. Ma is le tudom rajzolni a vázlatát, tudom, mi a rezgőkör, mi a tekercs, mi a kristálydetektor, a kondenzátor, a fülhallgató. Nemcsak ráismerek, de működésének titkával is tisztában vagyok. Gyuszink kicsi dobozból nyalka tekercselőt is készített, helyre kis hajtókarral, én is használhattam. Púderos dobozra raktam a leágazásos meneteket, külön banánhüvelyhez vezetve mindet, hogy az antennát oda dughassam, ahová kell. Tele van a padlásunk most is mindenféle tekercsekkel, hátha kedvem lenne egyszer még összeütni egyet.

A kristálydetektorom azonban boltból származott. Pistától tanultam annak is a népi változatát. A villanylámpa búrájának leeresztő alumínium csövéből ha levágunk másfél centit, az alját behajtogatjuk, a fölsejébe pedig galenitkristályt szorítunk, mellé pedig birizsgáló tűt szerkesztünk, ugyanolyan tökéletes detektorunk lesz. Azt nem tudom, Pista honnan tanulta, de boszorkányos ügyességgel szerzett csövet, kristályt, és esténként, takarodó után szépen elrádióztunk.

Otthon, emlékszem rá, amikor először megszólalt, éppen a Mindszenti-pört közvetítette a rádió. Szíven is ütött. Engem szemeltek ki köszöntésére a díszkapu alatt, amikor még püspök korában bérálni jött Szalókra. Azt nem tudom, mit mondtam, mert nem én írtam a köszöntőt, de sokan megdicsérték utána.

Díszlovasok, díszbiciklis legények mentek elé, úgy kísérték be a díszkapuig. Hintón jött, kenetes szavakkal álltam útját. Ministráltam is neki, és meg is bérált. Utólag, erőszakot véve magamon se mondhatom, hogy különösen rokonszenves lett volna, de primásként annyira hitvány lett volna, hogy becsukják? Mi lesz akkor a latrokkal? Esetleg csak arról van szó, ahol latrok dirigálnak, ott a tisztesség bukik? Nem sokat tudtam akkor még a hatalomba bűjtött emberi ármányról.

Nagy lecke ez egy kölöknek.

Vissza a rádióhoz! A könyvek szerint legalább hatvan méteres antenna kellett hozzá, két végén két-két porcelándióval szigetelve. Az új kollégiumunkban a hatalmas erkély vasához volt kötve a városi hangosan beszélő drótja. Hevenyészve, közönséges madzagkötéssel, de a szigetelés nem engedte, hogy a vas elvezesse az áramot. Valamikor biztosan volt rajta hangszóró is, de most nem volt. Pista leleménye fődözte föl ezt is: a legjobb antenna lesz belőle. A hivatalos népi változata, körülkerüli a falut, sokszorosa a hatvan méternek, biztosan elég lesz.

Ebből lett a csoda.

Éjjeliszekevényünk fiókjában lakott a két kis szerkezet, nem volt azokon kikapcsoló meg bekapcsoló, hiszen áramot csak annyit fogyasztott, amit az antenna adott. Pingpongoztunk vasárnap délelőtt, amikor ketten is rohanva jönnek:

- Megszólalt a rádiód!

- Amióta készen van, egyfolytában szól.

- De hangosan.
- Azért rádió. Hang kell hozzá.
- Nem érted? Az egész szoba harsog, úgy szól.
- Az öregágyod retkes térde, az harsog.
- Gyere már!

Vesztésre álltam, mentem. Tömve a szobánk, és valóban harsog a rádió. A Kossuth rádió. Kihúzták már az éjjeliszekrény fiókját, kivetették a fülhallgatót, és bámulták. Szentséges Istenünk, hát te ezt aztán hogyan csináltad? Előkerült Pista is, és ketten együtt se értették. Az övé is harsogott. Mi fabrikáltuk, és legjobban mi nem értettük. Sorban áradoztak, mégiscsak mi vagyunk a legnagyobb szerelők.

Húzták a csárdást, mondták a szöveget. Akkor már jó ebédhez szólt a nóta. Mézes Lajos is ott volt, az ügyeletes tanár. Látszott rajta, ő se érti. Ha most szólalt volna meg az Úr hangja, talán a nékoszosból lett hajcsár vezetésével leborulva imádkoztak volna. Már közel álltak hozzá, hogy fölkapnak bennünket, és a levegőbe hajigálnak, de istenadta jó dolog, hogy nem siették el. Ha éppen földobtak volna, amikor megszólalt Hertelendy Zsiga bácsi, biztosan fönn is hagytak volna bennünket.

Mondom, vasárnap volt most is. A hangosbeszélő a Kossuth rádiót közvetítette teljes erővel, ez ütött át minden nehézség nélkül hivatalos és népi detektoron, tekercsen és kondenzátoron. Aztán lekapcsolták a rádiót, és elkezdte mondani Zsiga bácsi a tanács hirdetményeit. Ő volt a szalóki Ülle Ferkó sümegi utóda, dob nélkül. Talán nyugdíjas tanító volt. Mindenki ismerte a hangját, néha töről metszett humora is elő-előcsillant, és mindenki azonnal megfejtette a titkot. Csak olyan ember nem akadt, aki elhitte volna, nem szándékosan akartuk félrevezetni a társaságot. Pillanatok alatt elfelejtődött, hogy az előbb még a mennyekig magasztaltak bennünket.

Ez lenne a tömegpszichózis? Rendes körülmények között ezért is ki kellett volna csapni mindkettőnket az ország összes középiskolájából.

Akkor még a közakarát volt az egyik legszentebb a világon.

*

Van még valami, amit nem hagyhatok ki, mielőtt Takács Pistát a történelmi hitel kedvéért végleg útjára bocsátom. Mind a ketten beiratkoztunk a növényteni önképző körbe. Kivettük a könyvtárból az éppen akkoriban megjelent Jávorka-féle növényhatározót, és délutánonként azzal jártuk a Fehérvölgy környékét. Akármit találtunk, meghatároztuk. A csalánt is, a farkasalmát is. Pedig mind a kettőt ismertük.

A vízvezetékem említettem már, amikor az árkat ástuk. Nem sokkal korábban látták el vezetékkel a Sümeg. Természetesen Rákosi elvtárs ajándékként. Lavórnyi kis gödröt is csináltak hálából a legfőbb keresztződésbe, picike nyíláson harmatozott föl benne a víz. Ez volt a szökőkút, de ott lapult a másik csoda.

Egyetlen szál hófehér tündérrózsa.

Még olyat is csak a növényhatározóban láttam addig.

Mi fordulhat meg leghamarabb a két bős növénytanos fejében? Nem az, hogy ez is Rákosi elvtárs dicsőségére van itt, inkább az, hogy ilyen még nincsen a szakköri herbáriumunkban. Pedig jaj de nagyon kellene! Honnan vegyünk?

Ahol van, onnan.

Alkonyodott már, egy másik vasárnap délután, amikor körbejártuk újra meg újra a kicsike lavórt. Aztán letérdeltünk a partjára, föltúrtuk a kabát ujját, ingujjat is, ameddig lehetett, és már nyúltunk is bele, hogy minél hosszabb szárral szakítsuk le. A terv tökéletes volt, be-tesszük a kabát alá, és azonnal visszük a szertárba. Kulcsunk volt hozzá, a legtermészetesebb, hogy gyarapítani akarjuk a készletet.

Azt az egyet nem vettük figyelembe, hogy éberség is van a világon. Mondom, 1950-et írtunk akkor. És az éberség mindig ott van, ahol lenni köll. Amíg mi bíbelődtünk, ott termett falu-csösz minőségében egy botos ember, és megfogta vízbe nyúló karunkat. Akkorát rántott rajtunk, mintha Koreát akartuk volna megfogni. El a kezekkel Koreától! El a kezekkel a lótotól. És becipelt bennünket a tanácsháza folyosójára, hangosan emlegetve, ha valakit kicsapnak a gimnáziumból, azok mi leszünk. Már holnap mehetünk haza.

Nem mertem megmondani, hogy már majdnem ki vagyok csapva.

Pistának se ezért kellett kicsöppennie a gimnáziumból.

*

Két nagy fölfedezést tettünk a püspöki palotában. Az egyik az, hogy a földszinti sarokkal nem tudtuk elszámolni. A kápolna után van egy fal, de az nem ér ki a sarokig. A másik oldalon szenes raktár lett, de annak a fala se ment el az utcáig. Ott tehát van valami, amiről talán senki nem tud. Se ablaka, se ajtaja, mégis van. Csak nem befalazott kripta lenne? Addig jutottunk, hogy mi se tudtuk meg. Az első fölfedezés tehát az, hogy nem tudtuk fölfedezni, amit pedig nagyon kellett volna.

A második kézzelfoghatóbb. Körbeépített hatalmas téglalap a püspöki palota, közepén kicsi udvarral. A padlása is körbefut. Első dolgunk volt, hogy fölmentünk rá.

Gyerek előtt a titkok titka a padlás.

Hegyekbe hordva heverték ott a birtok gazdasági számadásai. Főkönyvei talán? Hivatalos becsülete nem volt, a klerikális reakció termelte azokat, hadd pusztuljanak. Mi az egészből leginkább azt értettünk, hogy vászonra kasírozott papirosból volt mindnek a borítója. Leszedtük, és abba kötöttük be tankönyveinket. Örök idő, meg egy év! Orosz-magyar szótáram ma is ezzel van csomagolva. Ötven évet kibírt nálam, pedig akkor se volt fiatal, amikor magamhoz vettem.

Hogy mire ment volna azzal a sok számadással a későbbi honismereti mozgalom? A fejünkben se fordult meg. A maradék papiroshegyet a legközelebbi hulladékgyűjtéskor vittük el. Sajnos, azóta se tudom, megoldódott-e valaha a bűvös sarok rejtélye, és azt se, kihámozták-e más iratokból azokat a gazdasági számokat, amelyek kezünk között herdálódtak el.

Év végén kaptam egy ajándék-könyvet, kiváló hulladékgyűjtésért. *Holopov: Tüzek az öbölben*. Vonalas könyv lehet, szocialista fejlődésemet kellett volna szolgálnia, de nem olvastam el. Érettségi előtt - hatalmasat ugrok most - az iskolai DISZ-titkár négyszemközt rótt meg, hogy nem olvasom az élenjáró szovjet irodalom kiváló alkotásait. Még a *Távol Moszkvától*-t se. (Ma se tudom, hová disszidált két évvel később. A túlbuzgók mind disszidáltak.) Eléggé el nem ítéltető módon azt feleltem rá, hatalmas adósságaim vannak magyar irodalomból is.

Lefogadom, ennek a beszélgetésnek is van írásos nyoma valahol.

A Páter

Isten nyugosztalja szegényt.

Paptanár volt, matematikát tanított akkor is, amikor a papságot, hatalmi szóra, hivatalosan nem gyakorolhatta. Baráti beszélgetés kósza szellője sodorta elő emlékét, szólnom kell róla, fél század távolából. Ritkán esik ennél kellemesebb föladat. Vénülő tanárként, öreg tanárunkról.

Adósa vagyok.

A polányi általános iskolában irtózatos zenebonában botlott be az igazgató. Szelíd szavú volt egyébként, de jól leteremtett bennünket. Majd meglátom, mondta, hogyan boldogultok az egyenletekkel! A rettenetes zajongásoknak és az egyenleteknek ugyan tudtommal soha nem volt közvetlen kapcsolatuk, akkor hallottam először, hogy ilyen csodabogár is létezik, és félni kezdtem tőle. Attól mindig fél az ember, amit nem ismer.

Nem akarok dicsekedni vele, de a kétismeretlenest is játszva megoldottam egy év múlva.

Így lettem gimnazista. Keserves fölismerés volt, hogy a mi iskolánknál jobbak is vannak, de a matematikától nem féltem. Józan ész kell csak hozzá, avval pedig, azt hittem, egy életre el vagyok látva.

Gondom már a legelső napon támadt, csúfos volt, de az az énekléssel függött össze. Ehhez is vissza kell lépnem néhány hónapot, mert ez se úgy történt, ahogy másnál szokott. Hat és fél osztályt jártam Szalókon, és ott kottát is tanultunk. Bizony! Nincsen az a rossz hang és botfűl, amit kottával javítani lehetne, de osztályzatoknál az elmélet mindig kisegített. Amikor átköltöztünk Polányba, ki is húztam magam, mert ott kottának csak a hírét hallották. Az egész felső tagozatnak összevontan tartották az énekórát. Bejött szép emlékű Kántor úr, és veretesen gyönyörű dalokat énekelt a négy osztály óra elejétől óra végéig:

*Nyáron vályogot vetek,
Télen hegedülgetek.
Sír a hegedűm négy húrja,
Benne van a lelkem búja,
Mert a babám mást szeret...*

Lelkemben fájdalmas-szépen sírt a hegedűm négy húrja, de a szám csöndben maradt. Az utolsó padban ültem, és viráglétrát faragtam. Kérdezte a Kántor úr:

- Hát te?

- Ha kinyitnám a számat, szétszaladna a falu.

Másfél évre ennyi elég is volt, a viráglétráim viszont osztályon fölüliek lettek. Nyolcadik végén azonban rám szólt a sors. Előállított Feri bácsi, hogy énekeljek, mert neki osztályoznia kell. És az az osztályzat a gimnáziumba is érvényes belépő lesz! Szabódtam, ameddig tudtam, de rám parancsolt:

- Kezdjed!

Fordult egyet az agyam is, miközben a világ is megfordult velem:

- Kottából is lehet?

- Mit bánom én, akármiből!

Most válhattam igazi csodabogárrá előtte.

Kósza beszédekből úgy tudtam, ő nem ismerte a kottát. Legalábbis nem használta. Amikor a templomban orgonált, csak az imakönyv volt nála kinyitva, hogy a szöveget el ne kanyarítsa, a dallam a fejében és az ujjaiában volt. Többször láttam, mert fűjtattam neki. Arra, persze, nem is gondoltam, hogy a tanítóképzővel egybekapcsolt kántorképzésről a kottanélküliség pusztá föltételezése is kész badarság lehet. Azt hiszem, senki más fejében se fordult meg ilyesmi. Senkinek semmi oka nem is volt rá, gyönyörűen orgonált.

Cselnek tűnhet utólag nézve, hogy a kottához ragaszkodtam, de nem az volt. Benne volt az irodalmi könyvünkben Berzsenyi híres verse, a *Magyarokhoz*, és a kottája is ott volt. Ismertem minden hangjegyt, minden jelzését, harmóniumon el is tudtam volna pötyögtetni, talán furulyán is billegtettem volna, mert minden hangnak megvan a technikai megfelelője, de az én torkomban egynek sincsen mása. Megtoldhatom még avval, hogy *prózában* meg is birkóztam volna vele, de az énekhangot nem találta vele senki. Mentségemre szolgáljon, hogy azelőtt csak versből ismertem, énekelve nem is hallottam, de most nekiveselkedtem:

*Forr a világ bús tengere, ó magyar!
Ádáz Erynnis lelke uralkodik,
S a föld lakóit vérbe mártott
Tőre dühös viadalra készti.*

Már régen éreztem, csupa dallam az egész vers. Az ilyet botfüllel is föl lehet fogni. A világ nem látott olyan dühös viadalt, amilyenre én készítettem a föld lakóit. Tátva maradt az egész osztály szája. Ők is most talákoztak vele először, és én is először szólaltam meg énekben elbeszélve. Kántor úr odaállt mögém, talán látta, ahol fölfelé mentek a gombócok a létrán, ott nyújtogattam a nyakamat, ahol viszont süllyedtek, ott visszahúztam, így aztán teljes lelki nyugalommal elkövette élete talán első hamisítását: *hetest* adott.

Mire a végére értem, a hangokkal együtt süllyedtem szégyenemben.

Hatalmas szerencsémre - így gondoltam - akkor szüntették meg gimnáziumokban az ének-tanítást, és a rajzot is. Szegény Gémes Laci bácsi kénytelen volt átállni fizikára - kedves fordulata volt például a lejtőnél, hogy fölteszünk a ferde deszkára egy káposztát, meglökjük, és ... -, Mézes Lajos pedig biológiára, rajz helyett. Vele nagyon jól jártunk, a növénytant nála világosabban talán soha nem tanították, de Laci bácsival kellemetlen találkozásom volt.

Az énekórát tiltották csak be, hadat üzenve mindenféle humán tagozatnak. A kórus azért működhetett. Sőt! Minden iskolai ünnepen elénekelték például azt a talán Bárdos-földolgozást, hogy *Sej, igazítsad jól a lábad, / Tíz farsangja, hogy már járod...* Összekürtölt hangpróbára mindenkit, aki *hetest* hozott énekből.

Intettem volna szegényt, hogy nincsen a zongorának olyan billentyűje, ami a hangomat utánozni tudná, ne is kínozzuk egymást, de nem tágitott. A mutatvány, persze, fordítva történt, ő ütötte le a hangot a zongorán, és nekem kellett volna eltalálnom. Tüneményes virgoncsággal futtatta végig ujjait a billentyűkön, aztán pöcögtetett egyet, és rám nézett. Hamar végeztünk, első szóra kiderült, a közelébe se ért az én hangomnak. Meg is kockáztatta azt a nézetét, hogy valamit adtam a tanítónknak, azért kaphattam *hetest*.

Ádámék kiűzetése történhetett olyan arkangyali rohammal a Paradicsomból, amilyennel engem kért meg távozásra.

Gyerünk vissza a matematikához. Addig tartott nemes önbizalmam az egyenletek révén, amíg Páter ki nem szólított. Gyere ki, Kenderkém, a táblára, felelni! Ilyen kedveskedő szózáttal hívott ki mindenkit a teljes négy év alatt. A végén meg? Addig úgy senki nem teremtett le, ahogy ő.

- Fél disznót vittél a tanítónak, hogy átengedett?

Egész disznó kell ahhoz, hogy felezni lehessen, de nekünk az se volt. A templom egeréhez leginkább abban hasonlítottunk, hogy sokan voltunk, és legalább olyan szegényen. Hősiesen elbögtem magamat, mert megint megfordult a fejemben, hogy ekkora szégyennel nem élhetek. Hiába indultam világmegfordító ábránddal, hogy a család első érettségizett polgára leszek, lám, a küszöbön elcsúsztam. Hová meneküljek szégyenemben? Haza nem mehetek, világgá kell lennem.

- Bühühü! Ebből a könyvből nem lehet megérteni semmit.

- Milyen könyved van? Hozd ki!

A leggyöngébb nyomozókutya is követni tudta volna könnyeim után vonulásom útját. Odaadtam, és ő letette maga mellé, a többi segédeszköz tetejére. Amikor kicsöngettek, megfogta, és szó nélkül magával vitte. Dehogy mertem visszakérni! Ha könyvből kellett házi föladatot megoldanom, a kollégiumban mindig akadt másnak.

Pedig a nevemet is beleírtam.

A második osztály legelső óráján megint mondta:

- Hozd ki a könyvedet!

Kivittem. Azt is elvitte. Harmadikban megint:

- Hozd ki a könyvedet!

- Nem vettem meg!

- Na, végre! Megjött az eszed?

Mert a legelső *bühühü* után mindig avval fejeződött be minden óra, hogy nekem kellett összefoglalom az új anyagot. Rögtönözhettem, saját szavaim szerint átkölthettem, de mivel a matematika nem mesetudomány, az eredménynek stimmelnie kellett. Még csak nem is nyugtázta elismeréssel soha, de ha valahol sántítottam, megint oldalba vágott:

- Hol tartod az eszedet?!

Akár tanársegédjének is hihettem volna magamat, ha már akkor tudtam volna, mi fán terem a tanársegéd.

Nagy lelki tusám akkor támadt, amikor kollégiumunk még nem költözött föl a püspöki palotába. Két vagy három házzal arrébb lakott, és egyik deres reggelen, talán vasárnap történt az is, kimentem az utcára bóklászni. Ott láttam, hogy teljes papi díszben, reverendában oson a plébánia-templomba, a világhírű freskók alá, misézni. Hogyan köszönjek? Dicsértessékkal? Legszívesebben fölajánlottam volna neki, hogy elmegyek ministrálni, de azokban az években mindkettőnkét egyszerre rúgtak volna ki ugyanabból az iskolából.

Némi cáfolatot találtam rá ugyan egy év múlva, de ennyire előre nem gondolkodhat az ember gyereke. Tibor, aki egy évvel fölöttem járt, és recsegtetve vezényelte legelső napon a sorakozót szabad pártnapra, hangosan zengve a dalt, miszerint *Kovács vagyok, ifjú a lelkem...*, és aki minden reggeli tornán ugráltatott bennünket, a barátok templomának búcsúján szöggre akasztotta a NÉKOSZ-t, kiment a falu szélére, beállt az érkező kereszt alá, végigénekelte a

falun, hogy *T'éged gyüttünk köszönteni, ó Szűz Mária...*, és a templom előtt letáborozván megette a neki adományozott rántott csirkecomb, aztán ment vissza a következőt fogadni, mégse lett semmi baja. A DISZ legfőbb katonája maradt azután is. Meglehet az is, hogy beépített elemként hazafias besúgó volt.

Azt, persze, mégse hihetem, hogy megúsztam volna a ministrálást. De azt se, hogy a Páter megengedte volna. Magamban elmondtam latinul a Confiteort.

Mindenesetre soha nem említődött közöttünk később se, hogy láttam osonni a fal mellett. Máig azonban az emlékeket is süti, miért kellett neki lopva megcselekednie, amire az életét tette föl? Kinek lett tőle jobb a sorsa? Nem az egyetlen sütögetős eset azokból az évekből, de lelkem csücske mindig ahhoz húzott, akit sütöttek.

Nem politizálunk, vissza a matematikához! Négy év alatt egyszer se kellett felelnem. Minek kellett volna, ha minden óra végén feleltem? A dolgozataim ötösre sikerültek, az osztályzattal gond nem volt. Igaz, a naplóba soha nem néztem bele, lehet, hogy teremtek benne alibijegyek is, a lényeg, hogy minden matematika megoldódott egy életre.

Ha hihetünk a szónak.

Amikor az írásbeli érettségi közeledett, bizalmas beszélgetésre hívott a lakásába.

- Egyedül gyere, és senki ne tudjon róla!

Csak nem most akar beszervezni ministrálni? Úgy osontam, ahogy őt láttam azon a hajnalon, de rajtam nem volt reverenda.

Nagyobb bűnök is elévültek közben, bizonyíték rá minden ötvenhatos sörtűz, és minden III/III., de ezt félve írom le most is. Iszonyatos parancsot kaptam:

- Minden gyerek üres tintásüveggel jön írásbelire! Te felelsz érte!

Tudtam, hogy apelláta nincsen, de a kérdés az ábrázatomon virágozott ki.

- Szerzel egy fél literes üveget, és Sípos úrral teleméreted tintával.

Zsebébe nyúlt, és ideadta az árát. Sípos úr a gimnáziummal szemközti sarkon papír- és írószertboltos volt. Tőle vettem elsőként az első töltőtollat, és az összes acetont hozzá, mert azonnal kiderült, oldalágon ereszti a levét. Tőle vettük az indigót is Sztalin halálakor, hogy a generalisszimusz fényképét gyászkeretbe foglalhassuk. Csak ne szaporodjon másolatban! Fát is vágtam nála később, Huber Bélával, hideg télben, és talán tüdőgyulladást is nála kaptam. Aki gyorsan dolgozik, hidegben is képes megizzadni. Odajött viszont Sípos úr, és pihentetni akarván, elvette tőlem a fűrészt végét. Rám is fért a pihenő, szó se róla, ráültem az ölfára, hogy ne mozogjon, és szinte rám fagyott a göncöm. Becsületes diákember ilyenkor tüdőgyulladást szokott kapni. Pirooska néni vette észre történelemórán, amikor a fél év előtti szünetre elköszöntem tőle. Évek múlva is kiszóltak a tüdőszűrőn, amikor a nyomát látták.

Most azonban nyakig vagyunk az érettségire készülődésben. Kihirdetnem csak annyit volt szabad, hogy az üres tintásüveg kötelező, és mártogatós toll is szükségeltetik, bár addigra már nagyon elterjedt a töltőtoll. Sípos úr nagyot nézett, amikor a fél liter tintát kértem. Év vége van, mire kell ennyi? Kit akartok belefajtatni? Nem feleltem, és ő nem erőszakoskodott, kimérte. Gondolhatta, az üzlet üzlet, a többi nem számít. Osztálytársaim kérdezték volna, miféle bolondéria akar ez lenni, de belátták, titkos üzenetre nincsen magyarázat.

Mielőtt beültünk volna az írásbelire, az ablakpárkányon kiméregtettem mindenkinek a fejadagot. Nálam tintásabb kezű ember nem létezett, még a töltőtoll acetonozása közben se. Jött Páter, és fölöttette az ellenőrző kérdést:

- Minden rendben?

Mutattam két kezemet.

- Egyet még jegyezz meg! Ha valaki egyest ír, te is megbuksz.

Nem annyira jelbeszéd ez, hogy ne értettem volna. Ezerféle puskázásban voltak kifinomult módszereink, de írásbelin egyik se volt még hitelesítve. Az tény, Páter csak a tételek kihirdetésénél lehetett benn, bevonuláskor megint kérdezte:

- Minden rendben?

Akkor még rendben volt.

Amikor megoldottam az első példát, azonnal tovább küldtem más megoldási kulcsra kottázva, hogy a szálak legkifinomultabb szaglászai se jöjjenek rá, honnan indult az áldás. A másodikat is átírtam ugyanúgy. Megegyeztünk, aki maga is boldogul, azonnal tovább adja, de aki fölhasználja, az köteles változtatni rajta. Hatalmas kalamajka támadt viszont a harmadiknál: nem tudtam megoldani! Csűrtem, csavartam, nem jöttem rá a nyitjára.

Ha pontosan emlékeznek rá, akkor se merném leírni a példát, mert a későbbiek esetleg gyerekségnek tartanak, de nem is emlékszem. Az biztos, valami gyorsvonat robogott bizonyos dőlési szögben, kanyarban, és ebből kellett volna a benne ülőkre sorsdöntő következtetésekre jutnunk. Kiborul a szerelvény, vagy nem? Abban a tanteremben, amelyikben én is voltam, biztos, hogy nem borult ki, de talán a másikban se. Tudtommal az A-sok se bírtak vele. Talán hiányzott is valamilyen adat a kérdésből.

Tajtékozott Páter:

- Miért nem szóltál?!

- Percre fölírták azt is, ha kiment valaki.

Istenem, miféle fifikák támadtak időközben. Rádió súgja a gyerekeknek a megoldást? Páttert nem érdekelte a mentség, belevert a sárga földbe. Ebből sejthettem, az érettségi fegyverkereskedelemben másik csatornának is kell lennie, amelyiknek a szálai hozzá vezetnek, de hogy mi lenne, máig nem tudom. A fél disznót mindenesetre nem vágta még egyszer a fejemhez.

(Senki ne higgye, hogy a gyorsvonati körmönfont rejtély kedvéért nősültem be vasutas családba. Szívem szép szerelme jött hozzám feleségül.)

És most jön az, amiért föltehetően fölfüggesztették volna az egész érettségét, ha kitudódik. Bocsássa meg kedves papunknak az érettségik istene, és bocsássa meg nekem is, a bűnben társtettesének. Újabb titkos üzenetet kaptam, menjek délután a lakására, tintával, tollal.

Óraütésre ott voltam. Senki nem láthatott, amikor bementem.

Külön szobába vezetett, leültetett az ablak elé, elém tette osztályunk minden dolgozatát, és szigorúan meghagyta, a negyedik osztályos utolsó jegynél rosszabb egyik se lehet. A többi az én dolgom.

Nem volt nehéz a lecke. Ahogy minden tanárnak még ma is tudnám hamisítani az aláírását, könnyen utánoztam diáktársaim keze vonását is. Azt is tudtam, ki hányast kapott. A tinta ugyanaz, föl se tűnhetett a javítás. Az okozott csak némi gondot, mennyit kell igazítanom, ha kell egyáltalán, hogy annyist kapjon, amennyi jár. Arra természetesen nem vetemedtem, hogy akárkiét visszarontsam, ha netán jobbra sikeredett volna.

Jó két óra alatt végeztem vele. Mindet meg tudtam oldani, veszedelem később se lett belőle.

Írásbeli után naponta összejöttünk az osztályban. A táblánál álltam, és addig gyaszatoltunk minden tételt, amíg ki nem világosodott mindenki fejében. Ez nyilván nem számított tiltott cselekedetnek, sőt! Talán ellensúlyozza majd a végső megméretésen az előbbit is. A matematika azonban matematika, így is az érettségi réme maradt. Amikor vonult be a nagy vizsgára a tantestület, élén az elnökkel, visszamaradt Páter, és szóla hozzám:

- Igaz, amit hallottam? Megörültél? Tanár akarsz lenni?

Csodálkoztam. Mindenki tudja évek óta, ő csak most hallotta?

- Mi más lehetnék?

- Mérnök!

Értetlenül néztem rá. Soha meg se fordult a fejemben ez a pálya.

Azt hiszem, papi méltósága akadályozta meg csak abban, hogy kocsis módjára el ne káromkodja magát.

- Miért nem veszel példát rólunk? Azelőtt egyhavi fizetésünkből megvehettük az egész télre szóló tüzelőt. Most? Az egész évi alig futja ki az egyhavit. Legalább az eszed jöjjön meg, amíg nem késő.

Akkor már késő volt. Mondtam is neki:

- Aranyos Tanár Úr! Annyi jót tett velem, áldja meg az Isten mind a két kezével, de ha elmegyek mérnöknek, és tervezek egy hidat, a terheléskor alá kell állnom. Csakhogy az én hidam holtbiztosan összerogyik, és engem agyonnyom! Ha máris tanár lennék, érettségi szent napján nem ezt a sorsot szánnám tanítványomnak.

Belátom, utólag is, illetlen volt a bratyizó *Aranyos Tanár Úr* is, és a mondat is hetykeséget sugallt, de kicsúszott a számon. Az övén is:

- Biztosan megbuktatlak!

Aki volt már szorult pillanatban, tudhatja, nem a legkedvesebb ígéret az ilyesmi. Meg is kaptam a legnehezebb tételt, a gömb térfogatának kiszámítását. És mellé sercintve egy intést:

- Te kezded, hogy a többinek több idő maradjon a fölkészülésre.

Értettem. A következő kezes intését is:

- Kezdjed már!

Jól is esett, hogy a legnehezebbet nekem adta.

Illett az elnök kezébe adnom a tételt, vittem is neki, de el kellett lépnem Páter előtt. Elvette tőlem azt a papirozt, amire a két perc alatt valamit föl tudtam firkantani. Volt rajta egy nagy kör, szabad kézzel megrajzolva, és földaraboltam majdnem vízszintes vonalakkal. Se több, se kevesebb. Betű egy szál se. Szám se.

Többször voltam később is kínos helyzetben, már az egyetemen, mert legtöbbször semmit nem írtam a lapomra. Meg is szokták kérdezni: baj van talán? Refrénként mondtam, ha tudom, minek írnam le, ha meg nem tudom, nincsen mit leírnom. A kisujjamban volt a gömb térfogata. Ismétlem, már akkor belement, amikor órán tanultuk, az érettségi szünetben még csiszolódott. Nekiveselkedtem, de leintett.

Háromszor mentem volna neki, háromszor fogott vissza. Kiéreztem belőle áldott jó szívet. Az elnök történelem-szakos volt, nem is erőlködött, hogy a mi tételünkbe beleszóljon, de arra emlékezett, hogy tegnap a buszmegállóban én köszöntöttem virágcsokorral kisdéd küldött-

ségünk nevében, ennél fogva meglehetősen figyelt. Megint nekiveselkedtem, mert ámitásnak is szép lenne a kétszer teleírt tábla, de most már indulatosan intett le Páter:

- Elég, ha a végeredményt mondd!

Most voltam meglőve igazán. Nem vágtam be a megoldó képletet. Minek vágtam volna, ha úgyszólván jön ki a végén? Lehet, hogy normális fejben így is meg kellett volna ragadnia, de az enyémben nem ragadt meg. Lehet, hogy akinek kitűnő a hallása, ha azt mondaná valaki, ne játssza végig a Vakpalit, a Rákóczi-indulót, elég, ha csak az utolsó taktust hozza, azonnal tudná, de én botfűlű vagyok. A logaritmustáblázatban benne volt a képlet, kinézhettem volna belőle, azt viszont a helyemen hagytam. Minek hoztam volna magammal? Hebegtem-habogtam, és közben villámgyors fordulatra fogva eszem kerekeit, végigpörgettem a gyönyörűen hosszú levezetést, és kinyögtem a megoldást. Kínos másodpercek lehettek ezek az érettségizető teljes testület előtt, beleértve az elnököt is, de majdnem tapsoltak a végén. Azon a délutánon első voltam, akinek beírták a jelest.

Felelőnek is első voltam.

Tehát nem buktam meg! Hogy mit kaptam utána Pátértől? Nem szeretném sérteni emlékét se, de majdnem lemarházott. Hogyan lehetek annyira örült, hogy mindenáron nekimentem volna a nagy föladatnak, amit, nyilvánvaló, nem tudnék befejezni, mert a papirosomon semmi nem volt.

Bűntudattal hallgattam. Áldott emléke előtt is bánattal hajtom meg fejemet. Mert ki vitatná, azért kaptam a legnehezebbnek tartott tételt, hogy brillírozhasson velem. Megrendült, amikor azt olvasta le a papirosomról, hogy üres a fejem. Bocsássa meg, nem mérnök, magyartanár lettem. Másban, mindenben igaza lett. A fizetésben legjobban.

Bölcsészkaron a második évet befejezve nyáron még pótérettségire készítettem föl valakit matematikából, és fényesen átment, de mire nyakunkra hozták az adóhivatalt, számokból csak a fizetésnap maradt meg a fejemben.

A bikavér

Említettem már, hogy belepistultam a növénytanba. A falusi gyerek ebbe is bele születik, csak nem tud róla. Tücsökben-bogárban, virágban és gazban térdig gázol, ha név szerint nem is, de ránézésre mindent ismer. Az ízig-vérig rajztanár, de alkalmilag éppen szakmájából kiesett Mézes Lajos ráadásul olyan világos logikával tanította, lehetetlen volt még jobban bele nem szeretnem. Máig szégyellem viszont, hogy a petúnia hottentottául volt előttem mondván. Nem tudom már, milyen néven futott a mi kertjeinkben, de csak akkor ismertem rá, amikor a bibét és a porzókat körülvevő szép szírom is a táblára rajzolódott.

Amikor később az ábrázoló geometria is neki jutott, akkor volt részem hasonló érzésben. Igaz, akkor avval kezdte, akinek rajzi látása van, annak igen könnyű tárgy lesz. Ezzel el is keseríttem, mert magamról tudtam, éppen az nincsen, de eleven cáfolata lettem. Értettem is, szerettem is a képsíkokba forogtatás tudományát.

Embere válogatja, ki mit szeret?

Ő adta kezünkbe a növényhatározót is. Neki is kedvében akartunk járni akkor is, amikor a falu egyetlen tündérrózsájára akartunk kezet emelni. Az első osztály rám vetülő aranysugarai mindenesetre tőle indultak.

Csúfos vége lett ennek is.

A másodikban korszakos változások történtek. Amíg Balázs bácsi tanította a magyar irodalmat, addig leginkább színtelen tartalmi kivonatokat tanultunk, és kedvességként időnként behozta a legújabb bélyegeket. Nagy szenvedélye lehetett a bélyeggyűjtés, leírhatatlan szeretettel beszélt róla. Rajztáblányi kartonlapra rakta sorba a legújabbakat, és azzal az intelligenciával indította padról padra, hogy le ne sodorjuk, le ne fűjjük. Először áhítattal bámultuk, de hamar kiütközött belőlünk analfabétaságunk ezen a téren is. Mi a bélyeget csak borítékra ragaszthatósága szerint méltányoltuk.

A szomorú vég. Az utolsó nyilvános bemutatón Emil mellettem nyalta meg a legdrágább blokknak a hátulját, csupán heccből, és odaragasztotta a lapra. Azt hittük, azonnal megüti a lapos guta. Biztos, hogy az utolsón történt, mert többször nem próbálkozott. Nem kezdett ideetlen nyomozásba, csak levonta belőle azt a következtetést, hogy éretlenek vagyunk a világ szépségeire.

Irodalmi sótlansága maradt csak nekünk.

Nem hiszem, hogy ennek köze lehetett ahhoz, másodikban új tanárt kaptunk, de kaptunk. Úgy emlékszem, Csongrádról jött Kiss Károly Ernő, akit családi egyszerűséggel Dzsáninak nevezett az egész iskola. Ő azonban nem akart kicsapatni egyszer se, ennél fogva most nem időznék nála. Emlékét áldom, ma is biztosra veszem, ő indított a magyar szak felé.

Igazi biológust is kaptunk, Laci bácsi volt ő is. Még órán nem is találkoztunk vele, amikor szabad pártnapon már belopta magát szívünkbe. Szakmába vágó előadást tartott valaki, szintén messziről jött ember, és többek között arról is szólt, hogy *gyökerével* asszimilál a növény. Laci bácsi indulatba jött, fölszólalt, és valósággal lesöpörte a pódiumról. Ekkora marhaságot nem szabad még pártnapon se hirdetni!

Tetszett nekünk, hogy szóvá merte tenni. Hogy mit kapott érte, esetleg iskolai szintre transzponálva, nem tudhattuk meg soha, de biztosra vettük, megkapta a magáét. Pártnapon mindig az előadónak van igaza. Akkor is, ha semmit nem ért hozzá. Egyébként is, mit ront-

hatna a nagy Béketáboron, élén a Szovjetunióval, és hős vezérével, nagy tanítónkkal, Sztalin elvtárssal, hogy Sümegen a növény nem a gyökerével, hanem a levelével asszimilál?

Igyekeztem átemelni rá is vonzalmamat, noha másodikban már nem növénytant, hanem állattant tanultunk. Semmi békaboncoláshoz nem éreztem viszont kedvet. Át is jelentkeztem az irodalmi önképzőkörbe.

Volt valami ebben az emberben, ami nem tetszett, de megfogalmazni se tudtam még, mi az. Sok-sok évvel később találkoztam seregestül hasonló mentalitással, fölfuvalkodó hivataltevők körében, de azt visszafelé forgatnom idétlenség lenne. Hogy magyartanárunkat is behúzta a csöbe, meg nem bocsáthatom neki. A *Revizort* tanultuk be, színi előadásra szánva, és őt hívta meg tanácsadó szakértőnek. Meg is lett áldva vele. Mindenről volt véleménye, és semmi nem volt úgy jó, ahogy addig jó volt.

Azóta tudom, a félművelt ember nem ismer gátakat. Rosszakarata se.

A második osztály első heteiben mindjárt tanfelügyelőt kaptunk. Hogy többet értett-e valójában a biológiához, mint tanárunk, soha meg nem tudtuk, mert meg se szólalt, de Laci bácsi nagyon ki akart tenni magáért. Utólag belegondolva az is megfordul a fejemben, nem tudhattuk, miért helyezték hozzánk, akár ifjúság elleni büntett is lapulhatott fülének megette, ahogy később hallottuk, de utálatos vádaskodás lenne, ha elhinném. Lényeg az, hogy brillírozni akart, teljesen transzba esve, mint a legtöbb tanár, ha munkáját figyelik. Tudhatta rólam, hogy megbízhatóan ismerem a tárgyat, ezért legelőször engem szólított, amikor legbárgyúbb nagy kérdését fölthette:

- Mi a mikroszkóp?

- Latin szó, ráadásul összetétel. Parányokat kémlelőt jelent - kezdtem meggondolt mondókámat, de mielőtt folytattam volna, durván rám szólt:

- Nem igaz! Összetett nagyító készülék.

Azzal folytattam volna, de csontig sértett. Engem is lesöpört, mint a pártnapi előadót, noha egyetlen percig nem akartam gyökerekkel asszimiláltatni. És később is érezte velem, hogy nem voltam segítségére. Géza bácsi szokta mondani, aki engem cserben hagy a tanfelügyelő előtt, én is cserben hagyom az osztályozásnál. Ezt is tudva rajtam is észre lehetett venni, lelkemben a tüske nehezen gyógyul.

Folytatása azonban csak májusban lett.

Kirándulni mentünk Aggtelekre. Se osztályfőnökünk nem ő volt, se más közelebbi hivatali kapcsolat nem kötött össze bennünket, és úgy tudom, a fölöttünk járókhoz se kapcsolódott jobban, de nem mi választottuk tanárainkat. Föltehetően ő volt egyedül, aki szóba jöhetett, a többiek érdekeltek voltak az írásbelin. Élt is a lehetőséggel, legalább annyira, mint a Revizor főpróbáján.

Kapitány lehetett. Vagy csak őrmester? Állandóan vezényelt. Csak nem háborús élményeit élte újra?

Vonattal mentünk. Akkor még meg se fordult a fejünkben, hogy busszal is lehetne, és mennyivel egyszerűbb lenne. Sümeg a Dunántúlon, majdnem középen, Aggtelek pedig ott, ahol van, az ország másik csücskében. Zseniális szervezés volt, éjjel utaztunk, nappal kirándultunk. Útközben aludtunk.

A szállásköltséget így legalább megspóroltuk.

Az írásbeli érettségi ideje alatt vannak tehát a tavaszi kirándulások, azok pedig időtlen idők óta a fagyoszentek napjaira esnek. Hiába indultunk hirtelen melegben, rövid nadrágban, szandálban, Lillafüreden még a hó is esett. Majdnem megfagyunk, végigdideregtük az összes látnivalót. Szerencsére, a vízesés nem fagyott be, de azt is vacogva dicsértük.

Aggtelek azonban rövid nadrágban is világcsoda, Lillafüred után is, tehát megbocsátottuk saját balgaságunkat is. Mostani eszemmel gondolva, jónéhány kirándulás szervezésébe tevékenyen bekapcsolódva is hiszem, ha mi meg is feledkeztünk a fagyos napokról, neki figyelmeztetnie kellett volna, de nem kerestük mi akkor másban a hibát. Hatókrök voltunk, megérdemeltük sorsunkat.

Csemegének számított, hogy Egerbe is elmentünk. Hogy a vár mit jelentett nekünk, akik a sümegi vár tövéből jöttünk, nem akarom leírni, mert könnyű elképzelni. Amikor már kiterelt bennünket a várból az alkonyat, és a vonat indulásáig bőven volt még időnk, bemehettünk a Koronába is.

Annak is volt akkora híre, mint a várnak. Diákok előtt főleg. Tanárunk azt is megengedte, hogy az egri bikavért is megkóstoljuk. Csak kóstolásról lehetett szó, de a felső határt senki nem mondta.

Ennél nagyobb ragasztó még nem született légyfogón.

Falusiak voltunk, igen sokan olyanok, akik ennyire előkelő helyen még soha nem jártunk. Négyen ültünk egy asztalhoz, és rendeltünk. Bikavért persze. Egyetlen falatot nem ettünk reggel óta, azt hiszem, ez is belejátszott a szomorú folytatásba. A pincér kihozta a bort, letette az asztalra, és ment tovább. Fürge eszünkkel azonnal fölfogtuk, soha meg nem találja majd, ki volt a megrendelő, ha mi átülünk a másik asztalhoz. Ittunk, és átültünk. Oda másik pincér szolgált, ott is ittunk, és megint tovább mentünk.

Arra még emlékszem, hogy táncolni is kezdtünk, sőt arra is, Derhán Magdival táncoltam. Kondor Gyurkától megrovást is kaptam. Kántorcsaládi és veszprémi múltjából eredően ő jobban értett minden illemhez, ennél fogva intett, hogy a tornacipő, ha még annyira vadonatúj is, nem elsőrendű viselet ilyen előkelő helyen.

Csípte a bőrömet a szégyen, de velem ez az egy volt akkor.

Csak azért említem, hogy jelezzem, itt még jól dolgozik a memóriám. Meg is toldom. Arra is emlékszem, hogyan mentünk ki az állomásra, de arra nem, hogyan fizettünk. Pedig biztosan ki lett fizetve a teljes fogyasztás, különben el nem engedtek volna bennünket a pincérek.

A többségünk kollégista volt, tehát nem mentünk, hanem meneteltünk az állomásra is. Sorban, énekszóval. Tudtára kellett adnunk az egrieknek, hogy sümegiek vagyunk, és ha már itt vagyunk, azt is, hogy hergelni tudjuk az itteni lányokat.

*Az egri ménes mind szürke,
Az egri kislány mind büszke.
Büszkesége megvan,
Szoknyája csak egy van,
Az is a zálogházban van...*

Arra is emlékszem, marhavagonokból átalakított bocipullmanokba szálltunk föl. Lehet, hogy Auschwitzba szánták az átalakításnál, vagy a hadifoglyok, esetleg a málenkij robotra kárhoz-tatottak szállításánál is szolgált, de ezekben már közönséges lócák voltak, rögzítve persze, és hosszában. Aki nem a fal mellé került, hátát nekivethette a másik padon ülő hátának. Tehát erre is emlékszem.

Meg arra is, hogy a gyér világításban elkezdtek keresni a padlóba vált lukat. Kíváncsiságunk is töretlen volt.

A menetirány szerinti bal oldal sarkába ültem.

A következő foszlány azonban az maradt, hogy ketten támogatnak le a lépcsőn. Az egyik biztosan Réfi Miki volt, akit még a Páter nevezett el Cólinak, mert a bátyja Zoli volt, a másik a Horváth Jenő talán? Amikor a tapolcai Csermák Józsi úgy eldobta a kalapácsot, hogy olimpiai bajnok lett, ő is pörögni kezdett vele, ennél fogva nemes egyszerűséggel a Kalapács nevet kapta. (Mikről most jött a hír, ő is meghalt.) Egybehangzóan mondták, Füzesabonyban vagyunk, átszállásra várunk, és kimondhatatlanul ordenáré módon viselkedtem. Mindenkit meg akartam verni, és a bőszi biológusnak hatalmas csúfságokat vertem a fejéhez.

- Én? Ne hülyéskedjétek! Nem most láttok először.

- Ezért nem értette senki, mi történt veled.

Az egri bikavér minden csöppje eszembe jutott, a körbejáró átülésekkel kombinálva is, és hihetetlenül elszégyelltem magamat. Csúnyán berúghattam. Életemben először, és biztosan utoljára. Meg is dermedtem mindjárt. Apánk hetediziglen előre megitta összes ivadéka minden italát, és első kézből láthattuk szinte naponta, milyen ocsmányságra képes az ital, tönkre téve teljes fiatalságunkat, de hogy ez velem is megesett? Mind az öten elhatároztuk, mi aztán nem követjük, mégis beleestem?

Volt egy nyomós vízcsap a sínek mellett, oda támogattak Cóliék. Elfordultam, lenyúltam a torkomba, partra tettem mindent, ami bennem maradt, megmosakodtam, aztán hajnalok hajnalán hősiesen összeütöttem bokámat a Tanár úr előtt, és alázatosan bocsánatot kértem, őszintén bánva minden bűnömet.

Előjött benne a pódiumról lemosás automatikus szokása? Nem lehetett érzéke az őszinteség fölismérésére, még kevésbé a megbánás elfogadására, és a megbocsátás szókinccse is hiányzott belőle, otrombán lehordott, és pattogósan kijelentette a marhavagon teljes közönsége előtt, ahogy hazaérünk, mindent elkövet, hogy kirúgjanak az ország minden középiskolájából.

Nem mondom, hogy vérré vált bennem a bikavér, inkább a kijózanodott ember letargiája uralkodott el rajtam, és legkisebb gyanúm se támadt, hogy elfelejti beváltani fenyegetését. Egész úton hazafelé azon gondolkodám - hogy Petőfi sorait idézzem -, miként fogok megint Fehérvárra költözni, ha egyáltalán eljuthatok még Fehérvárra. Mit tudom én, miket szedtem elő öntudatlan részegségemben? Hogy megbocsáthatatlanul alávaló cselekedetet követtem el, nálam nélkül jobban senki nem tudhatta, ahhoz se fért kétség, hogy legkevesebb a kicsapás, amit vétkemért kaphatok, de irtózatosan rosszul esett.

Érett tanári fejjel, magamtól elvonatkoztatva is azt gondolom, a megbocsátás elég büntetés lett volna. Akkor is, ha ezt már Katona József beleírta a Bánk bánba.

Azt se tudhatom, hogyan fogadta a tantestület a kicsapás ismétlődő harcos indítványát, de a következményét éreztem. Egyszerűen nem hitték el. Nem is hihették. Én se hinném, ha nem velem történt volna. Mi lett a következménye? Még nagyobb ellenszenvé áramlott rám, akárhányszor feleltetett. Ennek meg az a természetes velejárója, még jobban megtanultam a biológiát. Bár érettségén ő is a lehető legnehezebb kérdést adta, nem akadályozta meg, hogy kitűnő bizonyítványt kapjak. Akkor erősödött bennem az a meggyőződés, hogy minden kemény számonkérésen a tanár is vizsgázik. Inkább igyekezett learatni a győzelmet a többi tanár, és főleg az elnök előtt. Minden komoly mozzanat jegyzőkönyvbe kerül, ha jó színben tűnhetett föl, ezt a lehetőséget ki nem hagyhatta.

Van még valami, amit én se hagyhatok ki. Isten bizony, nem a bosszú mondatja velem, de mindig eszembe jut. Amikor Darwinról tanított, az állatvilággal való biológiai kapcsolatainkat ecsetelve szólt a férfiak szakállszőrzetének az állásáról is. Az is azt igazolja, valamikor négykézláb jártak őseink. Arcunkon lefelé állnak a szőrök, és a borotvát is lefelé húzzuk, a nyaki részünkön azonban szembefordul minden. Ahogy az eső diktálta évmilliókon keresztül, és azóta se volt időnk átprogramozni belső készletéseinket.

Kaján kislány kérdezte meg a végén, áldott naivságot színlelve:

- Nem lehet, hogy csak a férfiak erednek a majomtól?

A tanár úr arca a legékesebben szemléltette az ősi kapcsolatot.

Püspök is

Hányszor is fenyegetett tehát a kicsapatás veszélye? Megúsztam mindet. Ennyi évvel később, jóval higgadtabban is azt mondom, egyiket se érdemeltem volna meg. A kitűnő bizonyítványnak viszont azért örültem legjobban, mert Szalókról illetve Polányból indulva gimnáziumba, még ha a sümegi nem is számított világszínvonalnak, a kóbor kudarcok ellenére még csak meg se rezzent az általam mégis magasra tett léc.

Amikor dr. Homér Janka igazgatónő átadta az érettségi bizonyítványt, és alkalmat adott az érzékeny búcsúra, avval gratulált, hogy biztosan fölvesznek az egyetemre. Fölvételi vizsga nélkül! Mert aki kitűnő bizonyítvánnyal megy, azt minek vizsgálgatnék tovább? Beutaló az az egyetemre.

Mindenestül elköszöntem attól a falutól, amelyik második legfogékonyabb korszakomban táplálta belém a tudományt is, meg az emberséget is. A biligyűjtéstől is, meg a sarvaji kalandoktól is. A vasgyűjtés buzgalmaira ragadt rá a biligyűjtés, sőt a biliacél is abból lett, amit mi összeszedtünk. Az épülő szocializmus velejárójának tartottuk a csökkentett minőségű acélgyártást, csak mostanában tapasztaljuk, a kapitalizmus ebben is megelőzött bennünket.

A sarvaji híres erdő másként ivódott belém. Már az első ősön kivonultattak bennünket bükkmakkot gyűjteni. Jóval kisebb az, mint a tölgyakk, jobban el is bújik az avarban, de magam, mint síkvidéki emberpalánta, itt tapasztalhattam meg az erdei csodák biológiáját. És ide ugrasztottak bennünket akkor is, amikor égett az erdő.

Testet-lelket megreszkettető csapás az erdőtűz. Aszályos hónapok minden évben vannak a világ valamelyik tájékán, alkalmanként az ásothalmi erdőt is eléri, de más azt karosszékéből képernyőről nézni, mint közletről csapkodni a lángokat. Csípős volt már az ősz, amikor minket kiharagsoltak. A legkisebbet se tiltakoztunk ellene, kötelességünk jót cselekedni, ha a szükség úgy hozza. Abból állt a mi közreműködésünk, hogy lombos faágakkal csapkodtuk a földön legelésző tüzet, söpörtük előle a száraz avart, és futottunk arrébb, amikor valamelyik nagy fát fogta el a lángolás. Óriásfáklyaként lángoltak, semmit nem tehattunk ellene. Hagytuk megrendítő gyönyörűségükben elpusztulni, inkább azt védtük, ami még védhető volt. A beavatottabb fölnttek vaslapáttal dolgozhattak, de a kollégistáknak csak a faág maradt.

Nem hagyhatom ki most se, a legfőbb parancsosztónk most is az volt, aki első este szabad pártnapra vezényelt bennünket, aki a meg se vetett ágyba parancsolt be takarodó címen, aki a reggeli tornákat kéjjel dirigálta, és aki rántott csirkéért járta a búcsúban a proceciót. Mindig mindent elkövetett, csak becsületes embernek ne tünjön.

Nagyon becsülöm most is a tűzoltókat.

A bankett utáni másnap hajnalán még szerenádot adtunk a tanárainknak is, meg a lányainknak is, és harmadnapra föl húztuk a vízórát. Hogy a legkorábbi vonatot el ne szalasszuk, időben föl kellett ébrednünk. Vettünk a csöppke piacon egy-egy kiló cseresznyét vacsorára, és teleittuk magunkat vízzel. Választhatott kinek-kinek úri szervezete, hogy a hasmenéstől akar-e fölbredni, vagy a saját víztorony készíti rá. Elértük a vonatot, indultunk haza. Másnap aztán fogtam a fejszét, és mentem az erdőre, fát vágni. Ruha is kell az egyetemre, cipő is, az árát nekem kell megkeresnem.

Híre ment azonban az erdei emberek között is, hogy túl vagyok az érettségim. Azt nem mondom, hogy ajánroztak volna miatta, de egyedül ott nem tapasztaltam, hogy irigyelték volna. Megdolgoztam érte, használjam egészséggel. Jött az erdész, a nagyon öreg Lipovics János.

Ismertük egymást, évek óta a becsei körzetbe jártam, kezei alá. A hetedik osztály végén kezdtem, először vízfordóként, aztán csemetét kapáltunk, később gyéritettünk, ritkítottunk. Amikor meghallotta, hogy egy nagy lépcsőn megint túl vagyok, minden cirkalmazás nélkül kimondta:

- Akkor te már püspök is lehetsz.

Ha jól emlékszem, hetvenkét éves volt, viszont kései újrarázasodásából akkoriban született a gyereke. Azért is hagyták dolgozni még. Jó, ha érettségizett gyerek is akad, időnként elvezényelt a lakásához, nem egyedül persze, hogy téli tüzelőjét vágjuk föl. Hatalmas umbuldának tűnne ez manapság, noha biztosra veszem, ennél jóval nagyobbak történnék sorozatban. Rémülten láttam, kisdud gyermekét csípőficam miatt úgy körbegipszelték, terpeszülésben tudta édesanyja is fölvenni. Közel lehet már hozzá, hogy nagypapának szólítsák őt is, talán nem sértem meg, ha megemlítem.

Édesapja szívesen beszélgetett, idősödő emberek sokszor beleesnek ebbe a hibába. Egyszer azt mondta el, hogyan rakták a szénakazlat, amikor ő gyerek volt. Nagyjából ugyanúgy, ahogy mi is tettük. Szarvakat hajtottunk a sarkokra, és ügyeltünk rá, hogy az egyik villa széna kösse a másikat, de ő mondott egy olyan szót, ami most is a fülemben van. Mi *csaptatónak* mondtuk a tetejére rakott páros fákat, hogy a szél ki ne kezdje a kazlat, ő *csaptaténak* emlegette.

Sajnos, azt nem jegyeztem meg, melyik vidéken tanulta így.

Noszlopi favágók bandájába kerültem. Szegény emberek közé, mert erdőre csak az járt, akinek más lehetősége nem nagyon maradt a megélhetésre. Hatalmas tapasztalatokat szereztem. Varga nevezetű is volt közöttük, a másik nevét csak találgatni tudnám - Imre talán? -, aki bandagazda szerepében dolgozott. Brigádvezetőnek kezdték akkor már mondani ezt a funkciót, de ezt a szót soha nem szerettem.

János bácsi, mire kibotozott hozzánk, mindig elfáradt. Beírta a névsort, néhány szót beszélgetett, aztán elment a bokor hűvösébe, pihenni. Sokszor el is szunnyadt. Mindig kihasználta az alkalmat, és lazítottuk a munkafegyelmet. Amikor azonban előállt Varga bácsi, a szó legszorosabb értelmében is első lett. Ő ment elől, kitűnő fejszével, dőltek a fák jobbra is, balra is, nekünk pedig követnünk kellett. Akkor jöttem rá igazándiból, hogy nem dirigálással lehet jó munkára bírni az embereket, a személyes példamutatás sokkal többet ér. (Megdolgoztam tehát azon a nyáron a fizetésemért. Fájjalom, a nyugdíjam kiszámításánál ezt se vették figyelembe, mint ahogy az előtte való nyarakét se, és a későbbiekét se. A nyugdíjintézetnek az a nyereségrészesedése, amit nem fizet ki.)

Ott volt Sándor bácsi is. Csöndes szavú, igen jóra való ember. Talán életében se ártott senkinek. Vasárnaponként a noszlopi kocsmában segítkezett. Összehordta a poharakat, és elmosogatott.

Az ő fejszéje is olyan éles volt, borotválkozni lehetett volna vele. Megcsúszott az egyik cserfa péterszegében, a szilaj lendület átvágta a bakancsa orrát is, és a hüvelykujjában kötött ki. Vérzett, nagyon, és kétfelé is vált. A bakancs orra is, meg az ujja is. Kifűztem a bakancsát, zsebkendővel összekötöttem ujján a hasadékat, aztán madzaggal a bakancsot is, és dolgozott tovább. Amikor este elköszöntünk egymástól, még biztattam, orvoshoz föltétlenül menjen el.

Másnap mondta, el is ment. Szép szabályos kötést tett rá az orvos, akár vilákiállításra mehetett volna vele. A bakancsát maga öltötte össze. Hirtelen megtanult úgy lépni, hogy talpa hajlása ne érjen el az ujjáig, és dolgozott, mint azelőtt, megállás nélkül.

Pardon, időnként azért neki is meg kellett állnia. Arrébb ment, egy bokor mögé, mint mindig, mert a fáradt víz kieresztése nem nyilvánosságra való cselekedet. Csakhogy most tovább tartott mindez. Szégyen, nem szégyen, meglestem.

Először leült a bokor tövébe. Kifűzte bakancsát, levetette, és kibontotta a tüneményes szép orvosi kötést. Fölállt, és a mindenféle hasznos kenőccsel, hintóporral, mifénével jól ellátott sebet levizelte. Vonyított hozzá, de csak magában, úgy csípte. Nem állhattam meg, elárultam, hogy lestem. Kicsit zavarba jött, elfelhődzött az arca, de csak kimondta: jó az, ha az orvos is beleadja a tudományát, de biztosabb a gyógyulás, ha belesegít. Ősi nóta, pisáld le a sebet! Visszanyomkodta a kötszert, föltekerte a kapcáját, föl húzta vágottorrú bakancsát, és dolgozott a következő ingerig. Egyetlen egyet ki nem hagyott. Talán mondanom se kell, villámgyorsan gyógyult a sebe. Arra nem emlékszem, hogy még egyszer elment volna az orvoshoz, föltűnt volna neki, hogy megbolygatták a kötést.

Tüneményes szép népdalokat is énekelt, és azt se bánta, ha fölírom. Aki érettségizett, annak ezt is szabad.

*Savanyó Jóska tizenhat szél gatyája
Megakadt a cserfacsalit ágába '...*

Első tudatos néprajzi gyűjtésem tehát a Becse-pusztai cserfaerdőben történt, csapataival.

Levelet kaptam az egyetemtől. Ekkor meg ekkor jelentkeznem kell, fölvételi vizsgára. Így megy ez, ha nem tudja a jobb kéz, mit csinál a bal? Igaz, honnan is tudnák Szegeden, hogy kitűnőre érettségiztem? Jártam tovább is az erdőre, és egy nappal hamarabb, mint ahogy a behívó a dátumot leírta, magamra vettem sötétkék ballagási ruhámat, és elindultam az ajkai állomásra. Nyolc kilométer, meg se kottyán - száraz időben. De akkor zuhogott az eső. Apámnak volt egy esőkabátja, azt vettem magamra. Majd az állomás melletti ismerősnél hagyom, és ő bemegey érte.

Akkor nem vizsgálgattam én az esőkabát-divatot, első és utolsó szempont az volt, hogy védjen az egek levétől. Most? Visszafelé nézve? Minden utcaseprőnek is ilyen bádogkabátja volt. Hivatalos egyenkabát a munkásosztálynak. Nekik is a nadrág szárán kötött ki az összes víz, ami egyébként a testükre ráesett, az enyém is latyakra áztatta gyönyörű szép, sötétkék ballagási ruhám szűknek se mondható nadrágjának a szárát, egészen térdig. Már Szegeden vettem észre, hajnalok hajnalán, hogy Savanyó Jóska tizenhat szél gatyája rám is illene. Megszáradt a nadrág, és úgy lépkedtem az utcán, mintha két kályhacsőben járnék. Az áldóját! Vasalni kéne, de vasalót nem hoztam. Szabóhoz is bevihettem volna, de pénzem se volt rá, és más baj is támadt.

Élt akkor még olyan vasutat csúfoló nóta, hogy *Fölülök az éjjelire, s reggel ott vagyok*. A gyöngébbek kedvéért mondom, hogy a bilire is érthette, aki hallotta -, így utaztam én is.

A szomszéd-béli Erdélyi Jenő Kecskeméten katonáskodott, ő mondta el, hogyan jutok át a Nyugati pályaudvarra. Az a legjobb, ha leszálok Kelenföldön, ott áll az állomás előtt a 49-es villamos, annak a túlsó végállomásán van a Nyugati. Simán átértem, és valamikor tíz óra után el is indult velem a vonat. Jól tettem, hogy zsebembe csúsztattam Vajda János válogatott verseinek vékonyka füzetét, azt olvastam, amikor nem aludtam. Akkor még nehezemre esett vonaton az alvás, a könyvecske végére is eljutottam reggelig. Meg se fordult a fejemben, hogy ezzel is a fölvételre készülök.

Csak látni akarnak, és mehetek vissza!

Dzsani hívta föl a figyelmemet, hogy a Tiszát aztán ki ne hagyjam. Amikor befutott velem a vonat az állomásra, arra mentem, amerre a legtöbben. Elmentem a Pedagógiai Főiskola épülete előtt is. Ezt írtam másodiknak a jelentkezési lapra, hadd lássák, hogy mindenáron tanár akarok lenni. Harmadiknak, véstartalékul a soproni erdészetit tartogattam. Kondor Gyurka is oda ment, azért is, de még inkább azért, mert eleget bócorogtam az erdőben ahhoz, hogy beleszerelmesedjek. De sokszor belegendoltam azóta! Micsoda erővel kormányzott a sors! Ha netán ez a harmadik jött volna be, lehet, hogy valahol Kanadában pötyögtetném ezeket a sorokat. Vagy a földkerekség más erdeiben kóvályognék. A soproni főiskola mindenestől disszidált. Az igaz, innen is vezetett út azokban a napokban, sokan jártak is rajta, de engem már a szerelem selymes szálai is ide kötöttek.

Aztán láttam a Hősök kapuját. Nem tudtam akkor még, micsoda freskót barmoskodtak tele sötétszürke malterrel, kicsit se zavartattam magamat, úgy eltátottam a számat. Aztán elmentem a dóm mellett. Szép ez a tér, nagyon szép! Az árkádok alá telepített szobrok raja is nagyon szép. Ha majd ide járok, egyenként megnézem mindet.

Időm most is bőven volt, négykor futott be velem a vonat, és nyolckor kellett jelentkeznem, de a Tiszához sietnem kellett. Végigmentem az Oskola utcán. De szépen mondják ezt is a szegediek! Már ott állok a híd előtt. Hatalmas kanbetűkkel van kiírva rá: Rákosi Mátyás Híd. Azannya keservit! Van másik is, hogy meg kell különböztetni?

Nem kezdtem el tapsolni.

Ahol híd van, ott a Tisza, és Tiszát nézni jöttem. Föl a hídra, egyik oldaláról a másikra szaladgáltam. Istenem, de furcsa színe van a víznek! Ezért mondják szőke Tiszának? Na, innen se lenne jó beleugrani a vízbe. Szaladgálhattam volna nyugodtan, egy szál forgalom nem volt még rajta, ha lesben nem állt volna a rendőr. Más dolga neki se akadt, mondom, akkor még aludt a város, erősen föltűntem neki. Meg is szólított:

- Nem tudsz olvasni, öcsi?

Talán öt évvel lehetett idősebb nálam.

- Tudni tudok, de mit kéne?

- A táblát.

Akkor vettem észre, az egyik azt írja elő, hogy azon a járdán az Újszegedre menők járhatnak, a másik oldali pedig az Újszegedről jövőknek szól. Hatalmas kihágásnak számított ez a néptelen hídon. El is kezdett leckéztetni:

- Mit keresel te itt?

- Csak a Tiszát.

- Aztán megtaláltad?

- El se bújhatott előlem.

Valami váltó átbillenhetett a fejében, mert gyanús lettem neki. Nem hiszem, hogy attól tartott volna, bele akarok ugrani, ritkán ugrálnak azóta is hajnalok hajnalán a zavaros vízbe. Annak is megvan a szabott ideje, gyöngelméjűnek kell annak lennie, aki attól eltér. (Tapasztalatból mondom, egyszer az orrom előtt ugrott be egy tótkomlósi asszony, de már az új hídról. Előtte a zárt osztály lakója volt.) Később hallottam, rendőrviccként, hogy alkalmassági vizsgán az a föladata egyiküknek, hogy kössön bele a telefonpóznába. Bele is kötött, imígyen: Álldogálunk, álldogálunk? Hírt hozunk, hírt viszünk?

Föl is vették.

Belém is belém kötött. Meglehetősen kemény szavakkal invitált az őrszobára. Mert, ugye, az a tény is fönn foroghat, hogy kémkedni jöttem. Kilesni, hol lehetne legjobban fölrobbantani, amit a dolgozó nép fölépített. Akkor még a városi pártbizottság székháza volt az az épület, ami évtizedek óta Sajtóházaként üzemel, annak az alsó lukában is rendőrség volt. Később garázs lett belőle, most meg hirdetéseket gyűjtenek benne. Naponta látom, és mindig eszembe jut a rendőr is. Talán rá is ismernék, ha előkerülne egyszer.

Mennyi bolondság megesik az emberrel, ha idegen városba kerül!

Útközben azért beszélgettünk. Kihúzta belőlem, hogy az egyetemre jöttem, végigutaztam a fél országot, és mindenképpen látni akartam a Tiszát. Enyhültében meg is kérdeztem, hol van a Táncsics Mihály utca, mert annak a 2-es száma alá kell mennem. Mondom, fiatal rendőr volt, szemmel láthatóan nem a városból való, azonnal megértette gondjaimat, el is szállt belőle teljesen az előállítási szándék. Az őrszobán elkezdett telefonálni, de senki nem akadt a vonal másik végén, aki ilyen nehéz kérdésre felelni tudott volna: hol van a Táncsics Mihály utca? Szégyenkezve engedett el a közlegény, és sok szerencsét kívánt.

Kérdeztem aztán fütől-fától. Munkába lendültek közben az utcaseprők, vakarták is a fejük búbját, de ilyen utcát még nem hallottak. Piacra siető anyókák se. Körbekeríngtem a Széchenyi teret, megálltam minden szobra előtt, de itt se akadtam senki emberfiára, aki el tudott volna küldeni oda, ahová mennem kellene.

Ahol a Tolbuhin sugárút - akkor még Tolbuchin sugárút - belefutott a Dugonics térbe, ott futottam össze egy fiatalemberrel. Megkérdeztem őt is.

- Fölvételire jöttél?

- Arra.

- Ördögöd van, kiskomám! Én vagyok a fölvételik ifjúsági felelőse. Gyere velem.

A nevét is tudom. Földi Vilmos.

Akkor ütötte az óra a nyolcat, amikor beléptünk az egyetem kapuján. Azért nem tudott senki útba igazítani, még a közrendőr se, mert azt Szegeden mindenki Ady térnek mondja. Betessékelt Vilmos a II-es számú tanterembe, ahol Pósa Péter akkor már írta föl a táblára az írásbeli dolgozat címeit. Hármat, hogy választani lehessen.

Kezdttem nem jól érezni magamat.

Amikor letette a krétát, odasomfordáltam hozzá, és fülbegyónáshoz hasonló csöndességgel tudomására hoztam, hogy kitűnőre érettségiztem.

- Nagyon szép bizonyítvány. Gratulálok. Oda tessék leülni, és megírni a dolgozatot.

Föllázadt bennem az erdei ember:

- Nem tetszett megérteni? Nekem otthon azt mondták...

- Értem, nagyon értem, de idén már kell fölvételiznie mindenkinek.

Hármat fordult velem a világ. Nem egy brosúrával, de teljes egy esztendővel maradtam el a világtól. A többiek éjjel-nappal készülhettek érettségi után, én meg nagy mellénnyel az erdőt jártam, sebeket kötögettem, népi gyógymódot lestem, és népdalokat gyűjtögettem? Édes Istenem! Mi lesz ennek a vége?

A harmadik cím a kritikai realizmust foglalta magában, azt választottam. Délig volt idő a kidolgozásra, egyetlen nekifutással megírtam, és be is adtam. Jól meg is nézett megint Pósa Péter:

- Van még idő, ne siesse el.

- Ennyit tudok róla, ha tíz évre bezárnak, akkor is.

Fél tízkor már a folyosón lődörögtem. Ami kosztot magammal hoztam, már a vonaton megettem, egy ital víz bizony jól esne. Körbejártam a második emelet minden bugyrát, mire ráakadtam a vízcsapra. Fölhúztam a zakóm ujját, aláhajoltam, egy nagyot beleharaptam, ahogy a szomjas ember neki tud esni a csapnak - és majdnem fölfordult a gyomrom. Én, aki minden nyáron tiszta forrásból ittam a vizet, illetve az otthoni kutak leve olyan hideg volt, majdnem kipotyogtak tőle a fogaim, nem akarom minősíteni a szegedi meleg csapot, de a lóhúgy jutott róla eszembe, és a belém kövesedett kritikai realizmussal ki is köptem.

Tizenegy után már szállingóztak kifelé a többiek, kezdtünk ismerkedni. Vásárhelyről jött az egyik, és mondta, a Bethlenben érettségizett. Én meg a Korvin Ottóban. Az hol van? Sümegen. Először Ramazetter Vince volt a neve, aztán Kisfaludy Sándorét kapta, és a végén vonalasabb lett.

Azt senki nem kérdezte, Sümeg hol van.

Hadd ismételjek tehát: elindultam tegnap délben, áztam nyolc kilométeren át, Szegedre értem hajnali négykor, kerestem az egyetememet reggel nyolcig, megírtam egy dolgozatot, és délután négykor már be is mehettem szóbeli vizsgára. Egyetlen perc fölkészülés nélkül.

Meg is nézte a két kályhacsövet rajtam a tisztelt vizsgabizottság. Néhánynak most is látom a szája sarkában a mosolyt. El kellett mondanom a tegnapi esőt, az esőkabáttal együtt, az éjszakai vonatot, a reggeli rendőrkalandot, mindent. Fölüdülés lehettem nekik a vizsga egyhangúságában. Halász Előd volt a bizottság elnöke. Az is lehet, hogy ő is unta már a tételes kérdezősködést. Teljes jóindulattal ezt tette föl:

- Ki a legkedvesebb írója vagy költője?

Legjobb fogás a felelősség áthárítására. Nem ők tesznek föl nehéz kérdéseket, rám bíznak mindent. Nekik egyébként is mindegy, mibe kapaszkodnak bele, ha egyszer nem akarnak fölvenni. Mert az már világos előttem, hogy nem akarnak. Különben elhinnék, hogy az érettségi kitűnőt ért.

Beletolult a fejembe a teljes magyar irodalom, kiegészítve a világ általam ismert nagyjaival. Aztán az is belém vágott, ha netán mindenkinél ezzel kezdik, találnék-e olyat, aki nem volt már föltálatva? Aranyt nem mondhatom. Petőfit se, természetesen. Mondom tehát:

- Eötvös József.

Ha egyberagasztotta volna valaki az ámulattól nyitva felejtett ajkukat, három pajtakapu is kitelt volna belőlük. Akik az elnöktől jobbra ültek, meg akik balra, mind az asztalra könyököltek, és ezt tette Halász Előd is.

- Mit olvasott tőle?

- Azt hiszem, mindent.

Még nagyobb érdeklődés az arcokon.

- Büntetésből?

- Szeretetből.

Már akkor forgott a fejemben, megérné, ha valaki mai nyelvre igazítaná át veretes körmondait, hiszen minden gondolata aktuális lehetne, de ezt nem mondtam. Aki a történelem szakra válogatott közülünk - Tóth Ferencnek hívták -, az is belekérdezett, Pósa Péter is, aki

mégiscsak megíratta velem a fölvételi dolgozatot, de leginkább az elnökkel beszélgettem. Mert beszélgetés lett abból igen hamar. Könnyen leszűrtem létező legnagyobb hátrányomat is: talán minden művét elolvastam, de amit róla írtak, abból egyet se. Márpedig egyetem ez, nem középiskola! Nem hivatkozhattam tehát nagy tanulmányokra, csak a saját eszemre. De arra hosszasan.

- Hát a költők közül?

- Vajda János.

Azt nem mondtam, hogy a fölvételire egyedül őt olvastam, ráadásul az éjszaka, a vonaton, mert akkor azt is el kellett volna mondanom, hogy minden válogatásra haragszom. Miért nem lehet egy embert összes művei alapján megismerni? Miért rágják szánkba a tendenciózus válogatással, mit kell megfigyelnünk benne?

És megállapíthattam, kérdezni aztán tudnak. Tapintattal, fondorlattal, de tudnak. Olyan verset említenem se sikerült, amit ne ismertek volna vesébe látó alapossággal. Nagyon tanulságos beszélgetés volt, minden sorából teljes világot hámoztunk ki. Viszont semmit nem mondtak, ami jövőmre nézve kapaszkodó lehetett volna.

Nyelvészetből mondatot kellett elemezni. Fenenagy körmondatot kaptam, Eötvösnek is dicséretére vált volna. Mondanám, meg se kottyant, hiszen nagyszerű tanárom volt eddig, de első szóra kiderült, valamelyik szavát másként minősítettem, mint a kérdező. Otthon is megesett az ilyen, a másként gondolkodás nem volt új nekem. Nemcsak politikai értelemben. Hangos vita kerekedett közöttünk, és ez megint ott tartotta a könyöklőn a többieket. A végén teljes jókedvvel följánlotta a döntetlent a tanár, megállapítva, valóban lehet olyan értelmezése is, amelyet én gondoltam, meg olyan is, amelyet ő. És ezt minden diplomáciai engedékenységgel nélkül mondta.

Szédelegtem, amikor kiléptem. Nem tudom, meddig voltam bent, de sokáig. És akkorát kordult a gyomrom, mintha az öregharangot húzta volna meg valaki. Visszanézve bocsánatot kellett kérnem. Vilmos várt odakint, és kikapta a kezemből a cetlit, amit bent nyomtak bele.

- Téged fölvettek!

- Az van ráírva?

Azt nem írják rá. Csak azt, hogy menj be a Dékáni Hivatalba, kifizetik az útiköltséget. Annyira azonban nem bolond az egyetem, hogy annak is fizessen, akit nem vesznek föl.

Poloskák prófétája

Kicsi a szoba, mégis négyen laknak benne. Találós kérdésnek is föl lehetne adni: akár a dióban a négy gerezd. Egy városi, egy tanyai, meg két falusi. Alszik mind a négy.

A tanyai ébred először - nevezzük Miskának -, és ugrik le az emeletes ágyról. Döndül akkorát, fölhorkan alattvalója, Gerzson, a városi:

- Méltóztattál alászállni, paraszt elvtárs?

Befordul, aludna tovább, de tudja, egyhamar abból se lesz semmi. Ez a tanyai gyerek este fölmászik a szénásszekérre - ő találta ki, nem is ágy ez, hanem szénásszekér, csak a nyomtatórúd hiányzik róla -, és ha boforcokat sütögetnének a füle mellett, elaludna akkor is, de ha a Nap elkezd mosakodni kelet kapujában, már ugrik le az ágyról. Reggeli agytornának is beillik, ahogy diskurálnak egy kicsikét arról, ki az alpári, ki a faragatlan paprikajancsi, és ki a piperkőc kezitcsokolom-ember, a hódolatom-hölgyem ficsúr, meg ilyenféle. Csupa hajnali aranyosság.

Hat óra tájban aztán leült a tanyai a nagy könyv mellé, vakaródzva olvasta a termetes Petrőczy Kata Szidónia verseit, meg a Márssal társalkodó Murányi Vénusz históriáját, megállapítván magában, hogy Gyöngyösi is kevesebbet társaloghatott volna murányi Vénuszokkal, és kevesebbel traktálhatta volna a kegyes utókor diákjait. Mit nyer vele, hogy leírja, kihez ment férjhez Éva, meg az öregebbik Mária, Thurzó Ádám miként veszi Borbálát magának, hogyan viszi Szepességbe, Listius János pedig Katát Köpcémbe? Akár nagyanyja mondaná otthon, kihez ment feleségül ükapjának keresztapja harmadik unokatestvére lányának az unokája. Pedig szép szerelem lapult mindegyik mögött. Amíg ezt bogozgatta, hunyhatott még egy verset Gerzson. A kései álom a legédesebb. Akkor jönnek a legszebb tündérlányok.

Hétkor bajtársi együttérzés jegyében cibálta le a takarót Miska városiról és falusiról, hangosan kiabálva rájuk, hogy *ébredtő hétalvók, barlanglakók, orangutánok* - valamelyik rádióműsorból ragadt bele füle cimpájába ez a szózat -, mert kátott már a toronyóra, és a tanár fönn kukorékol a katedrán. A toronyóra kátását (kiáltását) tölem hallotta, én pedig Sümegről oroztam.

- Idenézz, Jóska! De szép feleséget találtam neked! Elvárásolt királykisasszonyt. Éppen hozzád valót.

Megátalkodott hétalvó a Jóska, de fölugrott, amikor hallotta, valakivel megosztotta az ágyát. Álmanak legkedvesebb leányával? Miska hergelte:

- Hát nem aranyos? Akkora, mint egy csenevész babszem. Összefogunk még ötöt-hatot, fokhagymás házikolbásszal egybefőzzük, és bogárfőzelékre vagytok vendégeim ma estére.

Nyaranként kaszakövön finomította ujjait, most kettő közé odacsippentette, és mire a két falusi odanézett volna, már csak egy vérfolt adta tudtára az utókornak, hogy ami itt volt, az már nincsen, de embervérrel élt, amíg élt.

- A Krisztusát! Akkora volt, mint egy hizlaldából szabadult kullancs. Hé, komé! Van városi kullancs?

Gerzson azt mondta rá, ilyen nincsen, de ahol egy fenevad találtatott, ott másiknak is lennie kell. Addig húzták-vonták lepedőiket, amíg elő nem került még egy. Futott volna az istenadta, gyűrődés hegyére föl, völgyébe le, de megrántották alatta, ahogy a gyékényt rántották ki némelyek alól az ántivilágban. Visszagurult a közepére. Meg is állapították, mégiscsak nagy az Isten állatkertje, és a természet bölcsessége nem különben, ha még egyet adott. A biológus

lányok a közös marxizmusórán majd megmondják, micsoda. Aztán szépen eleresztik, hadd bóklasszon a Maximumban, a történelmi materializmus jegyében.

Miska elővett egy bokszoszkatulát, tisztára törülte belsejét, és belepöckölte. Bicskahegygel nyílást vágott rá, hogy levegőhöz jusson, aztán beleugrott a nadrágjába.

- A falon is mászik egy!

- A plafonon kettő!

Nyílt-csukódott a doboz, lettek benne öten. Szeretik egymást, vagy nem, senki nem kérdezte. Miskát pedig elnevezték Bogaras Miskának.

- Csak poloskát ne csináljatok belőlem, mert reggelre kiszívom a véreteket. Vegyétek tudomásul, az aszfalti ember legkedvesebb háziállata nem való parasztnak. Ökényességének durva az a vér.

- Igazad van, komám - ugrik oda Gerzson -, kiköpött poloska ez.

Bálványimádó nézne úgy az úr angyalára, ha megjelenne neki egyáltalán, ahogy ők nézték az Isten bogarát. A négy egyetemistának egyszerre futott végig a hideg a hátán, meg vissza is.

- Poloska?

- Az hát. Attól lett véres a lepedő. A te véredtől.

- Meg a tiedtől.

Gerzson statisztálni járt a színházba, ki nem hagyta volna, hogy nagyjelenetét el ne játssza.

- Na, paraszt testvéreim az Úrban, hát ez van. A mocskos imperialista faszisták hagyták ránk örökül, az igaz, de a poloska a mienk. Állami poloska. Hús a húsunkból, vér a vérünkben. Szabadság, elvtársak! Be vagyunk kerítve.

De hasonlított ez a beszéd Gólya elvtárs szavaihoz! A vége az lett, ezzel a szégyenükkel nem mennek a biológus lányokhoz, szólnak inkább a direktornak, hogy ciánoztasson. Lehetőleg addig, amíg a förtelmes állatok át nem másznak az egész kollégiummal az utca túlsó oldalára. Annyi van belőlük, mint sajtnak a kukac. A kérdés csak az, ki menjen panaszra?

Rám maradt a lecke.

- Köszönöm a jelzést - mondta délután az igazgató -, igazán köszönöm. Az éberséget különösen, mert a mostani nehéz időkben az éberség a legfontosabb. Föl is írom magamnak, de ennél többet momentán nem tehetek. Történelmi fordulat napjait éljük, az osztályellenséggel kell most megívunk harcunkat, a munkásosztály harci erejét nem pocskolhatjuk hitvány bogarakra. Az imperialista bérencek ki is használnák, és sárral fröcskölnék be rendszerünket, ha látnák, hogyan bogarászunk. Most nem időszerű a bogárirtás. Majd ha eljön történelmi ideje, intézkedem.

Nagy szerényen megjegyeztem, az imperialisták bérencei akkor tudják meg hamarabb, ha nem irtjuk ki bogarainkat mindenestül, de folytatta kenetes szemináriumát arról, hogy valójában nem is baj, ha a mai ifjúság is belekóstol az élet sürejébe. Amikor ő katona volt, és a deszka-barakkban egy szál gyertya pislá világánál szuronyrohamot vezényeltek a falak teljes szélességében támadó átok ellen, eszükbe se jutott, hogy panaszra menjenek a hadügyminiszterhez. Mert ők már akkor tudták, más a háború, és más a ciánózás. Jól is néztünk volna ki, mondta tovább, ha elkezd ciánózni az egész hadsereg. Bocsánat, kedves uraim, elnézést, igen tisztelt ellenség, de mi most nem érünk rá visszalőni, mert poloskázunk. Na, ugye!

Azt is elmondta, mert fél napot is tudott mesélgetni a történelmi időkről, hogy legkedvesebb barátja bezárt egyet a dögcédulája mellé. Amnesztiát hirdetett, kimondta, megkegyelmez neki, ha vége lesz a háborúnak. Ha nem lesz vége, hát ő se várjon külön sorsot. Irtózatot kínokat élhetett át a szerencsétlen fajzat, testmeleggel érezte az emberszagot hónapokon át, és még csak bele se kóstolhatott. A pokolban se tudnának ennél nagyobb büntetést kitalálni. Hazafelé jövet, fogságból már, Kijev alatt megesett a szíve rajta, rátette a kezére, hadd zabáljon egy kicsit. Akkora vehemenciával szívta tele magát, először elkezdett pirosodni a csípés helye, aztán a karja, tövig. Valami vérmérgezésféle érte el, fél karral ért haza.

Gyöngye volt ő is, nem bírta ki a koplaltatott poloska harapását.

A sok mesének az lett a vége, mivel a mostani osztályharcos időkben különösen nincsen időciánózásra, proletárbecsületemre bízta, hogy hallgatok.

Később tudtam meg, tanító volt ő is. És egyetemi kollégiumban lett igazgató.

Egészen addig nem is szóltam senkinek, amíg a szobába vissza nem értem, ott viszont ordítottam akkorát, mint egy csorda oroszlán.

- A tökkelütött marha! Azt hiányolja, hogy nem deszkabarakkban lakunk, és nem szuronyrohammal irtjuk a poloskát.

Lecsillapodván, indítványoztam, mindennap más menjen be hozzá. Gerzson támasznak hánytva a lábát, kijelentette, intelligens ember nem dicsekszik szégyenével, ennél fogva ő egy lépést meg nem tesz.

Ha nem, hát nem.

Könyvtárat bújt át Miska, de megtudta, vannak válogatós férgek, nem isszák meg minden ember véréért. Eddig is észrevette, a többiek bőrén hemzseg a sok csípés, némelyikük szőrös farán akkora a pirosság, mintha pajkos lányok csókolták volna oda, neki viszont semmi nincsen. Biztos, ami biztos, a két emeletes ágyat azért úgy igazította, hogy az övéket elhúzta a faltól, a másikat viszont belökte tövig. Ha alulról kezd el vándorolni a féreg, úgymint megakad mindjárt a földszinten, de ha fölülről ereszkedne alá, akkor is a másikat érje el. Valahogy elkerülte a figyelmét, hogy plafonról célba pottyanni is kitűnően tud, akármelyik ejtőernyős megirigyelhetné. Nem is volt szüksége rá, őt békén hagyták.

Gyönyörűséggel figyelte minden reggel a szaporulatot. Segített számolni a harapásokat, és pusztán szolidaritásból szidta a városi civilizációt. Nosztalgizált is egy sort a falusi bolhák javára. Mennyivel jobbak azok.

Színházba is eljártunk. A bölcsésznek úgy kell a színház, mint a falat kenyér. Fölvettük sötétkéek ballagási ruhánkat, és beültünk, négyen egymás mellé. Most Gerzsonnak se volt hangos jelenete - egyszer lőnie kellett statisztaként, ezt neveztük hangos föllépésnek -, ott ült ő is. Jöttek-mentek a dúskeblű színésznők, volt is rajtuk valami, meg nem is, és ez mind nagyon nézni való volt. Amikor a legnagyobb kéj kerülgette Gerzson, belém fagyott a lélegzet is. Poloska mászik a nyakamon!

Gyönyörű szökeség ül mögöttem, ha meglátja, vége a világnak. Még talán föl is sikolt. Félve nyúltam hátra, lassan kúszó tenyeremet hirtelen marokra rántottam, és lopva húztam vissza. Megvagy, tetves, kitekerem a nyakadat! Annál nagyobb boldogság talán nincsen is, mint amikor kiderült, nem poloska volt az, csak visszagyöngyölt hajszálam birizgálta tarkómat. Tapsolt mindenki, lelkemből szakadt nagy örömben tenyeremet kezdtem összevernem én is. Odanézett mindenki, és akkora vastaps kerekedett, alig győztek hajlongani a színészek. Hogyvolt! Hogyvolt!

Történelmi idők szelét éreztem saját jelenetemben, és ez kitartott hazáig. Senkinek nem szóltam, mert tudtam, a falnak is füle van. Éjnek évadján, amikor már mindenki az igazak álmát aludta, fogtam magamat, lemásztam az ágyról, magamhoz vettem a baromistállót, a skatulát, fogtam a zseblámpámat, és leballagtam az első emeletre, a direktori szoba ajtajába. Tudtam, éjszaka senki nincsen odabent. Legnagyobb nyugalommal odaguggoltam eléje, a küszöb mellé vetemedett nyílásba belekocogtattam mind a harminckettőt, zseblámpával rájuk villogtattam, hogy egymást taposva pucolt befelé mind. Visszaballagtam az emeletre, fölmásztam az ágyra. Hol a murányi Vénuszra gondoltam egészen mai kiadásban, hol pedig a teljesen evilági szép lányokra, aztán elaludtam.

Édes álmom volt nekem is. Reggel hangos szózáttal, prófétai hevülettel buzdítottam az utolsó bogárfogó harcra:

- Bizony mondom nektek, kedves poloskás testvéreim, mire a mai nap lenyugszik, eldől szeretve nem fogadott vendégeink sorsa. Azt álmodtam, gyorsabban forog a történelem kereke. Az osztályharc kellős közepén eljött a poloskairtás nagy ideje. Van rá egy húszasom, ösztöndíjig történő halasztással, hogy még a máj napon megtaláltatik az a csenevész férfiú, aki ciáni veszedelmet hordoz a markában.

Valóban próféta szólott belőlem. Amikor a portán elváltattunk, már hirdették főnhangon, az egész kollégiumnak át kell költöznie egy másikba, de délután mindjárt. Hogy török jön, vagy tatár, arról semmit nem szóltak.

Történelmi idő ilyen gyorsan még meg nem fordult.

*

Nem szeretnék átcsapni cigarettellenes füstölgésekbe, mint ahogy az antialkoholizmus zászlóvivője se akarok lenni - azt tudnám csak bizonyítani, mindkettő reménytelen vállalkozás -, de meg kell állnom egy szóra. Mivel éppen akkor nem viselt ruhánkat, ágyneműnket, mindenünket ott kellett hagynunk, nehogy tovább vigyük a bennük rejtőzködő fenevadat, és ez mind beszívta magába a cián szagát, undorítóan nehéz keserűmandula-illat fogadott bennünket a teljes szellőzés után is. Nyálunkat is alig győztük nyelni. Bagózó társaim szenvedték meg legjobban az irtást.

A cigarettába is beette magát a keserűmandula. Vagy a nyálkahártyába? Állítólag kegyetlenül rosszul esett minden slukk. Csapatokba verődtek, mint a farkasveszedelmet érző birkák, eszetlenül szálnalmas ábrázattal. Mondtam is nekik, a témához illő szalonképtelenséggel:

- Taknyotok-nyálatok egybefolyik, most kéne abbahagynotok.

- Nem értesz te ehhez!

Később, amikor már legtöbbször érezte, hatalmas nyűgöt vett magára, amikor hetekig tartó émelygések, hányások, rosszulletek árán egyáltalán rászokott, megint emlegettem:

- Fölkínálta a sors, hogy leszokjatok róla.

- Nem értesz te ehhez!

Abból a bandából mostanáig öten haltak meg időnap előtt. Erős dohányos volt mindegyikük. További egynek fölszántották a hasát, és műeret fektettek a barázdába, és egy későbbi rohama után agylágyulások szigeteket is kimutattak a velejében. Van még egy, akiről az a hír vert el hozzám, hogy hangszalagrákja van, és már csak suttogni tud. Amikor nagydoktori mondani-valóját előadta, egykori disszidensből emigrációba menekültté nyilvánítva, a magasságos bíráló bizottság nem akarta, hogy ott menjen tönkre. El akart tekinteni tőle, hogy maga olvassa

föl. Fölgaskodott benne a hősi lélek, nem hagyta magát. Ahogy a nagyharang hangja hullámzik akkor is, amikor már senki nem húzza, úgy veri dobhártyámat most is a szavuk:

- Nem értesz te ehhez!

Aki rákban leledzik, nem szokott eljönni találkozóinkra, szemtől-szemben nem találkoztam vele hosszú évek óta, de üzentem neki. Természetesen nem akkori jóslataimra emlékeztettem, följánlottam, összehozom azzal az Európa-hírű professzorral, aki eredménnyel operálja a hangszalagrákot is, úgy, hogy nem kell kivennie az ádámcsutkát, és a beszédképesség is megmarad. Vagy visszatér. Meg is beszéltem a professzorral. Üzenetre üzenet a felelet: köszöni, de nem kéri.

Még most se kéri. Még most is mintha mondaná:

- Nem értesz te ehhez!

Vannak dolgok, amelyekhez soha nem ért az ember. Megint előjön bennem a Weöres-vers, szinte refréknént:

KARESZ HÜJE

GYÖNGYI HÜJE

csak én vagyok okos

énnekem a segembe is felyem van.

Pedig valamennyinek végig ki volt fizetve a jegye, kár, hogy útközben ki kellett szállniuk.

Vissza kell kanyarodnunk az egyetem elejére.

Spartacus - fordítva

Ott folytatom, hogy mindig én húztam a rövidebbet. Persze, legtöbbször magam voltam az előidézője is, de miért éppen én ismerjem be? Miért ne hihetném teljes hittel, hogy egyedül én vagyok a tökéletes, és mindenki másnak nyolcast ír az esze kereke? Akkor is ez hangzik a legszebben, ha szemernyi igazság sincsen benne.

Egyetemista lettem tehát. Dunántúliak és alföldiek együtt laktunk, és négy éven keresztül hergeltük egymást: a Dunántúl a szebb, vagy az Alföld? A laposföldiek áhítattal kapaszkodtak Petőfibe: *Mit nekem te zordon Kárpátoknak / Fenyvesekkel vadregényes tája! [...] Lenn az alföld tengersík vidékin / Ott vagyok honn, ott az én világom*, és kiegészítették avval a tagadhatatlanul igaz állítással, hogy itt akár tízkilométerekre is el lehet látni. Jöttünk erre mi, dunántúliak: igaz, igaz, de a tízkilométereken se látsz semmit. Odaát meg? Három kilométeren belül ami előtted van, maga a gyönyörűség.

Négy év kevés arra, hogy ez a két véglet összeszokjon.

Megint el kell kanyarodnom az éppen divatos álláspontoktól. Aki erről az időszakról mostanában szóra nyitja száját, kemény bírálatra kapcsol azonnal. Mutatni akarja, mekkora hős volt ő már akkor. Nekem nem kell magamat mutogatnom, nem megyek bele ebbe az utcába. Nem kezdem el pocskondiázni tanárainkat, akik nem tehettek mást, kénytelenek voltak azt tanítani, és sokszor úgy tanítani, ahogy előírták nekik. A rendszer bűneit nem kenhetem rá egyikükre se. Mentek volna inkább szentet lapátolni?

Azt, persze, magam is számon tartottam, ki mondja őszintén, és ki stréberkedik.

Mondjam el Klemm tatáról, hogy mennyire meghunyászkodott, csak azért, hogy a katedrán maradhasson? Szent életű papi ember volt, ki nyert volna vele, ha hősködve bár, de kisöpörték volna az egyetemről? Amióta az emberiség föltaálta a szellemi hajszalcsövességet, a ki nem mondott mondatok is hatnak. Elöttem van minden mozdulata, és fülemben minden szavának a kottája, amikor az Auditórium maximum hatalmas termében az első sorokat elfoglaló évfolyamunk előtt elmondta:

- *Bárczi Géza, Bevezetés a nyelvtudományba, kapható a Szikra könyvesboltban, a Lenin utcában, a Horizont mellett, húsz krajcárért. Kérem, vegye meg mindenki, mert abból kell vizsgáznuk. Akinek már megvan, nyissa ki a huszonötödik lapon, és húzza alá, amit fölolvassok.*

Ezt minden órán elmondta, és mi minden órán aláhúzogattuk, amit fölolvassott. Hallottunk saját elméletének tagadhatatlan hírességéről, a *Történeti mondattanról*, természetesen mindjárt az elején megkérdeztük, mire megy ki ez a méltatlan játék. Négyszemközt kérdeztük, csöndes feleletet kaptunk: *nem engedik, hogy a sajátomat adjam elő, más gyöngeségeiért pedig nem vagyok hajlandó felelősséget vállalni.*

Ha összes előadásából csak ez az egy tanulság maradt volna, remélhetem most már, holtomig nem kárhoztathatnám. Ha így se vállalta volna, jött volna a helyébe csöpögő öntudattal megáldott senkiházi. Az jobb lett volna? A Szikra könyvesboltot akkor már talán Művelt Népek hívták, a Lenin utcát pedig újra Kárász utcának - a nagy Leninnek akkor már körút kellett -, a húsz krajcárért pedig az égvilágon semmit nem adtak volna. Hol voltunk akkor már a krajcáros világtól? Hajszalra eligazodtunk azért.

Ezt is őrzi róla az emlékezetem:

- *Setälä Emil minden reggel vízbe ugrott, mégis meghalt, mindazonáltal nagy nyelvész volt.*

Meg azt is, hogy a hadifoglyok közül válogatta nyelvrokonainkat a háború alatt, és velük beszélgetve tanulta a nyelvüket. Jelenség volt a szegedi egyetemen. Örülök, hogy láthattam, és hallgathattam.

Vagy bántsam azokat, akik meggyőződéssel hirdették a többi „Bevezetés” agyonismételt butaságait? Mit hagytak volna az utókorra, ha ezt se! A pedagógia egyetemi tanáráról például ez ötlik föl bennem első nekifutásra mindig:

- Megmondom, mert meg kell mondanom!

A marxizmus közkeletű tételét kellett megmondania természetesen, harsogva, habzó szájjal. Hogy Makarenko volt a legnagyobb előtte?

Talán ő se tehet róla. Vagy mégis inkább őszinte volt?

Samu bácsi már akkor bácsi volt előttünk, a maga negyven-valahány évével, és úgyszintén történelmi kényszerből tanította a köcsögtant. Az ókori világ története kezdődött régészettel, és mi mindjárt az elején szerettünk érthető nevet adni minden tárgynak, minden tanárnak. Talán diákkorunk lengésege számlájára írja, ha kikotygom, őt magát alkalmanként diákos öntelt felelőtlenséggel Köcsöghuszárnak is becéztük. (Vigyázat, emberek! A köcsögnek akkoriban még nem volt köze elferdült szexualitáshoz!) Egyetlen percig nem hittük, hogy szívesen váltott át klasszika-filológiáról a köcsögtanra. Ahogy Mézes Lajosnak növénytant kellett tanítania, Gémes Laci bácsinak pedig fizikát. Többször szóba hozom majd, ezért a lelegején leszögezem, irigyeltem tudását, és becsültem elszántságát. Azt meg a kor rovására írom, hogy őt is a maga javára igyekezett fordítani az öregátkos.

Kárhoztassam a marxizmus botcsinálta előadóit? A bájós ostobaságukat? Elég az nekik, hogy amikor külön egyetemük lett Újszegeden, a köznyelv Foxi-maxinak nevezte el. Hogy hajdani suszter volt az előadó? Lehet, hogy nem vette észre, de neki magának ártottak azzal legjobban, hogy kiemelték a kaptafa mellől. Némely emberek feje leginkább az alfelüket formázza, az pedig az alatta lévő székhez idomul. Az ő feje tehát három lábon állt. Szerencsétlenné is tették, végig úgy érezte, kibabráltak vele, amikor alacsonyabb beosztásba helyezték. Pedig kollégiumigazgatóként se ártott kevesebbet, mint egyetemi előadóként, és a faszegek beveréséhez képest a nevelésben való mellékalapálások így is felelőtlen luxusnak számítanak. Azokban az években a suszter volt a politika pórázon vezethető tartalékhadának első embere. Úgy is szokták mondani, susztervilág volt az.

*

Dunántúli belátással nehéz boldogulni Szegeden. Otthon foga van a télnek, és a fölnőtt ember hasáig érő hó se ritka. Édesanyám arra bízott, keressem meg a legjobb susztert, és csináltassak vele jó erős, gojzerverarott bakancsot. A Lófaránál találtam meg Novák bácsit, ő vett mértéket a lábomról, és hétnyelven beszélő békanyelvi lábbelit készített. Hatalmas summa pénzt kért érte, az igaz, ha jól emlékszem, négyszáz forintot, de húsz év múlva is bakancs volt még.

Az egészen más lapra tartozik, hogy az egyetemen leginkább félcipő volt a viselet. A szivacsos gumitalp hódított akkoriban, amit mi egyszerűen rocsónak hívtunk. A rocsó slattyogott, a bakancs szépen klattyogott a folyosón, még csak szemrehányást se tettek egymásnak.

Otthoni ésszel találtam ki azt is, hogy korcsolyát veszek magamnak majd a kacatosnál. Itt a Tisza, ha befagy, Vásárhelyre, Szentesre, Csongrádra is el lehet jutni rajta, a Maroson pedig Makóra. Bakancs már van, arra föl lehet szerelni a korcsolyát. Világot láthatok, csupa sportból. Csak a bolond váгна neki egyedül a nagy télben, biztattam szobatársaimat is, hogy társuljanak. Úgy néztek rám, mintha meghibbantam volna.

- Láttál te már téli Tiszát?

- Még nem, de télen hideg van, és hidegben befagy.

- Az öregágyod térde kalácsa, az fagy be.

- A Balaton is befagy, néha fenéig.

- A Balaton az Balaton, a Tisza meg Tisza. Ha itt-ott beáll, a jégtáblák akkor is úgy megtorlódnak, alpinistának kéne inkább lenned, nem korcsolyázónak.

Hajszálra igazuk lett. Ezért nem tudok a mai napig korcsolyázni, pedig gyerekkorom óta legnagyobb álmom ez volt. Siklani a jégen, nem cifraságból, de az előbbre jutás szándékával. Kárpótolt viszont az élet, meglehetősen sokszor járhattam azóta megyénk minden városában, és minden falujában is. Talán mindegyikben van - vagy volt - valaki, akihez úgy mehettem, mintha haza mennék.

(A Tisza különleges természete egyik kemény telünkön áldozatot kívánt. Valamelyik északi megyénkből jött Szegedre az a diák, aki hazulról hozott tapasztalataiból azt hitte, ahogy náluk járható minden befagyott víz, akár folyó, akár tó, a beállt Tisza is ilyen. Vizsgálja hajnalán éppen nem a hídon akart átugrani újszegedi kedveséhez, hanem a jégen, a híd vonalában. A közepén járt, amikor beszakadt alatta.

Mintha kútba esett volna. Két könyökével támaszkodva lógott a fagyos vízben, hosszú ideig, amíg valaki észrevette a parton. Illő késedelemmel még rá, jöttek a mentők, tűzoltók és rendőrök, összes eszüket egyberakva elkezdték kidolgozni a tervet, hogyan lehet megmenteni.

Helikopterről kellene a vízre ereszkedni. Tévében is lehet látni ilyesmit. Nem jó, mert a rotor beleakadhat a hídba! És mennyi időbe telne, mire helikopter is ide teremthető? Akkor ereszkedjen le a tűzoltó egyszerű kötéllel. Kössék meg a végét a párkányhoz. Okos ötlet, nagyon okos, de veszélyes a földadat, nincsen parancsnok, aki oda küldené emberét. Csak önkéntességi alapon lehet megoldani. Keressük meg azt a tűzoltót, aki vállalja. Takubaku, jobbra balra, mire a kötéll előkerült, és mire tűzoltó is akadt rá - a gyereket szépen elnyelte a jég.

Ha a tűzoltók között, vagy a hirtelen összehozott agytrösztben egy ember is lett volna, aki más vidékek tapasztalatával is rendelkezik, létrát kapott volna, ráfektette volna a jégre, és gusztonyozva, bottal vagy kezével löködte volna előre magát a lékig. Jó, jó, de mire előkerül egy létra! Lehet, hogy nincsen a tűzoltókészletben ilyen egyszerű szerszám, de ott van a Halászcserda. Terasza akkor még léckerítéssel árválkodott a fagyban. Lekaphattak volna akár öt tagot is, még járdát is rittyenthettek volna a jégre. Annyira primitív megoldás ez, a helikopteres világban nem ez jut a mentők eszébe.

Azóta változott a világ. Nem hiszem, hogy hasonló baleset ismétlődésétől tartva tűnt el a léc, halászcserdához jobban illő halászhálóból lett jelképes kerítés. Nehogy megint szükség legyen rá?)

Az egyetlen nem kisdedóvó, aki itt megveti a lábát, annak önállóan kell lennie. Itt akkor kapsz reggelit, ha reggelire fizetsz be, ebédet is akkor, ha leperkálod az árát, és ha még marad pénzed, vacsorát is vehetsz. Ezt még könnyű megjegyezni, de hamar rájön az ember, kevés arra az ösztöndíj, hogy mindenre futná, és még könyvekre, színházra is maradna. Be kell tehát

osztania azt is, ami nincsen. Szennyeseimet magam mosom, magam vasalom, mert olcsó ugyan a posta, néha Jani öcsém postások járandóságaként ingyen-cédulát is küld, amivel föladhatom a csomagot, de Édesanyámat se akarom terhelni vele. A postáról neki kellett volna hazacipelnie, és száradás-vasalás után újra elkocognia vele. Volt még egy nagy nyomatékom rá. Tartalék alsóneműk kellett volna hozzá, hogy megvárjam a posta fordulását. A püspöknek is azért nem húzták meg a harangot, mert nem volt harang.

Amikor eldöntöttem, hogy nem Pestre megyek az egyetemre, hanem Szegedet pályázom meg, az is benne volt a számításomban, hogy itt kimegyek a piacra, veszek tejet, paprikát, gyümölcsöt. Ebből annyi valósult meg, hogy az őszi hónapokban paprikát vettem vacsorára. Iszonyatosan drága volt, talán negyven fillér kilója. A paprika fővárosában. Mégis azt vettem, kenyeret a menzán találtam ebédnél, sőt is onnan vittem föl. Sóba mártogatott paprikát vacsoráztam kenyérrel, és fél címszó se jutott eszembe holmi lázadózási szótárból. Jól ment sorom, mi bajom lett volna?

Egyetemen tanulhattam.

A szegedi nyelv első nap megfogott már. A piacra leginkább azért jártam el, hogy ezt halljam. Rájöttem a nyitjára is, bár aki tökéletesen akarja beszélni, bele kell annak születnie. Mindenestre, amikor először mentem haza, és elszóltam magamat szegediül, lekapott bátyám a tíz körmömről:

- Mit urizálsz? Nem tudsz már tisztességesen beszélni?

Azt hiszem, ez a hajlam terelt a nyelvészeti tanszék közelébe is.

A Tiszát is láthattam, akár mindennap is. Amíg az idő engedte, nem is szalasztottam el. Tetszett nekem a körtöltés is, azt is körbebócorogtam, hetente legalább egyszer. Amikor felhők tornyosultak az alkonyati ég alján, úgy éreztem, mintha otthoni hegyek előtt járnék.

A bölcsészt azzal áldotta meg az Isten, amivel verte: sokat kellett olvasnom. Akkor írták elő újra a két szakot, de történelemből is, magyarból is, nyelvészetből is megmaradt a régi adag olvasni való. Ráadásul jegyzetelni minden órán, mint a vízfolyás. Könyvvel a kézben sétáltam a Tisza-parton is, a körtöltésen is, és csak fél szemmel pislantgattam a természetre. Volt-e valami köze ennek ahhoz, hogy fáradni kezdett a szemem, vagy csak a hiányos táplálkozás hozta, ma se tudom, de Öcsödi komával hamar egyezsége jutottunk: fél évig nem jegyzetelünk. Ha fárad a szemünk, pihentetnünk kell. Elmentünk az orvoshoz, ő fölírt tíz kemény injekciót, hetenként vittük alfelünket megszúrni. Egészen addig, amíg a gencsháti rizsarátás be nem ütött. Kihagytunk egyet, utána már nem volt merszünk doktor elé kerülni.

Meg lett a böjtje az elvonó kúrának. Másoktól kellett összekuncsorognunk a jegyzeteket. Jó a rosszban, hogy akkor még jól hordott az eszem, amit órán hallottam, azt tudtam. És nincsen az a tanár, aki zokon venné, ha a diák az ő szavait adja vissza. Ha el nem felejttem, majd szólok arról a szigorlatról, amikor jelesre vizsgáztam valamiből, amit el se olvastam, mert a két évvel korábbi előadásra emlékeztem.

*

A köcsögtan-vizsga bukkan elő emlékeimben először. Két féléves tantárgy volt, két vizsgával, lehet, hogy összemossom most a kettőt. Az azonban biztos, nem az ujjamból szopom.

Pardon, a szemináriumokról nem szabad elfeledkezmem. Samu bácsi listát akasztott ki a hirdető táblára a kötelező olvasmányokról. Áldott jószívúsége lehet rá a magyarázat, hogy el is képzelte, legalább a többségét elolvassuk. Meghagyta tehát, szeminárium kezdetéig kis cédulán tegyük az asztalra, mit olvastunk.

Ahogy kimondta, el is felejtettem. Utolsó pillanatban jutott eszembe a következőn mindjárt, hogy egyetlen könyvet se olvastam el. Néminemű nagyvonalúság belém állhatott, mert odaálltam a hirdetőtábla elé, hogy leírjak legalább négy-öt címet. Elkéstem ezzel is, csak egyre jutott időm, amikor föltűnt Samu bácsi a csapóajtóban. Odacsúsztottam a cédulámat az asztalára, legnagyobb szégyenemmel, az egyetlen címmel, és szent áhítattal hallgattam Marica referátumát, és Miska korreferátumát.

Marica mögött ültem, láttam, stószba rakva sorakoznak előtte a kötetek. Ott volt mind, amit el kellett volna nekem is olvasnom. Odanyúltam, és elvettem a fölsőt. Éppen azt, aminek a címét fölírtam. Halmozott szerencse is van a világon, amikor találomra kinyitottam, éppen arról találtam benne sorokat, amiről Marica beszélt, de nem egészen úgy. Hallgattam és olvastam egyszerre, még inkább tágult a szakadék.

Azt nem mondhatom, hogy stréberség szorult volna belém, nem azért jelentkeztem szólásra a korreferátumok után elsőnek, hogy villogjak, inkább csak nem hagyott nyugodni a kétség. Előadtam, hogy másik fölfogás is van. Nincs a világon ember, aki megcáfolhatott volna, annál frissebb olvasmányélmény se létezik, ki is vívtam azonnal Samu bácsi elismerését.

- Igaz, hogy Horváth elvtárs csak egyetlen könyvet olvasott a kötelező irodalomból, de azt jól elolvasta.

Lehet, hogy utólag magyarázom be magamnak, de úgy tűnik, nyomós szavam lett ettől kezdve köcsögtani szemináriumokon. Őszinte és megbízható ember lettem.

Zárhelyit is kellett írunk, bár csak egyszer, de az is ebből a tárgyból volt. Az egyiptomi nem tudom milyen kultúráról szólt a tétel, de arról semmi konkrétumot nem tudtam. Pedig az egyiptomi történelem nem lehet meg fáraók nélkül. Elkezdtem írni, hogy eltömődtek az öntözőcsatornák, ha lazult a központi hatalom, és kitisztították az öntözőcsatornákat, ha erőskezü uralkodó támadt. Annyira beleszerettem ebbe a változatosságba, meg is cifráztam: ha eldugultak a csatornák, szegénység köszöntött rájuk, ennek pedig az lett a következménye, hogy fokozódott a társadalmi elégedetlenség is.

Részletekre nem emlékszem, csak arra, hogy követendő példaként fölolvastatta velem a tanársegéd. Mert időközben tanársegédet is kapott Samu bácsi. Akarta vagy nem, kiutalták neki.

Ilyen előzmények után mentem tehát az első vizsgára. Két tételt kellett húznunk, egyet a régészetből, a köcsögtanból, egyet az ókori világból. Arra már nem emlékszem, régészetből mi jutott nekem, de az ókori világból Egyiptomot kaptam. Úgy kitisztult azonnal agyam minden rekesze, fertőtleníteni se lehetett volna jobban. Azt se tudtam, hol vagyok. (Az a bizonyos zölddió, mondom most, de akkor még semmit nem sejtettem róla. Azt se tudtam hirtelen, hogy fejem is van egyáltalán.)

Észrevette haloványságomat Samu bácsi, szavai hoztak vissza a semmiből. Jóságosan megkérdezte:

- Baj van talán, Horváth elvtárs?

Visszazökkentem a szomorú valóságba, és azt találtam mondani, baj ugyan nincsen, csak azt nem tudom, hányadik Ramszesztől kezdjem. Lehetett valami alapja a kérdésnek, mert azt a pontosabb útbaigazítást kaptam, a másodiknál (II.) kellene kezdem, és talán a tizennyolcadikig (XVIII.) eljutnom, bár most egy kicsit megbicsaklik bennem a gondolat, mert hirtelen azt se tudom, volt-e egyáltalán tizennyolcadik is ebből a sorozatból.

Két fix pontom tehát azonnal lett. Már csak az öntözőcsatornák kitisztítását kellett okos beosztással szétparcelláznom közöttük, másoknál meg az eldugulásukat. A pöndülő jólétet a központi hatalmak megszilárdításával, a növekvő elégedetlenséget annak ellanyhulásával hoztam most is kapcsolatba, hódító háborúkat támasztottam, megnyerettem velük és elveszejtettem, új szerzeményű rabszolgák hadával megspékeltem, a köznép elégedetlenségét hol fokoztam, hol legyőztem, az áldást hozó Nílus vizét egyetlen percig se feledtem, de többször is hangsúlyoztam, hogy az ókor népei közös gazdasági alap nélküli laza konglomerátumban éltek. Az utóbbival jeleztem azt is, tudom én is, mitől döglök a légy. Sikerem méltó elismerést nyert.

Emlékszem rá, egyszer megkérdeztük Samu bácsitól, szerinte mi az élet célja. Olvasmányaink seregnyi kitűnő koponyája nem tudott egybehangzó feleletet adni erre az egyszerű kérdésre, Samu bácsi mintha nem tétovázott volna sokat:

- Az, hogy a termelőerők fejlődjenek.

Kitértünk a hitünkéből. Hogyan lehet ilyen fennkölt kérdésre ilyen közönséges választ adni? Ennyire ügyelne ő is arra, hogy mindent a lehető legvonalasabban mondjon? Nem akartunk hinni a fülünknek. Ekkora nagy csapdába lépett volna bele? Na, nálam ahogy fejlődtek az egyiptomi termelőerők, úgy fényesedtek az élet céljai, és ahogy romlottak, úgy mattultak be.

II. Ramszesz azóta mindenestre szent ember előttem. Igaz, akkor még Ramsesnek írtuk, és Ramzesznek ejtettük, de talán az átírási szabályok voltak mások, vagy a hieroglifákat olvassák másként azóta. Mostanában jutott a kezembe a *Királyok völgye* című csodálatos szép képeskönyv, és nem tudtam betelni a gyönyörűséggel. A temetők mindig a való világ tükörképei, a fáraók és fáraónék temetkezési helyeiből, a pompából, a szerényebb kivitelből, a sírkamrák és oszlopok díszítéséből mai ésszel ezer használható visszaforgatásra lehet jutni. Hej, ha már akkor láthattam volna ezeket a képeket! II. Ramszeszről azonban ebben a könyvben se találtam semmit. Benne van I. Ramszesz, III. Ramszesz gyerekestül, VI. Ramszesz, IX. Ramszesz, de II. Ramszeszre csak gyönyörű felesége pompázatos sírja utal.

Arctalan történelmet tanultunk mi akkoriban, a „társadalmi törvények” uralkodtak reggel, délben, este, személyiségek mintha nem is lettek volna. Talán a társadalmi felelőtlenséget vetítették vissza ezredévekkel korábbra? Mindenki azt a szerepet játszotta, amit kiosztott rá a történelem. Sok igazság van ebben, nekem azonban most kell fölraknom az emberi arcok színeit, ahogy a kutatók a majomember egyetlen csontjára fölrakták. Ha most húznám a tételt, de másként szólnék!

Érdekes példa veri a szememet a mai újságban: Rámszesz alakult Makó térségében. Se nem Első, se nem Kilencedik, csak így, egyszerűen, szám nélkül. Nagy szerencsém, hogy ezt nem kellett beleszónom feleletembe. A *Rászoruló Magyarországi Szegények Önszegélyező Szervezete* van mögötte, fifikás tömörítéssel. Ha mindenáron újmagyarul akarták elnevezni, akkor is inkább Rámszösz lenne, de fenyegetne a veszély, hogy mi a szösz lenne belőle. Biztosra veszem, pompázatos sírkamrája se lesz, ha kimúlik majd, mint ahogy az is biztos, aki ezt a nevet adta neki, nem tanulta az ókori Egyiptom történetét.

Vagy csak így múlik el a világ dicsősége?

A következő vizsgám egyik tétele a Spartacus-fölkelés volt, a másokra már nem emlékszem, és harmadikként valamilyen téves polgári nézet is adatott.

Akik előttem vizsgáztak, abban az egyben tökéletesen egy húron pöndültek, hogy téves polgári nézetét egyikük se tudta. Megint előállt azonban Samu bácsi teljes jóindulata, és elmondta ő maga. Legalább most halljanak róla. Mindegyiket evvel kezdte: *agyonhang-*

súlyozzák, hogy... Világnagy szorultságomban mondtam tehát, hogy szívesen előre venném a téves polgári nézetet.

Mennyei boldogság szállott orcájára. Végre valaki megérti a kor szavát! Nem akarok közönséges lenni, de amikor azt is meghallotta, hogy *agyonhangsúlyozzák*, szinte lebegett a gyönyörűségtől. Logikám pofonegyszerű volt. Amit arról a marxistának mondott történelemtudomány hirdetett, annak az ellenkezőjét mondhatták a polgári tudósok. Ezt aztán lehetett figurázni a végtelenségig. Talán mondanom se kell, megint szereztem egy jó pontot.

Az első tétel is ment, ahogy ment, és Spartacusszal is szépen zöld ágra vergődtem. Legalább is azt hittem. Samu bácsi hívta föl a figyelmemet, de csak a legvégén, hogy teljesen fejére állítottam szegényt. Ott kezdtem, ahol leverték, és ott fejeztem be, ahonnét elindult, noha a kettő közötti földrajzi távolság nem is volt olyan nagy. Az olasz csizmán is fordítva vezetgettem a rabszolgahadakat. Nem egyszerű tévedés ez, vizsgáztatóm úgy ítélte meg, pótkérdések járnak érte. Föl is tett legalább ötöt. Beleizzadtam.

Egyre jól emlékszem. Nem a kérdésre, és nem is a feleletre, csak a körülményekre. Valami kacifántos nevű nagy csatát kellett volna eltalálnom, de arról soha nem hallottam. Jani a körberakott falitérképeken bogarászott, és nagyon böködött a görög félsziget bizonyos pontjára. Messze volt, és a szemem se volt tökéletes, nem sokra mentem vele. Annyira azonban igen, hogy atlaszt kértem Samu bácsitól. Mert azt többször is elmondta, térképet használhatunk. Elöntötte a jóság.

- Várjon, megnézem, rajta van-e egyáltalán.

Nem volt rajta. Elővett viszont legalább kétasztalnyi térképet, kiterítette, beborította vele az asztalát, hogy köröskörül lelógott a fölösleg, ahogy a rétestészta lógott le anyánk asztaláról. Talán még az ókori magányos tanyák is föl voltak tüntetve, annyira részletes volt. Húzta rajta az ujját, húzta, húzta, egyszer megállt, és azt mondta, ezen rajta van. Szemtelenül átnyújtózkodtam az asztalon, és oda nyomtam mutató ujjamat, ahonnét ő fölvette, magam elé forgattam a hatalmas abroszt, és legalább öt nevet leolvastam róla. Már csak az volt hátra, amelyiket az ujjam takart, de fölháborodva úgy letolt Samu bácsi, ahogy még senki. A csattanója az érdekes:

- Azt hittem, végre lesz egy munkás jelesem, de nem játszhatom az osztályzatokkal. Sajnos, négyesnél jobbat nem adhatok.

Én meg azon rogyadoztam már, ha kirúg, megint mehetek haza. Legszívesebben homlokon csókoltam volna.

*

Már most eszembe jut, súlyosan félrevezethetem kedves olvasóimat. Legtöbbször történelemből vizsgáztam kalandok között, nem magyarból, de ebből senki ne gondolja, hogy legkedvesebb tárgyam a történelem volt. Csak azért választottam második szakomként, mert az oroszhoz annyi kötődésem se volt. Említettem már, nyelvi antitalentum voltam, és maradtam is, ahogy botfülűnek könyveltem el magamat igen hamar, és rajzolásban se jeleskedtem.

Amikor eljutottam abba a korba, hogy mindennek az okát kerestem, elkezdtem cáfolni többek között azt a Kodály-tételt is, amely szerint botfülű ember nincsen, csak zenében képzetlenek vannak. Koromhoz képest képzett voltam az éneklés elméletében, szóltam már róla, de a botfülem ma is cáfolhatatlan. Két gyermekünk zeneiskolát végzett, kitűnő anyai örökségként, ennél fogva ha akármikor elkezdtem otthon csak dúdolni is, hol az egyik kiáltott át, hogy hamis, hol a másik. Ahogy a plébános úr átkiabálni szokott harmóniuma szavára, amikor én nyekergettem.

Kardos Pali emlékére rendeztek szép ünnepséget egyszer a főiskolán, és mivel barátság kötött össze bennünket, meghívtak engem is visszaemlékezőnek. Ott is kénytelen voltam elmondani, miért nem értek egyet ebben az egyben Kodállal. A jó zenei hallás alapja szerintem az, hogy mindig érzem, a hanglétra melyik fokán állok. Hogy viszonyítani tudjam hozzá a következő hangokat. Sajnos, én nem érzem.

Miért nem érzem? Mert zölddió nőtt a fejemben. Azt hiszem, botkezűségem magyarázata is ez lehet a rajzban. És a színeket is csak akkor tudom visszaidézni, ha szavakkal rögzültek agyamban. Furcsa bogár az ilyen ember, de van. Egy évig franciát is tanultam az egyetemen. Saját nyakasságom hagyta abba velem, de egy biztos: a személyes névmásokat megtanultam, és számolni is elég jól tudtam. Ami belefér az egy esztendőbe, azt mind tudtam. Egyszer aztán, amikor tüneményes ügyességgel kivette Bodosi professzor úr a zölddiót, és bizonyíthatóan életben maradtam, akkor vettem észre, összes francia-tudásom oda lett. Elszállt, mint a kámfor. Olvasni úgy-ahogy tudok, de még kettőig elszámolni se.

Téved, aki azt hiszi, csak veszteségeim támadtak a műtét révén. Mostanában már dallamok is jobban megragadnak a fejemben. Már az is megesik, hogy a rádió *Ki nyer ma?* műsorára is figyelek, sőt néha feleletet is tudok. Ebből viszont arra is következtethetek, a fül elbotosulása is a második agykamra tájkára esik, ha zölddiót terem.

Eszembe jut, az egyik vizsgafélén majdnem puskáztam. Finnből. A nyelvrokonság akkora tiszteletet ébresztett bennem, hogy mindent meg akartam tanulni belőle, de amikor dolgozatot íratott velünk a tanár - Szabó Aladár talán? -, majdnem előhúztam a padból a füzetemet. Észrevett, rám szólt, és én iszonyatosan elszégyelltem magamat. Stresszhelyzetben megint dolgozott a zölddió? Ha csak mogyoróméretben is? Nem tudom. Nyugodt lélekkel kijelentem tehát, hogy egyetlen esettől eltekintve nem puskáztam a négy év ötvennégy vizsgáján. Pardon, kettőt össze tudnék szedni, ha nagyon megszorítanának. Történelemből.

Világnagy puska gyártó műhelyeket rendeztek be pedig évfolyamtársaim. Két zseniális ötletet elmondok. A velem együtt vizsgázó K. Magdi csinálta az egyiket. Akkora női táskája volt, ha hajóbőröndnek nem is ment volna el, az átlagosnál nagyobb volt. Kihúzta tételét Kulcsár Zsuzsánál, maga elé tette fedezékül a táskáját, mögötte kinyitotta litografált hatalmas jegyzetét, előlapozta benne a szóban forgó részt, és tüneményes nyugalommal kimásolta. Amikor végzett, becsukta, betette a táskájába, és ment felelni. Mindezt a tanárnő orra előtt. Nem vette észre.

Legutóbbi találkozásunkon előhoztam.

- Hogy te mi mindenre emlékszel még?

Félelem nélkül, nyugodt idegekkel lehet legjobban puskázni, mondaná, aki követhető következtetésekre akarna jutni belőle, de van egy fokkal agyafűrtabb módszer is. Balázs-módszerként él bennem. Ő készült, ha manufakturális módszerekkel is. Minden tételt kidolgozott, habféhér írólapra. Reggel, amikor méltóképpen ünneplőbe vágta magát, elosztotta őket a jobb és a bal belső zsebbe, de kétszeres fífikával. Mindegyiket tiszta írólapba foglalta, ez volt az egyik, a másik meg az, hogy cigarettatárcájába katalógust készített. Kihúzta a tételét, elővette dózniját, és amíg bagós emberhez méltóan veregette a cigaretta egyik végét is, másikat is a tárca belsejéhez, kinézte belőle, hogy a bal zseb tizenötödik tétele az. Bal zsebébe tette vissza a cigaretták tokját, kiszámolta a tizenötöt, és előhúzta belőle a vadonatista írólapot. Ki gondolta volna, hogy a kidolgozott tétel lapul benne?

Szemem-szám táva maradt a veretesen eredeti ötlettől. Már ezért érdemes lett volna legalább mímelnem a cigarettázást. Azt viszont máig nem értem, hogyan eshetett meg, hogy ilyen komoly fegyverkezés mellett is utóvizsgára jutott. Mert Magdi tüneményesen átment fatengelyes módszerével, Balázs viszont elhasalt.

És most akkor hadd jöjjön az én egyik esetem. Középkori magyar történelemből kollokváltunk. Addig, sajnos, nem tudtuk, mi a különbség kollokvium és vizsga között, a koreográfiája mindnek ugyanaz volt. Tételt húztunk, fölkészültünk és feleltünk. A magam sajátos praktikája abban állt, hogy igyekeztem mindjárt az elején bevonni a kérdező tanárt is a játékba, ahogy már a fölvételin is sikerült. Szegény, elunhatta magát az állandó hallgatásban, legtöbbször szemmel láthatóan örömmel kapcsolódott be a fölkínált beszélgetésbe. Ennek a receptjét senki ne kérdezze, mert nem tudnám megmondani, de tény, majdnem mindenkinél bevált.

Vissza a kollokviumhoz. Fejébe vette tanárunk, most ő megmutatja, milyen az igazi kollokvium. Kerek asztalkáját körbe ültük heten, és beült közénk nyolcadiknak ő maga. Elindított egy fogós kérdést jobbra - egyébként erősen baloldali volt -, és mindenkinek hozzá kellett tennie, beszélgető stílusban, amivel ki tudja egészíteni. Jó volt annak, aki első volt, de én, sajnos, utolsónak maradtam. Ha viharos villámláshoz hasonlóan évszámok és események szikráztak volna agyamban télen-nyáron, hetedikként akkor is erősen hátrányos helyzetbe kerültem volna, noha ez a kifejezés se volt akkor még divatban. Minden okos szót elkaszáltak előttem a többiek.

A tanár elvtárs gyűrődészká nagyságú mappát fektetett a térdére, írógéppapírokat tett rá, és hatalmas kanbetűkkel folyamatosan írta, melyik hozzászóló miben tévedett. Szinte összeért a könyökünk, láttam minden szavát, és pofátlanul átírtam mindet saját lapomra. Amikor egy-egy kör végén elengedhetetlenül szóhoz kellett jutnom, saját hangszerelésemben előadtam összes észrevételét. Töltőtollal írt, nem radírozhatott, de fekete lett lapja a rengeteg áthúzástól.

Azóta se tudom, milyen a többi kollokvium, és ezt a módszert se ajánlhatom senkinek, de bevallom őszintén, a vészreakciós szorításban jó volt visszaélnem szerencsésre fordult helyzetemmel.

Előadhatnám mások zsenialitását is, mert a puska az az egy, ami biztosan közszájon forgott, de nem akarom mások dicsőségét vagy kudarcát kibeszélni. Elég nekem annyi, hogy mindenben én húztam a rövidebbet. Vagy húztam volna, ha a szerencse mellém nem szegődik. Azt az egyet még el kell mondanom azonban, hogy történelemből akkor is volt székérdérenyi évszám, ha nem eseményeket, nem személyiségeket, hanem történelmi vonulatokat tanultunk. Volt, aki a tenyerét írta tele velük, volt, aki a combját - lányokra volt ez érvényes, természetesen, nekik csak följebb kellett csúsztatniuk szoknyájuk alját, hogy olvasható legyen, de volt csúcstechnika ebben is. Nem szívesen emlegetem, mert aki forgalomba hozta, mostanában adta ki önéletírását, megrakva téves emlékekkel, téves ítéletekkel, és azt a tanárt is mennyekbe magasztalta, aki az ellenrakétát elindította. Pedig hatalmas katasztrófa, ha a rakétát röptében trafálja el az ellenrakéta.

Olyan vékony csíkot ragasztott össze barátunk, amilyen ma a pénztárgépekben szolgál. Csak az évszámokat írta föl rá, de így is volt legalább két méter a hossza. Mindkét végén föltekerte, és pöndörgetve kereste a tétel éveit. Fölismereni könnyű, mi kapcsolódik hozzá. Tévedés kizárva, atombiztos módszer.

Egészen addig, amíg észre nem veszik. A tanársegéd elkobozta a csíkot, és addig pöndörgette, amíg minden pontját végig nem kérdezte. Az a puska a tökéletes jeles érdekében készült, a lóugrásokkal közlekedő kérdésekre azonban csak elégséges feleletek érkeztek. Először a

számokat adta föl a tanár, később fordított a módszerén. A történelmi tényt mondta, és az évszámot kérte hozzá. Kegyetlen tortúra volt, az inkvizíció se talált ki annál otrombábbat.

Ezt a módszert se merném tehát ajánlani senkinek.

Majdnem baleset történt velem egyszer, szintén történelemből, egyetemesből, egy korszakkal később. Akkor éppen, amikor Magdi a nagymamáját bevetette. Kihúztam a tételemet, és - megint a zölddió? - az égadta világon semmi nem jutott eszembe belőle. Annyira megrettentem, följánlottam mindjárt, hogy visszaadom, mert ebből egy szót se tudok. Tételt visszaadni? Egy egyest már elkönnyelhet magának az ember, de alkalma van javítani. Ha a másodikat jelesre tudja, a matematikai átlag akkor is csak hármás lehet. Nagyobb volt a tanárnő lélekjelenléte, mint az enyém, kapásból rávágta:

- Ezt magától az égadta világon senki nem kérdezte.

Angyal lakott benne, a végén négyest kaptam. Hálával tartozom Zsuzsa néninek ma is. Nem függhet össze velem szemben tanúsított jószívűségével, hogy ötvenhat után neki is el kellett hagynia az egyetemet, legfőljebb annyiban, hogy az ilyen emberek akkor is a lehető legjobb oldalon álltak. Csak a rend kedvéért említem, hogy annak a tanársegédnek is el kellett mennie, ráadásul feleségestül, aki azt a pöndörgetős ellenrakétát kieszelte. (Évfolyamtársam önéletírásában ebből kiindulva dicsérte az egekig.)

*

Két példát említettem a magam szegyenére, eggyel még adós vagyok. Az első két évben latint is tanultunk. Haladóként azok, akik már gimnáziumban is tanultak - igencsak kevesek -, és kezdőként, akiknek az éppen soron levő iskolareform eltörölte ezt is. Minek gyötörnék a dolgozó nép fiát az elmúlt korok átkaival? Minek tanulna a klerikális reakció legfőbb képviselőjének, a katolikus egyháznak a hivatalos nyelvét?

Történész azonban nem lehet meg latin nélkül.

A kezdő csoport tagja voltam. Csak a Miatyánk szavait és azok ragozását tudtam volna, ha megkérdezték volna.

Ez még az első évfolyamon történt. Ha jól hord a memóriám, a *Lupus et agnus* című fabulát olvastuk. *A farkas és a bérány*. Nem tudom elővenni, hogy megnézzem, abban szerepel-e az *occurit*, de talán igen.

Amikor még a németet kezdtem tanulni, Szalókon, az összes előjárószt kiírtam, és meg is tanultam. Most is el tudom mondani, ha éjjel vernek föl álmomból, akkor is. (Érdekes, a németet nem vette ki a fejemből a professzor.) Ami bevált a németnél, miért ne lenne jó latinból is? Szószedetem végére kiírtam az összest, hogy kéznél legyenek, ha kellenek. Fölteszi tehát tanárunk a nagy kérdést: két tagból áll a szó, az *occurit*, ki tudja megmondani, melyik az a kettő? Hatalmas csönd a teremben, megfordítom a szótáramat, meglátom benne az *ob*-szócskát, és bemondom: *obcurit*, de hasonulás lépett föl.

Ha újra föl találtam volna az atombombát, talán az lett volna ekkora szenzáció, úgy helyeselt Szóts Jenő. Zseniálisnak nevezett, és nem tudom még, minek. Meg is kérdezte:

- Hogyan jött rá?

- Ugyan, Tanár úr! Nyelvészetre járok.

Attól kezdve kitüntetett figyelmével. És mivel ő maga is általános nyelvésznek vallotta magát, aki éppen a latin nyelvvel bíbelődik legtöbbit, soha nem szalasztotta el a lehetőséget, hogy nyelvészeti gondolatokat is belevigyen az órába.

Milyen a diák, ha már nagyobb egy babszemnél? Szeret lovat adni alá. Minden órán minden jó, csak azzal ne kelljen foglalkoznunk, amivel legjobban kellene. Szinte mindre kitaláltunk valami nagyon izgalmas nyelvészeti kérdést, de úgy kellett programoznunk, hogy a magyarázat két óráig eltartson. Csak pöccinteni kellett a golyót, hogy löketként érzékelje. Én voltam a legtöbbet kérdező.

Jelest kaptam már az első évben is.

A folytatásnak már semmi köze nincsen semmi puskázáshoz, de ha le nem írnám, soha meg nem tudná senki. Talán a harmadik félév vége felé megint latin óra következett. Hiába vártuk, nem jött. Íratlan törvény volt, tíz percig köteleles a diák tanárát várni. Eltelt a tíz perc, volt, aki már szedelőzködött.

- Várjunk még, gyerekek! Ha mégis előkerül, ismeritek, csontig sértődik.

Vártunk. Fél óra is eltelt. Ugyan mi lehet vele? Mentünk volna a szobájába, nem volt ott. Még inkább maradnunk kell, mert ha kiderül, hogy nem volt itt, akkor neki hivatalos igazolást kell benyújtania a Dékáni Hivatalba. Legalább most tartsunk össze, nem vagyunk mi a Hivatal zsoldosai!

Kitalálta valamelyikünk, indítsunk versenyt. Ki tudja legjobban utánózni őt. Jellegzetes, öblös-mély hangja volt, ezer más közül kihallatszott volna. Sorra mentek ki fiúk-lányok a pódiumra, és kivétel nélkül tökéletesen imitálták. Mindegyiknek kijárt a hatalmas taps, akkora zsinattal voltunk, kisdíák korunkban is megrovást kaptunk volna érte.

Én voltam soron.

Kiálltam a terem elejére, és karlejtéseit, testmozdulatait is utánózva elkezdtem:

**hí, hae, hec,
hos, has, hec,
hórum, hárum, hórum,
his, his, his,
his, his, his.**

Aztán: **tango, tangere, tetigi, tagtum. Moneo, monére, monui, monitum.**

Öblösségre kellett csak igazítanom számát, a kellő mélység megvolt hozzá. És a hangsúlyozást eltalálnom. (Lehet, hogy egyiket-másikat elírtam, régen volt, bocsánatot kérek érte.)

Kivágódik az ajtó, és szinte lóhalálában beesik rajta a tanár. Fél óra is eltelt, érthető, lihegett a rohanástól. Lobogó sálját akkor már a kezében hozta.

Többször jelét adtam, hogy vészhelyzetekben néha teljesen leálltak eszem kerekei, máskor viszont villámgyorsan forogtak. Most azonnal kiforogták, ezt a szégyent soha nem bocsátja meg nekem. Hogy csúfot üzők belőle. Holtbiztos, kicsapat az egyetemről.

Nem ez történt. Már az ajtóban kitérte két karját, úgy rohant hozzám. Átölelt, megpogtatott, meg is emelgetett.

- Nagyszerű gyerekek vagytok. Így kell ezt csinálni.

Addig soha nem tegezett bennünket. Azt hitte szegény, kisdíákos módszerrel a leckét mondjuk. Ahogy első elemiben az egyszeregyet. Kitüntető helyzetbe kerültem, vagy csak megerősödtem benne? Soha nem kellett felelnem, mégis ötöst kaptam.

Sokan vannak, akik sokat vesztek vele, nekem viszont kevesebb latin szó esett ki fejből a lékelés után.

*

Féléves kollégium volt Madách Imre - de senki ne tévessze össze ezt a kollégiumot semmi diákszállóval, előadásorozat csupán -, és azt teljesen kitöltötte *Az ember tragédiája*. Még csak hogy kitöltötte! A következő félévnek is elvitte felét. Halász Előd adta elő. Emlékezzünk rá, a fölvételi bizottság elnöke volt, amikor két kályhacsőben érkeztem. Bejött minden órára ugyanavval a gerincén összefogott jegyzetfélével. Letette maga elé az asztalra, magától kinyílt a közepén, de mindig azt vasalgatta még nyílósabbra, amikor belőle idézett. És mindent idézett belőle, ugyanarra a pontra bökődve ujjával. Goethét is, Madáchot is, és az összes filozófust. Tehát fejből idézett, és természetesen pontosan. Hatalmas koponya volt!

Évtizedekkel később megkérdeztem, régtől fogva tegeződve már:

- Miért csináltad?

- Te mondd meg előbb, mire gondolsz?

Talán már maga se emlékezne rá?

- Ki volt adva, hogy a tanár nem állhat katedrára jegyzet nélkül? Te hoztad a jegyzetedet.

- Maradjunk abban, így is lehetett.

A csattanó azonban nem itt, hanem a vizsgán durrant. Akár a hangyanép, mi is összehordtunk minden filozófiai morzsát, de kiderült, valami miatt nem ő vizsgáztat, hanem más. A tanársegéd viszont kijelentette már az elején, ha bármit is belekeverünk az előadás filozófiai háttéréiből, ki vagyunk rúgva. Magyarra szinkronizálva: ha egyetlen szót mondunk abból, amit Halász Elődtől a másfél szemeszter alatt hallottunk... Neki csak az kellett, mi van a hatodik színben, és mi a hetedikben.

Kétévenként szigorlatokkal tűzdelték meg vizsgarendünket, és ezek megint a diákok agyonnyomorításának eszközei voltak. Legalább mi így gondoltuk. Vizsgáztunk valamiből fél évkor, év végén, a második év közepén is, és a legvégén még egyszer az egészből. Történelemből valamelyik béketárgyalást kellett taglalom egyszer, de csak annyit tudtam, hogy tizenhat pontból állott a szerződés. Nagy bátorsággal előadtam mindjárt az elején, csupán a legfontosabbakat kívánom elővezetni, és ebben teljes volt az egyetértés közöttünk. A vége felé jegyezte csak meg a kérdező tanár, amit eddig elmondtam, az szinte minden békeszerződésnek a konstans pontja, ideje lenne a lényegre térnem.

Mit mondhattam volna erre? Azért konstans, mert fontos! Összeszedtem azért a többit is.

A negyedik évfolyamban jártunk, annak is a második felében. Először hospitáltunk a gyakorló gimnáziumban, aztán tanítottunk. Aki éppen nem tanított, az továbbra is előadásokra járt.

Két tételt kaptam világirodalmi szigorlaton, összesen négy angol szerző nevével. Nem akarok dicsekedni vele, de kiejteni se tudtam volna egyiket se. Az, hogy nem volt benne a jegyzetünkben, önmagában nem volt újság, mert jegyzetünk se volt, de soha még csak nem is hallottam róluk. Mire eljut az ember a negyedik évre, már nagyjából sejti, miből hányasra felel, ha közbe nem jön váratlan szerencse vagy hirtelen baleset, de mit kezdjek én, ha kimondani se tudom őket? Töredelmesen bevallottam a pusztát, és már fordultam is volna ki a teremből. Isten veled, szép világ, engem elért a végzet. Szépemlékű Nacsády József fordított vissza, ő kapcsolt mentségemre:

- Persze, maguk akkor tanítottak, amikor róluk beszéltem, és jegyzet sincsen belőle. Húzzon másik kettőt.

Húztam. Az egyik: *Reymont: Parasztok*. Bocsássa meg a tisztelt utókor, de nem volt időm akkor még elolvasni. Későbbi ugratásaimat visszadátumozva azt is mondhatnám, úgy szép a kötelező olvasmány, ha el se olvassuk. Emlékeztem viszont a két évvel korábbi előadás szinte minden szavára, és csak annyit tudtam elmondani, amennyit hallottam. Ekkor fogalmazódott meg bennem a tétel: minden tanár azt szereti legjobban, ha saját szavait hallja vissza. Annak ellenére tehát, hogy az első két tételt visszaadtam, jelest kaptam.

Első dolgom volt utána elolvasni a regényt. Nem győztem csodálkozni. Mintha Reymont is velem hallgatta volna Nacsády tanár úr előadását.

*

Csillagot teszek a következő eset elé is, hogy fontosságát kiemeljem. Ez is a negyedik évfolyam végén történt, és szintén szigorlaton. Már két esztendeje szerveztem a vizsgák sorát, és kitaláltam a pofonegyszerű módszert. Kis kutyanyelvet tűztem ki minden vizsgáztató ajtajára, alulról fölfelé számozva. Az elején mindenki leszakíthatta magának azt a sorszámot, amelyiket legmegfelelőbbnek ítelt, és haza is mehetett addig, amíg sorra nem került. Mivel magam meglehetősen vizsgadrukkban éltem, az elsőt magam téptem le mindjárt.

Nevet nem mondok, nemrég halt meg az a tanár, akivel mindez megesett, és emlékének se akarok semmiképpen ártani. Átfösteni se tudnám annyira szépre, hogy legalább Samu bácsi kedvességéhez közelítsem. Nyolckor kezdődött volna a szigorlat, vártunk, vártunk, nem jött. Negyed kilenc, még mindig sehol. Beteg lenne? Várjunk még? Eszünkbe jutott Jenő bácsi a latinnal, vártunk. Nekünk ma föltétlenül vizsgáznunk kell, hogy legalább három napunk maradjon a következőre. Fél kilenckor berobogott, hatalmas könyvkupaccal a hóna alatt. Bement vele az első három, közöttük voltam természetesen magam is. Tudtuk a regulát, leültünk a kerek asztalhoz, és vártunk. Lepakolta minden könyvét saját asztalról, és elkezdte kirakni a tételeket. Hatalmas mennyiséget. Meg is szólalt igen hamar:

- Ilyen ez a mai fiatalság? El tudja nézni, hogy az öregebb dolgozik?

- Tanár elvtárs! Segítünk mi!

Pattantunk, mint a nikkelbolha. Mindegyikünk kapott egy-egy marékkal, és tisztelettudóan kezdtük kirakni. Janó volt az egyik, Miska a másik, és én, a szerény harmadik. Ezt tessék szó szerint érteni, mert a másik kettő töröl-metszett történész volt, és ha jól emlékszem, a szakdolgozatot is nála írta. Talán Miska volt az, aki nem bírta türtőztetni kíváncsiságát, egynéhány tételbe beleesett.

- Lesz ideje megnézi, ne siesse el!

- Mégis más az, ha előre látja az ember.

Amikor készen voltunk, mindenki húzhatott hármat.

- Csak arra vigyázzanak, ne egy korszakból való legyen mind a három!

Vigyáztunk.

- Nem tetszik? Tegye vissza. Látja, van itt bőven!

Vérszemet kap az ember ilyen biztatásra, némelyiket visszaraktuk.

- Mindenkié jó? Akkor diktálják ide szépen, sorban.

Fölírta mindet, aztán elnézést kért, hogy neki még el kell mennie néhány percre.

- Úgy viselkedjenek, ha valaki be talál nézni, zokon ne vehessen semmit.

Úgy viselkedtünk. Hárman dolgoztuk ki mindhármunk tételét. Ismétlem, Miska is, Janó is történésznek számított, bátran mondhatom, mindhármunk írásos fölkészültsége egyformán a lehető legtökéletesebb lett. Már fölmondta vázlatosan mindegyikünk, igazítottunk rajta, vagy helybenhagytuk, a tanárunk még mindig nem jött vissza. Odamentünk az asztalhoz, és szisztematikus rendet kezdtünk rakni. Térképet is skicceltünk a tételéről: a bal felső sarokban ennek a korszaknak a kérdései kezdődnek, a jobb alsóban pedig ennek, középen viszont annak. Kiadtuk a cetlit, hadd tudja meg a többi is, merre nyúljon.

Már a helyükön ültünk, amikor tanárunk visszajött.

- Semmi violencia nem történt?

- Semmi, Tanár elvtárs.

- Akkor kezdhetjük?

- Kezddhetjük.

Belevágott Miska, és tüneményesen előadta hármunk tudományát. Meg se szólalt közben a tanár.

- Befejezte?

- Be.

Hosszú mondókába kezdett most ő is, és annyi szépet elmondott a feleletről, amennyi az idős tanár szokincsébe egyáltalán belefér. Szidolózkodott Miska ábrázatja közben, de le is hervadt, amikor az utolsó szót kimondta:

- Négyes.

Tized ennyi dicsőítésre is ötöst kellene kapnia!

Janó következett, ismétlem, megátalkodott történészként. Ő is elmondja hármunk tudományát, őt is végighallgatja faarccal, és a végén tőle is kérdezi:

- Befejezte?

- Be.

Mintha lemezről szólna, ugyanazok a dicsérő mondatok ismétlődnek, és a végén a megtámadhatatlan ítélet:

- Hármás.

És jöttem én, aki történésznek jóindulattal se nevezhettem magamat. Aki képes volt a vizsgára készülés három napja alatt bevinni a Gizella tér fűszeres boltjába az összes könyvet, mérlegre tenni, és hírül vinni a többieknek, hogy hét és fél kiló. Nehéz ugyan a papiros, de a hét és fél akkor is hét és fél. Úgy készültem, hogy csak a jobb oldalon lévőket futottam át, azt is úgy, hogy a bekezdés elején eldöntöttem, lehet-e benne olyasmi, amit nem hallottam volna még, és ha volt, akkor elolvastam. Legújabbkori történelem volt ez, sok mindenre első kézből is emlékeztünk.

Elmondtam én is szintén hármunk tudományát. A fogadó arc ugyanaz a semmit nem mondó.

- Befejezte?

- Be.

Lemez indul, ugyanaz a mennyekbe emelő szózat, és a végén:

- Kettes.

A tendencia átlátható lett. Négyes, hármas, kettes. Röcögött a lába az utánam következőnek, bár a kiküldött „térkép-vázlat” minden előnyét kihasználta. Fordult a kocka, hármaszt kapott, a következő ismét négyest. Így ismétlődött egészen estig. Se ötöst, se egyest senkinek.

Pardon, a színtiszta igazságnak még tartozom valamivel. Egyik társunkat egészen a lépcsőház elejéig kikísérte, és végig szapulta, mondván, egyesre felelt. A soron következővel azonban üzent neki mindjárt, jöjjön vissza holnap. Visszament, és beírta neki is a kettest.

Sokszor találkoztunk később, nem vitt rá a lélek, hogy megkérdezzem az ő belső logikáját is. A négy év alatt ez volt a második kettesem.

Illik az elsőről is szólnom, akkor is, ha borul a sorrend. Akkor már enyhülőben voltak az egyetemi viszonyok, kimondatott, nem kötelező minden kollégiumot fölvennünk, csak a kötelező óraszámot határozták meg. Félévkor történt, a vizsgaszezon elején derült ki, elszámoltam magamat, teljes egy órával kevesebbet vettem föl az indexembe. Már akkor kopni kezdett volna számolási jártasságom? Ha nem pótolom, nem lesz érvényes a félév.

Szorított az idő, besuszteroltam magamat a *Kelet-európai szocialista országok történelme* című vizsgára, amit mi csak *Keuszocotört*-nek magyarítottunk. Hatan vagy heten vették föl ezt a kollégiumot összesen, föl is tűntem mindjárt a tanárnőnek:

- Magát egyetlen órán se láttam.

Voltam akkor már katona, megtanultam kapásból lehazudni akár a csillagokat is az égről, mondtam tehát:

- Pedig ott ültem az utolsó sorban.

- Ne tessék erőlködni, nálunk mindenki az elsőben ült.

Már akkor égett a képemről a bőr, amikor kimondtam, lángot vetett, amikor lebuktam. Úgy vizsgáztam tehát, egyetlen előadáson nem voltam, és a nagylelkűség jelének kellett vennem, hogy kettest egyáltalán kaphattam. Mert akkor még törvény volt rá, előadás nélkül nincsen vizsga.

Ma se tudom, mi lett volna velem, ha a Dékáni Hivatal deríti ki az egy óra hiányát.

*

Még egy aranyosság, a legvégére. Hiába osztottam-szoroztam, hiába tologattam a vizsgák időpontját évfolyamfelelősi minőségben, megint kiderült, rövid a vizsgahónap. Nincsen mese, egyik vizsgát vasárnapra kell tennünk. Csak a gyöngébbek kedvéért mondom, akkoriban még nem volt szabad szombat, de a vasárnap vasárnap volt. Kit kérhetnénk meg, hogy áldozza föl értünk az ünnepét?

Tettamanti Bélára esett a választás. Pedagógiát tanított, erősen ragaszkodva az általános marxizmus minden tételéhez, és legfőbb szentje Makarenko volt. Küldöttséget vezettem hozzá. Csapkodta a térdeit örömeiben:

- Végre! Eljutott már ide a mai fiatalság, hogy vasárnap is hajlandó vizsgázni.

Reggel nyolckor ott álltunk az ajtaja előtt, és ő óraütésre érkezett. Lassan járt már, terjedelmessége is akadályozta a mozgásban, és a kora is. Talán már a hetvenen is fölül járt. Forradalmi érdemei miatt maradhatott tovább, mert az ellenforradalomnak nevezett fölkelés utáni konszolidációnak mondott folyamatban, a párt újjászervezésében kimagasló érdemeket szerzett. Ő talán külön ráhatások nélkül írta alá az egész folyamatot elítélő tanári nyilatkozatot. Minden zsebét sorba turkálva elővette hatalmas kulcsosomóját, kinyitotta az ajtót, és előre tuszkolt bennünket. Közben még mindig lelkendezett, és a jövő ifjúságát látta bennünk.

- Üljenek le az elvtársak!

Leültünk. Valami ropogtatni valót is kirakott az asztalra.

- Várjanak, hozok cigarettát.

Már állt is föl, nehézkes mozgását meghazudtoló fürgeséggel, és átdöcögött a szomszéd szobába. Megsajnáltam szegényt:

- Ne tessék fáradni, egyikünk se dohányzik.

A cigarettát akkor is áthozta, kitette az asztalra, aztán megállt előttem. Remegő indulattal kapaszkodott bele a szélébe, mintha rám akarná borítani, és elkezdett üvölni:

- Mit pofázol te bele az én dolgomba? Semmi közöd hozzá, hogy mit csinállok! Ki foglak rúgni!

Azt a pedagógiát nem tartottam sokra, amit tőle tanultunk, a fenyegetést azonban kénytelen voltam komolyan venni. Látván szilaj indulatát, biztosra vettem, egyikünknek itt ma gyászos lesz a napja, és az csak én lehetek. Volt bennem tapintat, most nem én kezdtem a vizsgát. Nem jó jel, ha valakit mindjárt az elején kirúgnak.

Tudományos ábrázattal hallgatta az első felelőt, meg nem szólalt volna a másodiknál se, de nem állhatta meg, első mondatom után azonnal szólt:

- Nem is vagy te annyira hülye!

Hogy a valódi pedagógia mit szólna az ilyen szemtől-szembe minősítéshez, nem volt alkalmam megtudni, de nekem föltűnt, mint Tömörkény hősének a kutyariasztó. Folytatta is mindjárt:

- Eddig jeles.

Mondtam még egy mondatot:

- Dehogynem! Hármás.

Minden mondat után osztályozott. Semmi mást nem mondott, csak a jegyeket sorolta. Iszonyatosan hosszúra nyújtotta a vizsgámat. Mintha én lennék a legnagyobb osztályellenség. És a végén, kirobbanó haraggal, szinte elem csapva az indexet, kikergetett.

- Mars ki!

Négyes volt benne.

Elévülés nincsen

Állandó fenyegetettségben nem lehet élni, a második osztály végétől Sümegen újabb veszedelem nem ólálkodott körülöttem. A biológia tanárán kívül nem is akadt másik, aki annyira antitanárként írta volna bele nevét csöndes életembe. A tornatanárt mondhatnám, de nem merem. Nevét se írom ide, legyen elég, hogy *Pampam* volt házi használatra. Kétkézese emberként éltem, és ő csak a kétkézeseket gyötörte kíméletlenül. Amikor hangosan akart kedveskedni valakinek, ezt kiabálta: *Fiackám, ha kukoricát zörgetnének előtted, rőfögnél!* Annyira tetszett neki ez a körmönfontnak se mondható bárgyúság, négy évig se nem kopott, se nem gyarapodott. Télen-nyáron a kályha mellett állt, és onnan dirigált bennünket. Ezt se mondhatom egyértelműen, mert a lányok óráin állítólag kifinomultan kezes lett. Koedukált iskolában csak egy tornatanárra futotta. Amikor tótágast álltak, vagy bukfenceztek, csípőtől lefelé - vagy fölfelé inkább? - mindig ott járt a keze. És a hírek szerint előszeretettel leste meg őket öltözés közben is.

Vén kecske is megnyalja a sót. Nagyon öreg volt már.

Azért mondom, hogy csak a kétkézeseket utálta, de azokat nagyon, mert a fűgékét, a mindig talpra esőket valósággal istenítette. Takács Pistához fogható jó komám volt Csiszlik, kis filigrán termetű fiú - lányokra szokták akasztani ezt a jelzöt, talán nagypapa korában se sértem meg vele -, és játszva megcsinálta az óriáskereket. Én a haskelepig alig jutottam el. Minden évben ünnepi tornabemutatót rendezett, és tagadhatatlan, mindig hatalmas sikert aratott. Csiszlik volt a sztár, meg a pulai fiú, egy osztállyal följebb.

Visszafelé nézve könnyű megfejtennem tehetségtelenségemet. Ahogy rakosgatom össze, mikortól lehetek beszédes jelei annak, hogy dió növekszik a fejemben, mindig megakadok a tornánál. Apró kölkök koromban semmitől nem irtóztam, másztam, lógtam, bukfenceztem, és nem volt fa, amelyikre madárfészekért föl ne másztam volna, de amikor a tornaterem rúdja vagy kötelére kellett kapaszkodnom, időre, irtózatossá válnom kezdtem. A tigrisbukfencnek hatalmas vehemenciával futottam neki. Ha a fene fenét eszik, ha elevenbe repedek, akkor is megcsinálom. Középmagasra volt állítva a szekrény, előtte a dobantó, két lábbal akkorát dobantottam, majdnem beszakadt alattam, röpültem, mint a madár, de nem tudtam hasam alá rántani a fejemet, és úgy taknyoltam el a másik oldalon, mint a gyalogbéka. Arccal előre szánkáztam végig a szőnyegen. Pampam lábai előtt álltam meg, a kályhánál. Szőrös szíve meg se rebtent a látványon. Csak a lányoknak szeretett segíteni.

Jelentkeztem, hogy föl szeretném mentetni magamat. A létező legnagyobb ellenségem lett azonnal. Személyes sértésnek vette. Elmentem az orvoshoz, elmondtam, félelem gyötör, szédülök, és ügyetlenségemnek kézzelfogható jelei is vannak. Ráírta a papirosomra: *Testnevelés alól felmentve.* Azt hittem, kivág vele Pampam. Végig kellett ülnöm a hosszú padon így is az összes egész órát, sőt, megalázó parancsszavak kíséretében teremtszolgái feladatokat kellett ellátnom. Cipeltem a szekrényt, a szőnyeget, mindent.

Ha ő nem, akkor a gyerekek gondoskodtak róla, hogy a napi túskeadagok ne hiányozzanak lelkemből. A ráadás azonban félévkor jött. Dolgozatot kellett írnom. Nem arról ám, hogyan kell jól csinálni a tigrisbukfencet, vagy hogyan lehet könnyen-gyorsan fölmászni a kötéltre, netán berendezni a tornatermet, inkább politikai színezetű tömegmozgalmi sportkérdéseket szedett elő valahonnan. Soha még csak nem is hallottam róluk. Abból dolgozatot íratni, amit nem is tanultunk? Kimondom most is, kertelés nélkül, változatlan meggyőződéssel: előre megfontolt aljas cselekedetnek gondoltam. Hármast kaptam rá.

Tessék csak jól belegondolni. Kitűnő bizonyítvány lenne, de benne van a hármás. Írásbeli kérelemmel fordultam hozzá, mentsen föl a fölmentés alól. Ha naponta pisilek aprószeget, akkor is megcsinálok mindent.

Kicsi lehetett még a dió, nem történt bajom, de tornabemutatókon soha nem szerepeltem.

Van még egy mozzanat, ami az ő antitanárságát utoljára még megerősítette. Bankettre készültünk, a negyedik osztály végén, és arra legalkalmasabb hely a tornaterem volt. Sajnos, későn jutott eszünkbe, hogy arra engedélyt egyedül Pampamtól kellett volna kérnünk. Mert, ugye, az utcai cipőben szemetet, port, mindenféle civil szagot viszünk be az egészséges élet legszebb templomába. Ilyen öltözékben csak egy ember léphetett be, és az ő volt. Mi pedig megelégedtünk azzal, hogy csak az igazgatónőnkhez fordultunk. Szabályos küldöttség élén követtük meg mulasztásunkért Pampamot.

Szokásos faarcával hallgatta folyamodványunkat, és kegyeskedett megkérdezni, mi lesz a fölhozatal. Elsősorban az italneműek érdekelték. Mondtuk, elmegyünk Badacsonyba, onnan hozzuk a bort. Érettségizett embernek senki meg nem tilthatja, hogy igyon. Megenyhült az arca, összes ráncá kisimult, és azt mondta, helyes a böngés. Kegyeskedett is megengedni, hogy a bankett előtti napon be is tegyük a demizsonokat az öltözőbe.

Hatalmas pofon ért bennünket. Tíz liter bor hiányzott másnap.

Kulcsa csak neki volt hozzá.

És el se jött a bankettünkre.

*

Ami az iskolában a kivágás, az a seregben a hadra vágás. A besorozott legénység három-negyede tapsolna örömeiben, ha onnan kivágnák, ennél fogva inkább bevágják. A kóterba, egy-két napra, az ezredfogdába, vagy a börtönbe, hosszabb időre. Nem panaszkodhatom, sokszor volt részem a leszerelés fölséges gyönyörűségében, de mindegyiket kemény megalázások előzték meg.

Gügyének gondolnának sokan, ha megint le akarnám írni, amit könyvben tálaltam már a világ elé - *A röhögő katona* a címe -, csak azt akarom mondani megint, ott is üldözött a sors. Akárhányszor vonultam is be, mindig megcirógatott a hadra vágás szele.

Valami okának kellett lennie, de mostanáig nem tudtam megfejteni. Veszett róka nem lehettem, nyájas egysejtű lénye, vagy ha túlozni akarunk, akkor legföljebb bolhája voltam a hazának. Ide is érvényes azonban, amit a fejben nevelkedő dióról mondtam: végeredményben törvénytelenül voltam katona.

Ezt érezték volna meg rajtam?

Nem ismételnék, ott a könyv, legyen elég. Adósa így se maradtam a hadseregnek, sajnos, meg kellett írnom a főkatonák szempontjából is. Ami lehetetlen alulról nézve, az elviselhetetlenül gonosz tud lenni fölső nézetben is. *Ezredes úr, hadra vágva* - a másik könyv címe.

Visszaállnék inkább az eredeti vágányra, és ha kézi hajtánnyal is, de azon haladnék egy rövidke nekifutást. Mondanom is fölösleges, úgymond tudja mindenki, ötvenhat következik.

Kicsit elkajszítva az is.

*

A minap hallottam a rádióban, valami idétlen kamasz azt karattyolta szilajnagy bölcsességgel, meg kell várniuk, amíg kisöprődnek az élők sorából, akik emlékezni még mindig tudnak, hogy igazán tárgyilagosan lehessen beszélni ötvenhatról. Kalahütyös beszéd. Majd mi, fiatalok! Igazad van, Édes Ecsém! Csak bajnak vannak, akik megcsinálták az egészséget. Meg nem unják, nyakra-főre emlékeznek, ráadásul mind másként. Még jó, hogy az úthengert nem eresztet ránk.

Keveset döngölt még a történelem.

Tény, minden visszaemlékezésnek van gyöngéje. A legnagyobb gondot itt is a személyes névmások okozzák. Mindenben az ÉN van központban, ettől számítható a jobb is, meg a bal is. Az ÉN pedig némelyekben akkorára meg tud nőni, alig fér el bennük. Ezért mondom, idestova majdnem fél évszázada, mindenkinek megvan a maga ötvenhatja. Nincsen két ember, aki ugyanazt ugyanúgy látta volna.

*

A történelem nem viseli el a helyreigazítást. Valójában az élet nem viseli el. Még betűben se. A cicomázást se nagyon. Ami volt, volt, és mindig úgy volt, ahogy volt. Írhatnak valamiről rosszat, írhatnak jót, az is történelem, azt se lehet visszaigazítani. Szoktam mondani triviális szóhasználat, ha szembeköpnék valakit, a nyálat, ugye, le lehet törölni - helyre lehet igazítani -, de a szembeköpés tényét nem. Meg se próbálom tehát helyesre cifrázni, amit rólam írtak, de talán közelebb jutunk az igazsághoz, ha magam is mondok néhány szót.

Kajánkodó barátaim hívták föl figyelmemet a József Attila-kör 1956. október 19-én tartott első - és utolsó - ülésére. Farkas Csaba főlevéltáros gondozásában végre megjelent *hiteles jegyzőkönyve* (Szeged, 1997. október). Azt is mellé csodálkozták, mennyire kemény legény voltam én azokban a napokban. Nem nézték volna ki belőlem.

Nem szolgáltam rá ekkora tisztességre.

A világ minden kincséért se akarom alaptalanul gyanúba keverni jegyzőkönyvező anonymusunkat, aki munkaköri kötelességéből írta, de apró tapasztalásommal kiegészíteném. Nehogy hőst csináljanak belőlem! Eddigi főnálló életemben egyetlen egyszer kértek meg lakószövetkezeti jegyzőkönyv hitelesítésére. Zsebembe nyúltam, elővettem noteszomat, és jegyezgettem. Amikor kézbe kaptam az aláírandó munkát, kiderült, szinte egyetlen pontja se közelít az általam látott valósághoz. Valamilyen javaslatot például *elvetett* a közgyűlés, de a jegyzőkönyvben az állt, hogy *egyhangúan elfogadta*. A kérdés, persze, úgy hangzott, ki az, aki elfogadja. Minden közgyűlésen minden kérdés így hangzik el, és soha nem fordítva. Ekkor tartotta föl egy ember a kezét. Ennél se nagyobb, se kisebb *egyhangúság* már nem is létezik. Sajnos, ötvenhatban még nem jártam notesszal, és csupán előadásokon jegyzeteltem, kajla emlékeimre hagyatkozhatom csak. Első benyomásom azonban: ez a jegyzőkönyv is jól meg van rakva tévedéssel.

Régen nem mániám már, hogy habtisztán álljak az emberiség előtt, csak azt akarom mondani, vannak tévedések. Ilyen ostobán nem szólhattam.

A jegyzőkönyvi közlés kopfjában mindjárt elröhögöm magamat: *Állatvédelmi* Hatóságot ír az *Államvédelmi* Hatóság helyett. Uramisten! Hány évet mértek volna ki csak ezért annakidején, naponkénti gumibottal simogatva! Szerencsétlen Lajosból állítólag azért lett az ebesi tábor internált rabja, mert a nyomda *temetett*. A tövig benyaló vezércikk fennkölt mondata az ő kéziratában állítólag így szerepelt: *A Szovjetunió ellensége ellensége a békének*. Gyönyörű szép mondat, jaj de szép! Látta a mindig rohammunkában dolgozó szedő, hogy két *ellenség* van egymás mellett, gondolta, abból egy is éppen elég, az egyiket kihagyta. A nyomdászokban

az volt a legjobb, hogy a vészreakció náluk fordítva működött: mindent jobban tudtak. Ezt olvasta hajnalok hajnalán az Államvédelmi Hatóság, amit joggal téveszt *állatvédelmivé* - állativá - a szintén jegyzőkönyvbe foglalt sajtóhiba: *A Szovjetunió ellensége a békének...* Mit beszél ez a pasas? Micsoda osztályellenség lapul meg az újságírók között? Reggel hatkor már ráverte az ajtót: öltözzön, és jöjjön! Érted jöttünk, nem ellened.

Hogyne lennék én is kényes arra, ami rólam szól, bár hatóság nem jött értem. A fegyelmi bizottság azonban elért.

Ha tollal vagy ceruzával javítgatjuk a hibákat, olyan lesz a **Szeged** szóban forgó teljes száma, mint a mákos tészta. Hogy átmásolás közben lett-e a már említett *Állatvédelmi* hatóság mellett az *Ökrösből* is *Ötvös*(?), a *Putnikból* pedig *Putnoki*, vagy már a jegyzőkönyv szerzője írta el, nem tudhatjuk, de éppen a hitelesség iránti bizalmunk inog meg. Gyanús azért is, mert a gyorsvágóban dolgozó szegény rabszolga igen gyakran nem győzhette szó szerint leírni, ami ott az indulatok tüzeiben sorozatban pattogott, emlékeztető fél sorokat vont össze később, ezért lett tele torzszülött mondatokkal is. Az akkori idők zsargonjára szinkronizálta, de azok egybeolvasva még sántábbak maradtak.

Összesen nyolc sort tesz ki a **Szegedben** fölszólalásom összefoglalása. Elenyészően rövid a többi mellett, de ahhoz elég volt, hogy deresre húzzanak érte. Ide idézem az egészet.

A magyar írók nyilatkozatát olvastam, hogy igazat fognak írni. Szeretném felhívni a szegedi Délmagyarország, a Szabad Ifjúság, Szabad Nép és Rádió szerkesztőségének figyelmét, hogy lejárt annak az ideje, hogy hatalmas szólalomokkal valamit lehessen csinálni. Az ifjúság kedden tartott egy gyűlést, amit a sajtó nem közölt, nem közölte azt a 10 pontot, amit kértünk. A nagygyűlésről közölt a Délmagyarország egy pár dolgot, de semmi különösebbet. Követelem az ifjúság nevében, hogy hozzák nyilvánosságra a 10 pontot, amit követelünk, nehogy az a vád érjen bennünket, hogy el akartunk szakadni a munkásoktól, mert ebben rólunk is van szó. Politikusoknak szeretném mondani, hogy önkritikával nem lehet mindent elintézni, hogyan bocsássunk meg azok nevében, akiket összeverték, meghurcoltak és felakasztottak? Erre az önkritika kevés és ismerje be, hogy ilyen hibával nem lehet tovább dolgozni, és lépjen le a porondról.

Utólag *visszahallva*, megállapíthatom, talán minden szavát mondtam, csak a tálalás idegen, és kilóg a lóláb. Ritkán használtam a jövőidejű segédigét, hogy igazat *fognak* írni, inkább így mondhattam: igazat írnak majd. Ettől, persze, nem törik csontja senkinek. Arra is kényes vagyok, lehetőleg még a *hogyan* is csak egyszer forduljon elő egy mondatban. Vagy egyszer se.

Persze, úgy van az ember megteremtve, ha egyetlen szót beleszúr valaki egyetlen mondatába, vagy kihagy egyet, már csípi a bőrét, azt pedig nem várhatom el talán most se, a magnetofonról leírás delelőjén se, hogy szó szerint idézzenek. Ha azonban ilyen zagyván beszéltem volna, ilyen se füle, se farka mondatokat szóltam volna, a bölcsészskarról békeidőben is kivágtak volna minden indoklás nélkül. Föl se vettek volna! Ahogy be se jutott volna az egyetemre egy se azok közül, akiket a jegyzőkönyv mindörökké igyekezett földbe veregetni. Professzorok is voltak köztük, akiknél foglalkozási minimum volt az őszinte beszéd. (Bocsánat, a *professzor* szó akkor éppen nem volt hivatalban, helyette az *egyetemi tanár* divatozott, *elvtárssal* kiegészítve. Nyakra-főre buknak le előttem önszidoló visszamelekezők avval, hogy szemtől-szembe professzoroznak valakit.) Ha mi így jegyzeteltük volna a tanárok szavait, illetve ilyen összekalafált, vasvillával egybehányt jegyzetből készültünk volna vizsgára, az első mondat után úgy röpültünk volna kifelé, talán az ajtót is vittük volna tokostul. Az más lapra tartozik, utána még elmehettünk volna a rendőrséghez, jegyzőkönyveket írni. De hogyan is került ide a rendőrség? Tudtommal senki be nem jelentette, hogy jegyzőkönyv készül, és alkalomadtán

bűnjelként alkalmaztatik. Mint ahogy a Kossuth Lajos sugárúton vakuval szerencsétlenkedő Siflis Jóska se mondta, most készülőképei szerint szedik majd össze márciusi begyűjtésnél a delikvenszeket.

Hogyan került ide a rendőrség? Ilyen butaságot is csak a naivságába belevénült ember kérdezhet, negyven-valahány évvel később. A politikai rendőrség még mindig maga volt az isten.

És az is maradt. Nemzetvédelmi szempontból.

Igaz, említhetem az ígéretet: *eddig hazudtak, de mostantól megírják az igazságot*. Nem azt mondtam, ami a jegyzőkönyvi sűrítvényben van, hanem azt, ami azóta is hitvallásom: *legkevesebb, hogy igaz legyen, amit leírnak. Válságos helyzetekben mindent kötelességünk megírni*, ami igaz. Hatalmas a különbség a kettő között. Persze, ezt se mondhattam többes számban, hol voltam én még attól, hogy az írás tisztességét magamra is értsem. A szinte négy-évenként esedékes rendszerváltások idején - egyik átkosból ki, a másikba be - öngyilkosság előhozakodnom vele, akár kicsike fondorlattal a magam javára is fordíthatnám minden szavát. Csakhogy nem arról beszéltem, amit a jegyzőkönyv mond. Akkoriban azt vetették a frissen alakult MEFESZ szemére, hogy *frakciózik*, el akar szakadni a munkás- és parasztfiatalok harcos egységétől. Magyarul: különködni akar. Arról szóltam, hogy az a bizonyos harci egység régtől fogva nincsen meg, ha volt egyáltalán, de leégne a bőr a képemről, ha segédmunkás apám, munkássá lett testvéreim, anyai ágon agrárproletár őseim, és mindig fizikai munkából élő összes rokonságom elé ilyen tálalásban kerülnék. Eljöttem hazulról, az ő iszonyatos áldozatvállalásukkal, és szembe fordulnék velük? Azért alakítottuk meg az egyetemisták és a főiskolások ifjúsági szervezetét, mert a DISZ tehetetlen és elfuserált szervezet, se a munkásokat, se a parasztokat, se az értelmiségieket nem tudja összefogni. Megérteni se. A munkásoknak is, a parasztoknak is csinálniuk kellene egyet-egyed. Miért nem ezt írja meg az újság?

Igaz, így sokkal hosszabb lett volna. És mit ér az igazság, ha hosszú? Nem nagy hősiesség, ha ezt most is vállalom. Akkor is, ha sorozatban lépnek föl sosem volt hősök, akik hangosan állítják, egyedül ők indították el a MEFESZ-t. Ennyire *erősjánosok* nem termettek akkor se. Hogy évfolyamunk delegáltjaként voltam benne magam is, nem tagadhatom. Egészen addig, amíg vasúti drótról nem érkezett a hír, Záhonynál özönlének befelé a tankok. Nem azért húzódtam vissza, mintha nem akarnám vállalni a következményeket, hanem azért, mert mindenki más jobban tudta, hogy nem özönlének. Úgy néztek rám, mintha én hívnám őket. És most azok hősködnének legjobban, akik ezzel a kegyetlen realitással se tudtak mit kezdeni.

A jegyzőkönyv szerint *szeretném emlékeztetni* - na, ez a fogalmazás valóban igaz lehet! - a *Délmagyarországot*, a *Szabad Ifjúságot*, a *Szabad Népet*, és a *Rádió szerkesztőségét* is... Nem voltam ennyire újságolvasó. *Követelem az ifjúság nevében, hogy hozzák nyilvánosságra a 10 pontot, amit követelünk*... Mondtam már, mindig adtam magamra, biztosan nem *követeltem*, amit *követelünk*. Hol tíz pont forgott köztudatban akkoriban, vagy a negyvennyolcas hagyományokhoz híven tizenkettő is, hol tizenhat, néha húsz is, de szégyen ide, szégyen oda, egyik változatot se ismertem annyira, hogy *követelhettem* volna. Annyira handabandázó se lehettem, hogy bárákármit is *követeltem* volna. Az azonban biztos, hogy határozott voltam, és keményen szóltam. Szóbeli langyos vízzel sehová nem lehet jutni.

Még fegyelmire se.

Sokszor hangzott el évtizedek alatt a vád, nagyon zavaros elméletek röppentek föl akkor a Maximumban. Aki ott volt, gusztusa szerint vallhatja ezt is, de inkább megfontolt felelősségre emlékszik. Aki viszont a *hiteles* jegyzőkönyvre támaszkodott? Egyszerű a recept: végy egy

gyöngye gyorsírót, nyugodtan rábízhatod a döntést. A legtisztább vízből is tud zavaros mocskot csinálni.

Gyöngye gyorsíró, lám, mindig akad.

Ha mégis találna valaki hitelesebb jegyzőkönyvet, és abban is ilyesféle szerepel, hangos bocsánatot kérek előre is. Azt viszont elhiszem, hogy a hitelüket vesztett emberek porondról való lelépéséről is szóltam, mint halaszthatatlan kötelességről, ahogy azóta is vallom és hirdetem rendületlenül, de ezt se úgy mondtam, ahogy a jegyzőkönyv leírja. (Lehet, hogy innen fújt a szél? Valaki nagyon magára vette?) És azóta már tudom, félreállni soha nem akarnak. Aki rárondítt a kalapácsra, megtette ugyanezt a sarlóval is. Akkor se engedtek, ha egy ország ment rá. Akit a hatalom szele megcsapott...!

Ennyit a magam dolgairól, de ott volt Feri, aki fölszólalásában többször is emlegette a *néptanítókat*. Nem olyan szóösszetétel ez, mint a *népbolt*, a *népköztársaság*, a *néphadsereg*, amiből egyszerű elhagyással lehetett *boltot* csinálni, *köztársaságot* kikiáltani, vagy *hadsereget* szervezni. Akkor láttam először Ferencet, de később sokszor találkoztunk. Évtizedek múltán is úgy köszöntem rá: *Hogy vannak a néptanítók?* Mindig tudta, mire célok. Olvasom most a jegyzőkönyv róla szóló passzusát, ez a nagyon hozzá illő szó hiányzik belőle. Pedig legalább annyira hitelesítene, mint üveg poháron az ujjlenyomat. És a fölszólalására se ismerem rá.

A többiére is nehezen.

Lényeges dolgot azonban most értettem meg igazán. Ezért kaptam fegyelmit 1957 tavaszán, utolsó figyelmeztetéssel. Ilyen gügye szövegre legkevesebb a fegyelmi. Mondhattam akármit az ítélőszékké előlépett szentháromság előtt, meg volt az már írva előre, jegyzőkönyvben, noha nem hitelesítette senki. Aki a jegyzőkönyvet írta, tudta, mit várnak tőle. Minél zavarosabb, annál jobb!

Amit tettem, vállaltam, sőt olyan tüntetéseket is beismertem, amikről a fegyelmi bizottság egyik tagja se tudott, de mostanáig sehogy nem értettem, miért járt érte utolsó figyelmeztetés. Szemináriumokon hetvenhétszer keményebben vitattuk akkoriban a politikai ficamokat, olyan tanárok egyetértő közreműködésével, akik nem sokkal a bukás után, a *restauráció jegyében* is magas polcon maradtak. Vagy még magasabbra jutottak.

*

Ha már előhozták *izgágaságomat*, hadd mondjam el a fegyelmi tárgyalást is úgy, ahogy a fejemben megmaradt. A bölcsészkar Dekáni Hivatal mellett volt akkoriban egy kisebbfajta tanácssterem - gondolom, ott van most is -, abba szólított a behívó. Mellette volt a *káderes* hivatali szobája, az ő praktikuma helyezhette ide a fegyelmi bizottságot.

Hárman valának együtt. Ott volt a szóban forgó káderes, vele a pedagógiai tanszék tanársegéde, aki hatásvadász előadásával pszichológiára tanított bennünket, és ott volt Gandhi, akivel egy évfolyamra jártam, csak ő magyar-orsz szakos volt. (Bocsánatot kérek, hogy nem a nagy Gandhi nevéét utánzom, bár szemmel láthatóan soványsága révén kapta. Nem akarok árnyékot vetni rá.)

Szemem első körbejárásakor fölmértem, mi vár rám. Gandival lehetett volna némi szembenállásom mindjárt október 23-án, amikor a Kendergyár elől részeg katonák lövéseivel hazakergettek bennünket a kollégiumba, de nem volt. Csak benéztem hozzá én is, amikor a nálam is buzgóbbak megkérdezték tőle: te miért nem jöttél velünk? Behúzódva ült, mint a sarokba szorított sündisznó, valósággal gubbasztott, és úgy felelt, mint amikor a kutya visszaharap: *azért, mert én szeretem Rákosi elvtársat!*

Abban a forró hangulatban, amiben első kudarcunk után voltunk, el lehet képzelni, mennyire váratlanul ért bennünket a felelet. Mondanám forradalmi otthagynak is a következő másodpercek tömörre fogott történéseit. Volt, aki tapintatosan rávágta, hogy teljesen gyagya, volt, aki a vasutikra vonatkozó kézmozdulatokat is elővette, a lényeg az, hogy magára hagytuk.

- Csókold meg ott, ahol leggömbölyűbb.

Nem a fejére értettük.

Attól kezdve sem ő nem nyilvánított előttünk véleményt, se mi előtte. Bocsánat, egy eset még ellenem fordulhatott volna az ő hangszerelésében. Már újra megindultak az előadások, mentünk haza egyszer bandástul, és velünk jött ő is. Segédmotoros biciklivel húzott el előttünk a frissiben fölállított munkásörtség egyik tagja. Nagy szó volt akkor a dongó, meg is néztük jól. A közszólam Kádár-kutyának nevezte a munkásórt, ennél fogva fölbuggyant bennem: *a dingó kutyát eddig is ismerte a természetrajz, a dongó kutyát most tanulja*. Gandi fagyosan szűrő tekintetével találtam szembe magamat. Első gondolatom az volt, ha ezt most előhozza, akár kivégzésemhez is adalékkal szolgálhat. (Azóta is akárhányszor megyek el ott, ahol a nagykörútra kikönyököl a Béke utca, mindig eszembe jut. Ezt a szívhez szóló szöveget is itt ismételte valaki: *Friss, meleg a forró lángos, le van szarva Kádár János!*)

A *káderesre* se tudtam volna rosszat mondani. Munkásszarmazásuként voltam nyilvántartva, semmi ellenkezésünk nem volt azon kívül, hogy soha nem tartottam rendes embernek. Minden zsoldfizetés után - az ösztöndíjat neveztük zsoldnak első katonáskodásunktól fogva - évfolyamtársaimmal ment az újszegedi Tóthhoz mulatni, de soha nem tartottam velük.

Kegyetlenül rosszul esett, amikor az éjszaka közepén hazaérve villanyt gyújtottak, ezért kitaláltam az ellenrakétát is: égve hagytam, úgy aludtam el. Érzékelttem így is, amikor megjöttek, de átfordultam a másik oldalra, és aludtam tovább. Másnap reggel mindig megkérdezték, miért nem megyek velük, ahogy mi kérdeztük később Ganditól is, miért maradt itthon, de szent fogadalom élt bennem. Apámra való tekintettel nekem nem szabad innom. És testvéreimnek se. Nem nagyon értették.

(A novemberi kísérteties éjszakán is égve maradt a villany. A Szegeden maradt kollégistákat a forradalmi zűrzavarban összevonták a Bolyai Kollégiumba, egyetlen szobát elég volt így használni. A Juhász Gyula egyetemi diákokotthonból egyébként is ki kellett költöznünk, azt a Nemzetőrség foglalta le magának.

November harmadikán, szombaton, késő este mentem *haza*, az új helyre, és csodálkoztam, hogy a portás csodálkozik. Úgy nézett rám, mintha a Marsról léptem volna le. Vele még nem találkoztam, nemcsak be kellett mutatkoznom, de igazolnom is kellett, hogy jussom van ide jönni. Belebújva hallgatta *Szuper* rádióját, és kommentálta is azonnal. *Elindultak az amerikai csapatok, reggelre itt lesznek!* Valamivel józanabb lehettem, azt mondtam, nem tesznek azok értünk fél lépést se. *Csak nehogy az oroszok térjenek vissza!* Erre aztán ő nézett hibbantnak.

Fölmentem, láttam, egyedül vagyok a szobában. Ezek is elmentek a Tóthhoz? Ösztöndíjpótlékot többször is kaptunk, gondoltam, most is kimaradtam valamiből. Előjött a régi reflex, égve hagytam a villanyt, és lefeküdtem. Hajnali két óra volt, amikor iszonyatos csörömpölésre, és hatalmas lövésre ébredtem. Hogy egy volt-e, vagy kettő, nem tudom, azt az egyet hallottam, ami fölébresztett. A villany égett, de a szobában most is egyedül voltam. Azonnal megértettem portásunk esteli csodálkozását. A többiek nyilván hazamentek. És kicsit se vigasztalt az a tény, hogy az oroszok visszatérésében mégis nekem lett igazam.

Bevallom hősiesen, elkezdtem félni, és egyfolytában féltem kivilágos kivirradtig. Remegtem is. Lehet, hogy azért, mert akkor még nem is fűtöttek, és hideg lett, de nem akarok mindent erre fogni. Reggel lementem az Aradi vértanúk terére, amit mi, utánozva a bennszülött szegedieket, szeretünk Gizella térként emlegetni. Egyetlen ismerőssel találkoztam, a bölcsészkar DISZ-titkárral, ha jól emlékszem, Sípos Pistának hívták. Annak a szervezetnek az első emberével, amelyet a MEFESZ éppen kiiktatott a történelemből. Nem hiszem, hogy különbség lett volna megdermedésünkben. Ő se értette az egészet. Szemforgatás nélkül a legtisztább forradalomnak minősítette az eddigi napokat, és galád eltiprásának a mostani csörömpölést. Mert az azonnal világos lett előttünk, a mi forradalmunknak befellegzett. Csakhogy neki nem kellett ezért fegyelmi bizottság előtt felelnie.)

Az tehát mindig gyanús volt nekem, hogy miért megy velük a káderes, egyszer aztán bekoppant ez is az agyamba: *nincsen beszédesebb a kápatos embernél*. Tőle lehet megtudni legtöbbet. (Később a Sajtóház kocsmájában is azért nyüzsögtek a rendőrök, mert ott beszéltek ki mindent magukból az újságírók.) Amikor most megláttam a *szentháromság* közepén káderesünket, mint ítélő atyaistent, megfordult a fejemben, mondhattak-e rólam társaim szeszközi állapotban akármi rosszat is. Legföljebb azt, hogy csökönyös vagyok, és keményfejű hülye, ráadásul nyelvész, és fülig szerelmes, de azt máskor is mondták, és egyébként se politikai tényező.

A *tanársegéddel* azonban nem tudtam mit kezdeni. A megszólítása természetesen *Tanár elvtárs* volt. Hatásvadásznak már minősítettem előadásait, szavai meg is maradtak bennem, főleg a *legyen szabad mondanom* akkoriban divatba jött alságos fordulat. Később is hallottam, egészen tisztességes emberek szájából is, de a divat indulásánál mindig azok járnak elől, akiknek a tisztessége kérdőjelezhető meg leginkább. Sok újdonságot is mondott, az is biztos. Az optikai csalódásokról például. Hogy a kövér embert a fekete ruha karcsúsítja, a fehér viszont terebélyesíti, nekem új volt. A keresztben csíkos is ezt teszi, miközben a hosszanti csíkozás szintén karcsúnak láttatja. Azt is tőle hallottam, ha a kakas fejét leszorítjuk, és a csőrétől kiindulva krétával vonást húzunk az asztalra, képtelen fölemelni. Ha ezt tudná a háziasszony, akinek a kezében vergődik! Sokkal egyszerűbb lenne így lecsapni a fejét.

A lányok kedvence is volt a tanársegéd, azt is tudtuk róla. Név szerint is számon tartottuk, kikkel kerülhetett közelebbi kapcsolatba. Vizsgajegyeken lehetett mérni az ilyesmit. Ahogy a pölöskei borsószedés éjszakáin külön napszámmal fizették ki azokat a lányokat, akiket a brigádvezetők belehempergettek a kupacokba, ő is állami valutával törlesztett. Persze, ezt se tudhatom, senki nem tartotta a gyertyát. Mikrobarázdás hanglemez-esteket is szervezett, de botfűlű lévén, beoltva minden zenei hang ellen, azokra se jártam. A technika túlhaladhatatlan újdonsága volt akkor a mikrobarázda, mi, bölcsész tempóval, természetesen skandálni kezdtük: *mik-ro-ba-ráz-dás hang-le-mez-est!* Azt viszont tudtam róla, de csak hallomásból, a *csillaghullás* idején ő is azok között volt, akik az egyik nagy bádogcsillagot fölvitték a Rákosi Mátyás hídra, és diadalüvöltések közben beledobták a Tiszába. Ezt a bűnrészességnek soha nem tartott esetet most sehogy nem tudtam összeegyeztetni fegyelmi bizottsági tagságával, sőt az is erősödött a fejemben, ez az ember más aljasságra is képes. (Mostanában olvasom külföldre emigrált évfolyamtársam visszaemlékezését, úgy bearanyozza szavaival, akár talpon állva is fölmehetne az égbe. Nem tudhat róla, hogy rárondivott a hámfára?)

Mindenestre nem úgy fogadott, mintha valaha is egy oldalon lettünk volna.

Kegyes szavakkal hellyel kínált, és amikor leültem, percekig nem szólt semmit. Vagy csak nekem tűnt hosszúnak? Nézett rabvallató szemekkel. Ha te állod a farkasszemet, én is állom, gondoltam magamban. Amennyire kedélyes játékos volt gyerekként, annyira vérfagyasztó lett most. Lám csak lám, így vallat egy pszichológus?

Ha valaki hetyke kivagyiságot olvasna ki szavaimból, felejtse is el azonnal, mert nyoma se volt bennem. Még mindig hősiesen be voltam rittyentve, mint akármelyik társam, akik előttem jártak ott, vagy később követtek. Óriási volt a tét, a magunk sorsán is túl mutatott. A nemzet fölött énekelték akkor a rekviemet. A vérfagyasztó szembenézések után egyszer csak megszólalt sátáni vigyorral. Lélektani előkészítés után mindjárt bele a közepébe:

- Hol volt uraságod október 23-án este?

- Tüntettem.

- Igen?

- Igen.

- És 24-én?

- Akkor is tüntettünk.

- Huszonhatodikán?

- Akkor is.

Útvonalakat is kérdezett, elmondtam azt is. Nagyon tudakolta volna, ki kezdte el a *Ruszkik, haza!* kiáltását, de csak annyit mondhattam, valahol a Kossuth Lajos sugárúton mehettünk a Ruhagyár felé. Talán az után, amikor egy teherautónyi ávós kocsiját közös erővel visszatoltuk vagy a Pacsirta utcába, vagy a Föltámadásba. Kérdésre elmondtam a kendergyári esetet is, csak éppen a Gandival utána történt csendes vitát nem említettem. Nem jó hergelni az ördögöt, ha éppen itt van. Javára legyen mondva, egyetlen szót nem kérdezett, és nem is mondott semmit. Most is bízom benne, ártalmamra akkor se szólt, amikor már nem voltam bent.

Pszichológiai finomsággal - bele megint a közepébe! - tudakolta a tanársegéd az Auditórium Maximumban történt fölszólalásaimat is. Valóban kárhoztattam az újságokat - a *sajtó* szó biztosan nem hagyta el a számát, a Sajtóházat ma is legföljebb sajtóháznak vagy sajtó háznak mondom -, hogy nem írják meg az összes igazat, mert ha megírnák, nem terjedne az az idéetlen hír, hogy a munkásfiatalok meg a parasztfiatalok megvetésére szervezkedünk, és elmondtam azt is, ha nem is ezekkel a szavakkal, magatehetetlen fatökű társaság lett a DISZ-ből. Nagyon figyeltek minden szavamra, mert akkor még hivatalosan szent volt a DISZ. Akár a szent inkvizíció előtt vallotta volna valaki, hogy az ördög barátja, de biztos voltam benne, újat nem mondok vele.

Szintén kérdésre azt is elmondtam, később is fölszóltam egyszer. Miért kell nekünk az *élenjáró szovjet könyvekből* tanulnunk az ókori világ történetét, amikor Szádeczky-Kardoss Samu sokkal jobb jegyzetet tudna írni? Talán azért, hogy az éppen ügyeletes sztalini tételt belénk lehessen verni? Azt, hogy az *ókor országai közös gazdasági alap nélküli népek laza konglomerátumai voltak?* Későn érő gyerek lévén, kajla eszemmel még mindig azt hittem, a Samu kizárólag a *Sámuel* becézett alakja. *Dini, Dani, Dániel, Simi, Samu, Sámuel.* És nem akartam elhinni, hogy önálló formában is létezik, noha legalább kétszer az indexembe is beírtam. Hogyan becézhetném nyilvánosan a mindig komoly tanáromat? Most is csípi a bőrömet, hogy utolsó pillanatban, félig kimondva a *Samut*, átfordítottam *Sámuelre*, mintha dadognék. Ott ült, szemben velünk, a nagy asztalnál. Villámhárítóként tolták előre akkor is a rokonszenves embereket. Azt is vele mondatták ki szegénnyel, ha jól emlékszem, hogy *igazi hazaszeretet nem lehet a Szovjetunió szeretete nélkül*, de az jóval később volt már. És azt is elmondtam itt is, hogy a *Gyakov-Nyikolszkij* féle tankönyv akár a vésztörvénytörvényes eszcájgjai közé is beillene, annyira érthetetlen, és annyira színtelen. Spanyolcsizma is lehetne, vasmenyasszony is, hüvelykszorító is. Megjegyezték ezt is, a *káderes* tolla gyorsan járt, de ennek se tulajdonítottam halálos jelentőséget.

Gandi most is hallgatott. Talán érdekelte is, hogy a vele együtt lakó történelem-szakosoknak mennyire mások a gondjai. Vagy maga is tudta, csupán a *hatósági tanú* szerepét osztották rá?

Nem vártam, hogy mennyibe menesztenek, ahhoz nem fegyelmi tárgyalásokon át vezet az út, de jócskán kupán vágott a napok múlva kézbesített hivatalos értesítés: *utolsó figyelmeztetés!* Amikor az egész ország ég, ilyen gyatra vétkekért ilyen súlyos ítélet jár? Ha még egyszer megnyikkanok, ki leszek söpörve? Amikor azonban megtudtam, hogy másoknál még mélyebben szántott új barázdát az eke, és tisztességes embereket sorozatban zártak ki az egyetemről, máshol meg akasztottak is, akkor kezdtem örülni, hogy mégis maradhattam.

Fájdalmas volt viszont, hogy a fegyelmi határozatot a nyelvészeti tanszék vezetője írta alá. Dékán volt, alá kellett írnia akkor is, ha semmit nem tudott róla, mi történt a tárgyaláson. Nála készítettem szakdolgozatomat, az ő szemináriumaira jártam. Amikor újra találkoztunk, csak ennyit mondott: *vonja le belőle a szükséges következtetéseket.*

Azt hiszem, egy életre levontam. Minden lehetséges funkció elől fejvesztve menekültem, nehogy abba a keserves helyzetbe kerüljek, hogy mások gügye döntését velem írassák alá. Elhatároztam, főnök soha nem leszek. Amikor sok évvel később a Bartók Béla Művelődési Központ igazgatását akarták rám bízni, akkor is erre az élményre támaszkodva keresgettem mutatós kifogásokat.

A szódás lováról például. Nagyon erős jószág, muraközi fajta, de ha fölülteted a bakra, egy lépést se megy előre. Neki a hámban van a helye. A többszörös főnökség egyéb kellemetlenségeitől is hajtva elmentem inkább az újsághoz, vissza a létra legaljára. Nem a magam szándéka szerint, inkább tiltakoztam ellene, de hívtak, és tudtam, van már más pályázó a helyemre. Ez a bogár dolgozott bennem akkor is, amikor egyetlen pillanatig nem törekedtem rovatvezetői státusra se. Mert mit akarhat egy rovatvezető, ha már megszokta a székét? Olvasószerkesztő szeretne lenni mindenáron, aztán vicefőnök, onnan meg már a nagyfőnökségért ácsingózik. Nekem elég volt, hogy főmunkatárs lehettem. Többször kapacitáltak a pártba, még Mérgesen először, mindig kitértem előle, és a szakszervezetben se vállaltam egyetlen megbízatást se.

Sokan voltak közben olyanok, akik avval magyarázták fölfelé törekvésüket, hogy így tudnak legtöbbet tenni a rendszer gyöngítésére. Benyalatosságától még egyetlen rendszer se bukott végelgyöngülésbe.

Kilencvenedik évét köszöntve emlékeztetni akartam az akkori dékánt a fegyelmi határozatra. Emlékezett rá, és nem titkolta, mennyire szándéka ellen volt. Esernyőnek kellett ő is, mint a többi tisztességes ember, hogy az ernyő alatt minden galádságot végre tudjanak hajtani. A munkásosztály álarca alá nagyon kellett az értelmiségiek.

*

Aki ismeri kezem vonásait, még biztosan vár tőlem csattanót. *Gandi* főiskolai tanár lett Szombathelyen. Bár kitűnő oroszos hírében állt, és annak a főiskolának képzési szintje se nyaldosta hullámaival az egeket, egykori tanítványai, mit sem tudva itteni kapcsolatunkról, nem lelkesedtek érte. Igaz, az orosz nyelvért se. Magam, bocsánat érte, ha tévedek, Júdás-pénzként fogtam föl állását. Mi, szerencsétlen történész többiek, még csak középiskolát se kaphattunk. És a *káderes*? Másik főiskolára fészkelte be magát, tanárként, miután megírta doktori disszertációját a mi egyetemi ötvenhatunkról. Olvastam azt is, a fegyelmi tárgyalások jegyzőkönyveiből „todományos” alapossággal villázta össze. Gyalázatosan gyöngé. Ennyi elég volt akkoriban az előlépéshez.

A *tanársegéd* pedig? Isten nem ver bottal, állítólag lapátra került. Amikor a személyi igazolványokat kezdték kiadni, vándorfotósként járta már a tanyavilágot. Későbbi kollégámmal együtt. Tehette, az igazolványképpel szemben a legkisebb esztétikai igény se merült föl. Sok év múlva hallottam, talán-tán kiderült róla, ellopta valakinek a tudományos dolgozatát. Plágiumban találtatott vétkesnek.

Nem tudhatom, csak hallottam. Aki viszont szentté avatta, ennyit se hallhatott róla. Csak azt tudhatta, hogy lapátra került. Ja, meg azt, hogy a csillagot beledobta a Tiszába. Világos, mint a vakablak.

Pestre menekült, tehát erősödött Szeged. Egyszer-egyszer szakértő pszichológusként föllépegetett a televízióban, de hogy miket mondott, nem tudom. Azonnal föllálltam, ahogy megláttam. Akkor is kimegyek, ha makarónit esznek a képernyőn, mert annak is lukas a közepe. Azt azonban tudom, hogy az *Állatvédelmi* szóbanforgó „hiteles” jegyzőkönyvében nem szerepelt, így a káderes doktori disszertációjából is kimaradt.

Aki azt a jegyzőkönyvet írta, tudhatta, az el nem követett bűnök soha nem évülnek el.

Most lett alkalmam beletekinteni a Bálint Sándorról szóló *besúgványokba* is. A sok meglepetés között is a legnagyobb, hogy az ő mondvacsinált ellenséges köréhez tartozónak mondták a mi tanársegédünket is. Ha a kétosztatú túlvilágban az egyik a mennyországban lenne, a másiknak föltétlenül csak a pokolban maradna helye, akkora volt a különbség köztük.

Szegény, szegény Bálint Sándor.

Azt is kiolvasom a jelentésekből, ha leírva nem is találom bennük, hogy a fegyelmi bizottságban való mészárosság mégse mentesítette a későbbi gyanú alól. Hiába pedálozott tehát. Ahogy a mechanizmust kiismertem, biztosra veszem, rendre besúgták őt is.

Uramisten! Akkor testvéremmé kellene fogadnom?

Ettől ments meg, Uram, minket!

Az is lehet, most is én lettem túlbuzgó. Ki mondaná meg, nem azért kaptam csak utolsó figyelmeztetést, mert ő se akarta vesztemet? Ahogy azt se tudhatja senki, Sándor bácsi ítéletét kimondó bíró ártani akart, vagy segíteni. Mi, ugye, kapásból kimondjuk, ha bűn nincsen, akkor büntetés se lehet, de csak a naivság beszél belőlünk. Bíró mondta egyszer, tárgyalás közben, jóval később persze, rosszul van kiírva a Törvényszék kapuja fölé: AZ IGAZSÁGNAK. Ők a TÖRVÉNY szerint hozzák meg ítéleteiket.

Gondolom, persze, azt az épületet eredetileg az IGAZSÁGNAK építették, csak később csavarodott el. A kulákpörök idején például azért nem kapott kötelet az első kulák, mert az őt rögtönítelő bíróból három nem találta megalapozottnak a vádat. „Csak” életfogytiglant kapott, ahelyett, hogy fölmentették volna.

Azt, persze, senki nem mondta, mikor jár le az *utolsó figyelmeztetés* szavatossága. Gondolom csak, az akkori és összes későbbi besúgóm arra utazott lelkes szolgálatai közben, hogy rajtakapjanak valami államellenes vagy annak minősíthető szereplésen, és bejelentesse az a bizonyos *állatvédelmi* valami, lejárt az *utolsó*, és azonnal életbe lép a *halaszthatatlan* számonkérés.

Gerzson alfélét *sűritett marxizmussal* addig kenegették, amíg alulról bele nem töltötték az ideológiát. Olyan hithű embere lett a rendszernek, fősteni se lehetne különbet. Nagy káderek továbbképzéséről szólva egekig magasztalta azt a pártbizottsági osztályvezető asszonyt, akit mi a *csillaghullás* idején láthattunk gyászos szereplésben a későbbi Sajtóház erkélyén. Jó hogy ő nem látta, biztosan akkor is *elköpte* volna magát, ahogy az egyetem központi épülete előtt

tette, a csillag visszarakása láttán. Ezért se győzőm mondogatni, mindenkinek megvan a maga ötvenhatja. Létezhetetlen, hogy mindenkéi le lehetne írni.

Illene kimondanom legalább azt, a sok közül melyik az enyém. Mit akarhattam én egyáltalán azokban a napokban, és mit akarnék máig? Végtelenül egyszerű a feleletem. Azt csak, hogy szabad akarata szerint mindenkinek lehessen ötvenhatja.

Senki ne tömködj, vagy gumibottal ne veregesse a sajátját senkibe.

Mert mostanság hogyan is állunk ezzel a dologgal? *Rendszerváltást* emlegetnek még most is, vagy szöges ellentétként azt hangoztatják, voltaképpen nem is történt váltás. A szabad nézetekbe ez is belefér. Nosztalgia is, meggyőződés is mondatja sokunkkal, nem ilyen lovat akartunk.

Szoktam idézni Arany János keserves sorait: *Menjünk vissza börtönünkbe, csendesebb halál van ott...* Inkább be kellene fejeznünk, amit elkezdtünk. A Deák Ferenc-féle újragombolása a lajbinak a legnehezebb. Pártok és pártocskák kimondva-kimondatlanul jó Petőfink szavait vették zászlajukra. Kukorica Jancsinak a gonosz mostohára szóló fenyegetését: *...hallja-e kend, anyjuk? Fogja be a száját, vagy majd betapasztjuk!*

Kiköpött magyar virtus, hogy két ember három pártot szervez. A teljes szólásszabadság hirdetése közben azonban majdnem mindegyik rohanva fut vissza a Rákosi-éra, a proletárnak álcázott diktatúra - mindenféle diktatúra! - kölkörébe. Mindent mondhat, de ha *kedvünk* ellen szól, beragasztjuk a száját.

Még a fejedelmi többes is abból a korszakból való.

Belém kövesedett utópia az, amit ezek ellenében mondok, tudom jól. Hogyan lehetne ennyiféle véleménnyel államot szervezni? Akár a mennyországot akarnánk lehozni a földre.

Nem győzőm hangoztatni azt se, ne az adózó nép fizesse a pártok egymásra acsarkodó esze jártatását. Az Országgyűlésben a másik oldalt mindig szapuló képviselők a pártfegyelem pulijaként ne azt lessék például, mit parancsol akárcsak szeme sarkával is a frakcióvezető-számadógulyás, legalább havonta egyszer azon rágódjanak inkább, a küldőik érdeke mi lenne. Ha a „főpásztor” dirigáló akarata a szent előttük, semmi más, akkor azt mondom, választáskor is szavazzon rájuk a frakcióvezető!

Ezért nem járok el *választani* most se.

Elhiszem, hogyne hinném, az ilyen nézetekkel a mai világban semmire nem lehet menni. Be kell szűrnöm néhány töredék szócskát, hogy nagy szó ne érhesse a ház elejét. Nem akarok vele mást mondani, csak felelni: ez az én ötvenhatom. Akkor is ez, ha semmire nem megyek vele.

Talán többre jutunk, ha a legfontosabbat is hozzá teszem: *mások kára nélkül!* Gondolhassa, mondhassa, írhatta mindenki a magáét, *de ne mások rovására*, ne a többiek tudatos veszélyeztetésére. És mikor nem veszélyeztet másokat? Ha kénytelen mindenkor figyelembe venni, mindenkinek ugyanakkora jussa van gondolnia, mondanía, írnia a magáét, mint neki. És ez annyira természetes legyen előtte, mint a lélegzétvétel.

Pardon! Egy nagyon lényeges majdnem kimaradt. És *tehesse* is, ha már egyszer szabad akarata van.

Ezt a trombitát még érdemes körülnyálaznunk egypárszor.

Tanyai bölcsektől tanultam annakidején: *mindnyájan meztelenül jöttünk a világra*. Születésünknel fogva egyikünknek sincsen nagyobb joga semmihez.

A szánk se lehet nagyobb.

Most is érvényes - lenne.

Aki ilyen elmeháborodott, kelekótya nézeteket vallott, az öregátkosban egyetlen párt gusztusa szerint feszítették keresztre. A fia-átkosokban az összes megkövezi. Azt mondják, nagyobb káosz lenne itt az első öt percben, mint a legforgalmasabb autóúton, ha kikapcsolnák a villanyrendőrt.

A társadalomnak is van közlekedési szabályzata, *törvény* a neve. Ha már az IGAZSÁGOT talonba tettük. Tessék azt betartatni, ne tessék kikapcsolgatni!

Uramisten, itt is zsákutcában vagyunk. A koncepciók kötelet is a *törvény* nevében osztották.

A *nevelés* többre vinne, mondanám, ha nem ez lenne a szakmám. Az lett az igazi zsákutca. Törvénnyel se lehet foltozni. Most épen a tanárokat és a szülőket akarják törvényesen elütni attól a lehetőségtől, hogy összefogva normális nemzedéket hozzanak létre.

Meg vagyunk mi húzatva?

Van még egy, ez a legnagyobb veszedelem a demokráciára. A *terrorizmus*. Nyilván nem azért, mert már háza is van nálunk - *a Terror háza* -, hanem azért, mert elárasztotta már a világot. Ellenszere az antiterrorizmus. Az ellenterror. Mint a forradalomnak az ellenforradalom? Mondja meg valaki, kire érvényes a forradalmár, és kire az ellenforradalmár? Úgy vagyunk ezzel is, mint Móricka a túlsó oldallal. Attól függ, honnan nézzük! Diktátorhajlamú emberek mindkét oldalon fölütik a fejüket. A vége könnyen az lehet - tartok tőle, lesz is! -, amit *Bundus* írt le nálunk először, egy ártatlannak nem mondható rektorválasztáskor: demokratikusan választottunk diktátort magunknak.

Ettől is ments meg, Uram, minket!

Én meg közben hajtom a magam csöndes lovát? Óhajom maradt csak: nagy baj abból se lenne, ha egyszer, akárcsak mutatóban is, földi mennyország köszönne ránk.

Minden hiányozna belőle, amiből diktatúra nőhet ki.

Az én ötvenhatom soha nem torkollhat káoszba.

Minden ember egy nagy csoda. Ötvenhat is egy nagy csoda volt. Miért ne lehetne mindenkinek szíve szerint való külön ötvenhatja?

Őrizem a magamét! Tudván tudva, az igazi demokráciához legközelebb az „ellendemokrácia” áll. A kiköpött diktatúra. A demokrácia hajszála olyan, mint a tisztesség. Fegyvertelen minden ármánnyal szemben.

A legvégén még egy mentő gondolat arra, hogy ilyen fölfogással nem lehet államot szervezni. Eddig való életemben nem fordult meg a fejemben, hogy nekem kellene szerveznem, és hatalmas szerencsém, olyan nagyon másnak se.

Hogy mindezt egybefoglalva magához a kiköpött pacifizmushoz jutunk el? Hogy nem tudok különbséget tenni az igazságos háború meg az igazságtalan között? Háborús bűnökről sokszor beszélünk, ellentétükről, a legbékésebb *békés bűnökről* mégcsak nem is hallottam.

Elismerem a sorsfordító áldott szándékkal indult nagy forradalmak létjogosultságát, a Dózsa-fölkelését, a Rákóczi-szabadságharcét, a negyvennyolcasokét akkor is, ha sajnálni valóan mind elbukott, hogy csak a magyarokéről beszéljek, de a mérhetetlen emberáldozatokat nagyon sajnálom. Nem tudom, hány világraszóló nagy tudós lett volna leszármazottaikból, ha háborúban vagy hóhér kezén nem pusztultak volna el.

Most tanulgatja a világ a *bársonyos forradalmat*. Szépszavú harangok kondulnak meg
lelkemben, ha csak hallok is róla. Talán-talán a diktatúra villámai is elhárulnak.

Levontam a szükséges következtetéseket.

Adj, Uram, alkotó békét nekünk.

A Hanság mocsarában

Nemeshanyon, mondtam már, azonnal fönnakadtam. Milyen név ez? És mi köze lehet Hany Istókhhoz? Mert aki eredendően irkafirkával van megfertőzve, mindent képes fordítva látni. Azt hiszi, Hany Istókról kapta a nevét Nemeshany is, meg a Hanság is. Megnéztem most a szótárban, mocsarat jelentett eredetileg.

Hogy a mocsárban mi lehetett nemes, nem tudhatom.

Fölbuzgott bennünk a lelkiismeret, amikor az államvizsgálóhoz közeledtünk. Nem volt abban politikának hajszála se, csak annyi becsület dolgozott bennünk, ha ez a szerencsétlen ország akkora kálvária közepette mégis megengedte, hogy diplomát szerezzünk, akkor valami vizsontszolgálat kötelező. Ahogy elmentünk annakidején Dunaszekcsőre is, az árvízi károk helyreállítására, sőt ahogy gimnazistaként Zsófiapusztán is ástuk a silógödröt, nyári szünetben, most is jelentkeztünk. Katonának úgyse kell mennünk, azt elfújta ötvenhat.

Bennem a kíváncsiság is dolgozott: milyen lehet az a világ, ahol napkeltétől napnyugtáig mocsár van.

Úgy jött ki a lépés, alig kaptuk meg a diplomát, máris indulnunk kellett. Kedvem lenne elsorolni, hányan indultunk évfolyamunkról, de ha csak egyet is kifejejtenék, vagy eggyel többet írnék, holtig tartó harag lehetne belőle. A lényeg azonban, hogy nem egyedül voltam, tele lett velünk egy terjedelmes katonai sátor.

Erős fogadalmat tettünk indulás után mindjárt, fönn a vonaton. Ha mostantól kezdve bárakárki letegez bennünket, a legnyájasabb közeledés jelének vesszük, és hasonló kedvességgel viszonzozzuk. Visszategezzük. Nekem ugyan voltak meglepő tapasztalataim ezen a téren. Kirándulást szerveztünk Polányban, és meghívtuk az iskola tanárait is. Rendeken lakott az egyik tanítónő, átmentünk hozzá. Aranyos volt, kedves volt, és természetesen tegezett bennünket. Korom szerint is idősebb voltam, a legtermészetesebb módon visszategeztem. Később tudtam meg, ezért nem jött velünk. Mert ő általános iskolásnak gondolt, és szégyellte, amikor megtudta koromat.

Mondom tehát, megfogadtuk, visszategezzük még a miniszterelnököt is.

Kollégista tapasztalásból tudtuk, aki későn érkezik, mindenből az utolsót kapja, igyekeztünk tehát elsők lenni. Dél tájban már ott voltunk, meg is kaptuk az első sátrat. A táborparancsnok meglehetősen ellenszenves volt, vele nem is komáztunk, de volt ott egy Békés megyei tanárember, alig valamivel idősebb nálunk, bejött a sátrunkba is, aztán mi adtuk vissza neki a vizitet. Oda fordult be a táborparancsnok elvtárs, de ki is fordult, amikor meghallotta, hogy visszazserbuszoljuk.

Még az orrát is fölhúzta.

Vadonatúj gumicsizmát kaptunk, és vadonatúj szerszámokat is. A gumilábeliben nagy előny, hogy előtte senki lába nem pállott belé, de minden szerszám esetében fordítva áll a dolog. Embörzsírral kell azokat mögkenni, hallottuk odalenn, az Alföldön. Jó szándékú kubikosnépek is voltak velünk, akik szakértelmük teljes bevetésével segítettek abban, hogy a rézsú olyan szögben dőljön, a csatorna vize soha szemrehányást ne tegyen érte. Szívós fajta volt mindegyik, mintha csupa szíjból rakta volna össze őket a teremtó, de a szívük aranyból volt. Mindig jöttek hozzánk, talán megéreztek mindjárt, nem hebehurgya városi kölkök vagyunk már. De a lapátunkat, ásónkat, csákányunkat kézbe nem fogták volna.

Az övéik olyanok voltak a mieinkhez képest, mint a műszer. A lapát nyele enyhén meghajlítva, az ásó éles, mint a borotva. Avval lehetett is szép rézsút faragni. Mi pedig háromszor is rúgtuk az ásót, mire elvágta a korhadó nád gyökerét.

Azt ugyan nem fogadtuk meg, hogy zászlófelvonásra se megyünk el, de egyezés nélkül is egységesen cselekedtünk. Amikor belerecegett a bádogkurvába az ébresztő harci indulója, mi rajkötélékben elindultunk a latrinára. Vének vagyunk már a bohóckodásra. A tábori regula szerint a parancskihirdetés is ott történt, de mi azért se tolakodtunk soha. A mi dolguk az, hogy ássuk az árkot, minek ide naponkénti cifrázat? A Békés megyei tanárnak meg is mondtuk.

Hajnalok hajnalán volt az ébresztő, hatkor már az árokban voltunk. Nehogy megelőzzön bennünket az ellenség? Előtte megettük a reggelit, és bevágtuk mindjárt a tízórait is. Dupla oka is volt a sietségnek. Így nem kellett takargatnunk, dédelgetnünk - nehéz is lett volna megóvnunk attól, hogy a munka szemete el ne érje -, de nagyobb mentségünk is volt. Kevés volt a reggeli, még tízóraival megfejelve is.

Érdekes, már Dunaszekcsőn is azért lázadtunk föl, mert keveset adtak. Akkor a főtt záptojásokat vagdaltuk a tábori konyha falához, ebből lett a világraszóló botrány. Lehet, hogy otthon ülve elég lett volna, ami ehető volt, de a nehéz testi munka kalóriát követelt. Kubikosmunkát értelmiségi normával nem lehet végezni. Tízkor már korgott a gyomrunk, pedig ebédet csak kettő után kaptunk.

Nem is forgott volna tengelye körül a föld, ha nem hirdettek volna munkaversenyt. Külön brigádot szerveztek az elbírálásra. Ebből azonnal kitaláltuk, itt is vannak emberek, akik mindjárt belátják, sokkal könnyebb más munkájába beleverni a csúfot, mint megfogni a lapát nyelét. Megforgatott azonban annyira már bennünket az élet, nem lázadoztunk ellene.

Mindig fölhergelődtünk viszont, amikor láttuk, seregestül jönnek emberek ringó autókon, megnézni, hogyan dolgozunk. Nagyszerű érzés is lehetett jó fizetésért, és külön napidíjért gyönyörködni abban, amit ingyen végeznek mások. Minden áldott nap kértük is a Békés megyei tanárt, valahogy terelje másfelé őket, mert minket nagyon zavar a hivatali szájtátiság.

Semmit nem tehetett ellene.

Vége felé voltunk már az első turnusnak, a két hétnak, feketére barnulva, amikor magas vendég érkezett. A KISZ Központi Bizottságából valami nagy kutyaütő. Ki nem hozott volna bennünket a sodrunkból akkor se, ha mi be se léptünk már a KISZ-be - vagy forradalmi múltunk miatt nem vettek föl bennünket -, de éppen odajött hozzánk. Rengőhájú pasas volt, Illés - vagy inkább Illisz? - nevű talán. Hatalmas volt a szintkülönbség köztünk. Mi a csatorna legfenekén, ő pedig a partra kiszórt föld legtetején. Az osztályharc magva el volt vetve. Onnan szerencsétlenkedett lefelé, nyújtogatta a karját, hogy kézfogással elérjen bennünket. És ugyanezt cselekedte a díszkíséret többi tagja is.

Csak bele ne csússzanak az árunkba!

Látszott az arcán, csontig sértődött, amikor elfelejtettünk minden illendő alázatot, és pofátlanul visszategeztük. Biztosan volt közöttünk legalább tizenöt év, de minket a fogadalom is kötött. Igyekezett azonban úgy tenni, mintha észre se venné.

- Hogy vagytok, hogy vagytok?

- Köszönjük, megvagyunk a magunk bolondságában.

- Miért lenne ez bolondság?

- Csak azért, mert minekünk ingyen folyik egybe taknyunk-nyálunk, ti pedig kemény fizetésért jöttök rakásra, megkérdezni, hogyan eszi a fene a szegény embert.

Csöndben beszéltünk, de puskaporos lett mindjárt a levegő. Lövészárok-barátkozás akart ez lenni az ő részéről, de oda is rengő autón jött. És máris lőnek?

- Van valami konkrét panaszotok is?

- Tele lenne a kocsid, annyi van.

- Például?

- Neked példa, de nekünk szomorú valóság. Úgy is vége van mindjárt, ne vesztegessünk rá szót!

- De engem nagyon is érdekel.

- Rajtunk már nem segít, de hátha megjön tőle az eszetek.

- Furcsán pörgeted a szót odalent.

- De csak azért, mert idelelni vagyok. Itt egészen más az éghajlat, mint fönt.

- Tehát?

- Kevés a koszt. Azt hittük, nem rabszolgának kellünk, de talán már akkor is tudták, üres hassal nem lehet dolgozni.

- Óriási tévedésben vagytok.

- Ne bolondozz, testvér! Reggel hatkor megesszük a hitlerszalonnát, megisszuk rá a lötytyöt, aztán be is vágjuk a tízórai molekuláris sajtot. És avval dolgozunk délután kettőig.

- Az ebédosztó sátorban ott van a mérleg, tegyétek rá az adagot, és meglátjátok, a normát senki nem sérti meg.

- Tudod te, mekkora bolondot mondtál?

- Mi ebben a bolondság? Az élelmiszer mérhető, tehát eldönthető, eleget kaptok, vagy keveset.

- Csak azért mondom, mert nekünk külön mérlegünk van. A gyomrunk. Ha az korog, akkor baj van. Ha jó lenne a fülhallásod, most is meghallanád.

- Már pedig én változatlanul azt mondom, mérjétek meg, és nyugodjatok meg.

Belénk állt az ördög. Egyébként is a mélységekben lakik, hamarabb elért bennünket, mint a föntieket. Talán Gyuluci volt az, aki elpisszentette magát, és egyszerre röpült a csatorna fenekéről minden ásóról a csöpögő trutumó. Úgy lendítettük, hogy a fejük fölött szálljon el, de potyogott le annyi, hogy szépen vasalt ruhájukra is pötyyent.

Folytassam? Sarkon fordult az egész vizitáló csapat, bevágták magukat a kocsiba, és el-szeleltek. Gyalogfutár jött mindjárt, avval a paranccsal, hogy azonnal szedjünk össze mindent, és jelentkezzünk a parancsnoki sátorban. Szilajnagy eszünkkel kitaláltuk, nem lesz ennek jó vége, de nem jöttünk lázba miatta. Egyedül mi vagyunk a táborban olyanok, akiknek fújhatják már a füstös lukát, teli tüdővel.

A sátor előtt találkoztunk a Békés megyei tanárral. Azt mondta, ahogy ő érzi a széljárását, megüthetjük a bokánkat.

- Ne búsulj, koma, a mienket már kinyalhatják.

Odabent fölállítottak bennünket vonalban, előállt a rengőhájú, és magát türtőztetve elmondta, a parancsnokság úgy döntött, el kell hagynunk a tábor, de azonnal. Nem fertőzhetjük tovább a levegőt. Nem lázíthatjuk az ifjúságot. Ennek az országnak éppen elég volt ötvenhat.

Nem szóltunk rá semmit.

- És természetesen gondunk lesz rá, hogy az egyetemi KISZ-bizottság is tudomást szerezzen határozatunkról. És az egyetem vezetése is. Gondolja meg legközelebb, kiket küld el saját képviselőjében.

Mintha dettóztuk volna, erre se szóltunk semmit. Annyi azonban történt, hogy letelven a munkaidő, bekapcsolták a pléhkurvákat, és zengett az induló, hirdetve a munka örök dicsőségét. Aztán megszólalt a Békés megyei tanár, és a táborvezetés nevében kihirdette a munkaverseny aznapi győzteseit.

Nem hittünk a fülünknek. Mi lettünk az elsők. Menjünk, és vegyük át a vándortáblát. Illendően megkérdeztük a nagyhasút:

- Most mit csináljunk?

- Az nem Önöknek szól.

Nem váltottunk vissza magázásra.

- Ejnye, komám, ne etesd a majmot! A hangszóró minket kiabál.

Se holt, se eleven nem lett. A fehér fal hozzá képest szivárványszínekben játszott. Elfelejtettek egyeztetni előtte? Összekapta magát, beugrott az autóba összes kíséretével, és köszönés nélkül elviharzott.

Sorakoztak a többiek már ebédre, azt mondta a Békés megyei tanár, álljunk be mi is, de ne a végére, hanem az elejére. Ennyi kijár a legjobbaknak.

Búcsú Polánytól

Ahogy eldallotta búcsúzását Kemenesaljától Berzsenyi Dániel, csábít a lehetőség, hogy ódában köszönjek el én is Polánytól. Csakhogy nekem nem szülőfalum, valójában két évet se töltöttem benne egyfolytában, és utána is csak a nyarakat, amíg végleg magába nem szippantott Szeged, ráadásul ódát se nagyon tudnék írni. Egészen egyetemista koromig verselgettem, de akkor ráébredtem, olyan voltam addig, mint a hályogkovács. Amikor már tanulni kezdtük, miből lesz a vers, és főleg miként, úgy megröcögötte a kezemet, mindig féltem, hogy elevenbe vágok, és vége lesz a világnak. A világosságnak.

Pedig megérne egy-két dallamot az is, hogy Szalókon talán kétszer voltam elköltözésünk után. Keresem az okát, találok is, nem is.

Amikor meg-megkérdezik tőlem, hol születtem, azt szoktam mondani, húzz egy vonalat a térképen Pápától Cellig - Celldömölkig -, felezd meg körzővel, ott van a világ közepe, Szalók. Mert hogy az, elvitatni nem lehet. És hol van Polány? Egy ugrás a füstös Ajkától, a tiszta levegő felé, Északra. Azt kéne mondanom, nyolc kilométerre tőle, de már ez se igaz. Bezupált régen a nagyvárosnak álmodott Ajkába Bakonygyepes, a szomszéd falu, az pedig mindössze három kilométer. Persze, annyi sincsen, mert a határ jól benyúlik Polány alá. Másfél talán?

Ajkához szomorúság köt. Ott nyugosznak szüleink, noha benne csak Édesanyánk lakott, amíg a kórházi ágyat nyomta. Polányhoz azonban a világ fölfödésének egyik fele.

Szalókról délre látszott a Somló. A világ legszebb hegye. Nekem legalább olyan, mint Berzsenyinek volt a Ság teteje. Ha tudta volna, száz éven belül úgy elbontják, nyoma marad csak, talán ódakötetet írt volna. Vagy legalább olyan verset, mint Csokonai a Tihanyi echóhoz. Soha meg nem mértem, de tudom, tizenöt kilométerre volt tőlünk Somló. Már-már kékllett. Tudtommal nem csatoltak hozzá semmit, nem nyúlik be Dabrony alá a határa, tehát ez a távolság talán most is annyi. Szigethegy, körbe-körbe sík terület öleli. Tőle kicsit keletre, mint a horizonton elfekvő nagy állat, a polányi hegy. De ezt a nevet Szalókon, életem első tizenhárom évében kimondani se hallottam. Ez már mindig kék volt. Amikor négy lovas-kocsival költöztünk 1949 tavaszán, Noszloptól az erdőn át rövidítve az utat, hatalmas cserfa tövében haladva mondja Édesapánk: már fönny vagyunk a hegyen. Ahogy első vonatozásomon meglepett, a kocsi belseje ugyanolyan, mint a padlós szobáé, és lefelé nézve nem is látszik, hogy rohanunk, ugyanúgy csodálkoztam ezen is. Észre se vettük, és már fönny vagyunk?

Itt meg kőbánya mellett vitt el az utunk. Polányban tehát nem sárból építkeztek, hanem kőből. Annyit fejtett magának mindenki, amennyit akart. Ahogy az ölfát rakják az erdőben, úgy rakták kocka formájúra a köveket is. Attól se féltek, hogy valaki elloppja?

Még semmit nem láttam, de már tudtam: micsoda falu ez a Polány! Két kecskénk egy asztal meg egy szekrény közé beszorítva utazott, látván az egyébként kopár hegy egynémely bokrát, mekegni kezdett. Azt értettem ki szavukból, de jó lenne körülharapdálni. Holnap ide jövünk, mondtam nekik. Értették vagy nem, elhitték vagy nem, nem tudom, de elhallgattak.

Nem tisztességes dolog két becsületes állatot félre vezetni. Másnap még nem ide jöttünk. Jobbnál jobb árokpartokat, eleven sövényeket láttunk még befelé menet, azokba is bele kellett kóstolniuk. Azt hiszem, másnap még sehová nem mentem velük. Elég bozótos volt a kertünk is, ahogy megérkeztünk, mindjárt legelhetek benne.

Micsoda birodalom volt az itteni ház! Szalókon több helyen is laktunk, de szobakonyhás háznál nagyobbra nem emlékszem. A szoba és a konyha együtt, és mi voltunk benne heten. Itt meg? Külön volt a konyha, igaz, szabadkéménnyel, középen kemencével, és szoba volt előtte is, mögötte is. Kunyhóból egyenesen palotába érkeztünk. Két kecskénket se kellett szomszéd-ban elszállásolnunk, akkora istállónk lett, öt-hat marha is elfért volna benne. Örültek-e ennek, nem tudhatom, mert meg se kérdeztük őket. És meg se kötöttük egyiket se. Az istálló mögött meg akkora pajta, befért kapuján a rakott szénásszekér. Lukat hagytak az oldalán, a szomszéd kertjébe nézve, hogy a kocsirúd kiférjen rajta. Jobbra szalma volt, balra széna.

Micsoda jókat lehetett azon aludni! Fészket csináltunk magunknak a szénában.

Ma se tudom, kié volt valaha. Kitelepítették, de hogy Németországba vitték, vagy csak néhány faluval arrébb, esetleg valamilyen hazai táborban érte végét? Se az Alföldről kánaáni ígérettel érkező telepések, se a mindenükkel ide zsuppolt fölvidékiek nem foglalták el. Talán azért, mert ők ennél is jobbat kaptak?

Az udvar egyik felét tehát a hosszú épület zárta le, a kétszoba-konyhás lakással, a kamrával, az istállóval és a pajtával, a másik oldalon, a kert mellett azonban külön szin is volt. Szekérnek készülhetett, de mire mi oda értünk, már a böhmönagy motor volt benne, és a kalapácsos daráló.

Szorult annyi molnárvér belénk, tudtuk, milyen a hengerszék, de kalapácsost én itt láttam először. Gyerekkori bárgyúságomban úgy képzeltem, van benne egy nyeles kalapács, és valamilyen fífikával egyenként nagyokat üt rá a kukoricára vagy árpára.

Nem akarok dicsekedni, de a tengeralattjárót is másként képzeltem, amikor először hallottam róla. Jární az ember két lábon szokott, vagy egyen, mankóval, ha a másikat ellőtték a háborúban. Aki a tenger alatt is tud jární, az akkurátusan lépegetve valami olyasmit tol maga előtt, ami nem engedi be se a vizet, se a cápákat, és viszi magával a levegőt. Arra vonatkozóan, persze, nem voltak ismereteim, hány napba tellett volna átlépegetni az óceán egyik partjáról a másikra, és hogyan lehetett volna torpedókat kilőni, de nem is érdekelt. A találmány szenzációja nekem elég volt. Hatalmas csalódást okozott ehhez képest az a víz alatti szörnyeteg, amelybe Isten tudja hány katonát hermetikusan belezártak. Csak éppen lépegetniük nem kellett.

Hogy folytassam nem-dicsekvéseimet, a mosógépet se olyannak képzeltem, amilyen lett. A mosás lényege, hogy a lúgban beáztatott ruhát beszappanozta Édesanyánk, aztán összedörgölte. Kicsavarta, kiöblítette hideg vízben, többször is, aztán kiteregette. Odakint csonttá fagyott a kötélen télen, mégis hamarabb száradt. Hatalmas munka, aki ezt gépesíteni tudja, az anyánk megmentője lesz. Erre előálltak azzal a nyavalyával, amelyik ha akarna se tudna dörgölni meg szappanozni, csak veszett forgatásba kezd, amíg ki nem szédül a pizok a ruhából. Ehhez kellett a nagy ész?

A leleményes emberi elme netovábbja előttem mégis ez a daráló. Kis sugárban ömlik bele a kukorica, és mire leér, már dara lesz belőle. A mi családunk ebben a pillanatban lépett be igazán a gépkorszakba. És mi lettünk a daralós Horváthok.

Szalókon több család volt talán ezen a néven, mégse kellett megkülönböztető jelző, itt meg azonnal lett. Most rágódva rajta, talán nem is megkülönböztető szándékkal. Az volt a fontosabb, hogy daralósok vagyunk, és nem az, hogy Horváth a nevünk. Mert senki más addig nem daralózott Polányban.

Elrévedezhetnék egyéb bárgyúságaimon is, de minek? Azt az egyet azonban megemlítem még egyszer, hogy az egyik növénytan-féle órán a petúniát hozták föl tanpéldának. Fölrajzolták a táblára, tölcséres szirmával, bibéjével és porzójával - és én nem tudtam, mi a petúnia. Egy csomó gaznak és virágnak ismertem a nevét, de ezzel nem találkoztam. Lehet, hogy se Szalókon, se Polányban nem volt egyetlen egy se? Az ablakokban virított a muskátli, amit mi természetesen muskándlinak mondtunk, előkelőbb helyeken a fukszia is cserépben termett, de petúniát nem láttam. Virágos kert nem nagyon volt, inkább sárgarépat és karalábét vetettek, nem virágot, de ami volt, abban se emlékszem erre a tannövényre. Volt viola, liliom, ibolya, nárcisz, jácint, kulcsvirág, tearózsa, labdarózsa, két szál pünkösdrózsa, orgona, és réten a zsbavirág. Mocsári gólyahírként könyveli el a virágtudomány, de leginkább a kislibák sorsára volt végzetes. Ha valaki elkezdte volna szedni, egész falkája pusztult volna. Hiába volt üde, és majdnem első a tavasziak közül, senkinek eszébe se jutott vázába tenni.

Nekünk Polányban már nem volt libánk, tartanunk se kellett volna falkapusztulástól, mégse nyúltunk volna hozzá egyhez se. Mint ahogy a virágzó napraforgót se tettük volna vázába. És volt a pipitér, az ezerjófű meg a hársfavirág. Bodzavirág is, kígyóvirág is. Tudtam, hogy kukacot virágzik a dió meg a mogyoró, és azt is, milyen a sóska virága, milyen a gilicetüskéé, de petúniát nem láttam. És ennek kellett nekem megtanulnom minden porcikáját. Akármelyik másik jöhetett volna, csak ez ne!

Lehet, hogy a két falu egyszerre bukott volna meg virágtanból?

Igaz, ecetfát se láttam soha virágozni, mégis úgy terjedt, mint a járvány. És soha nem tudtam, mi fán terem a rutafa. Akármilyen magos is, és akármilyen gyönyörű dal szól Magyar Ilona selyemszál hajáról. Ma se tudom. Állítólag nem is fa a ruta, hanem bokor is van belőle, meg fű is. Azt se tudom, a juta micsoda, pedig névben egészen közel áll hozzá, de az legalább nem hazai. Bár a fene tudja! Akkor miből lett volna a jutasi őrmester? Hogy egy icipicit idiótául is nyelvészkedjünk.

Leírtam már, tanév közben hurcolkodtunk. Azt is, hogy másnap reggel átjött hozzánk a második szomszédból Kozma Kálmán, hogy megmutassa, hol van az iskola. Az egyik ott volt a szomszédban, de az alsótagozatosok jártak bele, nekünk a templom melletti emeletesbe kellett mennünk. Lépcsőn fölmennünk és lejönnünk. Akkora rangot jelentett ez is a szalóki hárommal szemben, ki se lehet mondani. Külön épületben volt otthon a katolikus iskola, az evangélikus is, meg a református is. Zsidó iskola nem volt, ők az evangélikusokhoz jártak. Ezt a hármat vonták egybe az államosítás idején, amikor az általános iskola beindult, de a három épületet nem vontathatták egybe. Polány szíkatolikus volt a telepítések előtt, itt csak egy fajta volt, de az is két helyen.

Szalókon alig volt nagyobb a katolikus templom, mint máshol a kápolna, itt pedig akkora van, hogy előbb megdermed benne a lélek, és csak utána kezd fölengedni, hogy fölemelkedni tudjon. És több bűdösbogár fér el benne telenként.

Kálmán sváb származék volt, vagy elsvábosodott magyar? Ahogy sváb volt Gröber Jóska is, a Majer Marci, meg a többi. Ha jól érzékelttem, nem nagyon örültek, ha svábot mondanak rájuk. A német jobban elment. A Heffler Laci pedig fölvidéki. A mi csapatunkban alföldi telepes talán nem is volt. A hetedik osztály közepén alig haladtam át, amikor megérkeztünk, tudtam, másfél évem van, hogy a sváb szóba beletanuljak. Németet otthon már pedzegettem, Mariskánk jóvoltából, aki a pápai polgáriban hivatalosan is tanulta, és azonnal tovább adta nekünk is, annyit tehát azonnal átláttam, más a német, és más a sváb. Annyi bölcsesség is volt már bennem, beláttam, mindig azt kell tanulni, amit lehet. A plébános úr is azt mondta, olyan ez, mint a drágakő. Csiszolni kell, hogy szikrázzon, de legalább van mit csiszolni.

Mind eszembe jut, amikor búcsúzomat írom.

Halottak napján az ajkai temetőből láttuk utoljára Polányt. Eddig mindig eljöttünk ide is, Gyuszink itt lakott, de most már kifertőtlenítették a családtól a falut, senkink nincsen itt. És a távolsági buszmenetrendet is úgy szerkesztik, a temetői tisztesség mellett Panniékkal, Sanyiékkal alig válthatunk szót.

Idegen lettem saját hazámban.

A Hosszúhegy déli oldalán szép fenyőfák látszanak. Amikor mi megérkeztünk, csupasz volt az is. Heffler Lacival bóklászva azon rágódtunk, fokozatosan be lehetne telepíteni az egészet erdővel. Hatalmas munka lenne, az biztos, a kőbányászásban járatos emberek tudnák csak kiásni a csemete gödreit, és nem is biztos, hogy mind megmaradna, de ha csak minden harmadik vagy negyedik kapna is lábra, már megágyazna a későbbi pótlásnak.

Állítólag a sivatagban is így kezdik. Kinek jutott volna eszébe akkoriban? A svábnak már nem hazája, a telepes ugyan végleges szándékkal jött, de ő lécelt le leghamarabb, a fölvidékiek pedig igen-igen bíztak benne, ideiglenesen maradnak csak. Úgyis fölszabadul majd a határ, és mehetnek vissza Panyit mellé.

Gombát így is adott Hosszúhegy, cseperkét is, tyúkgombát is, földiszedret, bicskét - csipkebogyót -, és mogyorót. Nekem pedig romantikát. Bejártam minden zugát, ma is előttem van, honnan nézve mit lehetett látni. Most mindtől el kell búcsúznom.

Nem tudom, fölmegegyek-e még a Kálváriára? Szobrai hivatalos fölfödözése érdekében úgyszintén körbeleveztem ifjúkoromban az illetékes világot, senki nem akarta észrevenni velünk. Minden szeptemberi búcsúra bemeszelték mindet, talán azért se lett soha kapós. Aztán egyszer csak a világörökségbe tagozódott. Mi arról ábrándoztunk, hogy friss levegőjével, a mögötte lévő kis medence forrásának megfűrésével, és a patakocska elrekesztésével csónakázó tavat teremthetnénk, ami az ajkai iparvidék menedéke lesz, most, lám, polányi passióval akarnak látogatókat, pénzes idegeneket csalogatni.

Fejben is óvatos voltam a gát megépítésével. Egyik vége a temetődombra támaszkodott volna, a másik a homokhegyre. Víz ellen nem a legjobb a homok, legföljebb zsákba rakva. Jó mélyen belevágtam volna mindkét oldalon, hogy soha de soha át ne szakadjon. Mert akkor előtötte volna az egész Homokutcát. Patikamérlegen dekáztam ki mindent, négy-öt méter magas gát kellett volna csak, vagy annyi se, annak a tetején ugyanúgy átfolyhatott volna a fölösleg, ahogy addig csörgedezett.

Egy tanulságot így is hagyhatok kótyagosfejű ábrándozó gyerekeknek. Az álmok magja nem kel ki mindjárt. Úgy kell elültetni, mint a fenyőt Hosszúhegy ormán. Ha csak hézagosan marad is meg egy-kettő, lehet pótolni majd. Megezik, hogy az emberélet végére csírázik ki, amit az elején ültettünk el. Hogy miránk akkor már senki se emlékszik? Ilyen az a világ.

Heffler Lacit többször is említettem, mint nagy álmodozó társamat, és talán ide sorolhatom Csider Jóskát is. Egyikünk se született Polányi. Miért nem kapcsolódott hozzánk az egyébként szintén barát Kálmán, Jóska vagy Marci?

Most találtam rá valamire.

Mert ők ebbe születtek bele. Mondtam már korábbi nekifutásaimban, fölháborodtam, hogy új házakat építettek Szelebőce mellé, egészen a Kishídig. Föltehetően tovább is azóta már, és másfelé is. Hogy merik beépíteni az emlékeimet? Gyöngé bácsi is megretírált, akkora indulattal estem neki. Szülőfalumhoz tehát az emlékeim kötnek. Szentek és megingathatatlanok. Idegenben pedig? Ha már egyszer kimozdul az ember, keresi a mást. Itt már maradiság lesz a

ragaszkodásból. Aki valamennyire is megszereti, változtatni akar rajta. Aki nem szereti, még jobban.

Nem biztos ám, hogy így is van. Az is lehet, ahogy múlnak az évek, úgy jön meg az ember esze.

Gyerekkorban a két év fölér fél étellel.

A visszavágyakozás pedig kiadja a másik felét.

Amikor nemrég Lacit emlékeztettem a csónakázó tórol szövegetett álmainkra, hozzá véve a horgászatot is, előhozogatta a vele kapcsolatos levelezést, enyhe mosolyt fakaszthattam orcájára. Nem láttam, mert postán szálltak az emlékek, de kiéreztem soraiból. Még mindig ezen lovagolok? Ötven év után is? Elapadnak azóta a források, ha lett volna is belőle valami akkor, mostanra semmivé válna az is.

Nagy mester az idő. Ha rá hallgatunk, legjobb semmit se csinálni.

Itt van Szegeden Jakucs László, minden barlangok szakértője. Még nem kérdeztem tőle, de ha legközelebb összefutunk, biztosan megkérdezem. Mészakőből rakta ki a természet Hosszú-hegyet. Köröskörül megszámlálhatatlan *kút* van vagy volt. (Mondtam már, a *kút forrást* jelent, kivétel talán az Ödön-forrás. Azt nem hiszem, hogy későbbi lenne a többinél, legföljebb az Ödön született később, amikor már *forrás* lett a *kútból*.) Elképzelhető, hogy ne lenne a hegy gyomrában barlang?

Vénkori eszemmel már cseppkövek közt járok. Talán azt is meg tudnánk mondani hárman, hol kellene a víznyelőkbe színes vizet önteni, és figyelgetni a csurgó kutakat. Akkora biztosan nem lenne, mint az aggteleki Baradla meg a Béke, legföljebb két-három kilométer hosszú, vagy szekérfordulónyi csupán, de szegény embernek a kicsi is nagy. A világörökség mellé az is jól jönne.

Csak azért mondom ezt is, hátha fölnövekedik mellette majd másik fenyő.

Egyedül én vagyok fölmentve minden realitás alól, ennél fogva nekem van jogom föltételezni, hogy a Kálvária-hegy alatt is lehet valami. Ha egyszer azt mondta Franci bácsi, hogy beomlott, amikor a keresztnek az alapját ásták, és vöröspapok miséztek odalent, akkor lennie kell. A vöröspapok miséző meséje történelmi keverék akár a közelmúlt világából, de ott van a Somlói menő alagút regéje is. Józan ésszel elképzelni ugyan nem lehet, de az indulásának gondolt üreg talán mégis létezik. Ha Moldvay Loránd geológus Pesten, az Elek utcában el merte kezdeni tudományos ábrándozását a fölrobbant ősmeteoritról, és bizonyító jeleit meg is találta a polányi kavicsfias kövekben, más úton más rejtélyeknek is zára pattanhat. Jakucs Laci bácsi, te mondd majd meg, lehet-e ott egyáltalán barlang.

Mai és holnapi álmódzók, rátok hagyom ezt is. Ne panaszkodjatok, hogy szűkmarkú voltam. És ne felejtsetek, lehet még ültetni fenyőfát a hegyre. A gombát, a szedret, a mogyorót és az összes bicskét is rátok hagyom. Ha hajlandó még szedni akárki is. A Cene Mária gyűjtötte legtöbbször, vödörszámra hordta be az ajkai piacra.

Ahol közel van a piac, mindenből lehet pénzt facsarni. Abból is, ami ingyen terem.

Máriról se tudok semmit. Pedig meghatározó figurája a falunak, ha megvan még.

Édesanyám sírjától ha erre tekintek, minden évben sürgető üzenetet küldök majd. Aztán sietünk a buszmegállóba, hogy még aznap hazaérjünk.

Hazulról haza.

Mindig tanár

Mit akarok ennyi idő után egykori tanárságommal? Hossza akkora sincs, mint a ma született kisnyúl farka. Alig kezdtem bele, másfél év se telt el, máris abbahagytam. Iskolában maradt egykori évfolyamtársaim szájtátva szoktak ámulni találkozásinkon. Annyira csöpög belőlem a nosztalgia, már lavórt akartak alám rakni, nehogy árvíz mossa el őket. Én meg azon ámuldozom, hogyan lehet belefásulni az embernemesítés leggyönyörűbb munkájába. Létezik, hogy amit eddig főnnálló életem legszebb darabjának tudok, a legszebb kalárisnál is különbnek, ők csak belefásult robotnak érzik? Amit tanultunk, mind egy szálig, sőt megpúpozva még belőlünk való nagy adaggal, aztán továbbadni, nem lehet annál szebb a világon.

Gárdonyival voltam eltelve még, amikor tanítani kezdtem, és néminemű utánzókézség is volt bennem. Azt hiszem, mindenkivel megesik, hogy odacövekel valaki mellé, és olyan akar lenni, amilyenek őt látja. *Dabronyban*, szülőfalum szomszédságában kapott rá állítólag *Az én falumra*. Gyerekfejjel olvastam, és találgattam, melyik falumbélire illene rá egy-egy figurája. Tudtam róla sokak vélekedését, jó szándékú naivnak is tartották, én azonban mindig azt vallottam, *Egri csillagok* se lettek volna Dabrony nélkül. Pedig abban a történelmi regényhez közelített akkor is, ha képesítő vizsgáján történelemből csak elégségest kapott. Ha ő megírhatta Dabronyt, megírhatom én is Mérgest, nem is idealizálva. Kezdtém úgy figyelni mindent, szép betű legyen belőle majd, ha úgy hozná a sors.

Halasztódott, halasztódott, közben elkajszultam tőle. Leginkább úgy, hogy stílusának morzsáit máig nem felejttem. Sokkal később, amikor már kemény sorsok és társadalomrajzi fuvallatok is belém fészkeltek, sorozatot kínáltam egyik irodalmi folyóiratunknak. A szomszéd nénivel akartam kezdeni.

Nála lakott az egyik tanítónőnk. Éva. Szende kislány volt, és szégyenlősen mondta el történetkékjét. Azt kérte tőle a nagyon idős Masa néni, ha már itt van a szomszédban az iskola, szünetben igazán haza ugorhatna dolgát elvégezni. Szegény kislány se holt, se eleven nem volt a meglepetéstől. Mert a homokon az lenne a jó, ha egyik éjjel eső esne, a másikon meg trágya, de ha ez nem lehet, az a kevés is kincset ér, ami így potyog össze.

Föltalálta szegény a tanítónő kettős hasznosítását.

Legszívesebben talán az egész iskolát átszervezte volna a maga budijába. Micsoda salátát nevelhetne ő, ha az árnyékszékeket legalább a porta szélére építették volna, hogy hátulról hozzá lehessen átmeregetni.

Beszédes sorozat lehetett volna!

Elővette mindig mindent jobban tudó hatalmas nagylelkűségét a szerkesztő, mint aki ráérez a nagy témára, és azt mondta, egye fene, egy írás jöhet. Smucig ember vagy te? Irigyled tőlem a levegőt is? Egyet írjak arról, amiről a kötet is kései és kevés? Heréljem ki mindjárt tulajdon magzatomat tulajdon kezemmel? Hogyan lehet egyetlen riportban megírni azt is, a boráról egyébként országos hírű falu miként lett tanárok büntető iskolája? És ha már az lett, hogyan zsúfolódhatott össze annyi kitűnő tanító és tanár? Tovább is csavarhattam volna rajta: a nagy-szerű iskola révén hogyan lesz fejben egyre erősebb Mérges? Hogyan körözi le szomszédjait például? Talán gazdaságilag is. Mert erre is lett volna bőven példám. Az ebek harmincadjára vetett sok jó tanár mi mást tehetett volna, elkezdte telecsöpögtetni a gyerekek fejét mindenféle nagyszerűséggel.

Olyan befektetés az iskola, leghamarabb fordul termőre.

Talán első könyvem lett volna. Nem ez lett, és ami végül az lett, az is sokat késett. Ami mégis előszivárgott tollamból, harminchárom évig az is aludt.

Újabb löket kellett ide. Ne várja tőlem senki, hogy most azt kapja, ami akkor lehetett volna. Ami együttő helyemben eszembe jut, csak azt pötyögöm le. Oka van annak is.

Most, amikor már kifelé megyek az élet süreijéből, kupán rúgott a ló. Ló volt, és nem csikó. Növendék lóra nem vernek patkót. Nem is aranypatkó volt rajta, agyonrozsdált betűkből hajlította a tulinty kovács, és kanszegekkel verte föl. Azt írta, *magyartanár voltam, tudnom illene, mi a kihagyásos mondat.*

Hogyhogy *voltam*? Tanárnak készültem, az lettem, és az is maradtam. Első iskolai emlékemtől fogva az akartam lenni, amikor a hatalmas tábla elé álltam, bizonyítani, hogy tudok írni. Kréta akkor volt először a kezemben, és tábla előtt is először álltam.

Most is elfog a bizsergés, ha táblára írhatok. És szinte szentírássá válik minden fölírt szavam. Első évem táblavázlatai szóról szóra ismétlődtek a következőben is, pedig fejből írtam mindkettőt. Minden lélegzetemmel tanítok azóta is. Kréta és tábla nélkül is.

A lórúgás járhat emlékezet-kihagyásokkal, és kihagyásos mondatokat is szülhet, ez azonban eltűnt idők szelét hozta vissza. *Ha későn, ha csonkán, ha senkinek* - Arany János tanácsa szerint - meg kell írnom tanárságomat.

Méreg nélkül. Ha már az egész Mérgest nem is írhatom meg.

Biztosan nem lesz olyan, mint amilyen lehetett volna.

A horgásznak is a legszebb hala pottyán mindig vissza.

Makarenkói pofon

Mondom, tanárnak készültem, de hosszú az út odáig. Sümegre is úgy mentem, hogy gimnázium után majd az leszek. Oda akartam visszamenni, diplomával a zsebben. Ígéretem is volt rá, hogy visszamehetek. Pedig micsoda világ! Az első hónap végén mindjárt megcsapott a kicsapatás szele.

Másodikban új tanárt kaptunk, Kiss Károly Ernőt. Nekem gyönyörűségem volt minden órája. Ha ő nem jön Sümegre, talán nem is jöttem volna Szegedre.

Neki is adósa vagyok.

Egyik dolgozatunknál Szindekovics szolgáltatta a meglepetést. Bátyja négy évvel korábbi tartalmi kivonatát vette elő, amelyből törvénytiszteően Balázs bátyánk sótlansága buzgott elő, és szóról szóra lemásolta. Joggal gondolhatta, ha akkor még itt se volt az új tanár, észre se veszi a csalfaságot. Bizony észrevette. Piros tintával rótt a lap aljára:

- *Aki ezt írta, annak is csak 4-es, de neked, Szindikém* - és akkora egyest rajzolt alá, kilógott az irkából. Meg voltunk löve valamennyien.

Honnan tudja, hogy nem ő írta? A nagy idők összes pokolfajzata öltögetné kénköves nyelvét?

Megrendültem tőle én is.

Egyébként három címet kínált minden dolgozatnál, és a harmadik olyan volt, mintha kimondottan hozzám szólt volna. Rövidke novellát lehetett írni belőle. Mindig ötöst adott. Néha föl is olvastatta velem, és azt mondta rá, ez olyan Dezsős írás.

Híztam a büszkeségtől. Szindi is Dezső volt, de ez nem rá vonatkozott. A harmadik Dezsőre meg főleg nem. Tudálékosan sótlan kölkök voltak. Orvos lett belőle.

Negyedikben aztán, egy kicsit szoktatásként is a nemsokára esedékes írásbeli érettséginkhez, oszloponként más-más témát adott. Szó se volt választhatóságról, akinek ez jutott, ezt írta. Óra közepén, nyakig belefelejtkezve kisdud értekezésembe, kapok egy kis cédulát. Kérdés volt rajta. Nekem másik cím jutott ugyan, de ráírtam ugyanarra a cédulára a feleletet, és visszaküldtem. Noha sorra ötösökre írta gyöngybetűs dolgozatait a kérdező is, találónak érezvén, egyszerűen bemásolta a mondatomat.

Javítunk a következő órán, megint robbant a bomba. Piros tintával volt aláhúzva az az egy mondat, a margón meg ott állt: *ezt a Dezső írta!* Vezetéknév nélkül, de biztosra veszem, a másik kettő most se jöhetett szóba. Így is ötöst kapott, de nem tudtunk hová lenni. Nagyon ki nem lóghatott a szövegből, gusztusát is ismertem, ahhoz igazítottam a feleletet is. Se holt, se eleven nem voltam.

Látván mindkettőnk elfehéredését, nevetve kérdezte:

- Na, Pontyikám, így volt?

Töredelmesen bevallotta. Rám is fordult a kérdése:

- Igaz?

- Minden szava igaz, de honnan lehet ezt megtudni? Harag ne legyen belőle, úgy kitanultuk már a puskázás minden fortélyát, kizárt dolog, hogy észrevette volna.

- Majd megtudod, ha szükséged lesz rá. Olyan a betű, benne van a lélegzeted is.

Lett is rá szükségem. Már Mérgeesen javítottam egyszer a nyolcadikosok házi dolgozatát. Kedves tanítványom volt a Lőkös Erzszi, de meglepetéssel szolgált. Bátyja annyira segített neki, hogy gondolkodás nélkül ráírtam a Szindinek szóló hajdani záradékot:

- Aki ezt írta, annak is csak négyes, neked viszont - és visszafogván indulatomat, csak kicsike egyest írtam rá. Bűnszövetségben elkövetett svindliről volt szó, legalább négy-öt dolgozatban megtaláltam Feri ujjlenyomatát. Mindben aláhúztam az árulkodó mondatokat, és mindben kiírtam a margóra:

- Ezt más írta.

Csendes beismerés volt a felelet.

Jól kitanultam Dzsanit.

Egyik érettségi találkozónkra még eljött. Ha jól emlékszem, nyolcvanhat éves volt. Panaszkodott, hogy kettős látás gyötri. Biztattam, a szomszédban a kórház, ne hagyja annyiban. Szép ez a világ, nagyon szép, de annyira nem, hogy egyszerre kettőt lássunk belőle. Azt is mondogatta, élni se szeret már. Ki emlékszik arra, hogy ő tanított valaha is? Megint vigasztaltam. Akik itt vagyunk, ha jól megvizsgálánánk bennünket, valamennyiünkről kiderülne, a génjeinkbe épült be. És adjuk tovább gyerekeinknek, unokáinknak. Ami szépet és jót a magyar irodalom adhat, vérátömlesztéssel azt is tőle kaptuk. Akiket hosszú pályája alatt tanított, mind ezt hullámozza tovább - vagy az ellenkezőjét -, és ki tudja, mikor szakad vége.

A másvilágra pedig ne siessen. Ami ott van, megvárja, és sokkal több alkalma lesz benne lenni, mint az evilági létben. Ami idelent adatik, itt kell azt elfogyasztanunk.

Ha jól tudom, kilencvenhárom éves volt, amikor elment.

Isten nyugosztalja!

Most is úgy érzem, ő vezeti kezemet.

*

Minket még pofoztak az általános iskolában. *Körmös*, vonalzóval. *Padrahúzás*, mogyoró-vesszővel. Fokozata is volt: letolt gatyával. A jobbágyok dereséről tanultunk? Nem kellett külön magyarázat hozzá, akárki megtapasztalhatta. A vonalzó az én fejemben nem a vonal segédeszközeként él ma sem, azt körmösre találták ki. A *térképmutató* is a testi fenyítést szolgált. Akit kiküldtek egyszer vesszőt vágni, fineszes volt, *megkerítette* három helyen. Amikor a legnagyobbat suhintotta az Igazgató úr, elröpült az eleje. Majdnem kitorpte az ablakot. Hatalmasra forrt a gőz, a maradékkal kettejük fenekét porolta majdnem véresre. A falnak szédítő *pofon*, a két egyforma pofon, a *pajeszhúzás*, a *fülrepestés*, és másféle aranyosságok mindennapi csemegének számítottak. Én ugyan egyszer kaptam csak ki, ötödikben, de a füleim nekem is belevéreztek.

Gyuszink szerint kiköpött szadista volt a tanítónk. Azt hiszem inkább, iszogató gölöncsér.

Németből súgtam Gabinak, észrevette, és nem mertem bevallani. Intésnek elég volt viszont, kismilliószor meg is fogadtam, egyetlen gyereket meg nem verek.

Nagy íróinktól példamondatokat is gyűjtöttem arra, hogy az emberi arc Isten képmása, aki azt meggyalázza, bűnt követ el.

Nagy kerítő az elvakult indulat. Bocsásd meg, Istenem, első napon megszegtem.

Várjunk még, előbb el kell jutnom Mérgesre. Államvizsga után *hálából* a Hanságot mentünk lecsapolni - említettem már, onnan is, és függelékként az egyetemről is - ki akartak csapni bennünket.

A Hanság miatt később tehettem csak le Vásárhelyen a hivatali esküt. *Én, Horváth Dezső, a dolgozó magyar nép fia, esküszöm...* Akár a seregben. Madzagvasúttal lehetett akkor még Mérgesre jutnom, megkésve bár, de augusztus első hetében elmentem föltekinteni, mi várhat rám.

A *madzag* hajszálra olyan, mint a nagyvasút, de csak az árában.

Döglesztő kánikulában kocogtunk. Ha a pék kivetette volna a kenyeret a homokra, megsült volna kemence nélkül is. Ide csak utolsó elkeseredésében telepedhetett ember! Akkor hallottam, mit jelent a MÁV. Mászunk, Állunk, Várunk. Bite bácsi mellé ültem, és jót beszélgettünk a birkászati tudományokról. Időnkből kitellett, két és fél óra volt az út. Rajtam kívül mindenki mindenkit ismert, ennél fogva mindenki megtudta, hogy új tanár is megy Mérgesre. Nem dicsekedtem vele, de kiderült. Komótosan mentem végig a főutcán, mindent jól megnéztem. Micsoda falu ez, ami az *Én falum* lesz szeptembertől? Az utca közepén összefutottam Jóskával.

- Te vagy a Dezső?

- Vagyok, aki vagyok, de ki vagy te?

Az igazgatóhelyettes volt. Hírem megelőzött, elibém szaladt, és aranyos közvetlenséggel meg is kérdezte, volna-e húsz forintom. Isten bizony megadja, de most nagy szüksége lenne rá.

Égett a pokol, aznap még nem ivott.

Hatalmas pénz volt akkor még a húsz forint. Hát még annak, aki soha életében nem kapott havi fizetést. Olyan hirtelen jött a kérés, a tapintatos háritás nem volt még benne a szókincsemben. Adtam. Nem rovom föl neki, holta után se, de azóta is adja.

Időnap előtt vitte el az ital. Előbb fölfelé emelte a lift, a szegedi Torony alatt is szolgált, aztán a dorozsmai cigányiskolába itta le magát, végül a mérgesi borvidék hősi áldozataként Szegeden szállt sírba. Megírni való tehetséges figurája volt pedig az iskolának.

Sikerült megtudnom első napon mindjárt, hogy a megye büntetőlégerének számít a mérgesi. *Fiam, a tanítók-tanárok közül tíz-tizenkettő minden év végén beadja a kérelmét, de egyet se helyeznek át.* Kálmán tanár bácsi szavai ezek.

Ha ezt róttá ki rám a sors, el kell fogadnom.

És ezt szidolozza bennem az emlékezés?

Sári néni szózáttal fogadott:

- *Dezső kartárs középiskolai kartárs, ezért úgy döntöttem, hogy a nyolcadikosok osztályfőnöke lesz. Ők vannak legközelebb a gimnazistákhoz.*

Elöntött a gyönyörűség. Ha itt akkora jó szívvel vannak hozzám, hogy ezt is figyelembe veszik, akkor semmi bajom nem lehet. Azt azonban nem tette hozzá, ennek a nyolcadiknak egész felsőtagozatos korában három hónapnál tovább soha nem maradt meg az osztályfőnöke. Legrosszabb várakozásomat is hajzták, annyira el voltak kanászodva.

És a legjobbak is ők tudtak lenni.

Ezt lenne jó megírnom.

*

Első nap mindjárt belekóstolhattam, még becsöngetés előtt. Odahúz Pista a tanári szoba ablakához, és nevetve mutatja: nézd csak, az a te gyereked!

Meláknagy nyolcadikos vagdalja bele a töpörtyű ötödikest a drótkerítésbe. Később tudtam meg, első madzagvasúti utam juhászának az unokáját, a Bite Palit. Mellén fogja meg göncét, és belevágja. Föltápáskodik a pici Bite, megint megmarkolja, megint belevágja. Beroggyant már a kerítés, és még mindig vagdalja. Hogy kétségeim se legyenek, Pista tanár bácsi azt is hozzáfűzte, ha középiskolai kartárs vagyok, és én lettem a nyolcadikosok osztályfőnöke, akkor ez rám tartozik.

Kiéreztem szavaiból a kígyómérget.

Most kezdődött az én gölöncsérségem. Rúgnom kellett a korongot, rajta volt a rög, és kezemben a távlat: *miskakancsót* kell korongolnom.

Minden erőszak fölháborít. Mire kiértem, forrt bennem a méreg. Az még hagyján - dehogyan hagyján! -, hogy a Jóska gyerek döngeti bele a Palit, de az egész iskola minden diákja röhögi. A rokonszenv tehát Jóska mellett van!

Minden diktatúrában ez a törvény.

Átmentem az udvaron. A gyerekgyűrű ámulva nyílt szét előttem. Először látták az új tanárt. Azt se mondhatom, hogy szilaj haragomban végigzongoráztam a kínálkozó lehetőségeket. Ha Aranyszájú Szent Jánosként prédikálnám, micsoda aljas cselekedet a nagyobbak a kisebbet bántania, az iskola összes gyereke engem röhögne. Egyszerűen elöntötte fejemet a vér.

Kettévált előttem tehát a sereg, ahogy Izrael népe előtt a Vörös-tenger, és ott állt a Jóska gyerek, meg a megtépázott pöttöm Pali. Nem Pite, hanem Bite. Minden gombja hiányzott. Mit gondolt egyik, mit a másik, nem tudhatom, de akkora pofont tekertem le Jóskának, belepördült a drótkerítés horpadásába.

Ma is tudom, bal kézzel kevertem le neki, pedig jobbkezes volnék.

Egy szó nem sok, annyit se szóltam.

Döbbenetes volt a hatás.

Nem akarok dicsekedni, de Jóskával egész évben több bajom nem lett. Amikor beléptem az osztályba, akkora illemmel fogadtak, meg se nyikkantak. Bele-belekeveredett még ebbe-abba, de inkább jámborabb volt, mint kezdeményező.

Pista tanár bácsi pedig, aki az előbb elindított ősi fogadalmam megszegésére, végignézvén az ablakból a világ legcsúfosabb jelenetét, avval fogadott, hogy készüljek rá, másnap bejön Jóska édesanyja, és be is pöröl. Neki elhihetem, tapasztalatból beszél. Mert törvény van rá, hogy az iskolában tilos a testi fenyegetés. Biztosan tanították ezt az egyetemen is.

Mintha megint kicsaptak volna az iskolából.

És másnap valóban bejött Rácz néni. Mindjárt reggel, becsöngetés előtt.

Pörölőset vártam, hálálkodni jött. Kati kislánya a hatodikba járt, vitte a hírt, hogy a Jóska hej de jól megkapta a magáét az új tanár bácsitól! Nem győzte erélyemet köszönni édesanyjuk.

- Mert, tetszik tudni, apa nélkül nevelem szegény gyerekeimet, és mindig érzem, hiányzik a férfi szigor.

És biztatást is kaptam: fogjam keményen ezután is.

Pista tanár bácsi is végighallgatta, és azt mondta rá, ördög van a bocskoromban. Nála szinte napjában el-elcsattant a pofon, és soha nem jött be a szülő megköszönni. Inkább följelentéssel fenyegették.

Makarenkói pofonról beszélt akkoriban a pedagógia, noha én ezt a tantárgyat nem szerettem. Ma se szeretem. Megvan ennek is a tanári oka, ne menjünk bele. Olyan lenne ez is, mintha valaki könyvből tanulná a logikát.

Mindenestre Makarenkót se akartam utánozni. Álságos mentséget is faragtam magamnak. Lehet, hogy a pedagógia csődje a pofon, de valahogy ki kell mászni belőle.

Tartok tőle, a tanári pályán is vannak könnyen döccenő emberek, és példának fogják föl keserű tévedésemet. Nem győzöm bánni ezt a lépést is. De hiszen a legjobb eredményt hozta? Lehet, hogy sikerült megállítanom egy fölnövőfélben lévő gyereket az erőszak mocskába való belecsúszás útján.

Azt kérem mégis, ebben se utánozzanak. Lennie kell más módszernek is. Kezdő voltam, csak ennyire futotta a készletből.

Nehéz kenyér a tanárság. De a legszebb!

A síromra tanmenetet...

Csak magyart tanítottam. Mindent előntő gyönyörűséggel. A bimbózó gyermeki lélekbe átültetni a legnagyobbak lelkiületét, annál szebb és jobb nem is lehet. Becsöngetéstől kicsöngetésig az történt, amit akartam.

A négy osztály nemcsak kiadta a kötelező óraszámomat, túl is lépte. Jól jártam vele, a történelmet nem szerettem. Sokáig nem is sajnáltam, hogy kimaradt az életemből.

Mostanában már ez is megesik. Előfordul, hogy kirostálódznak némely események a fejemből. Sokszor utána is kell néznem. Meg az is megesik, újabb fölismerések se jutnak el mindig hozzám. Most éppen László Gyula örökség-köteteit bogarászom, meglehetősen lelkesedéssel. Ha találok rá alkalmas embert, Zsombón is szólunk róla.

Aki azonban tanított már magyart, az tudja, a négy osztálynak annyi a dolgozata, abba bele lehet pistolni. Népes létszámú osztályaim voltak, akkoriban még nem dolgozott a tableta, legalább négyszer negyvenet tessék számolni. És mindet mondatról mondatra, szóról szóra, vesszőről vesszőre megrágva kellett olvasnom. Mindenki észre kellett vennem, ha nyíltni kezdett a virág. Dajkálni addig, amíg biztos nem lesz, hogy termőre is fordul. Közel százhatvan gyerek írásbeli növegetésében fürödhettem. És minden dolgozatra három jegyet adhattam. Helyesírás, fogalmazás, külalak!

Nagyon figyelték a gyerekek, ennek miatt adok ötöst, a másoknak meg kettést. Kegyetlen ellenőr az összehasonlító diák!

A legnagyobb baj az volt, a nap már akkor is huszonnégy órából állott. Hatot a vonaton töltöttem, másik hatot tanítottam, a maradékot pedig megosztottam a javítás meg a kicsike alvás között.

És a tanmenetek írása?

Semmi újság nem volt abban, ha valaki be akart jönni az órára. Hospitáltunk eleget egyetemistaként, és gyakorlótanításunk alatt is vendég volt mindig a valódi tanár, néha más is, nem okozott megrendülést az se, hogy Sári néni avval állt elő egyik becsöngetéskor, hogy szeretne bejönni az órára. Gáláns lovagként fogadtam bejelentését, és fölajánlottam tanári széket a katedrán, de elhárította. Üres helyet talált az utolsó padban, odaült, és olajozott sebességgel fél irkát teleírt.

Jól sejtettem, el is mondta mindet óra után. Minden szaván éreztem, ugyanannak a szabvány-pedagógiának az utószelét hozza, ami az egyetemre is begyűrűzött. Netán onnan gyűrűzött ki a főiskola közvetítésével? Még az is benne volt, nem jó, ha a tanár sokat járkal óra alatt, mert a diák ahelyett, hogy szavaira figyelne, inkább elterelődik. Pedig csak annyit mászkáltam, hogy mindig odamentem a felelőhöz. Még a közbejelentkezőhöz is. Nem szerettem, ha messziről mondja valaki a magáét. Nem visszafeleltem neki, ha kellett, megbeszéltük inkább. Leginkább csak vele, de úgy, hogy a többiek is hallják.

Hallgatták is. Jobban, mintha messziről beszélünk volna egymással.

Igaz, akkor az egész osztály arra fordult, ahol éppen voltam. Mindig a figyelem jeleként fogtam föl.

Sári néni is ráfejlő tanító volt, ahogy a főiskolán töltötték bele a pedagógiai főtudományt, úgy értékelte munkámat. Könnyű volt rájönnöm, a talán két évvel korábbi leckét mondja föl, mert olyasmit is emlegetett szép számmal, amire halovány utalás se lehetett órámban. Ami eszébe jutott, mindet fölmondta. Teljes lukasórát fordítottunk az elemzésre.

Túrte Miklós, túrte, ameddig túrhette - fogtam vissza magamat Toldi igéjével, de tovább nem juthattam. Válaszolnom se volt idő, mert éppen kicsöngettek. Tudom, értelme se lett volna, annyit már tapasztalhattam, igazgató ellen sincsen orvosság, de keresztbe állította bennem magát a kisördög. Láttam az órarendben, éppen az én osztályomban lesz földrajzórája Sári néninek, becsöngetéskor jelentkeztem nála:

- Kedves Sári néni! Kicsi vagyok én, majd megnövök én. Szeretnék javítani óráimon. Kitől tanulhatnék legtöbbet, ha nem az igazgatómtól? Kérem, engedje meg, hogy látogatója legyek.

- És a Dezső órájával mi lesz?

- Most éppen ráérek.

Izgalom játszott orcáján mindig, most tízszeresére hágott. Kíméletes voltam, egyetlen sort se jegyzeteltem, csak figyeltem.

Elég volt ennyi, egy életre megszabadultam minden igazgatói fenyegetéstől. Erőszakkal se lehetett volna ráfogni, hogy sikeres volt az óra. Ideges kapkodás volt az egész, ha nekem is megadatott volna, hogy bírálatot mondjak, saját kútfejemből is többet mondhattam volna annál, amit tőle kaptam. Anélkül, hogy a pedagógia-leckét mondtam volna föl. Érezhette maga is.

Ettől kezdve menetrend szerinti látogatási kötelezettségét mániákus pontossággal másoknál teljesítette.

Ezt a csatát, úgy érzem, én nyertem meg.

Csak hogy én tanulni akartam!

Hol van az előírva, hogy csak a jóból lehet tanulni?

Vadidegen látogató várt rám egyszer. Se azelőtt, se azóta nem láttam, de igazgatónőnk úgy mutatott be neki, hogy ő a PÁRTKÖZPONT küldötte. Meg se fordult a fejemben, hogy már ott fenn is fölfigyeltek nagyszerű munkámra, sokkal inkább az fészkelte be magát agytekervényeimbe, hogy az egyetemi fegyelmi utáni *gyógyulásom* érdekelhette legjobban.

Kemény, férfias határozottsággal ülte végig az órát. Akármelyik köszöntet megformázhatták volna róla. Amikor magam előtt engedve bevezettem az osztályba, kikétszerkettőztem, nem az ölelkező rímek, nem is a verslábak és ütemek érdekelhetik, amit egyébként a tanmenet arra a napra előírt, inkább a versbéli lehetőségként kapcsolható *hazafias nevelésre* helyeztem nagyobb súlyt, és az alulról építkező demokráciát is bele-beleszövegettem magyarázataimba. Közel voltunk Ötvenhathoz, erről az etikai követelményről nem tudtam lemondani. Csak arra ügyeltem, forradalmi lázam el ne kapjon.

Jól viselkedett egész órán, és kicsöngetés után azonnal elköszönt. Várta a fekete autót. Lehet, hogy nem tanult órabírálati szempontokat, hozzá se fogtunk. Ha azonban összevettem a találkozás kézfogását a távozásival, mintha keményebb és talán melegebb lett volna az utóbbi.

Hogy ez érdem vagy szégyen, ma se tudom.

Mostanában rágódom besúgóim szorgalmas álneves jelentéseiben. Eszembe vágódik, de csak most, holtbiztos, hogy erről a látogatásról is született följegyzés. Ha a pártközpont iratait is szabaddá tennék, igen hamar rátalálnék, de azt hiszem, ezt már végleg kihagyom az életemből.

Inkább csak az indítékra, netán fölbujtóra lennék kíváncsi, de nem halmozom az élvezeteket, nélküle is elvagyok.

Az biztos, nem kiemelni akartak, bár szokás volt akkoriban, a lehető leggyöngébb helyekről szerezték a legmegbízhatóbb kádereket. Jóska is azért pöndült följebb.

Mit ad Isten, nem sokkal utána a járási pártbizottság embere is hasonló ingerenciával jelentkezett. Járvány kezdene terjedni? Valaki leadta a drótot? Ő is egyedül ült be hozzám, noha a főnöki kíséret neki is kijárt volna, és se előtte, se utána nem akart bemenni máséra. Mintha kottából olvasná az előbbit, egy kumma szó nem sok, annyit se mondott ő se. A kézfogásából viszont azt szűrtem le, nagy kifogása nem lehetett. A társadalmi aláfestés fifikáját Dzsani történelmi aláfestéseiből színeztem át. A teljes felelősség jegyében. Olyan embert meg nem említettem, aki az én gyöngé elismerésemre méltó ne lett volna.

Holtbiztos, hogy erről a látogatásról is készült följegyzés, meg az is, hogy az magasabb utakat is megjárt.

Azt se hiszem, hogy rangban sokat változott volna a jóval későbbi években második magas látogatóm, de érvényes lett reá nézve is, hogy káder nem vész el, csak átalakul. Újságíróskodásom elején a közúti közlekedés tanintézetének igazgatójaként találkoztam vele. Nem is vele, csak a nevével.

Kocsisok vizsgáztak Domaszéken 1971-ben, és kíváncsi voltam, hogyan birkóznak a gyakorlatban mindent tudó, de minden vizsgától irtózó, a lóval egyébként nagyszerűen szót értő fogatosok. Hogyan vágja ki magát a hetvenhat esztendő Márki Imre például, aki az első háborúban háromhetes tanulás után már mehetett a *léniába* löni, itt meg három hónapig tanulta a lókormányzást? Jámbor alázattal kalapot akartam emelni a 81. évét taposó Nógrádi Lajos előtt, ha választ tud adni arra a filozofikus kérdésre, mi a kanyar? Don nélkül. Vagy milyen fogalma lehet a sztrádák forgalmi sávjairól annak, aki tudvalévően lovastól-kocsistól ki van zárva minden sztrádáról? És hogyan vizsgáznak ló-KRESZ-ből a háziasszonyok?

Illendően bemutatkoztam az aktuális vizsgabiztos előtt, és megkértem, hadd menjek be akármelyik vizsgára. Mintha húsz Sári néni bújt volna bele azonnal, hisztériáig menő izgágaságával rikácsolta.

- Majd ha a főnökségtől hoz írásos engedélyt, akkor bejöhetsz!

Megkockáztattam, netán rakétakilövés is tartozéka a vizsgának? Annyira titkos? Erre még útszélibb durvaság volt a felelet. Enyhíteni akartam lelki fölindultságán, és mondtam neki, amikor az ő főnöke jött órát látogatni hozzám, ugyanilyen indulattal küldhettem volna írásbeli engedélyért, de jó szívvel elviseltem. Hatványozott háborgás lett ennek is a következménye. Nem tehettem mást, megígértem, úgy, ahogy van, mindent megírok az újságba.

- Csak írja! Írja bele azt is, hogy én mondtam, én, Klein Anna!

- Asszonyom, ezen ne múljon.

Meg is írtam. Megint azt mondom, egy kumma szó nem sok, annyi választ se kaptam rá. Pedig minden főnöknek munkaköri kötelessége volt minden reggel átolvasnia minden újságot, és piros aláhúzásokkal jeleznie, ha birizgálja valami a csőrét. Azonnal reklamálni szoktak a pártbizottságon. Vagy közvetlen csatolással a főszerkesztőnél. El nem tudom képzelni fél percig se, hogy ne találkozott volna önmagával, és legizgágább munkatársával. Mindenhová eljut az újság, ahová nem kellene, lehetetlen, hogy a vizsgabiztos is rá ne akadt volna saját nevére.

Lelkemben most is úgy érzem, ezt a csatát is én nyertem.

Nehogy elkajszuljunk megint a gyönyörök tengerében, és Vlagyivosztokban kössünk ki, noha csak Pestre akarunk menni! Sáskajárás volt éppen az iskolában. Stílusosan a stílustalan *brigádlátogatás* címet viselte. A brigád szóra mindig kiveri a salétrom a hátomat, kénytelen voltam átmagyarítani. Három-négy szakfelügyelő jött naponta, szorgalmasan látogatott Józsi bácsi is. Egyedüli páciense voltam. Középiskolai kartárs, gyanús kartárs! Ha jól tudom, tanítói képesítése volt neki is, legfőljebb néminemű gyorstalpaló ráfejeléssel, ahogy konszolidált körülmények között illik is. Elsőnek az ötödikesek órájára ült be, és elkérte az óravázlatomat.

Sokra nem ment vele, szóvá is tette. Két-három sorból állt az egész, egy sorban legfőljebb két szó. A magam mentésében hatalmas gyakorlatom volt, azt mondtam neki, amit majdnem minden vizsgán elmondtam, amikor megkérdezték, miért nem dolgoztam ki részletesen a tételmet:

- Ha nem tudom, nincsen mit leírnom, ha viszont tudom, fölösleges.

Látszott rajta, nem győztem meg. Neki a dokumentumok beszéltek. Szóból mindig volt tartalékom, erre meg azt mondtam, most én vagyok az eleven dokumentum. Csak iktatószámot ne üssön rám.

Az ötödikesek óratervében tizenhat órát adtak a népmesére. Kell is ennyi. Összesen két mese volt azonban csupán az olvasókönyvben. *A jámbor úr meg a balga szolga* az egyik, átkottázva a furmányos osztályharc öntudatos szellemével, de a másikra már nem emlékszem. Józsi bácsi szerint is ebből a kettőből kellett volna végestelen végig levonnom a népmesére szóló összes tudnivalót. A meseszámokat, a legkisebb fiú örök győzedelmét, meg a többit, meg a többit - a társadalmi csírák árnyékolt beültetésével.

Megint mondom, ha Aranyzájú Szent János lennék, akkor is meggyűlölték volna a mesét, meg vele együtt a későbbi összes könyvet. Én viszont jobbító hevülettel elővettem most is a *Hetvenhét magyar népmesét*, ahogy eddig minden órán, és most a *Kis Térdszéli Katicát* olvastam föl.

Tapadt rám az osztály minden olvasáskor. A boszorkányok hosszú nyelvén köszörült ez-az is tetszett mindig, most meg kórusban mondták a refrént:

*Itt voltam már, itt voltam,
Rajtad most már kifogtam,
Kis Térdszéli Katica,
Imre király bánata.
Ha nem tetszik, tégy róla...*

És fűjták a mesetörvényeket. Megkérdezte azonban Józsi bácsi:

- Honnan vetted a mesét?

- A Hetvenhét magyar népmeséből.

- A tankönyvben mutasd meg!

- Szánalom, abban nincsen benne. A tankönyvírónak szánalom.

- A tanárnak a tankönyv a törvény!

Én a lelkesedést akartam ébren tartani, ő meg törvényt emleget? Mintha a megtestesült osztályellenség szólna Illyés Gyula átdolgozásaiból? Mondhattam teljes meggyőződéssel, száraz ember lesz abból, akinek az életéből kimarad a mese. Pipa bagót nem ér a legjobb tanár igyekezete se, adja vissza a diplomáját, és menjen kapálni szakmányban, ha nem tudja könyv mellé szoktatni diákjait. A tankönyvírók, sajnos, elfeledkeztek arról, hogy ez az utolsó

alkalom. Holtig szóló olvasókat nyerhetünk, ha ezt a korosztályt meg tudjuk kötni, és csak akkor tudunk hatni rájuk, ha nem unásig-rogyásig szajkózzuk ugyanazt.

Természetesen nem nekem lett most se igazam. Inkább semmibe futó mozgalmakat szervezünk később azoknak, akik elestek az olvasás gyönyörűségétől akkor még, amikor leginkább rászokhattak volna. Minden elszalasztott lehetőség olyan, mint a gyorsvonat. Futhatunk utána.

Ettől kezdve naponta jött látogatni, és mindig hagyott nálam egy-egy minta-tanmenetet Kerékgyártó Imrétől. Nem tette kötelezővé, hogy azok szerint tanítsak, hiszen akkor már néminemű tanári önállóságra való törekvések is föltűntek az iskolában - leginkább még csak szóban -, de a következő alkalommal mindig elkérte, és neheztelt volna, ha nem írtam volna át gusztsusa szerint.

Reszelős-reszketős-rekedtes hangomon el is szoktam énekelni a tanáriban a közismert nótát, saját változatban:

*Ha meghalok, jóemberek,
A síromra tanmenetet
Tegyetek!*

A sáskajárásnak törvényszerűen vége lett, és az összes *szakfelügyelő* jelentését egybe boronálva értékelő értekezletet tartott a *tanfelügyelő*. Nem írom ide a nevét, mert később, kilenc éven át közvetlen főnököm is lett.

Tanító volt ő is, mint az akkori oktatási főnökség szinte minden embere. Most néztem meg a képző évkönyvében, 1944-ben végzett, és semmit nem fejtelt rá. Pletykaként terjedt viszont róla, nagybátyja mentette át a gimnáziumból a képzőbe.

Prepa-világ volt a tanítás és a népművelés polcain.

Sanyi, a szobrász szokta előhozni a prepaságot, ha alkalom kínálkozott rá. Neki mondogattam, mekkora előrelépés volt már ez is. Mert azelőtt suszter is, szabó is lehetett a művelődésügyi osztály vezetője.

A susztervilágról meg Bélának vannak beszédes hasonlatai. Valakire mondta:

- Úgy állt föl a suszterszékből, odaragadt a fenekéhez.

Magam meredekebb példázattal szoktam szolgálni, említettem már:

- Némelyik ember feje leginkább az alfelét formázza. Az pedig az alatta lévő szék mintáját veszi föl.

Suszter marad, akinek a nevelője suszter, még ha tanító lesz belőle, akkor is. Ideje visszalépnünk az óralátogatásokhoz.

Józsai bácsi hivatalokban edződött szakfelügyelő volt, előtte, ha jól tudom, járási számadója volt az iskoláknak, ennél fogva kifinomult politikusi érzékkel így se írt rólam semmi olyat, ami rossz fényt vetett volna rám. Meg is dicsért a legújabb tanmeneti irányzatok szorgalmas követéséért, és ezt föl is olvasta a tanfelügyelő.

Miből lesz a kisegér!

Nagy farkaalja volt a *brigádlátogatások* záró értekezletének, megyei elvtársak is jöttek bőven. *Hadd látom, úgymond, mennyit ér / A welszi tartomány...* A pusztamérgesi borra szakfelügyelőink demizsonnal jártak, és most a megyeiek is elhozták a magukét. Egyik tanár bácsi föladata volt, hogy a Földi-pincében megbuggyantsa valamennyit.

Asztalbontás után már beszélgettünk, amikor hozzám is odajött a tanfelügyelő. Sokszor találkoztunk már. Ő kocsival járt, nem ihatott, én meg eredendően egy pohárnál többet már akkor se ittam, emlékeztén az egri bikavérre, teljes és kölcsönös józansággal mondtam tehát neki a sáskajárásra vonatkozó tapasztalatomat:

- Valld be azért, nektek is az a legkedvesebb, aki nyalja az alfeleteket.

- Ezt hogyan érted?

Céloztam a butykosokra. Mert a legsokoldalúbb elismerést a buggyantós tanár kapta. Minden jelentés ecsetelte kiváló képességeit. Hajszálnyit nem irigyeltem tőle, nála jobban senki meg nem dolgozott érte, inkább arra futtattam ki gondolataimat, amit már Móra Ferenc megírt a csöngőlei erdészházban: *A rendszerben van a hiba...* A tanár kaphatott kitüntetést úttörőért, biligyűjtésért, MHS-ért, demizsonok buggyantásáért, de jó tanításért igen ritkán.

Nem értett egyet velem. Meglepett, hogy mégis engem választott maga mellé, amikor a megyei népművelési tanácsadó vezetője lett. Elfelejtette volna?

Messze van ez még, gyerünk vissza a krétához.

*

Van még valami, amit be kell suvasztanom a sorok közé. Magára maradt egyszer Vince bácsi, a külterületi iskola tanítója, és ráadásul megbetegedett. A tanyai iskolára se lehet azonban kiírni, hogy betegség miatt a tanítás szünetel, helyettesíteni kellett. Az a szerencse ért, hogy minden sündörgés nélkül is elfogadta az igazgatóság jelentkezésemet a pótlék-tanítóságra. Nagy gondot vettem le a válláról. Délelőtt tanítottam a magam óráin, ebéd táján biciklire ültem, és mentem a kinti iskolába. Alsótagozatosokat taníthattam.

Nagyon emlékeztem gyerekkorom iskolájára, ott is ömlesztve járt az összes gyerek. Addig szép dolog is emlékezni, amíg nem kell belevágni. Apró forszai is vannak, meg nagyok is. Melyik néhány gyereknek legyen önálló órája, és melyiknek közvetlen? (Remélem csak, jól emlékszem a szakkifejezésekre, de nem vagyok biztos benne.)

Minden tanító szent volt előttem. Be-bementem néha valamelyik alsós osztályba tanulni a legáldozatosabb pedagógiát, de amikor élesbe fordul a dolog, támadnak meleg pillanatok. Ha most jött volna szakfelügyelő, sok bökkenőt láthatott volna.

- Tő evönni tiltet - mondta az egyik elsős, amikor együtt számoltunk. Nem tudhatom, voltam-e én még pösze, amikor ekkora voltam, de nem kezdtem megtanítani a helyes kiejtésre. Jól váltott az esze, akár ötöst is adhattam volna neki, de volt egy nagy gubanc is. Amikor leírta a hármast, nagy E-betű lett belőle. Minden gyerek harsogta volna, hogy tévedés van a dologban, de leintettem őket.

Lehet, hogy fatengelyes módszert választottam, de közös erővel sikerült elfektetnünk, hogy m-betű lett belőle, aztán a másik oldalra fordítva megint fölállítani, hogy hármasként vágja haptákba magát. Végigjátszottuk az összes lehetőséget, hogy egy csapásra szálljon föl minden kód a fejében. Igaz, elment vele az elsősökre fordítható teljes idő, a teljes négy osztály figyelt azonban.

Ha valamelyikük iskolai pályára állt később, talán eszébe jutunk most is. Igazgatóhelyetteséig vitte egyikük, egyetemi végzettséggel, szintén Vince névre hallgat. Többször is említette, megmaradtam emlékezetükben.

Nem éltem hiába. Én tanultam legtöbbet.

Németh Lászlóban is ez élhetett tovább, amikor más-más tantárgyi ismereteket akart összekapcsolni vásárhelyi tanárkodása idején. Gondolom, ő is olyan iskolában tanult kisdíakként,

amelyikben belehallgatható a nagyobbak szavaiba. Elméletben tudja ezt talán minden tanító és tanár, szavuk is van rá, koncentrációnak mondják. Meglehetősen bugyuta maga a név, az analízis és a szintetizálás után áll a pedagógiai listán, de a lényeg az, hogy ritkán van rá alkalom.

Szándék még ritkábban.

Amióta majdnem minden tantárgynak külön tanára van, és az úgynevezett szaktanító is divatba jött, nehéz is lenne elvárni, hogy akármelyikük belebeszéljen a másik tudományába.

Iszonyatos skandalumok lennének, ha például valamelyik Babits-versből hibásan citálna mondjuk a földrajztanár, esetleg rosszul hivatkozna Einstein relativitás-elméletére a magyar tanító. Vagy belegabalyodna Bolyai új világába.

Erőszakolt is lehetne akkor is, ha a sokszor félművelt szakfelügyelő tapsolna is neki. A tanítónak azonban az összevont tagozatú iskolában kötelessége volt minden tárgyhoz egyformán értenie. Ha alapfokon is. Legalább annyira, amennyire az érettségiző diák ért.

Akármilyen szakmai megbeszélésen biztosan fölvetném, az alkotórészek elemzése, az összerakások és a tartalmi összekapcsolások mechanizmusa nagyszerű lenne, ha sablongyerekeket kellene nevelnünk. Illik tudnunk azonban, az öt ujjunk se egyforma. Jancsi is más, Pisti is más, Zoli pedig egészen más, egy kaptafára húzni őket nem szabad. Olyan lépcsőt akarunk építeni, ami bizonyíthatóan nem visz sehová?

Közhely, hogy a latrok esze egy lófejjel előbbre jár, mint a pandúroké. A jó nevelőnek két lófejjel kell megelőznie a fejben legfürgébb járású gyereket is.

Ezért is írtam le kismilliószor, áldassék a tanyák tanítója.

A jó tanítója. Igaz, ott már csak a jó maradt meg, vagy az egészen lator. Akinek már a cigányiskolában se jutott hely.

Azokkal van csak bajom, akik mindig nagyobbak akartak látszani, min amekkorára nőhettek. Akik elhitték, és hirdették is magukról, ők az igazi kultúra *letéteményesei*. Nem az én szavam ez se, *autentikus* személytől hallottam. (Feleségem erre is elfordítja a fejét, szerinte ma mindent *autentikusnak* mondanak.) A történelem azóta följebb lépett egy fél emelettel, most a tanárképző főiskolákon végzettké a jelen.

Míntha örökölték volna a tanítói lelkületet.

Ebből aztán elérhet a vád, persze, hogy minden rossz, egyedül az a jó, aki egyetemet végzett. Istenem, de sok a hitvány ember közöttük is!

Hát akkor?

A kultúra igazi *letéteményese* az, aki tudását nem mások legyőzésére használja, hanem fölemelésére. Aki meg tudja érteni, el tudja ismerni a legkisebb társadalmi lépcsőn álló nélkülözhetetlenségét is, meg a maga fölöttiét is.

Gyönyörű példázat van erre. A példabeszédekben az ágaskodó üres kalászról, meg a lehajló teltről.

Aki akár naponkénti váltással tudja, mikor honnan fúj a szél, azt hiszem, erre a pályára alkalmatlan. Erre? Mindenre!

Hogy a minden politika miért ezt veszi észre leghamarabb, nem tudom. Hogyne tudnám! Mert az üres kalász is kalász. És kiemelkedik a sorból.

Vissza a katedrához!

A mérgesi bokszer

Előbb azonban a bokszerhez. Hajdani első nyolcadikosaim ereiben fagyott meg a vér, amikor tudatára ébredtek, hogy átlépték - vagy hamarosan átlépik - életük ötvenedik esztendejét, és a hatalmas pánikban azonnal úgy határoztak, találkozót szerveznek. Állítólag volt már egy, végzés után öt évvel, de az se nagyon emlékszik már rá, aki ott volt.

Szegény diákjaim! Még azt is kitalálták, hogy én is menjek el.

A kamaszodás küszöbét alig lépték még át, amikor együtt jártunk iskolába.

Nagy kerítő az emlékezet, visszaidéződött bennem, hogyan lehet könnyen, gyorsan, egy óra leforgása alatt legalább hat bokszerhez jutni, bár egyetemen ezt se tanították. El is mondtam.

Udvaros tanár voltam - szólt a történet -, nehogy összeverjék egymást, mint első napon a kis Bitét. Osztályom fiai úgy összebújtak, mint kánikulában a birkák. Kamasz-szokás, minden csapatnak vannak titkos ügyei. Nem szokott a tanárra tartozni.

Elsétálván előttük, bokszer ütötte meg fületem. Szerencsémre csak szóban. Minden elkapkodott belső parancs szerint most is közéjük kellett volna azonnal vetnem magamat dühös vehemenciával, de akkor még a mainál sokkal gyorsabban forgott az eszem, és azonnal ki-kétszerkettőztem, nincs az a jól nevelt diák, aki abban a szent pillanatban le ne tagadta volna. Bokszer? Az meg mi? Soha nem is láttak olyat. Hogy a tanár bácsi mi mindent tud! Még a fejükben se fordult meg!

Pedig mese nincsen, itt muszáj közbeavatkoznom. Ha ezek elkezdenek külvárosi suhancot játszani, agyonragasztott ábrázattal is nehezen ússzák meg. Vagy egymás fogát verik ki, vagy állkapcájuk ugrik ki a helyéről, de baj mindenképpen lesz. Fogott még a fejem, mire becsöngettek, kitaláltam valamit.

Megkértem Kálmán tanár bácsit, hadd menjek be öt percre helyette a következő órán. Jámborul megkérdezte, miért olyan sürgős? Leintettem, majd utólag inkább.

Nehogy elkotyogja bárki is.

Ezer ágra hordott a gyerekek esze is, azonnal föltűnt, most az egyszer nagy a baj. Matematika lenne, nem magyar! Álltam az asztal előtt, szemben velük, eltanult rabváltó szemekkel: kinek lehet bokszer? Öt percet farkasszemet nézni az egész osztállyal? És nekik az osztályfőnökkel?

Nem a fegyelmi tárgyalásom elejét akartam utánozni.

Ha mellé talállok, vége a játéknak.

Mi minden megterem öt perc alatt egy osztály farkasszemében! Csöndben mondtam az első padban ülőnek: Zoli, menj haza a bokszeredért! Természetes reflex: Tanár bácsi, nincsen is bokszerem! Akkor megint észrevettem, egyetlen pillanat alatt tudok akkorát üvölni, Jerikó falai leomlottak volna:

- Lódulj!

Megint csönd, teljes némaságban. Kegyetlen izgalom villódzott a többiek arcán. A szomszédban lakott, Masa néni mellett, öt perc múlva hozta a bokszeret.

Még meg is köszöntem.

Egy már van, de itt többnek is kell lennie. Nyomozhattam volna tovább, kevéske siker reményében. Nyolcadikos gyerek már nagyot tud füllenteni.

A hetedikeseknél volt az igazi órám, a naplóra téve vittem a bokszeret. Kálmán tanár bácsi is meglepődött, amikor visszacseréltük osztályainkat. Intettem, ha teheti, egy szót se beszéljen velük erről.

A hetedikeseknek is föltűnt, hogy újabban már a tanár is fegyverkezik. Amíg beírtam a naplót, félhangosan találgatták, kié lehet. Kis papirosra fölírtam mindet, kicsöngetéskor visszamentem a nyolcadikba: te is menj haza, te is, meg te is.

Már kiáltanom se kellett, Jerikó falai maradhattak. Szünet végére még hat bokszerem lett. Összesen hét.

Óriási szerencsém. Csokorba kötve betettem a könyvtár szekrényébe. Naponta láthatta, aki könyvért jött. Többet mondott, mint bármely emléktábla.

Nagy idő a harminchat év. A találkozón valami még visszarémlt nekik.

Nekem is.

Hej-haj, amikor én még tanár voltam...!

Környezettanulmány

Előre futottam egy kicsit a bokszerháborúval, talán megbocsát érte, aki tudja, néminemű dramaturgia is meglapul mögötte. Ha avval kezdtem, hogy első nap elcsattant a pofon, illet a folytatás is: keményebb esetek is fönn forogtak. A testi fenytés azonban elő nem jött még egyszer. A lelki se. Biztos voltam benne, nem dicsekvési hullám húzta össze egy bokorba diákjaimat, tettelegességre készültek valakik valaki ellen. Netán bandában, banda ellen? Kötelességem volt közbelépni. Most már jöhet a szellősebb eset is.

Igyekezhettem mindent megtanulni az egyetemen, vagy ellesni a gyakorló gimnázium tanáraitól, és előszedni minden diákkori emlékeimet, annyi újdonsággal találkoztam mégis mindjárt, össze se tudnám számolni. Az, hogy névsorba kell szednem az osztályomat, a legtermészetesebb dolog volt. Aki ismeri az ábécét, annak semmi. (Mostanában a Kisokos szokta csak megszegni a helyesírás szabályait.) Megkaptam a beiratkozottak listáját, elemistáknak való csupa játék.

Egy fenét! Mondja valamelyikük, két hét múlva, hogy a Piroska be se iratkozott. Ki az a Piroska? Együtt járt velük hét éven át, aztán azt mondta, neki ebből ennyi éppen elég, többet nem jön. Mit tehet egy kezdő tanár? Aki semmiféle kényszerítő szigort nem akar alkalmazni. Bürokráciából ugyan csak tapasztalati ismeretei vannak, de sejti, van még oktatási törvény, elő kell venni ostorát, és előállítani Piroskát.

Megáll az ész! Mindjárt az erőszak jönne elő bennem is? Miben különböznék a bokszeres gyerekektől, ha ezt tenném? Vissza az egész!

- Ki lakik legközelebb Piroskához?

Az egész osztály jelentkezett. Mindenki menni akart, hogy megkérdezze, miféle féreg esett bele, és hogyan lehet kipiszkálni belőle. Vigyázat, gyerekek! Dobbal nem lehet verebet fogni!

Megállapodtam avval, aki valóban közel lakik hozzá, holnapig minden föltűnés nélkül próbáljon meg beszélni vele. Nem titkos találkozóra gondoltam természetesen, nem is álnok besúgásra béreltem föl, akár meg is mondhatja neki, hogy nyájasan érdeklődöm, mikor akar jönni.

Hozta is a hírt másnap. Piroska nem szándékozik átlépni többet az iskolaküszöböt. A nagyanyja neveli, ő is azt mondta, éppen elég volt, inkább főzni tanuljon. Meglehetősen idős a szüle, lakodalmakban is szokott szolgálni, föltámadt benne a felelősség: mi lesz belőled, kis cselédem - jöttek elő bennem is a hazai szólások -, ha nekem hirtelen el kell mennem, te meg főzni se tudsz? Előveheted te az értesítődöt, oda is teheted a tányér mellé, amikor az urad enni akar! Ha boldogságra születik az ember, legfőbb kötelessége a boldogság testi alapjait megtanulni. Főzzél jó babfőzeléket füstölt csülökkel, és tanulj meg palacsintát sütni! Meglátod, a rigó is fütyül a fán.

Kérdezem kollégáimat, mi ilyenkor a teendő. Sorra azt mondja mindenki, ilyen esete még nem volt. Sári néni se tudott rá példát, de még Kálmán se, aki pedig Zsákán kezdte a tanítást, és *ott, fiam, Alfonzék mindent egészen másként csináltak*. Addig-addig taszigáljuk fejünkben a halaszthatatlan cselekvés gondolatát, amíg közös erővel kikétszerkettőzzük, hogy itt a hivatalos lépés elkerülhetetlen, tehát a hivatalnak kell lépnie. Átmentem a tanács mindentudó asszonyához, Gyárfás mamához, aki azonnal tudta, mit kell tenni. Pöcsétes fölszólítást küldött Piroska nagyanyjához, illendőképpen ráijesztve a törvény teljes szigorával.

Ezt akartam elkerülni!

Nagyanyó azonban nem volt ijedős. Nem is felelt rá. A második héten újabb levelet vitt a posta, második fölszólítással. Gyorsított eljárás is van a világon. Annyit nyert vele, amennyit az elsővel. A gyerekek némelyikében dolgozhatott az az indulat is, nekik miért kell járniuk, ha a Piroskának meg nem kell, ennél fogva önkéntes nyomozóvá akart átvedleni mindegyik. Alig győztem visszatartani őket: ha segíteni nem tudtok, legalább ne ártsatok!

A hivatali bürokrácia egy lépcsővel följebb utalta az iskolakerülő Piroška ügyét, a Járási Tanács intézkedett is azonnal. Levelet írt az iskolának, hogy záros határidőn belül küldjön környezettanulmányt Piroškaékról.

A világ legegyszerűbb dolga, visszautalni minden ügyet oda, ahonnan elindult. Ki lenne erre leghivatottabb ember, ha nem az osztályfőnök?

Csak azt tudnám, mi az a környezettanulmány! Tettamanti Béla, a pedagógia egyetemi tanára ugyan sokszor elharsogta előttünk az ígét - *megmondom, mert meg kell mondanom!* -, de egyszer se környezettanulmányról beszélt. Háromféle tanítási módszertant is hallgattunk - történelemhez valót, irodalomhoz és nyelvtanhoz is -, de annyi maradt csak meg bennem, hogy van új anyagot közlő óra, számonkérő óra, és vegyes típusú óra, környezettanulmányról szó se volt. Még arról se, mit kell beírni a naplóba. Sürgetett pedig a záros határidő, meg a külön szándékom is: lehetőleg ne sokat hiányozzon Piroška, mert ha év elején halmozódnak fejében a hiányjelek, csalitos erdővé bokrosodnak később. Álnokság lenne bekényszeríteni most, és megbuktatni év végén.

Hivatalosan kiutalva gyönyörű őszi délután állítottam be Piroškaék tanyájába. A nagymama a konyhaajtó előtt ült, orcáját a napnak fordította, és kukoricát morzsolgált. Nem ajtóstól rohantam a házba, illendően bemutatkoztam, hogy az új tanár volnék. Tünetesen szép beszélgetés indult közöttünk. Engem érdekelt a tanya, nagymamát meg érdekelte az új tanár, ennél fogva alkonyodni kezdett már, amikor előhoztam Piroška iskolakötelezettségének halaszthatatlanságát. Jóságos hevülettel magyarázta, neki is vannak kötelezettségei. Főzni kell megtanítania, mert arra lesz legnagyobb szüksége. A boldog házasság titka: tartsd jól a bitangot! És addig kell megtanítania, amíg még mozogni képes. Ki tudja, mennyi van még előtte, de annyi biztosan nincsen, hogy herdálhatná az idejét. Kijelentette tehát, Piroška tovább se akar iskolába járni. Többre jut, ha palacsintát tud sütni.

Nem kell ahhoz a palacsintához kerek egy esztendő! Nem vettem elő még most se a hivatal karikás ostorát, nem fenyegettem meg őket rendőrségi elővezetéssel se, pedig akkor már erről is tudtam, mint a legborzalmasabb intézkedésről, csöndesen annyit mondtam csak búcsúzkodás közben: köszönöm szépen a hozzám való jó szót, nekem azonban környezettanulmányt kell írnom. Fönnakadt rajta Nagymama szeme: az meg mi lenne? Nem köntörfalaztam, bevallottam, magam se tudom, miféle csodabogár lehet, de hogy hivatalos fölszólítás van rá, az biztos, és amit a pöcsét mond, azt muszáj beváltanunk. Ha hazamegyek, azonnal meg kell írnom. Megint kimondtam: a környezettanulmányt.

Biztosra vettem, egy hivatalos irattal adósa maradok a történelemnek.

Elköszöntem Nagymamától, sok jó egészséget kívánva neki, és Piroskától is. Neki azt ajánlottam, ha mégis úgy fordulna fejében éjszaka a hánykolódó gondolat, hogy eljönne holnap az iskolába, ne szóljon senkinek, csak üljön be a padba, mint aki eleitől fogva rendesen jár. Azt még hozzátettem, ocsmány dolog lenne a környezettanulmány, tisztességes ember ilyesmit nem érdemelhet.

Besötétedett, mire hazaértem. Sok mindent megtanultam a tanyáról. Még be se jutottam reggel az iskolába, már futottak elém a gyerekek: megjött Piroška!

Ne is törődjeteK vele!

Más dolgunk már nem is lett evvel, csak a beindult hivatali gépezetet kellett leállítanunk. Nehogy sürgető fölszólítást küldjenek a mi nyakunkra is.

Termetre is nagyobb volt, mint a többi nyolcadikos, be kell ismernem, a régi vágás szerinti jó nyomon járt Nagymama, ha a főzéstudományokat többre taksálta, mint az iskolaiakat. Férjeura ha palacsintából két keresztet is meg tudott volna enni, nem hallhatta mentségként, tudod, kis szentem, én akkor még Peru meg Bolívia folyóit és hegyeit tanultam, amikor a palacsinta levegőben való megfordítását illetett volna gyakorolnom. Ne csodálkozz, ha most egynéhány fölragadt a plafonra.

Megnyugvással kell azonban azt is kimondanom, amikor talán már ő is az unokájánál halmozza az abbaahagyás gondolatát, kukoricát morzsolva a konyha előtt, őszi napsütésben, hogy sikerrel kijárta a nyolcadikat is. Sok kárt ugyan nem tett egyetlen tantárgyban se, de ha minden órán csak egy szem morzsa is megragadt a fejében, akkor is szépen gyarapodott. Amikor talán arra is adhatta már a fejét, hogy a főzőkanál mesteri forgatása mellett megtanul autót is vezetni, nem rittyentett rá a törvény: nyolc osztály nélkül slusszkulcs sincsen!

Csak szép dolog tanárnak lenni.

Rendőr a háznál

Kokas, tik! Kokas, tik. Páter szólása megint eszembe jut. Egy majdnem-krimi, aztán más. Megint krimi, megint más. Most éppen csúzli a fegyver.

Panaszom nem lehet, meglepetés bőven megterem az osztályomban. Egyik reggel hallom, szokatlanul nagy a csönd odabent. Bocsánat, a csönd nem hallható, legföljebb az, hogy még zaj sincsen. A tanáriba vivő előszobán át juthatunk a nyolcadikba is, könnyen föltűnik, ha se futkosás, se kiabálás sincsen, és a normális üzemi zaj is hiányzik. Odabent mondják a kollegáim, a KMB-s (körzeti megbízott rendőr) gyóntatja őket.

- Ki van vele a tanárok közül?

- Senki. Minek kellene tanár, ha rendőr hallgatja ki őket?

- Azért, mert ők mégiscsak gyerekek, mi pedig iskola vagyunk.

Sári néni is izgatottan szavalja, nem titkolt erős szemrehányással:

- Dezső kartárs, mindig mondtam, baj lesz a maga módszereiből. Nyakunkon a rendőrség!

- Kedves Sári néni! Örülök, hogy ezt nekem mondja, nem a rendőrnek.

- Hogyan szólhatnék bele a dolgába?

- Mert különben mondaná, hogy a hiba bennem van? Az igazgatónak kötelessége lenne tudnia, ami az iskolában történik.

- De ez nem az iskolában történt! Tegnap délután a maga gyerekei egyszerűen becsúzlizták egy tanyán az ablakot, a rendőr a kötelességét teljesíti. Ahogy megkapta a följelentést, mindjárt ide jött.

- Köszönöm a fölvilágosítást, megnézem a rendőrt.

- Meg ne próbálja! Mi nem avatkozhatunk bele a hatóság munkájába.

- Jogcímem van rá. Addig én vagyok az osztályfőnök, amíg Sári néni föl nem ment alóla!

Be is mentem mindjárt, és meg is kaptam a magamét, rendőri hetykeséggel:

- Köszönöm, nincsen szükségem magára.

- Jó reggelt kívánok.

- Ismétlem, nincsen szükségem tanárra.

Ingerültebben mondta, és említettem már hirtelen *bepöccenési* hajlamaimat. Pillanat alatt fölment bennem a pumpa, de ez legföljebb orcám színén volt látható, hangomat most visszafogtam.

- Akár vissza is fordíthatnám a szót: nincsen szükségünk rendőrre.

Pattog a KMB-s:

- Válogassa meg a szavait, azt ajánlom!

- Szíves engedelmevel bemutatkozom: ennek az osztálynak én vagyok az osztályfőnöke. A Rendtartás is azt mondja, ha az iskolában akar akármelyikkel is akármit, velem kell egyeztetnie.

- Nehogy már megmondja, mi a joga a rendőrnek!

- A Rendtartás mondja. Ön pedig ne akarja átvenni tőlem az osztályfőnökséget.

Abban a pillanatban becsöngettek.

- Addig vigyázott volna rájuk, amíg pusztá kedvtelésből be nem csúzlizták a tanya ablakát.

Három gyerek már állt az osztályban, látni lehetett rajtuk a hatósági vegzálás lelki traumáját.

- Gyerekek, leülhettek. Petres elvtárssal odakint lenne beszélni valóm.

Magam elé engedtem, elképedve jött ki. Félrebillent tányérsapkáját igazítgatta, és derékszíját is helyre rángatta. Odakint aztán összes haragját átzúdítva rám, fenyegetni kezdett:

- És ha én most elvezetem a Tanár Bácsit?

- Egyezséget ajánlanék. Délután négyig, ha szükségét látja, elviszem magához a három gyereket. Akár jegyzőkönyvet is fölvehet.

- Addig mindent el lehet simítani. A forró nyomról még nem hallott?

- Rendőri módszereket valóban nem oktattak az egyetemen, de a délelőtt a tanításé. Délután elmegyek velük ahhoz a tanyaához, és közben igyekszem megtudni az igazságot.

- Nincsen szükségem újabb igazságra. Tegnap délután a három kölk becsúzlizta a tanya ablakát. Ez tény. A tulajdonos tett följelentést.

- Ha netán igaz lenne, akasztófa járna érte?

- Természetesen nem, de a följelentés megtörtént, és azt én nem söpörhetem be a szőnyeg alá.

Keresztnevéen szólítottam, és megkértem, hagyja rám a nehezét. Ha félholtra verné őket, akkor is csak kényszervallomást tudna kicsikarni belőlük. Ahol a rendőri tudomány elakad, a tanári lelemény segíthet.

Enyhülni látszott, de még fűtötte az indulat.

- És mit akar csinálni?

- Addig még van hat órám, majd meglátjuk. Lehet, hogy a délután négy óra korai, ha késnénk, az csak a távolság miatt lehet. Oda is kell érnünk, és vissza is.

Vakaródzva ugyan, de elment. A három gyereket arra kértem csak, adja elő a csúzlit. Ahogy a minap a bokszeres begyűjtés sikerült, még csak nem is tiltakoztak.

Nekik ma nincsen hatodik órájuk, helyettesítést kérek én is az ötödikben, így egykor el is indulhatunk.

- Hová?

- Tanyára.

Tördelte kezeit Sári néni, és izgatottan várták a fejleményeket a tanárok is. A leggyöngébb neheztelés az volt, hogy nem lett volna szabad beleavatkoznom a rendőrség dolgába. Vegyem tudomásul, elkanászodtak a gyerekeim. Elég szégyen az iskolára.

- Az iskolára nézve lehet, de van rá orvosság. A makarenkói pofont idézhetném. Az a nevelés csődje, de valahogy ki kell másznunk a gödörből.

- Meg akarod verni őket? A rendőr jobban tudja.

- Isten őrizzen.

Egy óra előtt tíz perccel, kicsöngetés után visszaadtam a három csúzlit, és kértem egy negyediket, magamnak. Kaptam rögtön, de nem értették, mire jó az.

- Elnéznétek, hogy három fegyveres kísérje a tanárokat?

Nevetve indultunk. Elmentünk az állomás mellett, egy kicsit elhajoltunk a Meszes-kereszt felé, és a föláradt homokban caplattunk a dűlőúton. Szarkát, kányát, verebet ha láttunk, megcsúzlítottuk mindet. El kellett ismernem, jól állt kezükben, és elismerték ők is, nem akkor forgatom először a magamét, ámbár az ágását másként igazítottam volna.

- Most az a fa a cél!

- Melyik?

- Az, amelyik koppan. - És valóban koppant, a fészek alatt. Tízszor is rálöttek, egyszer se találtak.

- Nem láttátok? Erről van szó! - És koppant még egyszer. Kezdtém valaki lenni előttük csúzlitudományokban is. Mindenképpen azt akartam, ne rendőr-pótléket lássanak bennem. Amikor föltűnt a szóban forgó tanya, kértem őket, úgy álljanak egymás mellé, ahogy tegnap mentek. És ha nem is tegnapi nyomába lép mindenki, de közelítse azt.

Jól elhúztak a tanya mellett.

- Ennyire összebeszéltetek?

- Szóról szóra úgy megyünk, mint tegnap.

- De hát az az a tanya, nem?

- A rendőr szerint az, de mi a közelében se jártunk.

- Gyerekek, most csak az igazat! A színtiszta igazat, és csakis az igazat!

- Azt mondjuk.

- Nézzük meg azért.

Kerítetlen tanya volt, kapásoknak építettek olyant hajdanán. Kutya sincsen. Mennénk be, erős hangon köszöngetve, de zárva. Apró ablakain próbálnánk belesni, de a pókháló is szándékunk ellen van.

- Vigyázzunk, gyerekek, ujjlenyomat ne maradjon!

A kilincset letörültük. Körbejártuk az épületet, a hátsó falon láttuk a bevert üveget. Csak a szemünket meresztgettük befelé. Sehol senki.

- A szomszédok szokták tudni, hol lehet a lakó.

Illett is átmennünk, mert ott láncát rángatta már a kutya, és a ház asszonya főzőkanállal a kezében figyelte, miféle idegenek járnak itt megint. A gyerekeket nem kellett bemutatnom, talán magamat se kellett volna, mert kitalálhatta magától is, de megmondtam azért, mi járatban vagyunk. Meg is kérdeztem:

- Láta tegnap ezt a három kutya kölköt?

- Láttam. Erre kóvályogtak, a kutya is észrevette őket. Csak nem ezekre a szerencsétlenekre akarja fogni az a ringyó?

- Mit tud róla?

- Küldje arrébb a gyerekeket, legyen szíves.

Ötperces szabad csúzlizást engedtem nekik, jóval arrébb.

- Közös asszonynak hívják tanyán az ilyent. Tudja, akinek nagyon kiadó az alsó emelet. Boldog-boldogtalan bemehet hozzá, akármikor, megkapja a magáét. A Balogh Józsi jól bekapott az este, beténfergett hozzá, a felesége meg rajtakapta őket. Az verte rájuk az ablakot.

- Este?

- Este hát.

Részletesebben mondta. Amikor félig vagy egészen részegen legjobban kamatyoltak, akkor reccsent az üveg. Azt nem mondhatta a rendőrnek az asszony, hogy tettenérés helyzete forgott fönn, ráfogta a gyerekekre. Ő is látta erre csavarogni őket délután.

- Isten bizony?

- Csak így lehetett! Akkora patália támadt itt, mindenki megmondja.

- A gyerekek nem tudnak róla.

- Hol voltak akkor már! Tentebabát játszottak otthon.

Ha rendőr lettem volna, megkerestem volna Józsit is, meg a feleségét is, de nem nekem kellett kikutatnom a részleteket. Amikor visszaértünk, már az iskola előtt állt a motorja, kitámasztva, és fél fenékkal ült rajta. Hivatalos pózba vágta magát, megigazította a derékszíját, meg a sapkáját, de a tőle telhető ritka kedvességgel kérdezte:

- Na? Igazam van?

Elmondtam, amit hallottam. Kékült-zöldült közben.

- Azt a biboldó бүdös kurva atyaúrstenit! Majd elrántom én a nótáját annak a ribancnak! Hatóságot félrevezetni?

Hasba rúgta a motorját, és mintha üldözési mánia tört volna ki rajta, elporzott. Reggel a forró nyomot emlegette, most még forróbb lett. A kanyarokba is úgy beledült, mintha igazi versenyen lenne.

Arra ment, amerre mi jártunk.

Visszaküldtem a kölcsön-csúzlit a gazdájának, és megüzentem, máskor ne azzal járjon iskolába.

Áldott galambok

Nem tudom, miért akkor történik minden, amikor én vagyok az *udvaros*, de megint összebújva látom a fiaimat. A csúzlizás óta nagy a bizalom, elmehetek mellettük oda is, vissza is, nem zavartatják magukat. A kupac közepén mérgesen handabandázik kettő, és galambokat emlegetnek.

Keresem én a bajt? Elcsípünk egy darabot a magyarórából, szent állat a galamb, áldoznunk kell rá egy kis időt. A Jancsi gyerek, meg a Zoli hetvenkedett a kör közepén, tőlük tudakoltam, mire mentek.

Zoli volt a beszédesebb, és a kárvallott is.

- Tanár bácsi, az úgy volt, hogy megvettem két postagalambot a Jancsitól.

- Szerelmeslevelet akarsz küldeni vele?

- Dehogyan akarok - szégyellte el magát. - Csak tetszett a kettő, mert nagyon formás kis jószág mindegyik. Föltettem őket a galambházba, és három napra rájuk zártam az ajtót. Gondoltam, ennyi idő alatt elfelejthették a visszautat, kinyitottam a zárkát, abban a szent pillanatban, mintha puskából lőtték volna ki őket, kiröpültek. Én marha, gondolhattam volna, azért postagalamb, hogy visszaröpüljön. Mentem Janihoz, már ott turbékolt mind a kettő a párkányon. Rettenetesen örült a hazatalálásnak. Mondom a Janinak, adja vissza. Ő meg azt mondja, ha bolond lenne. Nem ő csalta vissza őket, miért nem vigyáztam rájuk jobban.

- Ezen veszekedtetek még az iskolában is?

- Én nem hagyom a magam igazát! Megadtam az árát.

- Jani fiam, szólalj meg te is.

- Azt nem tudom, bezárta-e őket vagy nem, csak azt láttam, hogy visszajöttek. Ha idegenek jönnek, én befogadom azokat is.

- De ezeket megismerted?

- Nem tehetek róla, ha nálam érzik jobban magukat.

- Gyere, Jani, ezt megbeszéljük édesapáddal.

- Ehhez a faternak semmi köze nincsen. A galambok az enyéme.

- Gyere azért.

Madzagvasúti állomásfőnök volt a Jani apja, fölhívtuk kurbilis telefonon. Vonatunk érkezésekor is, indulásakor is találkoztunk, és soha nem mentünk el szó nélkül egymás mellett. Ezt azonban nem halaszthatjuk tovább, most kell kitennünk a pontot a mondat végére, amíg meleg, Jani előtt. Szombat volt, megkérdeztem, mi lesz az ebéd vasárnap.

- Azt csak az asszony tudja. Megkérdezzem?

- Kérhetek valamit?

- Persze. Szívesen meg is hívom.

- Holnap galambleves legyen.

Kékült-zöldült a Jani gyerek.

- Galambleves?

- Mert a gyerekek képesek összeverni egymást miattuk.

Akkorát káromkodott, odatartottam a kagylót a fia füléhez. Hallottam én is, de jobb, ha a fia fülébe mondja.

Ficánkolt a kíváncsiság a gyerekekben.

- Galamblevest rendeltem Janiéknál holnapi ebédre.

Hétfőn elfelejtettem megkérdezni az állomásfőnöktől is, meg a fiától is, mi lett a nóta vége, csak reméltem, és remélem ma is, a vérengzés elmaradt.

Nem ebédre termett a postagalamb.

Picinyke könyvtáram

Kétajtós hivatali szekrényt is kaptam, az volt az iskolai könyvtár. Összesen két polcot töltöttek meg benne a könyvek. A kötelező olvasmányok sorakoztak, de ha minden gyerek egyszerre kért volna, negyede se kapott volna.

Ja, és volt benne hét bokszer.

A leltárkönyv iskolai irka. Rend a lelke mindennek.

Na, szép kis kötelező olvasmány az, ami eleve nem juthat el a diákhöz. Hetenként egyszer nyitották ki azelőtt, változtatnom kellett, hogy gyorsuljon a forgás. Minden áldott napon nagyszünetben fogadtam szorgalmas olvasóimat.

Bűneim óriásiak, de remélem, elévültek már. Meg-megdermedek, amikor iszonyatos családsokról hallok. Az igazgatósággal ugyan megbeszéltem, hivatalosan védve voltam tehát, de hallottam már hasonló törvénytelenések miatt deresre húzni valakit. Ha rengeni kezd a föld, mindenki szalad.

Kölcsönzési díjat vezettem be, önkéntes alapon. Jóval később Vilmos ilyenbe bukott bele Mórahalmon, bár ő elkönyvelte a lakodalmas kések-villák díját, külön füzetbe. Hatalmas summáról volt szó, bonbondobozból perselyt utánzó kasszát is csináltam hozzá. Aki könyvet vett ki, húsz fillért beledobhatott. Ha akart. Nyitáskor kitettem egy székre, hogy ne is lássam, pötyögtet-e valaki.

Volt, aki kétfilléresekből rakta össze a tarifát. A templomi Szent Antal perselyével vetekedett a dobozom.

Minden szombaton beletöltöttem a sok fillérest zakóm bal zsebébe, és minden vasárnap elherdáltam a szegedi Kárász utcán. Semmi pénztárkönyv, bevétel-kiadás. Számla se. A könyvesbolt előtt, kicsike asztalkán árulta először egy néni, aztán egy bácsi a könyveket, neki adtam. Ha kötelező olvasmányt lehetett kapni, abból vettem, ha nem, az *Olcsó könyvekből*. Volt olyan vasárnap, hogy öttel gyarapodtunk. Egyszerűen kifordítottam bal zsebem zörgő tartalmát, és mivel meggyőződésem volt, hogy minden pénzt egy embernek elég megszámolnia, ráhagytam a boltosra. Ha kevés volt a fillér, saját zsebből pótoltam forintokkal.

Zsebes tanár lehettem a könyves előtt, amíg meg nem engedte, hogy törzsvendéggént gurigákba is tekerhettem. Szolgálatkész volt egyébként is. Rendelhettem is a következő vasárnapra, ha nem volt kéznél valami.

Annyi nyoma azért maradt rendületlen kalandorságomnak, hogy minden könyv belső címlapjára beírtam: *A Pusztamérgesi Állami Általános Iskola könyvtárának húszfilléres alapjából vásároltuk*. És alá is írtam, hogy a cégszerűség csorbát ne szenvedjen. Az iskolai pöcsétet is megkaptam hozzá.

Először azok vihették olvasásra, akik a legtöbb húszfillérest adták hozzá. Iszonyatos merkantilizmus dolgozhatott bennem, azonnal újabb obulusokat fialt valamennyi, mert ezek lettek a legkapósabbak. Papírborításúak voltak az *Olcsó könyvek*, idősebbek talán emlékeznek még rá, hamar pusztultak. Hogyne emlékeznének, külsőre nézve a mai könyvek is ilyenek, csak éppen nem olcsó egyik se. Ha a fölismerhetetlenségig rongyolódtak, és még lehetett kapni, másikat vettem.

Nehogy az a tévhit ivódjon be bárkibe is, hogy a könyvtár a nyolcadikosoké, mivel a szekrény az ő tantermükben volt, kitettük a folyosóra. Minden nagyszünetben nyitva volt tehát, de csak akkor, ha nem én voltam az udvaros. Nem kellett külön hirdetnem, mindenki láthatott megbízásomban. Legtöbbször akkor is olvasóim gyűrűjében róttam udvari sétámat. Mindig akadt valaki, aki fontosnak tartotta, hogy elmondja, mit olvas.

Később hallottam, akadt tanár, aki ezt is sziszegő nyelvére vette.

Soha nem gondoltam volna, hogy kiseded könyvtárunk kihelyezésének külön pedagógiai haszna is lehet, de lett. Egészséges félrevezetés eszközeként.

Látom a hetedik osztályban, hogy az egyik lány arca össze van karmolva.

- Csak tán nem a macskával aludtál, Juliska?

Hatalmas káröröm csataröhögése csattant föl az osztályban. Hirtelen vörösre vált fejjel kezdett volna mondani Julis valami magyarázatot, de láttam, nagyobb itt a baj, minthogy nyilvános gyónást engedhetnék. Igyekeztem jóságosra fordítani ábrázatom meglepetését, és le is intettem mindjárt.

- Nem akarsz inkább felelni?

- Ha lehet, most nem.

Tapintatos voltam, nem erőltettem. Hálát véltem leolvasni vonásairól.

Szokásom volt, a nehéz pillanatokot önkéntes felelés lehetőségével igyekeztem elütni. Neve napján is felelhetett mindenki. Nem baj, ha külön készült rá. Ha ötössel lehet névnapot ülni, ennél szebb ajándékot nem adhatnék.

Zavar nélkül, rendes menetben zajlott tovább az óra.

Mindentudó tanár bácsi mindent tudott az első szünetben. Póriasra le is fordította:

- Julist pedig úgy megkefélétkék, a füle is kétfelé állt! Volt gusztusa a pipihúsra a pasasnak.

Sári néni pedig szilaj sebességgel forgatni kezdte a Rendtartást, mert az természetes, hogy nem maradhat az iskolában. Ahogy a fejtetű legjobban akkor terjed, ha összedugják fejeiket a lányok, így fertőz az erkölcstelenség is. Talán-talán magántanuló még lehet. És a liliomtiprást is kötelező jelentenie a rendőrnek.

Itt is ki akarnak csapni valakit? Se szék, se tündérrózsa, se bikavér nincsen hozzá, mégis?

Ehhez képest a csúzliháború kismiska volt. Intettem is volna Sári nénit teljes alattvalói alázattal, nem szabad elsietnünk a dolgot, elég sebet ejthetett már maga a pletyka is, ha netán az volt, ne fokozzuk. Örök életre szóló bélyeg lehetne akkor is, ha igaz a dolog, hát még akkor, ha mendemonda.

- Nem is Dezső kartárs osztályába jár! De ha már beleavatkozott, mit csinálna? - toltá föl szemüvegét igazgatónk.

- Még nem tudom, de megpróbálom megtudni.

- Mit?

- Hogy igaz, vagy nem igaz.

- Kétség föl se merülhet. Az egész falu erről beszél. Orvosi igazolás van róla.

- Még inkább nekünk kell okosnak lennünk.

Az alsó tagozat akkor már a régi csendőrlaktanyában működött, a falu másik szélén, de egyik tanító néni éppen nálunk volt. Megbeszéltem vele, három-négy gyereket átküldenék a következő órán, találjon ki nekik valami halaszthatatlan pizsmogást. Akkora kérdőjelek ágaskodtak a szemében, meg se próbáltam kisöpörni onnan.

- Majd meglátod.

Kálmán engedelmével bementem az osztályba, és hangos szóval könyvtárrendezési segítséget kértem. Mintha petárdán ült volna mindenki, majdnem kiobbantak a padból, úgy jelentkeztek. A legjobb olvasókat szólítottam. Juliskát is.

Kint aztán szétporcióztam a népet. Négyet átküldtem a másik iskolába, és amikor már messze jártak, egyedül neki vallottam be, csel van a dolog mögött. Beszélni szeretnék vele.

- Gondoltam - vallotta be.

- Miből?

- Amikor már csak én maradtam, mérget vettem volna rá.

- Vállalod?

- Jó lenne.

- Akkor is, ha kényes a dolog?

- Egyáltalán nem kényes.

- Furcsa dolgokat hallani rólad.

- Azért lenne jó megbeszelnünk.

- Igazak?

- Amit én hallottam, azok nem.

- Hol kezdjük?

- Az elején lenne legjobb.

Neki is kezdett.

- Tetszik tudni, hogy az én anyám nevelőanyám?

- Mostanáig nem tudtam, pedig naponta eszem a főztjét.

- Hálával tartozom neki, mert minden lépéséből az látszik, hogy szeret.

A *Szőlőfürt* vendéglő szakácsa volt, és a tanárok oda jártak ebédelni.

Aztán elmondta, van a faluban egy fiú, traktoros. Huszonnégy éves, és nagyon rámenős. Anyja általában éjfél körül tér haza, a fiú viszont mint kocsmai leltári tag, egyre többször csalogatta, menjen ki hozzá. Most az egyszer, de igazán csak először, kiment az utcára, hogy elküldi. Beszélgetés lett belőle, és a fiú mindenáron meg akarta csókolni. Juliska most lesz tizennégy, leginkább a pusztit ismerte testközelből, nem nagyon tudta szegény, mi fán terem, de erős kezekkel szorította a Ferkó. Menekült volna, hátrált a falig, de hiába, nem úszta meg.

Mint a nyúl, ha rókaszagot érez, minden idegszálával arra is figyelt azonban, hátha jön az anyja. Amikor biológiai törvény szerint a legbódultabbnak kellett volna lennie, akkor lett legerősebb, és kiszakította magát az ölelő karokból. Beszaladt. Húvös volt az éjszaka, zöld műbőr-kabát volt rajta, kabátostól-cipőstől belefeküdt az ágyba, és magára húzta a dunyhát.

Nyikorgott az utcaajtó, megérezhette az anyja, hogy veszély fenyeget. Éppen meglátta Ferit. Nem szemben találkoztak, elfelé sietett. Hirtelen fölforrt benne minden indulat, berontott, lerántotta a takarót.

- Na, te bitang, hát így állunk?

És jól agyba-főbe verte. A kabát alatt hálóing, kell ennél nagyobb bizonyíték? Forgott szerencsétlen leány az ütlegek alatt, föl is tűnt még a vetkőztetés előtt, hogy a háta közepén ott maradt a sárga fal. Ebből meg az következett, hogy másnap reggel beállított vele az orvoshoz. Vizsgálja meg, de azonnal.

Állj meg, Vendel, ne tovább! Orvos következett, nem is egy, hanem kettő. Jó lenne elfelejtenem, ami ezután következett, tovább adnom nem szabad.

Vészes összejátszás gyanúja ébredt föl az anyjában, a reggeli vonattal mindjárt föllebbviteli bíróság elé cipelte. A szegedi női klinikán egészen mást állapítottak meg. A körülbelüli időt is ráírták a leltre.

Ekkor kezdődött az igazi tánc. Terus néni feje teljesen elborult. Nem kurvának nevelte a lányát, tehát visszaadja a gyámhivatalnak. És itt tartunk most is, benn jár éppen Szegeden, hogy a visszaváltás ügyeit intézze. Zokogott Juliska, záporoztak a könnyei:

- Mi lesz énvelem, ha innen is el kell mennem?

Akárki észrevehette volna rajtam, hogy járatlan vagyok minden idegen szerelem alsó régióiban, de nagyon megsajnáltam. Akár füllentés árán is védtem volna.

Szegény, szegény Juliska, véged van! Első csókodat nem ilyennek álmodhattad. Rémület az íze, tragikus a vége.

Mire eddig eljutottunk, ki is csöngettek. Hamar belenyomtam egy öltre való könyvet Julis kezébe, hadd lássák a kiözönlő gyerekek, hamisítatlan könyvtári munkát végeztünk. Még matattunk addig, amíg a másik iskolából is visszaértek a négyek, átrendeztük hirtelen az egész szekrényt. Közben vigasztaltam Juliskát, talán sikerül visszafordítanunk mindent.

Délután óraütésre kiálltam az utcasarokra, hogy lássam Terus nénit vonatról jönni. Elibe mentem, és behívtam az iskolába. Ömlött belőle a szilaj haragból fölbuzgó panasz az elején, és öröm volt látnom, hogyan halnak el benne a vihar hullámai. És hogyan veszi át újra hatalmát a mérhetetlen szeretet.

Megmentettem neki a lányát.

Másnap reggel egy nagy garaboly gyönyörű almával várt az iskola ajtajában.

Hogy Ferivel mi lett, azóta se tudom.

Éjszakai vándorok

Mondtam már, második évben napi hat órát töltöttem tengelyen. Vasutasok szavai között ismerős ez leginkább, de ők avval a biztatással zötyögnek naponta, hogy egyrészt majdcsak összeszednek valami porckopást öregségükre, másrészt viszont hamarabb mehetnek nyugdíjba. A tanár az tanár, ilyen földi hívságok szóba se jöhetnek. Tény azonban, a második esztendőben zötyögtem naponta a Madzagon, az első tanévben csak szombaton vonatoztam Szegedre, és hétfőn hajnalban vissza.

Az egész falu segíteni akart albérlet szerzésében. Ketten voltunk új tanárok, Horváth Lacival. Névrokonom csak, de közeli barát lett.

Meglehetősen olcsón, havi száz forintért kaptuk az elsőt. Annak tűnt volna igazán olcsónak, aki lottó ötössel a háta mögött tanárkodik, nekem ez is iszonyatosan sok volt, bár azonnal tudtuk, ennyi pénzért minket saját lakásában kerülgetni csak annak éri meg, aki jobban rá van szorulva.

Az is az első évben történt, hogy valami szakszervezeti tisztújítás előkészítő kampánya alatt eljött az iskolánkba a zákányszéki Kispéter János, és arra biztatott bennünket, mondjuk el sorra, mi bánt bennünket munkaköri kötelességeink teljesítése közben, és én akkor sorra vettem, mire elég a havi ezernégyszáz forint. Ha csak lóugrásokban számoltam is össze kiadásaim nagyját, havi száz forint maradt kulturális színvonalam karbantartására. Mert első évben még a félárú vasúti igazolvány se járt. Elmondtam azt a kegyetlen tényt is, hogy aki két klottgatyával kezdi a pályáját, micsoda nehéz annak példaként kiállnia a jövő nemzedéke elé. Az a százas is ingre-gatyára megy el. Méltatlankodásomba azt is beleszövegettem, eddig mi is a jövő nemzedékével voltunk fölcímkezve, de hirtelen belefordultunk a jelen kegyetlen valóságába.

Ebből a szempontból tehát ajándék volt a százforintos albérlet is. Beköltöztünk a Kossuth utcai Inciékhez és Finciékhez. Két iker-kislány járt az alsó tagozatba - ők büszke évődéssel két ökröknek mondták magukat -, szüleik áldozták föl értünk éjszakai nyugalmost. Két szobájuk volt, a belsőt kaptuk meg mi. Ha éjszakánként mindegyikünk csak egyszer volt kénytelen átmenni az ő szobájukon, pedig férfiemberrel ennyi szinte törvényszerűen megesik, akkor se keresztény embernek való az ilyen. Illett is hazaérnünk akkorra, amikor a két kislányt ágyba dugta édesanyjuk, de még csak dolgozatot javítanunk se nagyon illett otthon, mert a villanyóra darálta volna el a száz forint nagyobbik felét.

Nagyon nehéz tanári sarzsiban példás embernek lennünk.

Két tót gyerek is akadt a tanítók között, a Pali meg a Miska. Tüнемény alkat volt mindegyik, valahonnan Békés megyéből valók. Amikor például arra fanyalodtunk, hogy az ördög bibliáját is kézbe vettük a tanáriban, és zsírozás vagy ultizás közben azt akarták ők ketten, hogy meg ne értsük suba alatti egyezkedésüket, Miska szokta mondani: *zelen mehet*. A kártyabéli naivság teteje, első szóra megértettük, hogy neki zöldből adott jókat a sorosztó.

Azt hiszem, ilyen áldott ártatlan cselekedetünk közben ötlötte ki valaki, még a tél beállta előtt, hogy hárman beköltözhetnénk az óvodába. Palinak jobb albérlete jutott, azt hiszem, ő már nőülésféle előtt is állt akkor, de Miska ugyanolyan facér volt, mint mi ketten. Eti néni volt a vezető óvónő, a Pista tanár bácsi tüнемény felesége, az aranyos Pisti meg a Gábor édesanyja, azt hiszem, az ötlet is az ő fejéből pattant ki. Egésznap fűtötték az óvodások termeit, meg nem fázhattunk tehát. A délutáni fektetőket párosítottuk úgy össze, hogy elférjünk rajtuk.

Visszafelé gondolva: ennél nyomorúbb tanárságot elképzelnünk se lehet. Gárdonyi legalább szalmazsákon hált.

A hajdani csendőrlaktanyában működött akkor az óvoda. Állj az egész, mondaná most a legjámborabb olvasó is, az előbb azt írtam, abból az alsó tagozat tantermei lettek. Ez is igaz, az is igaz. Az első évben még óvoda volt, de a másodikra átalakították iskolává. Eti néniéknek pedig a csendőrségi lóistállóból csináltak szolgálati lakást.

Ez se kutya, mondtuk akkor. Akármennyire előkelőbb volt is az az épület lóistálló korában, vályogból építették, mint az összes többi, és a vályog képes volt magába szívni az összes közszolgálati paripa nappali és éjszakai levét. Becsukhatta egyik szemét az akkori KÖJÁL, ha kiadta rá a lakhatási engedélyt.

Nagyot korszerűsítettek pedig az előző állapotokon. A meglehetősen terjedelmes kútra kerek szivattyút szereltek például. Még láthattuk előző állapotában, amikor minden szeméttel meg volt rakva. Tudtuk, kitisztították, egyszer-kétszer a vizét is kiszivatták a tűzoltók, de tanultunk annyit azért, és Laci ráadásul biológus is volt a földrajz mellett, hogy a kúti baktériumok sem adják föl egykönnyen állásaikat, ennél fogva kimondtuk, azt a vizet csak forralva szabad innunk. Első este tehát, amikor hozzákezdünk vacsoránk köröm közül való elköltéséhez, egy nagy ibrikben teát főztünk.

Fölséges jó teát! A nyelvünket is lepörkölte volna azonban, ha mindjárt beleöltjük. Ezeréves lelemény, úgy is hűthető a tea, ha hideg vizet adunk hozzá. Hogy hová tettük hirtelen tanári eszünket, ma sem tudom, de tény, fölhígítottuk a kút vizével. Avval, amelyikről az előbb még tudtuk, baktériumok laknak benne.

Ekkora balgaságnak egész iskolára kiható következményei lettek. Miskának volt a legjobb, neki nem kellett osztoznia az alsó tagozat tanári illemhelyén senkivel, de mi ketten, Laci meg én, egymásnak adtuk óra közben is a kulcsot. Tessék csak jól belegondolni. Tanítja Laci például a zalai dombságot, aztán hirtelen abbahagyja, és szalad kifelé. Vagy én például. Áradozom éppen Csokonai Vitéz Mihály Lilla-verseiről, aztán elfog a hirtelen buzgalom, és csapot-papot, mindent odahagyva rohanok Laci osztályába, hogy ide a kulcsot.

Mert rendnek muszáj lenni. Nehogy az ellenség betérferegjen a tanári árnyékszékekbe.

Ha ezt Masa néni látta volna! Isten nyugosztalja szegényt.

Azt hiszem, ennek lett szomorú következménye, valahogyan az egész falu megtudta, kettős hasznosításra fogtuk az óvodát. Jól forgott a község vezetőinek az agya, azonnal kikétszerkettőzték, véget kell vetnünk a bitorlásnak, de azt elfelejtették, hogy valahol laknunk mégis csak kellene.

Nem falu a falu, ha azonnyomban nem tud másik albréletet fölkinálni. Nekem Borbélyék adták ide az ereszet alját. Külön bejárattal! Néprajzi leírás szükségeltetik azonban ehhez, mert sokan nem tudják, mi fán terem az ereszet.

Megépítették a lakóházat, nyeregtetővel, vályogból. Aztán rájöttek, nagyon egyszerűen bővíthet az alkotmány, csak a tetőt kell megnyújtani az egyik oldalon, és alját berakni. Már nem vályoggal, futósoros téglával. Ez már külön ajtóra járt, az égvilágon senkit nem zavartam tehát, de ha a legkisebb kályhát is betettem volna, már be se fértem volna.

Hogy mi a futósor? Hosszában rakták egymásra a téglát.

Szalmazsákokat a gazdáék adtak. Vaságyat a falu plébánosától kaptam. Délutánonként bejárt akkor még az iskolába hittant tanítani, beszélgettünk is nagyokat. Ötvenhat után voltunk, örök témánk volt, hogy lesz folytatás, vagy nem lesz. Mivel én égettem meg legjobban a nyelvem,

azt bátorkodtam jövendőlni, tíz év is rámegegy, mire a fölönvekvő nemzedék elfeledi az elődeit ért megtorlásokat. Aztán följebb srófoltam a tarifát: lehet abból húsz is, meg harminc is. Ilyen viták közben jutottam jutányosan hozzá a vaságyhoz. Ingyen. Kölcsön.

Senki nem mondhatta rám, hogy hajléktalan tanár vagyok. Igaz, ez a fogalom akkor még nem is létezett. Fél éjszakáig az iskolában voltunk, aztán ki-ki hazament szükséglakásába.

Sok szép más albérlet is lehetett volna, de a nemzet napszámosának csak ennyire futotta. Mintha a pálya vége, a kódisnyugdíj vetette volna előre árnyékát.

Télen csak arra kellett ügyelnem, semmi törékeny edényben víz ne maradjon. A fagy szétvitte volna. Esténként pizsamára vetkeztem, aztán ráöltöztem még melegítőből, anyám kínjából, mindemből, hogy a vastag dunyha alatt meg ne fagyjak.

Törteli nagymama volt a legbüszkébb, hogy tanár lakik a lányáéknál.

Ezért is száz forintot kértek.

*

Megint belém állt az ideg, hogy népiesen fejezzem ki magamat. Azt mondja a rádióban az iskolai gyermekjogok felügyelője vagy kormánybiztosa, hogy AZ ISKOLA NEM NYOMOZHAT. Akkor én tehát törvénysértést követtem el. Hogyan jövök én ahhoz, hogy nem engedem a kmb-s rendőr durva keze alá ártatlan gyermekeimet, vagy egyszerűen kicsavarom a gyámhatóság hatásköréből Juliskát? Hátha azt is megtudnák, hogy minden bizonylatolás nélkül költogettem könyvekre a szintén törvénytelenül összeszedett húsz filléreket! Már érzem a parazsak tüzét, kanördögök forgatnak fölötte nyársra húzva.

Azt már csak mellékletként dalolják a fülembé, mit nem mondhat el a tanár a szülőnek, ha gyermekéről van szó.

Megint kezd meghibbanni a világ?

A mindig kéznél lévő ügyvédet is megtalálom magamban. Hatalmas szerencsém, hogy nem számítódnak ezek a vétkek *emberiség elleni bűnnek*, noha holtbiztos, hogy nyoma az unokákban is kitapintható. ELÉVÜLTEK azóta.

De valójában nem is nyomoztam, csak mentséget kerestem gyerekeim számára.

Állj meg, Vendel! A TÖRVÉNNYEL szemben kerested a mentséget!

Lehet ez még nagyobb bűn, és ez se évül el soha?

Bevallhatok még két galádságot? Az első osztályfőnöki órák után mindjárt kihirdettem, miután jól megbeszéltük, és utána alkalmaztuk is. *Fizetett szabadságnak* neveztük el az elsőt.

Ha valamelyik gyerek egész évben egyszer se hiányzott, egy napot bármikor kivehetett úgy is, hogy igazolást se kellett hoznia. Tartottam tőle titokban, majd a tanév elején jelentkezik a legtöbb nyolcadikos, és utána annyit hiányzik még, amennyit akar. Tisztességből nem volt hiány akkor még, ekkora csel talán meg se fordult a fejükben.

Ha valaki akár dolgozatírás napján akarta kivenni járandóságát, akkor is kivehette. Kivehette volna, de ezt se akarta senki. Disznóvágás táján néhányan elkéredztek az ígéret terhére, a legtöbb azonban vásárkor *szabadságot* magát.

A többség sportot üzött abból, hogy neki megmaradjon az az egy szabadnap, és a végén ki se vette.

Igazgatónőnk igen erős főnntartásokkal adta áldását erre az újdonságra, meg is kért azonnal, ne híreszteljem, mert a többség biztosan beleszólna. Év végén azonban a hiányzásban mindig élenjáró osztályom úgy rukkolt előre, hogy alig hiányzott valaki.

Említettem már, névnapján mindenki felelhetett, ha akart. Ehhez nem kellett igazgatósági hozzájárulás, becsöngetéstől kicsöngetésig a magam esze szerint történt minden. Oda-vissza érvényes volt azonban ez is. Amikor a naptár az én nevemet írta ki, én felelhettem. Nem volt a világon olyan kérdés, amit föl ne tehettek volna.

Komisz kamasz kölkök egész órán zúdították rám a leghetlenebb témákat. Menyasszonyomat nem sokkal előtte láthatták először, a jegyben járás izgatta őket legjobban. A lányok néha-néha bele is pirultak, amikor valamelyik gyerek meredeknek hitt kérdésekkel ostromolt.

Ötletet is adott azonnal. Itt van a kamaszodás küszöbén egy csomó kislány, és közelít hozzá a legtöbb fiú, ezeregy olyan gondjuk lehet, amire jó lenne még itt feleletet adni. Megígértem nekik, egyik osztályfőnöki óránkat kétfelé osztjuk. Elhívjuk a doktor bácsit a fiúkhoz, és a keze alatt dolgozó nővért a lányokhoz.

Sajnos, egyikük se vállalta. De az *igazgatóság* se támogatta az elgondolást. Legyen elég az, amit biológiából tanulnak.

Mit lehet tenni akkor, ha nem elég?

A lányokhoz hívtam volna akármelyik tanárnőt, de csak az igazgatónő jöhetett volna szóba, ő pedig eleve elzárkózott előre. Föltehetően nem is lett volna jó erre a föladata. Kapacitáltam a tanítónőket, akik pedig egyébként nagyon szívesen jöttek át a felső tagozatba. Most szégyenlősen elhárították. Nem maradt más hátra, legalább az egyik felét teljesítettük, a lányokat hazaengedtük, és csak fiúnapot tarthattunk.

Mi minden érdekelte még őket a biológiai tankönyv ismeretei mellett!

Aztán vége szakadt ennek is, a következő tanévben az ötödikesek osztályfőnöke lettem, egészen más gondokkal. Januárban pedig búcsút kellett mondanom a tanárságomnak.

Máig fáj.

A piócás görény

Ennél nagyobb bolondságot álmodni se lehet.

Gangos tanyának csak az udvara volt akkora, két futballpálya kitellett volna belőle. Árva fűszál se termett rajta. Zöld volt ugyan, haragos zöld, de csirkék nem kapirgáltak. Vakond se járta, beletörött volna a túrókája. Malacok se futkostak körbe-körbe. Kemény volt, akár a biliárdasztal. Hasonlított is rá, de golyó se gurult, dákó se löködte, csak egy fölmosórongy nagyságú akármi futott rajta. Először mintha emberporonty lett volna, aztán kiskutyának néztem, mert pórázát is húzta magával. Aranyos palotapincsi, csak bele ne gabalyodjék! Amikor közelebb ért, akkor láttam, mocskos görény ez, a félig albínó fajtából. Imette sem tudom, létezik-e belőle fehér, ha csak a hermelin nem az lenne. Egyik fele hermelin, a másik fele görény? Senki nem kergette, mégis hozzám futott.

Szikrát hányt a körme, úgy behúzta a vészféket mind a négy lábára, amikor eléem ért, és megszólalt:

- Nem bántasz?

- Nem.

- Akkor szeretlek. Szeress te is.

A fene meg nem ette! Fölpúpozta a hátát, és már ugrott is a nyakamba. A fejét oda dörzsölte a fülem tövéhez. Éppen csak dorombolni nem kezdett. Kutyasíjába majdnem én léptem bele. Aztán, egyszercsak pióca lett belőle. Vörös hasú undok lópióca.

- Állj meg, féreg! Ember vagy te, vagy piócás görény?

- Váltogatni tudom arcomat. Emberporonty, ahogy mondtad, palotapincsi, lópióca, és aranyos görény.

- Mintha egy pillanatra megláttam volna benned az embert. Hej, de ismerős lettél! Dákót is láttam a kezeden, és olyan magasan hordtad az orrod, kettőslétráról se lehetett volna szaros piszkával se elérni. Genetikai lögybőléssel kutylódná össze nálad a zavaros öszvér-lény? Mire jó a piócaszkodás?

- Hogyan fejezhetném ki ragaszkodásomat? Úgy rászívom magamat a célszemélyre, levakarni se tudnak róla. Robbantani legfőljebb.

- És beszélni is tudsz ékes anyanyelvünkön?

- Eltanultam töletek. Először a képzőben.

- Létezik görényképző?

- Átképző inkább. Amikor kiemelték, még csak arról volt szó, patkányfogásra tanítanak bennünket.

- A véredben van a csatornában lakozó utálatos patkányok vadászata, minek tanulnád?

- Ösztöneink vezetnek, akár némely embert. De rólam kiderült, a legszebb és a legokosabb is én vagyok, nem hagytak közöttük.

- Csúf dolog a dicsekvés!

- Akár a futás. Szégyen, de hasznos! Fajtam jellemzője. Szakmai ártalom. Az egyik felem patyolat fehér, az pedig nálatok a lélek tisztaságát jelenti. Aki gondolkodni is tud, és gagyogni is képes, azt tovább viszik. Mutatok én olyan görényt, túljár egy hadsereg eszén is.
- Nagyot találtál mondani! Megint magadat magasztalod? A seregnek az a dolga, ne gondolkodjon, csak engedelmességen. Szólnia ennyit is elég: értettem! Talán azt is tudod, mennyi az IQ-d?
- Te tudod a tiedet?
- Nyertél, én se tudom. Csak azt tudom, leginkább az emberi nyelv alkalmas az értelmes szóra, meg néhány papagájé, szajkóé az utánzásra. Te pedig görény vagy.
- Ha tehetem, görény is maradok. Beszédes görény. A legjobb kategória. Világbajnok a szakmában.
- A nyelv benyalatosságra is alkalmas.
- Eltanultam ezt is. Tanulnom kell, hogy megmaradjak. A бүдös görények kitagadtak maguk közül.
- Már szagod sincsen.
- Бүзлő mirigyeimet féken tudom tartani, azért nem viselnek el a saját fajtámban.
- Mások is szeretnek? Emberekre gondoltam.
- Egyik igen, másik nem.
- Ki szeret?
- Aki szolgálatába fogadott.
- Ki mer nem szeretni?
- Igazándiból az összes többi, de nem szokta kimutatni. Érezni lehet inkább, a tüzes poklok legfenekére kívánnának.
- Beszélni tehát a gazdád tanított?
- A képző után tőle is tanultam. Finomabb szavakat, bár leginkább a sүgásaimat szereti.
- Besүgást talán?
- Így is szoktátok mondani. Mi inkább jelentünk.
- Miket sүgsz?
- Amit kiszimatolok, mindent. Mindennek lehet haszna. Mindig megtalálom, akiről sүgni lehet. Ha nem lenne jó az orrunk, már régen kivesztünk volna. A gazdám titkos megbízottnak nevez, és titkos lakásokon szoktam találkozni vele. Percre pontosnak kell lennem. Ahogy az үrgét is kihajtottam a lukjából, és megfogtam a legmocskosabb patkányt is, becserkészem a legmegátalkodottabb embereket is.
- A gondolatrendőrség alkalmazásában állsz. A falnak is füle van?
- Valami Orwell nevű pasas írt állítólag ilyen szervezetről, a Nagy Testvérről, de ezt az embert mi nem szeretjük. Főnökeink eszeveszetten tiltják. Olyasmit is firkált, nem győzünk loholni, hogy a nyomába léphessünk. Én nem olvastam, csak hallottam róla.
- Még mindig nem mondtad, mit sүgsz.
- Mondtam, csak te fejben néha nehéz vagy. Amit elvár tőlem a gazdám.

- És az igazság?
- Amióta világ a világ, mindig ezt keresitek. És ezt temetitek.
- Funerátor lettél, te temeted! Bocsánat semmi?
- Kérni? Eszemben sincsen. Nálunk a farkastörvények vannak érvényben. Te bocsánatot kérsz a csirkétől, mielőtt megeszed? Pedig az is élni szeretne, és kotlóstyúk lenni. Kérjen az, aki bolond gondolataival erre a munkára kárhozzat bennünket. Ha nem léteznének kifícamodott lelkületű világmegváltók, besúgó se lenne. Egyébként is emberi kategória a bocsánatkérés, mi nem ismerjük, de ha megszorítanak, arra is van kádenciánk. Szidolozni szoktuk vele családuknak nyomorúságát, az öregátkos minden nyavalyáját fölhozzuk. Ilyen volt a világ, ezt hozta a történelem. Én csak a családomat mentettem, amikor bezupáltam. Azt tökéletesítettem, amit a teremtői bölcsesség belém oltott. Mondtam, a szimatom az életem. Átképeztem magamat emberi forgalomra.
- És alkalmanként vérszívásra.
- Elfelejtetted volna? Gyógypióca is van. Sokan azt hiszik, kimondottan jót tesz, ha egy kicsit megszívom őket.
- A gyógypiócának zöld a hasa, a tied pedig piros. Most is szolgálatban vagy?
- Éjjel is, meg nappal is. Életem végéig.
- Mit maszatolsz a fülem mögött?
- Itt vagyok legközelebb az agyadhoz. Az, hogy a könyökünk összeér, akár tíz évig is, kevés. Érzem a gondolat lüktetését, hallom, hogyan őröl a malom. Egyperces zúgásából össze tudok rakni tíz jelenteni valót is.
- Most meg mintha síkos lennél.
- Nem látsz a füled mögé? Megijedtem, hogy lecsapsz, előkaptam piócaságomat.
- Nagy bolond vagy! Amennyire te vagy közel az agyamhoz, annyira vagyok közel én is a tiedhez. Mintha ördögi daráló ketyegne a tiedben is.
- Rögökhöz kötött ésszel nem lehet kombinálni. Kezdő se lehetnél minálunk. Fantázia nélkül éhen pusztulnál.
- Görény lennék, ha koponyád darálójából akarnék kitalálni bármit is.
- Kicsire mi nem adunk. Ami hiányzik, kitoldom. Nekünk annyi is elég, nem zörög a haraszt, ha a szél nem fújja. Tudhatod, a szelek járását patkányvadász korunkban kitanultuk.
- Születési ártalom. Ha nem fúj, te fújod. Vigyázz, nagyon vigyázz, egyszer még bundád fehér feléért félig megnyúznak, a másik feledet pedig gonoszágóderért fejtik le rólad. Rám vagy állítva?
- Rád is. Sokan vagytok, akikhez kötelességeim kötnek. Van olyan ember, akiről már harmincháromszor jelentettem. Megkértek, téged is szaglásszalak körül egy kicsit.
- Ácsi! Képes vagy kibeszélni az üzemi titkokat?
- El ne árulj, az Istenre kérlek! Fecsegek, hogy elaltassam éberségedet. Közben hallgatom a belső muzsikádat. Nagy az én szívemnek ő gyönyörűsége.
- Költőiül is tudsz?

- A legtöbb veszélyes elem közöttük terem, gazdáimnak tudniuk kell róluk. Szertelenek, felelőtlenek. Röpködnek, csapkodnak, csatangolnak. A pegazus a legveszedelmesebb jószág. Röpül is, rúg is. Azt a pofonegyszerű dolgot nem akarják megérteni, hogy szabad országban szabad ember azt tesz, amit szabad. Értennem kell nemcsak a nyelvüket, de az észjárásukat is.

- Verset is írsz?

- Beletanultam abba is. Egyik folyóiratban olvashattad rímeimet fiatal tehetségeink között. Észre se vette a szerkesztő, hogy öreg görény vagyok. Jön minden, rajkötelékben, ahogy a rímek ömlenek.

- Mit vétett, akiről legtöbbször súgtál?

- Ki se lehet mondani. Főszerkesztő volt, és nem közölte verseimet.

- Bosszú van, bocsánat nincsen?

- Tanultad te is, két ember között az egyenes a legrövidebb. Mi az egyenes utat szeretjük, komplikációk nélkül.

- Ha ennyire hajazod az örök embert, még ha ezerarcú hitványságában is, mi szeretnél lenni? Mert az ember vágya, hogy mindig följebb jusson. És neked néha emberarcod is van.

- Töreksem én is, de rám pirítottál az előbb, hogy dicsekszem. Még nagyobb görény. Főgörény. Rendőrgörény. Vagy görényrendőr? Akinek a kisebbek jelentenek.

- Ugorj, te kárhozat, mert beléd rúgok!

Elkaptam azt a pillanatot, amikor a nyakát kaphattam el, és nem tudott piócaként rám ragadni. Rettenetes haragomban bele is rúgtam. Akkorát, a második futballpálya túlsó kapujának a hálóját is átszakította. A bal sarokban.

A kapus jobb oldalra vetődött.

Láttam még, fölugrott, és elfutott.

És fölébredtem.

Nem is tudok akkorát rúgni.

Horváth Dezső

Nemesszalókon született 1936. január 14-én. Iskoláit szülőfalujában kezdte, Magyarpolányban folytatta, a gimnáziumot Sümegen járta, az egyetemet Szegeden végezte.

Adassék tisztelet egykori magyartanárának,
Kiss Károly Ernőnek.

Megjelent munkái:

A tizedik ember (Magyarország felfedezése, Szépirodalmi, 1985.) **Klinikai föltámadás** (Magánkiadás, 1991.) **Móra kőpárnája** (Somogyi-könyvtár, 1994.) **A röhögő katona** (Agóra-Print, 1996.) **Aranyhajcsár** (Agóra-Print, 1997.) **Terus ángyi** (Bába és Társai, 1998.) **Ezredes úr, hadra vágva** (Bába és Társai, 1998.) „**Mivé lettél, csángómagyar?**” (Bába és Társai, 1998.) **Vipera** (Bába és Társai, 2000.) **Parasztpassió** (Felsőmagyarország, 2002.) **A Semmi ember - A tápai Krisztus pöre** (Bába és Társai, 2002.) **Dani Jani - Algyó, hol vagy?** (Bába és Társai, 2003.) **Szelebőce** (Bába Kiadó, 2004.)